

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Т. П. ЮР'ЄВА

ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Навчальний посібник

Друге видання, перероблене та доповнене

**ХАРКІВ
ХНАМГ
2011**

УДК [336:658.115.31](075)
ББК 65.291.9я73-6+6544я73-6
Ю85

Рецензенти:

О. С. Іванілов, доктор економічних наук, професор Харківського національного технічного університету будівництва та архітектури;

В. І. Торкатюк, доктор технічних наук, професор Харківської національної академії міського господарства

Друкується за рішенням вченої Ради ХНАМГ, протокол № 7 від 31.03.2011

Юр'єва Т. П.

Ю85 **Фінанси підприємств міського господарства: навч. посіб. / Т. П. Юр'єва; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х.: ХНАМГ, 2011. – 343 с.**

Навчальний посібник підготовлений відповідно до програми з навчальної дисципліни «Фінанси підприємств» стосовно галузі «Міське господарство». У ньому висвітлено сутність і особливості організації фінансів підприємств міського господарства; організацію розрахунків і кредитування підприємств; формування і розподіл прибутку; оподаткування підприємств; організацію оборотних коштів і фінансування відтворення основних фондів; фінансове планування; методику аналізу фінансового стану; проведення реструктуризації підприємств житлово-комунального господарства.

У посібнику наведено питання для обговорення за темами, тести, задачі, ситуації, вказівки до їх вирішення, словник фінансово-економічних термінів.

Для студентів, аспірантів, викладачів, практичних працівників підприємств, організацій та установ міського господарства.

**УДК [336:658.115.31](075)
ББК 65.291.9я73-6+6544я73-6**

© Т. П. Юр'єва, 2011
© ХНАМГ, 2011

Вступ

На сучасному етапі розвитку міського господарства, при переході до ринкової економіки великого значення набуває система заходів, спрямованих на удосконалення господарського механізму й поліпшення управління.

З метою підвищення ефективності й надійності функціонування житлово-комунальних систем життєзабезпечення населення, поліпшення якості житлово-комунальних послуг з одночасним зниженням нераціональних витрат прийнято закон України “Про Загальнодержавну програму реформування й розвитку житлово-комунального господарства на 2009-2014 роки”.

Головними напрямками прискорення реформування житлово-комунального господарства є:

- удосконалення системи управління підприємствами і організаціями житлово-комунального господарства усіх форм власності, розмежування функцій органів влади, підприємств-виробників послуг, споживачів житлово-комунальних послуг, розвиток ринкових відносин;
- поглиблення демополізації житлово-комунального господарства, створення й розвиток конкурентного середовища і ринку послуг, реструктуризація підприємств і організацій, формування єдиної соціальної та фінансової політики на території самоврядування, створення і розвиток сільської комунальної служби в єдиній системі ЖКГ;
- соціальний захист населення через систему адресних житлових субсидій, державних соціальних нормативів і стандартів у сфері житлово-комунального господарства;
- зменшення втрат і питомих витрат ресурсів у ЖКГ, проведення ефективної енергозберігаючої політики.

Вирішення проблеми забезпечення фінансової стабілізації житлово-комунального комплексу є головною передумовою формування економічних взаємовідносин у цій галузі.

Становлення і розвиток в Україні ринкової інфраструктури суттєво змінюють економічне, інформаційне і правове середовище функціонування підприємств, суть їхньої фінансової діяльності. За цих умов потрібна сучасна,

адекватна ринковій економіці організація фінансової діяльності кожного підприємства. Це потребує підготовки спеціалістів-фінансистів, які мають глибокі теоретичні й практичні знання, можуть узагальнити наявний досвід країн з розвинутою ринковою економікою, розробити план дій щодо виходу підприємства (галузі) з фінансової скрути.

Підготовка фахівців, обізнаних з фінансовою діяльністю підприємств міського господарства за нових умов господарювання, ускладнюється недостатністю навчальної літератури, яка б враховувала специфіку перехідного періоду економіки ЖКГ, законодавче і правове поле, в якому працюють українські підприємства житлово-комунального господарства.

У зв'язку з цим метою цього навчального видання є надання допомоги студентам у самостійному вивченні найважливіших питань курсу “Фінанси підприємств міського господарства” і здобуття необхідних знань та умінь, які вони зможуть використовувати у своїй практичній діяльності.

У другому виданні посібника зроблено певні структурні вдосконалення і доповнення, використані нові законодавчі і нормативні документи, що регулюють фінансову діяльність суб'єктів господарювання.

РОЗДІЛ 1. Сутність та принципи організації фінансів підприємств міського господарства

Основні терміни й поняття: грошові кошти; грошові фонди; комерційний розрахунок; кошторис; кошторисне фінансування; операційна діяльність; організація фінансів підприємств; розподільча функція фінансів; фінанси підприємства; фінансова інвестиція; фінансова діяльність підприємства; фінансовий механізм; фінансові ресурси; фінансова робота на підприємстві; фінансовий контроль; функції фінансів.

1.1. Сутність і функції фінансів підприємств міського господарства

Міське господарство є складовою частиною народного господарства країни. Воно покликане виконувати важливу роль у життєзабезпеченні всього суспільства.

Міське господарство являє собою комплекс розташованих на території міста (поселення) підприємств, організацій та установ, що обслуговують матеріально-побутові й культурні потреби населення, яке мешкає в ньому.

В умовах ринкових відносин основною ланкою господарювання є підприємство.

Підприємство - це господарюючий суб'єкт, створений для організації підприємницької діяльності, економічною метою якого є забезпечення суспільних потреб і здобування прибутку.

Згідно із законом “Про підприємництво”, що введений в дію в 1991 році, підприємницька діяльність визначається як ініціативна самостійна діяльність громадян та їх об'єднань, спрямована на отримання прибутку.

За своєю суттю підприємницька діяльність підприємств та організацій включає виробництво і реалізацію продукції, виконання робіт і надання послуг, операції на фондовому ринку. Підприємство може здійснювати будь-який з видів діяльності або одночасно всі її види.

У процесі підприємницької діяльності між підприємствами й організаціями виникають господарські зв'язки зі своїми контрагентами: постачальниками і покупцями, партнерами зі спільної діяльності, об'єднаннями та асоціаціями, фінансовою та кредитною системами і т.п., в результаті яких створюються фінансові відносини, пов'язані з організацією виробництва та реалізації продукції, виконанням робіт, наданням послуг, формуванням фінансових ресурсів, інвестиційною діяльністю. Матеріальною основою фінансових відносин виступають гроші, необхідною умовою виникнення яких є реальний рух грошових коштів, у процесі якого утворюються і використовуються централізовані і децентралізовані фонди грошових коштів.

Фінанси підприємств - це специфічні економічні відносини у грошовій формі, що виникають у процесі формування основного й оборотного капіталу, фондів грошових коштів підприємства та їх розподілу і використання.

Фінанси підприємств (організацій) – це відносно самостійна сфера

системи фінансів держави. Саме в цій сфері фінансів формується основна частина доходів, які потім за різними каналами перерозділяються у народно-господарському комплексі і стають головними джерелами економічного зростання та соціального розвитку суспільства .

Усі доходи суб'єктів економічних відносин у процесі відтворення поділяють на первинні й вторинні, тобто ті, що утворюються вже після перерозподілу первинних доходів. Доходи утворюються:

- у підприємств – у формі прибутку, що залишається в їхньому розпорядженні, та амортизаційних відрахувань (чистий грошовий потік);
- у працівників - у формі чистої оплати праці, що залишається після сплати податків та обов'язкових платежів, виплат з чистого прибутку акціонерам, оплати праці працівникам бюджетної сфери, виплат з позабюджетних фондів соціального призначення;
- у державі – у формі перерозподілених доходів підприємств у бюджет та позабюджетні фонди.

Роль фінансів у господарській діяльності підприємств полягає в тому, що за їх допомогою здійснюється:

- обслуговування індивідуального кругообороту фондів, тобто зміна форм власності. У процесі такого кругообороту грошова форма вартості перетворюється в товарну, а після завершення процесу виробництва і реалізації готової продукції товарна форма вартості знову виступає у первісній грошовій формі (у формі виручки від реалізації готової продукції);
- розподіл виручки від реалізації продукції у фонд відшкодування матеріальних витрат, включаючи амортизаційні відрахування, фонд оплати праці та чистий доход, що виступає у формі прибутку;
- перерозподіл чистого доходу на платежі в бюджет (податок на прибуток) і прибуток, що залишається в розпорядженні підприємства на виробничий та соціальний розвиток;
- використання прибутку, що залишається у розпорядженні підприємства (чистий прибуток), на фонди споживання, накопичення, резервний та на інші цілі, передбачені його фінансовим планом (бюджетом);
- контроль за додержанням відповідності між рухом матеріальних і грошових ресурсів у процесі індивідуальних кругооборотів фондів, тобто за станом ліквідності, платоспроможності та фінансової незалежності підприємства від зовнішніх джерел фінансування.

У процесі формування і використання грошових коштів підприємств виникають грошові відносини, що відображають економічну суть сфери фінансів підприємств і, відповідно, фінансових відносин.

Ці відносини виникають між:

- підприємством та його інвесторами (акціонерами, власниками) з приводу формування та ефективного використання власного капіталу, а також виплати дивідендів та відсотків;
- підприємством-інвестором та іншими підприємствами і організаціями з приводу його короткострокових і довгострокових фінансових інвестицій та

виплати за ними дивідендів та відсотків;

- підприємством, постачальниками і покупцями з приводу форм, способів і термінів розрахунків, а також шляхів забезпечення виконання зобов'язань;
- підприємствами (дочірніми й материнськими) з приводу внутрішньокорпоративного перерозподілу коштів;
- підприємствами та іншими організаціями з приводу розподілу прибутку, одержаного цими організаціями як результат їх спільної діяльності;
- підприємствами, фінансовими (кредитними) інститутами та іншими підприємствами з приводу залучення і розміщення вільних грошових коштів;
- підприємством і його найманими працівниками з приводу оплати праці та виплат з фонду споживання;
- підприємством і державою з приводу формування бази оподаткування для нарахування податків, зборів та здійснення цих платежів;
- підприємством та його працівниками при стягненні податків та платежів;
- підприємством і державою при фінансуванні з бюджету та позабюджетних фондів на цілі, передбачені діючим законодавством;
- підприємством і страховими організаціями. Відносини виникають при страхуванні майна, окремих категорій працівників, комерційних і підприємницьких ризиків.

Кожна з перелічених груп відносин має свої особливості й сферу застосування. Однак всі вони мають двосторонній характер і їх матеріальною основою є рух грошових коштів. Рухом грошових коштів супроводжується формування статутного фонду підприємства, розпочинається і завершується кругообіг коштів, формування і використання грошових фондів різного призначення.

Сутність фінансів відображається їх функціями. Більшість економістів визначають, що фінанси підприємств виконують дві функції: розподільну і контрольну. Ці функції тісно взаємодіють між собою. За допомогою розподільної функції відбувається формування початкового капіталу, що утворюється за рахунок внесків засновників, розподіл валового внутрішнього продукту у вартісному вираженні, визначення основних вартісних пропорцій у процесі розподілу доходів і фінансових ресурсів, забезпечення оптимального поєднання інтересів окремих товариств виробників, підприємств і організацій та держави в цілому.

Об'єктивною основою контрольної функції є вартісний облік витрат на виробництво і реалізацію продукції, виконання робіт, надання послуг, формування доходів і грошових фондів підприємства та їх використання. Ефективне й раціональне господарювання передбачає можливості подальшого розвитку підприємства. І навпаки, порушення безперебійного кругообігу коштів, зростання витрат на виробництво і реалізацію продукції, виконання робіт, надання послуг скорочують доходи підприємства і, відповідно, можливості його подальшого розвитку, послаблюють конкурентоспроможність і фінансову стійкість. У цьому випадку контрольна функція фінансів сигналізує про недостатній вплив розподільних відносин на ефективність виробництва,

про недоліки в управлінні фінансовими ресурсами і в організації виробництва. Ігнорування таких сигналів може призвести до банкрутства підприємства.

Реалізація контрольної функції здійснюється за допомогою фінансових показників діяльності підприємств, їх оцінки й розробки необхідних заходів з підвищення ефективності розподільних відносин.

Функції фінансів виступають у взаємному зв'язку і взаємообумовленості. Розподільна функція створює умови, за яких підприємства, що строго дотримуються фінансової дисципліни, можуть безперебійно здійснювати свою господарську діяльність і виконувати фінансові зобов'язання; контрольна функція дає змогу своєчасно виявити порушення в їх діяльності та вживати заходи щодо їх усунення. Охоплюючи всі сторони господарської діяльності підприємств і характеризуючи їх за допомогою вартісних показників, фінанси дозволяють одержувати повне уявлення про їх господарсько-фінансову діяльність.

1.2. Фінансові ресурси підприємства

Для свого функціонування всі підприємства повинні мати кошти, тому що кожна господарська операція має своє вартісне вираження. Організація і здійснення виробничого процесу неможливі без наявності фінансових ресурсів.

Фінансові ресурси (ФР) – це грошові доходи й надходження (власні й запозичені), що перебувають у розпорядженні підприємства й використовуються ним для здійснення фінансових зобов'язань, пов'язаних з поточними задачами та розвитком виробництва. Формування ФР на підприємствах проводиться не однаково (залежно від організаційної форми, власності). Розпочинається формування ФР у момент створення (відкриття) підприємства. Тоді формується статутний фонд (для забезпечення основних й оборотних коштів). Джерелами фінансування статутного фонду можуть бути:

- 1) внески акціонерів;
- 2) пайові внески членів кооперативу;
- 3) засоби вищестоящих організацій;
- 4) кредити банку;
- 5) асигнування з бюджету;
- 6) інші джерела.

Після відкриття (реєстрації) підприємства у процесі його функціонування основним джерелом поповнення ФР є виторг від реалізації. Останній у відповідній частині трансформується в амортизаційний фонд, прибуток, фонди економічного стимулювання та ін. Крім виторгу від реалізації підприємства можуть мати інші доходи й надходження, наприклад, доходи від фінансової діяльності, прибуток від робіт, виконаних господарським способом, надходження кредиторської заборгованості і т.п. Все різноманіття джерел формування ФР можна об'єднати в три групи:

- ✓ власні й прирівняні до них кошти;
- ✓ кошти, мобілізовані на фінансовому ринку;
- ✓ кошти, отримані в порядку перерозподілу.

Структура ФР, згідно з цими групами, на підприємствах не однакова, вона залежить від багатьох факторів. Однак у цілому в міському господарстві провідна роль належить першій групі. Власні й прирівняні до них кошти мають два напрямки (складові):

- а) власні доходи;
- б) кошти, прирівняні до власних доходів.

До власних доходів (надходжень) відносять:

- прибуток від основної діяльності;
- прибуток й економія від зниження собівартості робіт, виконаних господарським способом;
- мобілізація внутрішніх ресурсів у будівництві;
- залишки фонду нагромадження на початок року;
- інші власні джерела.

Засобами, прирівняними до власних, є стійка кредиторська заборгованість;

- а) з заробітної плати працівникам;
- б) з платежів у бюджет, фінансовим органам;
- в) кредитним установам;
- г) страховим організаціям;
- д) інша заборгованість.

Мобілізація коштів на фінансовому ринку також розглядається у двох напрямках:

- а) на ринку цінних паперів (ЦП) - ресурси мобілізуються шляхом випуску акцій свого підприємства, облігацій, векселів;
- б) на ринку капіталів - ФР мобілізуються шляхом одержання інвестицій у розвиток свого підприємства.

У порядку перерозподілу підприємства міського господарства одержують ФР у вигляді асигнувань з бюджету, від страхових організацій при настанні страхового випадку, дивіденди й відсотки, ін. види ресурсів.

Формування ФР можна представити такою схемою (рис.1.1):

Рис. 1.1 – Схема формування фінансових ресурсів підприємства

Фінансові відносини виникають у процесі формування і руху (розподілу, перерозподілу і використання) капіталу, доходів, фондів, резервів та інших грошових джерел засобів підприємства, тобто його фінансових ресурсів. Саме грошові потоки і фінансові ресурси є безпосередніми об'єктами керування фінансами підприємств.

Фінансові ресурси підприємства – це всі джерела коштів, акумульовані підприємством для формування необхідних йому активів з метою здійснення усіх видів діяльності як за рахунок власних доходів, нагромаджень і капіталу, так і за рахунок різних видів надходжень.

Потенційно фінансові ресурси формуються на стадії виробництва, коли створюється нова вартість і здійснюється перенесення старої вартості на готовий продукт. Але саме потенційно, оскільки працівники матеріальної сфери роблять не фінансові ресурси, а продукти праці в натуральній формі.

Реальне формування фінансових ресурсів починається тільки на стадії розподілу, коли вартість реалізована і з виторгу від продажу товарів

виділяються окремі елементи вартості (фонди відшкодування, оплати праці й прибуток). Не випадково прибуток, хоча і створюється на стадії виробництва, але кількісно формується у процесі вартісного розподілу.

Фінансові ресурси є джерелом утворення цільових грошових фондів підприємств (споживання, нагромадження і резервного).

Важливе значення має структура джерел формування фінансових ресурсів. Частка власних коштів у загальному їхньому обсязі, має бути оптимальною. Якщо питома вага позикових засобів (понад 50%), це ускладнює фінансову діяльність підприємства за рахунок додаткових виплат банку (позикодавцям), акціонерам і пайовикам (дивідендів, відсотків та ін.). І часто робить баланс неліквідним. Тому фінансовий менеджер підприємства зобов'язаний щоразу розраховувати вигідність залучення в оборот позикових засобів.

Наявність фінансових ресурсів у необхідних розмірах визначає фінансове благополуччя підприємства, тобто його фінансову стійкість і платоспроможність у будь-який період року.

За джерелами формування фінансові ресурси поділяються на **власні** й **позикові**. Власні – це засоби підприємства, сформовані в момент його створення у вигляді статутного капіталу. Ці засоби знаходяться в розпорядженні підприємства протягом усього його існування.

Власний капітал підприємства поділяється на постійну та змінну частину.

Постійна частина – це уставний капітал (фонд). Він є початковим джерелом власних коштів підприємства. Уставний капітал – джерело формування основного і оборотного капіталу, які в свою чергу спрямовуються на придбання основних виробничих фондів, нематеріальних активів, оборотних коштів.

Змінна частина включає додатковий капітал, резервний капітал, нерозподілений прибуток, спеціальні фонди.

Додатковий капітал – це приріст власного капіталу за рахунок емісійного доходу, переоцінки майна, безоплатно отриманого майна тощо.

Резервний капітал (фонд) – це грошовий фонд підприємства, що створюється згідно з законодавством України та установчих документів для покриття непередбачуваних збитків та втрат. Джерело формування – прибуток.

До фондів грошових коштів підприємства відносять: амортизаційний фонд, валютний фонд та фонди, створені підприємством за рахунок власного прибутку.

Залучений капітал – величина змінна і складається з кредитів, позик та кредиторської заборгованості.

Власними джерелами поповнення фінансових ресурсів підприємства є нерозподілений прибуток звітного року і минулих років, фонди спеціального призначення, емісійний дохід, а також засоби нових інвесторів (власників). Джерелами поповнення, прирівняними до власних джерел, є кредиторська заборгованість, що постійно знаходиться в розпорядженні підприємства (стійкі пасиви), цільове фінансування з бюджету і вищестоящих організацій.

У разі нестачі засобів власних джерел підприємства можуть залучати позикові кошти у вигляді довгострокових і короткострокових кредитів і позичок банків, бюджетних позичок і позик юридичних і фізичних осіб.

Позикові кошти знаходяться у розпорядженні підприємства тимчасово і мають повертатися в зазначений термін. Використовувати їх потрібно ефективно, щоб вони принесли прибуток не нижчий за ті відсотки, які потрібно заплатити за їхнє використання.

Фінансові ресурси підприємства направляються на такі цілі:

- фінансування витрат на виробництво і реалізацію продукції, робіт, послуг;
- реальні й фінансові інвестиції;
- утворення грошових фондів спеціального призначення;
- платежі в бюджет чи позабюджетні фонди;
- погашення кредитів і позичок;
- благодійні цілі.

Особливістю витрат фінансових ресурсів в умовах ринкових відносин є те, що підприємство самостійно розподіляє свої власні й позичені кошти, а також має можливість мобілізувати кошти на фінансовому ринку, чого не було в умовах командно-адміністративної системи. З огляду на це перед фінансовою службою підприємства, з одного боку, постає завдання постійно вишукувати ефективні додаткові джерела фінансування і залучення їх у виробництво, а з другого - ефективно розміщувати власні тимчасово вільні кошти.

Власні фінансові ресурси доцільно вкладати в інші підприємства тільки в тих випадках, коли величина дивіденду більша від банківського відсотка.

Для виконання цих завдань треба ефективно управляти фінансами підприємства. Управління фінансами здійснюється за допомогою фінансового механізму.

Фінансовий механізм підприємства – це система управління фінансами підприємства з метою досягнення максимального прибутку.

Система управління фінансами включає (рис.1.2):

Рис. 1.2 – Фінансовий механізм підприємства

1) Фінансові методи включають : *фінансове планування, фінансовий облік, фінансовий аналіз, фінансовий контроль, кредитування, страхування, систему податків та санкцій.* За допомогою фінансових методів здійснюється управління рухом фінансових ресурсів та визначається оцінка ефективності їх

використання за результатами аналізу фінансових показників.

2) Фінансові інструменти – це будь-який вид контракту, наслідком якого є поява певної статті в активах однієї сторони контракту та в пасивах другої сторони контракту. Це можуть бути *грошові кошти, фінансові вкладення та різні види заборгованості*. Фінансові інструменти можуть бути **первинними** (*дебіторська і кредиторська заборгованість, акції, облігації, векселі*) та **похідними** (*фінансові опціони, ф'ючерси, форварди, відсоткові і валютні свопи*).

3) Правове забезпечення - дозволяє підприємствам існувати в законодавчому полі, нормативне регулювання діяльності суб'єктів економіки забезпечує рівні умови господарювання.

4) Інформаційне забезпечення – необхідна умова нормального виробничого та управлінського процесу. Своєчасне отримання достатньої та достовірної інформації допомагає побудувати процес управління на сучасному професійному рівні. Внутрішня інформація формується в системі бухгалтерського, фінансового і управлінського обліку, в автоматизованих системах управління. Зовнішню інформацію про фондові ринки, ціни, ставки відсотків, податки підприємства одержують через системи зв'язку і різних інформаційних агентств. Інформація використовується в фінансовому плануванні та прогнозуванні. Якість інформації впливає на результати управління грошовими потоками, фінансову стійкість підприємства, конкурентоспроможність, формування фінансових ресурсів.

Державне регулювання фінансів підприємств – досить обмежене. Існує всього три форми державного регулювання: *ставка рефінансування, податкові ставки, амортизаційна політика*.

Фінансові відносини, що виникають у процесі утворення і використання фінансових ресурсів підприємства, формуються у процесі кругообігу його засобів, що, в свою чергу, опосередковується грошовими потоками за різними видами діяльності:

1. *Поточна діяльність* - рух коштів, пов'язаних з одержанням виторгу від продажу продукції, товарів робіт і послуг і запасів виробничо-матеріальних ресурсів, одержанням авансів, орендної плати, сплатою за рахунками постачальників, виплатою заробітної плати, розрахунками з бюджетом і фондами соціального призначення, одержанням і поверненням короткострокових кредитів і позик на цілі, пов'язані з поточною діяльністю, сплатою відсотків за вказаними кредитами й позиками, оплатою й одержанням неустойок, застав і т.п.

2. *Інвестиційна діяльність* – рух коштів, пов'язаних з капітальними вкладеннями в зв'язку з придбанням земельних ділянок, будинків та іншої нерухомості, устаткування, нематеріальних активів та інших необоротних активів, а також їхнім продажем; із здійсненням довгострокових фінансових вкладень в інші організації, випуском облігацій та інших цінних паперів довгострокового характеру.

3. *Фінансова діяльність* – рух коштів, пов'язаних з формуванням і використанням статутного капіталу, додаткового капіталу, розподілом і

використанням прибутку, довгостроковими і короткостроковими фінансовими вкладеннями, продажем корпоративних цінних паперів, одержанням довгострокових і короткострокових кредитів, позик, погашенням дебіторської і кредиторської заборгованості нетрадиційними способами (зміни особи в зобов'язанні, новація, відступне і т.п.), надходженням і використанням цільового фінансування, а також розрахунками по операціях, пов'язаних з договорами довірчого керування майном, простого товариства і т.п.

Таким чином, уся сукупність фінансових відносин підприємств, пов'язаних з формуванням і використанням фінансових ресурсів, може бути умовно подана у вигляді трьох грошових потоків і мати чіткі вартісні характеристики. Грошові потоки впливають на структуру бухгалтерського балансу підприємства, його активи і пасиви, на його фінансову стійкість.

«Відтік» частини грошового потоку підприємства у формі платежів у бюджети й позабюджетні фонди означає безеквівалентне вилучення цих засобів з індивідуального кругообігу. Ці засоби проходять фазу перерозподілу і набувають форму вже не грошового, а фінансового потоку.

Фінансовий потік – це перерозподільна частина грошових потоків (первинних доходів підприємств), акумульованих у бюджеті чи позабюджетних (централізованих) фондах, тобто у сфері державних фінансів. Синонімом поняття «фінансовий потік» є «фінансові засоби». Це частина грошових потоків, які пройшли процес акумуляції в різних централізованих фондах держави (у бюджетній системі й позабюджетних фондах), що направляються на цільове фінансування.

1.3. Принципи організації фінансів підприємства

В умовах переходу до ринкових відносин, одержання підприємствами (крім унітарних і казенних) повної самостійності практично у всіх областях підприємництва (ведення бізнесу) принципи організації фінансів підприємств повинні забезпечувати прийняття ефективних стратегічних і тактичних фінансових рішень. На їхній основі розробляють фінансову політику підприємства, тобто формування власного і позикового капіталу, вкладень в активи, способів збільшення майна й обсягів продажів, формування і використання прибутку, оптимізації грошових потоків.

Природно, що реалізація фінансової політики в її конкретному механізмі функціонування фінансів підприємства повинна базуватися на принципах, адекватних ринковій економіці.

Принципами сучасної організації фінансів підприємств мають бути наступні показники (рис.1.3):

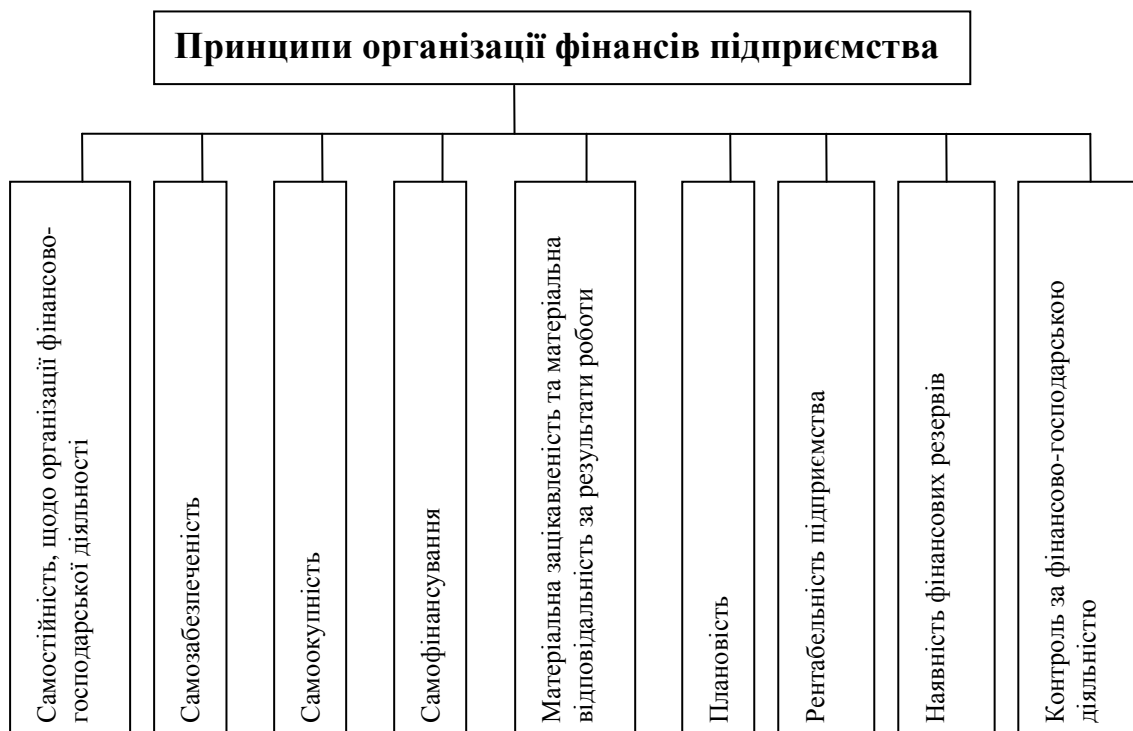

Рис. 1.3 – Основні принципи організації фінансів підприємства

Природно, що реалізація цих принципів повинна здійснюватися при розробці фінансової політики й організації системи управління фінансами конкретного підприємства. При цьому необхідно враховувати:

- сферу діяльності (матеріальне виробництво, невиробнича сфера);
- галузеву приналежність (промисловість, транспорт, будівництво, сільське господарство, торгівля, житлово-комунальне господарство і т.п.);
- види (напрямки) діяльності (експорт, імпорт);
- організаційно-правові форми підприємницької діяльності.

В умовах ринкової економіки відбувається зсув акценту з чисто виробничого планування на планування фінансове. У прагненні максимізувати прибуток будь-яке підприємство, незалежно від його розмірів, зіштовхується з необхідністю планування і регулювання своїх доходів і витрат. Дійсно, для підтримки, а тим більше розвитку будь-якого бізнесу постійно потрібні засоби, щоб профінансувати капітальні витрати, витрати на зарплату, матеріали, товари та інші прямі й накладні витрати.

Основними завданнями управління фінансами підприємства можна вважати:

- забезпечення джерелами фінансування, пошук внутрішніх і зовнішніх коротко- і довгострокових джерел фінансування, вибір найбільш оптимального їхнього поєднання;
- ефективне використання фінансових ресурсів для досягнення стратегічних і тактичних цілей підприємства.

Доходи від грамотного й ефективного бізнесу, як правило, перевищують витрати, але основна проблема фінансування будь-якого підприємства полягає в запізнюванні доходів щодо витрат. Витрати необхідно зробити зараз, а доходи, заради одержання яких ці витрати здійснюються, будуть отримані тільки в майбутньому, часто дуже віддаленому. Крім того, підприємству просто може не вистачати власних доходів. Це відбувається, наприклад, при зростаючому бізнесі, і для фінансування росту необхідне безупинне залучення і обслуговування позикових засобів. Отже, першим завданням є необхідність планування потреби в капіталі для досягнення поставлених цілей, визначення джерел його надходження і напрямків використання. Друге завдання управління фінансами – це реалізація фінансових рішень короткострокового характеру, спрямованих на управління ліквідністю компанії через планування і керування грошовими потоками, які забезпечують здійснення своєчасних поточних платежів кредиторам і постачальникам, що є необхідною умовою довгострокового успіху в бізнесі. Нарешті, аналіз прогнозованої звітності дозволяє розрахувати ліквідність, плече фінансового важеля, розмір власних оборотних коштів і виходячи з цього оцінити задовільність прогнозного фінансового стану з різних точок зору.

Виконання поставлених завдань призводить до необхідності фінансового планування і формування системи бюджетування на підприємстві, що включає складання балансу доходів і витрат, формування бюджету руху коштів (касовий бюджет), детального графіка грошових виплат і надходжень у часі на основі графіка виплат кредиторам і графіка інкасації надходжень.

Конкретні форми й методи реалізації завдань управління фінансами визначаються фінансовою політикою підприємства, основними елементами якої виступають:

- облікова політика;
- кредитна політика;
- політика керування коштами;
- політика з відношення до керування витратами;
- дивідендна політика.

Свою облікову політику підприємство повинне будувати відповідно до національних стандартів бухгалтерського обліку. При визначенні кредитної політики вирішують питання про забезпеченість оборотними коштами, розмір власних оборотних коштів і потреби в позикових засобах (комерційних, короткострокових банківських кредитах). У разі потреби залучення довгострокового кредиту вивчають структуру капіталу і фінансову стійкість підприємства.

1.4. Особливості організації фінансів у міському господарстві

Міське господарство включає до свого складу: житлово-комунальне господарство міста, побутове обслуговування населення, підприємства будівельних матеріалів, систему установ і підприємств міської торгівлі, громадського харчування, охорони здоров'я, освіти і т.п.

Підприємства і організації, що входять до складу міського господарства, маючи спільне завдання обслуговувати потреби населення того міста, на території якого вони розташовані, розрізняються за організацією виробничої діяльності, тобто за галузевими ознаками. Міське господарство, окрім галузевої, має також соціальну (за формою власності) і відомчу (за підлеглістю) структуру.

Виробнича діяльність підприємств міського господарства має низку характерних галузевих особливостей, що знаходять відбиття у плануванні цього господарства, в організації управління і фінансів. В організації фінансів підприємства (господарства) знаходить також відбиття форма власності на засоби виробництва та його відомча приналежність.

Розглянемо особливості організації виробничої діяльності і фінансів окремих галузей міського господарства.

Житлово-комунальне господарство є найкрупнішою частиною міського господарства. Воно включає до свого складу житловий фонд, комунальні підприємства та споруди зовнішнього міського благоустрою.

Загальне керівництво житлово-комунальним господарством міста - незалежно від того, в чиєму розпорядженні перебувають житловий фонд, комунальні підприємства та споруди благоустрою, здійснюють виконкоми міських Рад народних депутатів. Виконкоми видають постанови, що визначають розпорядок роботи та умови санітарного і технічного утримання комунальних підприємств, споруд благоустрою та житлових будинків, розробляють проекти планування і забудови міст, визначають умови користування міськими землями.

Більшість комунальних підприємств і житлових організацій міст та селищ України перебувають у підпорядкуванні місцевих Рад народних депутатів. Податки з доходів (прибутку) комунальних підприємств зараховуються у місцевий бюджет. У той же час з місцевого бюджету здійснюються асигнування на покриття збитків підприємств житлово-комунального господарства і фінансується будівництво нових комунальних об'єктів.

Житловий фонд України - одна із складових національного багатства країни. Його соціальна структура, тобто співвідношення форм власності - державний (комунальний), відомчий, приватний не є постійною. Сьогодні спостерігається тенденція зростання частки приватного житлового фонду в результаті приватизації населенням житлового фонду місцевих Рад і відомств.

Експлуатацію житлового фонду здійснюють (будинкоуправління, ЖЕКи, ЖЕКО, житлові трести, об'єднання, управління і т.п.), що перебувають у підпорядкуванні міських Рад народних депутатів або підприємств, організацій і відомств, а також приватних фірм. Завданням житлових організацій є поліпшення експлуатації та забезпечення надійного збереження житлового фонду. Виконання цього завдання забезпечується завдяки керівництву житловим господарством міста з боку місцевих Рад.

Будівництво нового житлового фонду, а також об'єктів культурно-побутового і комунального господарства в містах здійснюється підрядним способом. Функції замовника покладені на виконкоми міських Рад.

Для обслуговування житлових споруд та нежитлових приміщень до складу житлового господарства входять госпрозрахункові ремонтні й будівельні організації, транспортні й постачальницькі контори, промислові підприємства.

Управління житловим фондом ведуть на засадах господарського розрахунку, що має деякі особливості. Специфіка діяльності житлового господарства позначається на характері експлуатації будинків, на орендних стосунках із споживачами його послуг.

За умов товарно-грошових відносин надання населенню в користування державного житлового фонду опосередковується квартирною платою, а здавання нежитлових приміщень організаціям та установам внайми - орендною платою. Ця плата головним чином і визначає доходну базу житлового господарства.

Оскільки джерела формування фінансових ресурсів у житловому господарстві обмежені, а заходи щодо обслуговування житлового фонду вимагають значних і всезростаючих витрат, головне призначення фінансів у житловому господарстві - забезпечення беззбитковості в експлуатаційній діяльності.

Особливості фінансів у житловому господарстві проявляються і в організації основних фондів та оборотних коштів. Переважна частина основних фондів житлових організацій являє собою не засоби виробництва, а об'єкти споживання. Це поряд з відсутністю готової продукції обумовлює специфіку їх амортизації та відтворення. Житлові господарства лише частково беруть участь у формуванні фонду амортизації. Норму амортизаційних відрахувань на відновлення використовують тільки для визначення зносу житлових споруд.

У складі оборотних коштів значне місце займають розрахункові статті, що впливає з характеру стосунків житлових організацій з квартирнаймачами.

Житлово-експлуатаційні організації виконують свою діяльність відповідно до господарсько-фінансового плану, головним розділом якого є кошторис доходів і витрат з експлуатації житлового фонду.

Фінанси комунального господарства забезпечують грошовими ресурсами будівництво, реконструкцію і експлуатацію комунальних підприємств і споруд, розподіл грошових доходів і контроль за діяльністю господарства.

За своїм призначенням і функціями комунальні підприємства розподіляються на санітарно-технічні (водопроводи, каналізація, підприємства із санітарної очистки), транспортні (трамваї, тролейбуси), комунальної енергетики (електричні, газові і теплові мережі та ін.), комунального обслуговування (готелі та ін.), підприємства і організації зовнішнього міського (селищного) благоустрою (підприємства шляхового господарства, озеленення, вуличного освітлення та ін.).

Комунальні підприємства, що надають послуги і реалізують продукцію за оплату, перебувають, як правило, на самофінансуванні. Підприємства, що надають безплатні послуги (міських шляхів, озеленення, вуличного освітлення та ін.), фінансуються з бюджету, виходячи з фактичного виконання робіт.

На більшості комунальних підприємств процес виробництва, по суті,

співпадає з процесом реалізації продукції або послуг. Іншими словами, продукція комунальних підприємств у більшості випадків не може накопичуватися на складі і доставлятися безпосередньо споживачам. Це обумовлює характерні особливості щодо організації, структури та використання тут оборотних коштів.

Необхідність доставки продукції безпосередньо споживачам підвищує значення господарства мереж в основних фондах комунальних підприємств, вимагає великих капіталовкладень, а також великих витрат на утримання і капітальний ремонт споруд мереж та трубопроводів.

Розвиток і благоустрій кожного населеного пункту відбувається з урахуванням чисельності населення, його побутових потреб, санітарних та інших вимог. Чим крупніший населений пункт, чим щільніше його заселеність, тим складніші завдання водопостачання, очистки, організації внутрішньоміського сполучення, санітарної охорони повітря, води та ґрунту на його території, тим більша потреба в обладнанні для його благоустрою і створення нормальних умов для життя населення та роботи підприємств, установ і організацій.

Комунальним обладнанням міста є водопроводи, каналізація, мережі теплофікації, електропостачання, газопостачання, трамваї, тролейбуси та інші засоби міського транспорту, лазні, пральні, готелі, а також споруди з благоустрою міської території - вуличні брукування, тротуари, мости, набережні, іригаційні, протизсувові, підпірні споруди, зливові каналізація, сходи, спуски, вуличне освітлення, зелені насадження (парки, сади, квітники, газони), огорожі, архітектурні споруди і пам'ятники.

Обладнання міста за розмірами і умовами експлуатації та утримання залежить від розміру й типу населеного пункту. Мережі електропостачання, газопостачання, теплофікаційні, водопровідні й каналізаційні мережі, а також траси міського транспорту, як правило, відбивають схему розміщення проїздів міста.

Розвиток, утримання і експлуатацію перелічених видів обладнання міста здійснюють органи міського комунального господарства виконкомів місцевих Рад народних депутатів.

Специфіка виробництва в комунальному господарстві обумовлює високу фондоемність цієї галузі. Із загальної вартості основних і оборотних фондів на частку перших припадає майже 98%.

Структура основних фондів не однакова в різних галузях комунального господарства. При незначній вазі машин і обладнання у більшості галузей комунального господарства суттєве місце у складі основних фондів посідають: у водопровідно-каналізаційному, газовому господарствах, на підприємствах електро- і теплопостачання - передавальне обладнання (від 50 до 70%); у трамвайно-тролейбусних господарствах - транспортні засоби (близько 50%); в готелях - будівлі (близько 90%) і т.д.

Основні фонди в комунальному господарстві окрім виробничих включають фонди зовнішнього благоустрою (тротуари, мости, набережні та ін.). З основних виробничих фондів амортизацію нараховують у встановленому

порядку за затвердженими нормативами; з основних фондів зовнішнього благоустрою амортизацію не нараховують.

Відтворення основних фондів у комунальному господарстві здійснюється за рахунок державних капітальних вкладень. Характерним для джерел фінансування капітальних вкладень є висока частка коштів державного бюджету. За рахунок бюджетних асигнувань повністю ведуться нове будівництво споруд із зовнішнього благоустрою міст і робітничих селищ, розсадників та ін. та їх ремонт. Фінансування капітального ремонту основних виробничих фондів комунальних підприємств проводять у тому ж порядку і за рахунок тих же джерел, що і в промисловості.

Для забезпечення безперебійного процесу виробництва, реалізації продукції (послуг) комунальним підприємствам виділяються оборотні кошти. Їх склад і структура мають свою специфіку. У більшості комунальних підприємств немає таких елементів оборотних коштів, як сировина й основні матеріали, незавершене виробництво, готова продукція. Разом з тим існуючі пільгові строки оплати продукції та послуг викликають необхідність мати оборотні кошти в розрахунках за відпущену продукцію або надані послуги, що відбиваються статтею "Абоненти".

Нормування оборотних коштів у комунальному господарстві здійснюється за статтями: за допоміжні матеріали, паливо і пальне, запасні частини, малоцінні і швидкозношувальні предмети, витрати майбутніх періодів, тара, розрахунки із споживачами продукції та послуг.

Методика нормування оборотних коштів в основному та ж, що і в промисловості. Відмінність полягає в тому, що потреби в оборотних коштах комунальних підприємств за основною діяльністю визначаються не за відповідним кварталом, а виходячи із середньорічного обсягу виробництва.

Норматив власних оборотних коштів на незакінчені розрахунки встановлюють за кожною групою споживачів шляхом множення норми у днях на суму односторонньої реалізації продукції (послуг) для даної групи споживачів у році, що планується. Норма в днях являє собою пільговий строк оплати послуг комунального підприємства, величина якого різна за окремими групами споживачів. Загальний норматив власних оборотних коштів на незакінчені розрахунки дорівнює сумі нормативів за окремими групами споживачів. Норматив за цією статтею може встановлюватися також для всіх споживачів, виходячи із середньозваженої норми у днях.

Джерела формування власних оборотних коштів у комунальному господарстві в основному ті самі, що і в промисловості. Господарсько-фінансова діяльність комунальних підприємств і організацій відбивається в їх фінансових планах, що складаються за формою балансу доходів і витрат. На підставі цих фінансових планів розробляється зведений фінансовий план комунального господарства і благоустрою міста, району, області.

Фінансовий план комунального господарства істотно відрізняється від планів інших галузей, тому що в ньому відтворюються не тільки показники комунальних госпрозрахункових підприємств, але і грошові відносини так званих "бездоходних" галузей комунального господарства і комунальних

установ, а також результати господарсько-фінансової діяльності підсобних госпрозрахункових підприємств і організацій. З цього приводу в доходній і витратній частинах зведеного фінансового плану комунального господарства і благоустрою міста (району, області) є низка специфічних статей.

При розробці фінансових планів треба особливу увагу приділяти пошуку й мобілізації резервів збільшення реалізації продукції і послуг споживачам за рахунок введення в дію нових та кращого використання діючих потужностей, економного і раціонального використання матеріалів, палива, пального, електроенергії, підвищення продуктивності праці.

Основні напрямки удосконалення господарського механізму в комунальному господарстві в період переходу до ринку ті ж, що й в інших галузях - розширення самостійності, посилення матеріальної зацікавленості підприємств у кінцевих результатах праці та ін. Але є особливості, наприклад, у питаннях ціноутворення.

Побутове обслуговування населення являє собою багатогалузеве господарство. Існує кілька основних типів підприємств побутового обслуговування населення: виробничі об'єднання і спеціалізовані підприємства централізованого виконання робіт (фабрики індивідуального пошиву одягу, хімічної чистки, ремонту взуття, фабрики-пральні, заводи з ремонту побутової техніки та ін.), ательє.

Соціальна структура підприємств побутового обслуговування населення в період переходу до ринку змінюється швидшими темпами, ніж житлово-комунального господарства.

Організація фінансів на підприємствах побутового обслуговування населення має свої особливості. Підприємства побутового обслуговування населення надають послуги не тільки безпосередньо населенню, але й підприємствам та організаціям, що позначається на методах фінансового планування. На відміну від більшості промислових підприємств, діяльність яких протягом року має більш-менш ритмічний характер, робота підприємств побутового обслуговування населення має схильність до сезонних коливань і залежить від попиту споживачів в окремі періоди не тільки року, але й протягом доби, тижня, місяців. Щоб забезпечити потреби споживачів у періоди максимальної потреби в послугах, вони змушені мати додаткові резервні потужності, встановлювати певний ритм роботи.

Підприємства побутового обслуговування населення не тільки виконують роботи чи надають послуги, але й безпосередньо реалізують їх населенню, тобто без допомоги торговельних, збутових та інших посередницьких організацій. Отже, в цих галузях тісно переплітаються елементи промислового виробництва і роздрібної торгівлі. При цьому оплата наданих послуг або співпадає з процесом виробництва і реалізації, або має авансовий характер, а подекуди й випереджає цей процес, що вносить свою специфіку в організацію оборотних коштів.

Доходи підприємств побутового обслуговування населення складаються з доходів від реалізації продукції масового виробництва, від внутрішньосистемного відпускання у порядку кооперації напівфабрикатів,

вузлів і деталей, від реалізації тканин та інших основних матеріалів, що використовуються при виконанні замовлень населення і оплачуваних замовником понад встановлені ціни і тарифи.

Основним джерелом доходів є грошові кошти, одержувані за реалізовані послуги і продукцію. Обсяг продукції та послуг, що реалізуються, залежить від виробничої програми, що розробляється з урахуванням наявності та використання виробничих потужностей за кожною групою побутових послуг і окремих видах продукції та плану розвитку мережі майстерень, ательє, приймальних пунктів та інших підрозділів підприємства.

На підприємствах побутового обслуговування населення розрахунок виручки ведеться окремо з продукції і послуг для населення та з продукції і робіт, не пов'язаних з обслуговуванням населення. В обсяг реалізації побутових послуг населенню включаються роботи, виконані підприємством і сплачувані замовником, а щодо індивідуального пошиву одягу і взуття, в'язання та пошиву трикотажних виробів, виготовлення меблів за індивідуальним замовленням, ремонту автотранспорту і квартир - вартість робіт, виконаних підприємством, оплачених замовником і зданих йому.

В обсяг реалізації робіт і послуг з побутового обслуговування населення поряд з вартістю виконаних індивідуальних замовлень включаються також вартість виконаних робіт і послуг за замовленнями тих установ та організацій, що прирівняні до послуг населенню, і вартість напівфабрикатів, вузлів і деталей, що постачаються у вигляді кооперації іншими підприємствами служби побуту для робіт з побутового обслуговування населення.

Планування обсягу виручки від реалізації продукції послуг як населенню, так і організаціям та установам здійснюється за тією ж методикою, що і в промисловості, тобто на основі виробничої програми на розрахунковий період і з урахуванням залишків нереалізованих замовлень.

Розпізнавальною особливістю підприємств побутового обслуговування населення є те, що виручка за виконувані роботи і послуги надходить в касу готівкою за місцем розташування підприємства, майстерні, ательє, приймального пункту та ін.

Сума виручки від реалізації продукції та послуг тісно пов'язана з повнотою оприбуткування і надходження одержуваних від замовників грошей в касу підприємства.

Особливості технологічного процесу підприємств побутового обслуговування населення обумовлюють відносно невисоку порівняно з промисловістю питому вагу основних фондів у загальній сумі виробничих фондів цієї галузі. У структурі основних промислово-виробничих фондів питома вага активної частини (машин і обладнання) складає трохи більше 30%. Значною є частка будов і споруд - близько 60%.

Основна частка капітальних вкладень на підприємствах побутового обслуговування проводиться за рахунок коштів фондів виробничого і соціального розвитку. Із цього джерела фінансуються роботи з технічного переозброєння виробництва, удосконалення технологічних процесів, організації виробництва і праці, нових видів побутових послуг, зростання продуктивності

праці, зниження собівартості, підвищення рентабельності та ін.

При нестачі власних коштів для фінансування капітальних вкладень підприємствам служби побуту можуть бути надані банківські кредити. Кредит на витрати з розширення діючих і організації нових підприємств сплачується за рахунок коштів фонду нагромадження.

З метою забезпечення безперервного процесу виробництва і реалізації продукції та послуг підприємства побутового обслуговування населення мають відповідні оборотні кошти. У складі їх є специфічна стаття, пов'язана з наданням послуг населенню "Предмети прокату". Вона складає понад 23% запасів товарно-матеріальних цінностей.

Нормування оборотних коштів здійснюється окремо відносно видів діяльності. Розрахунок нормативу власних оборотних коштів для виробництва промислової продукції проводять відповідно до галузевих інструкцій з нормування оборотних коштів у промисловості.

З індивідуального пошиву і ремонту одягу, взуття, квартир, меблів норми оборотних коштів розраховують у днях, а за рештою видів послуг - у відсотках від виручки за виконані роботи і послуги.

Основними джерелами формування оборотних коштів і покриття приросту нормативу на підприємствах побутового обслуговування є кошти фонду виробничого та соціального розвитку і сталі пасиви.

Фінансові плани підприємств побутового обслуговування населення розробляють у такому ж порядку, що і в промисловості.

Організація фінансів таких галузей, як охорона здоров'я, освіта, фізкультура і спорт, мистецтво та ін. також має низку особливостей. Діяльність переважної частини організацій і установ цих галузей фінансується за кошторисом.

Однією з визначальних рис фінансового забезпечення діяльності організацій та установ охорони здоров'я, освіти, фізкультури і спорту є наявність багатоканальної системи надходження фінансових ресурсів. Джерелами фінансування їх діяльності виступають як бюджетні ресурси, так і кошти підприємств, організацій, населення. Вибір того чи іншого джерела фінансування із суспільних фондів споживання, а також співвідношення між ресурсами, розподіленими через суспільні фонди споживання, і коштами населення, що спрямовані на відшкодування витрат за надання матеріально-побутових і соціально-культурних послуг, визначаються залежно від характеру і особливостей потреб, що задовольняються.

Для реалізації потреб у медичному обслуговуванні, в отриманні середньої і вищої освіти, утриманні непрацездатних членів суспільства та деяких інших потреб використовуються головним чином кошти державного бюджету. Для відшкодування витрат з надання послуг дитячим дошкільним установам, а також деяких послуг соціально-культурного характеру окрім загальнодержавних коштів широко використовуються децентралізовані джерела суспільних фондів споживання і кошти населення.

Витрати на послуги, пов'язані з відпочинком і охороною здоров'я громадян, відшкодовуються за рахунок коштів населення і децентралізованих

соціальних фондів.

Характер послуг, що надаються, а також форми організації економічних відносин, пов'язаних із створенням грошових доходів і фондів грошових коштів, що забезпечують відшкодування витрат на надання послуг, визначають вибір методів фінансування - кошторисне фінансування або метод комерційного розрахунку. Кожному із вказаних видів організації фінансових відносин притаманні свої джерела і порядок їх використання.

Кошторисний метод фінансування передбачає визначення необхідного для нормальної діяльності установи обсягу фінансових ресурсів на підставі централізовано встановленої системи норм і нормативів. Цей метод одержав широке розповсюдження у сферах охорони здоров'я, освіти та деяких інших, оскільки він найприйнятніший для реалізації принципу безкоштовності розподілу послуг. Однак при використанні кошторисного методу фінансування не досить ефективно функціонує механізм матеріального стимулювання зайнятих у цих сферах працівників, що позначається на якості послуг, які надаються.

Госпрозрахункові підприємства і установи функціонують за умов як повної, так і неповної сукупності поточних витрат.

1.5. Фінансова служба підприємства, її завдання та функції

Від правильної організації фінансової роботи багато в чому залежать виробництво і реалізація продукції, зниження собівартості та збільшення прибутку. Працівники фінансових служб повинні аналізувати фінансово-господарську діяльність підприємств, об'єднань, контролювати хід виконання виробничих і фінансових планів, виявляти джерела мобілізації додаткових ресурсів і розробляти пропозиції щодо підвищення рентабельності.

У сучасних умовах зростає роль фінансових служб підприємств та об'єднань у досягненні найбільших виробничих результатів за найменшими витратами праці, матеріальних і грошових ресурсів. У цьому зв'язку підвищується значення фінансової служби як однієї з основних в управлінні підприємствами та об'єднаннями.

Відповідно до типового положення фінансова робота на підприємствах і в об'єднаннях виходячи з обсягу та складності завдань, що вирішуються здійснюється фінансовим відділом, який є самостійним структурним підрозділом або окремим виконавцем.

Організація фінансової служби на підприємствах міського господарства не однакова. Далеко не всі підприємства у своїй структурі управління мають фінансову службу як самостійний спеціальний підрозділ (відділ). Наявність та розмір (кількість персоналу) фінансового відділу обумовлені обсягом фінансової роботи на підприємстві, його галузевими особливостями та ін. Сукупність підприємств міського господарства різноманітна. Це обумовлено тим, що міське господарство є багатогалузевим, містить підприємства різні за обсягом діяльності, причому обсяги виробництва іноді відрізняються в десятки і сотні разів. Так, у великих містах окремі галузі представлені підприємствами –

гігантами (тепло-, водопостачання, каналізація тощо), тоді як у невеликих містах і селищах міського типу аналогічні послуги надають відповідні підприємства з невеликим обсягом виробництва. У цілому для міського господарства характерним є те, що найбільшу питому вагу посідають середні й невеликі підприємства (як і у структурі міст за чисельністю населення), бо основним споживачем їх послуг є населення. Міське господарство за окремими галузями має різну соціальну структуру. Але при цьому практично всі галузі мають у своєму складі: муніципальні (комунальні), орендні, акціонерні, приватні та інші підприємства.

Виходячи з викладеного *фінансову службу як самостійний підрозділ в управлінській структурі мають великі муніципальні (комунальні) підприємства – трести, управління.*

Комунальні підприємства *середні за обсягом діяльності* для виконання фінансової роботи у складі своїх управлінських структур мають *окремих виконавців – фінансистів, економістів.*

Більшість комунальних підприємств (невеликі й малі) усіх форм власності, спеціальних фінансових підрозділів в управлінській структурі не мають. У них фінансову роботу виконують бухгалтери та економісти. При цьому розподіл функцій фінансової служби між бухгалтером та економістом здійснюється згідно з наказом по підприємству.

У сучасних умовах, коли вимоги до якості фінансової роботи підвищуються, а у штатному розкладі підприємств фінансисти відсутні, економісти міського господарства повинні на високому рівні володіти питаннями фінансування.

На фінансові служби підприємств і об'єднань покладені такі основні завдання:

- пошук шляхів збільшення прибутку і підвищення рентабельності;
- забезпечення фінансовими ресурсами завдань з виробництва, капітальних вкладень, модернізації та інших витрат;
- виконання фінансових зобов'язань перед Державним бюджетом, банками, постачальниками, вищестоящою організацією, зобов'язань з оплати заробітної плати, всіх інших зобов'язань, що впливають з фінансового плану, а також організація розрахунків;
- сприяння найефективнішому використанню виробничих фондів і капіталовкладень;
- контроль за правильним використанням фінансових ресурсів, забезпеченість і прискорення оборотності оборотних коштів.

Фінансові служби підприємств та об'єднань здійснюють: фінансове планування, організацію розрахунків; економічну роботу разом з іншими відділами і службами; аналіз та контроль за господарсько-фінансовою діяльністю; подають фінансові звіти і документи.

Фінансові служби складають фінансові плани підприємства, об'єднання і всі розрахунки до нього.

Фінансові працівники беруть участь у складанні планів реалізації продукції, прибутку і рентабельності виробництва на рік, складають оперативні

місячні плани реалізації продукції у грошовому вираженні й інформують керівництво підприємства про хід виконання цих планів. На підприємствах для контролю за ходом виконання балансу доходів і видатків складається на наступний місяць оперативний план надходжень та зобов'язань (платіжний календар), а також оперативні плани прибутку, короткострокового кредитування, касовий план і організується їх поточне виконання.

На апарат фінансових служб покладене доведення показників фінансового плану до відділів, служб, виробництв, цехів, господарських підрозділів підприємств і завдань, що з них випливають, здійснення систематичного контролю за їх дотриманням і виконанням.

Щодо організації і здійснення розрахунків фінансові відділи зобов'язані забезпечити у встановлені строки платежі у державний бюджет, сплату процентів за кредит, погашення позики банків, внески власних коштів до банку на фінансування капітальних вкладень, а також своєчасне внесення коштів до централізованих фондів і резервів вищестоящих організацій та оплату рахунків постачальників і підрядчиків за відвантажені матеріальні цінності й виконані роботи.

Фінансовий відділ зобов'язаний забезпечити наявність грошових коштів у касі підприємства для сплати заробітної плати, премій, відряджень та інших витрат.

Щодо економічної роботи, яка виконується разом з іншими відділами і службами підприємства, фінансові відділи здійснюють заходи з удосконалення організації і планування оборотних коштів; прискорення оборотності оборотних коштів; розробляють економічно обґрунтовані норми й нормативи оборотних коштів, розглядають проекти цін на нові вироби (послуги), що випускаються підприємством; кошториси витрат на виробництво, утримання апарату управління та інші витрати; беруть участь у виявленні та впровадженні заходів з реалізації зайвих і не потрібних підприємству матеріальних цінностей, обладнання та ін.

Працівники фінансових служб здійснюють контроль за виконанням фінансового і кредитного планів підприємства (об'єднання), використанням, з метою цільового призначення, власних і позичених коштів, а також витрачанням коштів спецфондів і цільового фінансування.

На фінансовий відділ покладено також контроль: за дотриманням відділом постачання та іншими службами підприємства встановлених строків для перевірки платіжних вимог постачальників, підрядних та інших організацій і належним оформленням у відповідних випадках для оплати; за одержанням грошей в установах банку для виплати заробітної плати та на інші витрати строго у межах належних сум, визначених виходячи з встановлених правил і касового плану, затвердженого підприємством, і за дотриманням касової дисципліни.

Щодо аналізу господарсько-фінансової діяльності на фінансові служби покладено: організацію роботи з аналізу виробничої діяльності у відділах, службах, цехах, господарствах та інших структурних підрозділах і визначення впливу цієї діяльності на фінансові показники підприємства; здійснення

систематичного аналізу бухгалтерської, статистичної і оперативної звітності з питань, пов'язаних з виконанням фінансового і кредитного планів, дотримання фінансової і платіжної дисципліни; прогнозування результатів господарсько-фінансової діяльності підприємства і розробку на основі проведеного аналізу заходів щодо підвищення ефективності виробництва шляхом усунення виявлених недоліків, запобігання непродуктивним витратам і втратам, поліпшення використання основних фондів і оборотних коштів, виявлення і мобілізації внутрішньогосподарських резервів і додаткових джерел фінансування.

На фінансові підрозділи покладені обов'язки щодо подання фінансових звітів і документів: вищестоящим організаціям, керівництву підприємства, плановому відділу і бухгалтерії.

Фінансовий відділ має право контролювати інші відділи підприємства з питань, пов'язаних з виконанням покладених на нього обов'язків, і вимагати від них подання відповідних матеріалів.

Начальник фінансового відділу підпорядковується безпосередньо керівнику підприємства і разом з ним несе відповідальність за фінансовий стан підприємства. Він також відповідає за оперативне керівництво фінансовою роботою на підприємстві, здійснення всіх грошових операцій і дотримання діючих тут правил.

У вищестоящих організаціях - міністерствах і комітетах фінансова робота покладена на фінансові управління, що організують на підприємствах і в об'єднаннях, які входять до складу міністерства, фінансову роботу, вживають заходи щодо підвищення рентабельності, забезпечують збереженість, цільове і ефективне використання всіх оборотних коштів та прискорення їх оборотності, своєчасне здійснення розрахунків з бюджетом, банками і постачальниками, а також з працівниками з заробітної плати; складають зведений баланс доходів і видатків міністерства (комітету) і організовують його виконання.

Питання для обговорення

1. Дайте визначення поняття “фінанси підприємства”.
2. Які групи грошових відносин належать до фінансів?
3. Назвіть і дайте характеристику функцій фінансів підприємств.
4. Яку роль виконує розподільча функція фінансів підприємства у господарській діяльності?
5. Чому розподіл прибутку є кінцевим етапом у реалізації розподільчої функції фінансів підприємства?
6. Дайте визначення сутності фінансових ресурсів підприємств.
7. Наведіть класифікацію фінансових ресурсів.
8. Які ресурси є власними фінансовими ресурсами?
9. Які ресурси відносяться до зовнішніх джерел фінансових ресурсів?
10. Охарактеризуйте особливості формування та використання фінансових ресурсів в умовах ринкових відносин.

11. Дайте визначення поняття «фінансовий механізм».
12. Назвіть фінансові методи.
13. Дайте визначення поняття «фінансові інструменти».
14. Назвіть принципи організації фінансів підприємств.
15. Охарактеризуйте особливості організації фінансів у міському господарстві.
16. Дайте визначення фінансової діяльності підприємств.
17. Назвіть основні завдання і функції фінансової служби підприємств.

Тести до розділу 1

Знайдіть правильну відповідь (одну чи декілька)

Тест 1. *Фінанси підприємства - це:*

- 1) гроші підприємства;
- 2) майно, що належить підприємству;
- 3) грошові відносини;
- 4) специфічні економічні відносини у грошовій формі, що виникають у процесі формування основного і оборотного капіталу, фондів грошових коштів підприємства і їх розподілу та використання.

Тест 2. *Фінансові ресурси підприємства - це:*

- 1) готівкові кошти у касі підприємства;
- 2) кошти на розрахункових і поточних рахунках підприємства;
- 3) всі джерела коштів, акумульовані підприємством для формування необхідних йому активів з метою здійснення усіх видів діяльності як за рахунок власних доходів, нагромаджень і капіталу, так і різного виду надходжень;
- 4) основні й оборотні фонди підприємства.

Тест 3. *Джерелами формування фінансових ресурсів є:*

- 1) власні кошти;
- 2) позикові кошти;
- 3) статутний капітал;
- 4) кредиторська заборгованість, що постійно знаходиться у розпорядженні підприємства (сталі пасиви);
- 5) цільове фінансування з бюджету;
- 6) власні й позикові засоби.

Тест 4. *Фінансовий потік - це:*

- 1) платежі у бюджет;
- 2) асигнування з бюджету;

- 3) перерозподільна частина грошових потоків, акумульована у бюджеті чи позабюджетних фондах, тобто у сфері державних фінансів;
- 4) відтік частини грошового потоку підприємства у формі платежів у бюджети і позабюджетні фонди.

Тест 5. *Принципи організації фінансів підприємств - це:*

- 1) планування і контроль;
- 2) мінімізація фінансових витрат;
- 3) раціональність;
- 4) дивідендна політика;
- 5) плановість, фінансове співвідношення термінів, маневрування, мінімізація фінансових витрат, фінансова стійкість, раціональність.

Тест 6. *Фінансова політика підприємства включає такі основні елементи:*

- 1) дивідендна політика та формування доходів;
- 2) політика керування коштами;
- 3) моніторинг витрат та прибутків;
- 4) облікова, кредитна, дивідендна політика, політика керування коштами, витратами;
- 5) національні стандарти бухгалтерського обліку;
- 6) розмір власних оборотних коштів.

Тест 7. *Фінансова служба підприємства - це:*

- 1) фінансова робота на підприємстві;
- 2) фінансова звітність;
- 3) фінансовий відділ, що є самостійним структурним підрозділом або окремий виконавець, який виконує фінансову роботу на підприємстві;
- 4) немає правильної відповіді.

Тест 8. *Фінансові служби підприємства виконують такі функції:*

- 1) фінансове планування;
- 2) організація розрахунків;
- 3) складають і подають фінансові звіти й документи;
- 4) аналіз і контроль за господарсько-фінансовою діяльністю;
- 5) немає правильної відповіді.

Тест 9. *Фінансові служби складають фінансові плани підприємства на:*

- 1) перспективу 5-10 років (перспективні);
- 2) на наступний рік (поточні);
- 3) оперативні плани;
- 4) види планів, перелічені в п 1-3);
- 5) немає правильної відповіді.

Тест 10. Щодо організації і здійснення розрахунків фінансові відділи зобов'язані забезпечити:

- 1) у встановлені строки платежі в державний бюджет;
- 2) своєчасне внесення коштів до централізованих фондів і резервів вищестоящих організацій та оплату рахунків постачальників і підрядчиків за відвантажені матеріальні цінності й виконані роботи;
- 3) сплату відсотків за кредит, погашення позики банків, внески власних коштів до банку на фінансування капітальних вкладень;
- 4) усі дії, перелічені в п. 1,2,3;
- 5) немає правильної відповіді.

РОЗДІЛ 2. Грошові розрахунки підприємств

Основні терміни й поняття: акредитив; акцепт; безготівкова форма розрахунків; грошовий оборот; грошовий потік; депозитний рахунок; касові операції; кредитний рахунок; міжміські рахунки; місцеві розрахунки; нетоварні операції; організація грошових розрахунків; платіжна дисципліна; платіжна вимога-доручення; поточний рахунок; розрахунковий рахунок; розрахунки як планові платежі; товарні операції; чек.

2.1. Грошовий оборот підприємства

Реальний рух грошей у процесі індивідуального кругообігу капіталу підприємства складає його грошовий обіг. В умовах товарно-грошових відносин індивідуальний кругообіг матеріально-речових факторів виробництва (знарядь і предметів праці) починається з надходження на склади підприємства матеріальних цінностей і закінчується реалізацією готової продукції. Цей процес опосередковується обігом коштів.

Кругообіг капіталу починається з авансування грошей на придбання засобів виробництва. Особливо виділяється вкладення засобів у фонд оплати праці робочої сили як головного фактора виробництва при будь-якій формі її суспільної організації. Кошти в першій фазі кругообігу не витрачаються, а тільки авансуються і надалі відшкодовуються з виторгу від продажу товарів. Відбувається зміна форм вартості – частина вартості з грошової форми перетворюється в товарну. Інша частина коштів авансується на оплату праці працівників підприємства і після її витрати перетворюється в засоби споживання.

У другій фазі кругообігу, тобто в процесі виробництва здійснюється продуктивне споживання робочою силою засобів виробництва для створення матеріальних благ.

У фазі руху вартості зміна її форм опосередковується грошима у вигляді вкладення їх у незавершене виробництво, що забезпечує безперервність процесу виробництва.

Створений у процесі виробництва готовий продукт містить у собі перенесену вартість (уречервлена праця) і знову створену вартість – додатковий продукт.

У третій фазі кругообігу фондів товарна форма вартості перетворюється в грошову і формується виторг від реалізації продукції. У цій фазі кругообігу виникають грошові відносини, пов'язані з розрахунками підприємства за реалізовану продукцію, а також з використанням прибутку і його оподаткуванням.

Для нормального функціонування підприємства і безперервності руху оборотних активів вони повинні знаходитися на всіх стадіях виробничого циклу і у всіх формах (грошовій, виробничій і товарній), оскільки відсутність будь-

якого їхнього елемента призводить до зупинки індивідуального обороту засобів.

У процесі індивідуального обороту засобів підприємств гроші виступають у всіх властивих їм функціях: міри вартості, засобу обертання і платежу, а також нагромадження (заощадження).

При виконанні першої функції (міри вартості) гроші мають ідеальний (рахунковий) характер. У процесі виробництва вони служать для виміру вартості незавершеного виробництва.

Грошовий обіг підприємства складається з руху коштів у зв'язку з різними господарськими операціями. Ці операції можуть бути згруповані за їх економічним змістом у три основні категорії: щодо поточної, інвестиційної і фінансової діяльності.

Таке групування дозволяє виявити фінансовий результат від кожного з трьох напрямків діяльності підприємства. Сума цих результатів визначає чисту зміну грошових коштів за період і збірається з початковим і кінцевим сальдо грошових коштів за бухгалтерським балансом.

Для здійснення операцій з основної поточної діяльності підприємства в банку відкривається рахунок: розрахунковий чи поточний. Розрахункові (поточні) рахунки призначаються і використовуються юридичною особою для зарахування виторгу від реалізації продукції (робіт, послуг), доходів від позареалізаційних операцій, здійснення розрахунків з постачальниками, бюджетами за податками, працівниками з заробітної плати та інших виплатах за рахунок фонду споживання, банками за отримані кредити й відсотки за ними та ін.

Розрахункові рахунки відкриваються:

- юридичним особам, які здійснюють комерційну діяльність незалежно від форми власності, а також громадянам, які здійснюють підприємницьку діяльність без утворення юридичної особи (індивідуальним, сімейним підприємствам, орендним колективам, селянським господарствам і т.п.);
- міністерствам, відомствам та іншим органам управління для здійснення операцій по створенню централізованих фондів і зарахування коштів на утримання апарата управління.

Власник розрахункового рахунку має повну економічну і юридичну самостійність, виступає самостійним платником усіх належних йому платежів у бюджет, самостійно вступає в кредитні взаємини з банком і може робити будь-які операції, пов'язані з виробничою та інвестиційною діяльністю, якщо ці операції не суперечать чинному законодавству.

Поточні рахунки відкриваються тим, для кого не може бути відкритий розрахунковий рахунок:

- некомерційним організаціям;
- відособленим підрозділам юридичної особи (філіям, представництвам) за клопотанням юридичної особи. Режим використання засобів – виходячи з повноважень філії чи представництва;

- бюджетним установам і організаціям, керівники яких не є самостійними розпорядниками кредитів.

Самостійність власника поточного рахунку істотно обмежена в порівнянні з власником розрахункового рахунку. Перелік операцій по поточних рахунках регламентується згідно з цілями діяльності організації відповідно до її установчих документів. Це робиться в момент відкриття рахунку в банку.

Клієнти вправі відкривати необхідну кількість розрахункових, депозитних та інших рахунків у будь-якій валюті в банках з їхньої згоди, якщо інше не встановлено законом.

Відкриття розрахункового рахунку в банку супроводжується укладанням між підприємством і банком *договору банківського рахунку*. У договорі фіксуються взаємні права і зобов'язання сторін, їхня відповідальність за проведення операцій за рахунком. Так, банк бере на себе зобов'язання з комплексного розрахунково-касового обслуговування клієнта: проведення розрахунків клієнта; видача йому грошових і розрахункових чекових книжок; виписок з особових рахунків; надання поштово-телеграфних і консультаційних послуг, пов'язаних з проведенням рахунку; забезпечення збереження коштів, що надійшли на рахунок; видача їх на першу вимогу клієнта, збереження *таємниці за операціями клієнта* та ін. Клієнт, у свою чергу, зобов'язується оформляти свої платіжно-розрахункові операції відповідно до нормативних документів, подавати в банк у встановлений термін бухгалтерську і статистичну звітність, повідомляти банк у домовлений термін про зміну правового статусу клієнта, заміну осіб, уповноважених розпоряджатися рахунком, зміну його юридичної адреси і т.п.

Договір банківського рахунку може передбачати здійснення платежів з рахунку, незважаючи на відсутність коштів (кредитування рахунку). Вважається, що банк надав клієнту кредит на відповідну суму з дня здійснення такого платежу - овердрафта.

В окремому розділі договору передбачається вартість послуг банку з розрахунково-касового обслуговування клієнта: плата за відкриття рахунку, комісійні за проведені за рахунком операції (у визначеному відсотку від суми дебетового обороту чи від кількості і виду оброблених документів). Плата за послуги банку може стягуватися банком після закінчення кожного кварталу з коштів клієнта, що знаходяться на рахунку, якщо інше не передбачене договором банківського рахунку.

За користування коштами, що знаходяться на рахунку клієнта, банк сплачує відсоток. Сума відсотків зараховується на рахунок у терміни, передбачені договором, а якщо ці терміни договором не передбачені – після закінчення кожного кварталу. Величина відсотків визначається договором, а при відсутності в договорі відповідної умови – в розмірі, оплачуваному банком за вкладами на замовлення.

Договір банківського рахунку розривається за заявою клієнта в будь-який час.

За вимогою банку договір банківського рахунку може бути розірвано тільки через суд у таких випадках:

- коли сума коштів, що зберігаються на рахунку клієнта, виявиться нижче мінімального розміру, передбаченого банківськими правилами чи договором, якщо така сума не буде відновлена протягом місяця з дня попередження про це банку;
- при відсутності операцій за цим рахунком протягом року, якщо інше не передбачено договором.

Підприємство може звітувати про рух коштів, використовуючи прямий або непрямий метод розрахунку. Розрахунок прямим методом ведеться за допомогою відображення підсумків операцій (оборотів) за рахунками коштів за період. При цьому операції групуються за трьома видами діяльності. Необхідні дані для заповнення форми можна одержати безпосередньо з бухгалтерських регістрів.

Розрахунок грошового потоку прямим методом дає змогу оцінити платоспроможність підприємства, а також здійснювати контроль за надходженням і витратою коштів. У системі внутрішньофірмового фінансового планування розробка касового бюджету в більшості випадків виконується саме прямим методом.

Розрахунок грошових потоків непрямим методом заснований на трансформації показника чистого прибутку в результаті руху грошових коштів за допомогою спеціальних коригувань на підставі інформації бухгалтерського балансу, звіту про прибутки і збитки, додатків до балансу і Головної книги.

Звіт за грошовими потоками, складений непрямим методом, є поєднуючою ланкою між бухгалтерськими балансами на початок і кінець звітного періоду, тому що розкриває зв'язок змін за рахунками обліку грошових коштів зі змінами за іншими статтями балансу.

Для трансформації прибутку в грошовий потік застосовується ряд коригувань, що усувають вплив так званих «негрошових факторів» і часового лага між моментом здійснення господарських операцій і рухом грошей. Як уже відзначалося, не всі господарські операції, що відображаються в бухгалтерських проводках і враховуються при розрахунку прибутку, пов'язані з переміщенням коштів. Прикладами негрошових інвестиційних і фінансових операцій можуть служити випуски акцій чи облігацій в обмін на матеріальні і нематеріальні позаоборотні активи чи обмін позаоборотних активів на інші позаоборотні активи. Існування подібних угод може бути встановлене шляхом аналізу коригувань при розрахунку грошових потоків непрямим методом. Коригування можуть як збільшувати, так і зменшувати показник чистого прибутку. Найбільш істотні коригування наведені нижче.

Додаються до чистого прибутку:

- нарахована за період амортизація основних фондів і нематеріальних активів;
- зменшення дебіторської заборгованості;
- зменшення залишків ТМЦ;
- зменшення витрат майбутніх періодів;
- збільшення кредиторської заборгованості;
- збільшення нарахованих інших зобов'язань;

- збільшення заборгованості перед бюджетом і позабюджетними фондами;
 - зменшення ПДВ за придбаними цінностями.
- Віднімаються з чистого прибутку:*
- переоцінка основних засобів;
 - збільшення дебіторської заборгованості;
 - збільшення залишків ТМЦ;
 - збільшення витрат майбутніх періодів;
 - зменшення кредиторської заборгованості;
 - зменшення нарахованих інших зобов'язань;
 - зменшення заборгованості перед бюджетом і позабюджетними фондами;
 - використання нерозподіленого прибутку минулих років;
 - використання резервів;
 - використання коштів фондів, сформованих з чистого прибутку;
 - збільшення ПДВ за придбаними цінностями.

Якщо за результатами звітного періоду є чистий збиток, непрямий метод ґрунтується на чистому збитку. Можливо, що наступні коригування можуть перевищити збиток і чистий результат руху коштів від основної діяльності виявиться позитивним, незважаючи на чистий збиток, розрахований методом нарахувань.

Дані, отримані в результаті розрахунку грошових потоків, мають велику аналітичну цінність. Аналіз звітів про стан коштів дає широкі можливості для розуміння суті фінансових операцій підприємства, тому що дозволяє оцінити підсумки минулої діяльності. За допомогою аналізу можна знайти незбалансоване використання коштів і почати відповідні дії в майбутньому.

З погляду забезпечення безперебійності роботи підприємства, його фінансової стійкості і розвитку керування грошовими потоками передбачається виконання комплексу завдань:

- синхронізація потоків надходжень і виплат грошових коштів у часі й просторі (бюджетування) ;
- оптимізація розміру коштів у розрахунках;
- оптимізація перехідного залишку коштів;
- оптимізація рівня самофінансування підприємства.

Аналіз звіту про джерела і використання коштів дуже корисний у плануванні середньо- і довгострокового фінансування, тому що дозволяє судити про потребу в коштах, про час виникнення цієї потреби і її характер. Іншими словами, з'являється можливість прогнозувати стан коштів фірми за допомогою грошового бюджету (бюджету коштів), в якому дається оцінка майбутніх потоків коштів.

У першу чергу при аналізі оцінюють тенденції, рівень і розкид грошових потоків у часі. Загальна тенденція чи тренд дозволяє визначити стадію і напрямок розвитку підприємства – зростання, спад чи стагнація. Рівень, порядок і середню величину щорічного грошового потоку треба порівняти із середньогалузевими показниками, щоб мати уявлення про місце підприємства

в галузі. Розкид коливань даного показника відносно середнього значення є характеристикою стабільності роботи підприємства і може використовуватися при оцінці ділового ризику. Чим більше розкид коливань, більше дисперсія, тим більш ризиковим є підприємство.

На наступному етапі аналізу необхідно з'ясувати причини негативного значення результату руху коштів. Основними внутрішніми причинами негативного значення грошового потоку за період можуть бути:

- недостатня рентабельність реалізації, що не в змозі покрити нормальну потребу в оборотному капіталі внаслідок інфляції;
- зниження обсягів реалізації через утрату великих споживачів;
- швидке зростання і розширення виробництва;
- уповільнення оборотності оборотного капіталу;
- нераціональна дивідендна політика, що веде до надмірних виплат акціонерам;
- висока частка позикового капіталу, що викликає значні виплати за відсотками і погашення позик;
- великі капітальні вкладення і вплив інфляції на амортизацію;
- надмірні податкові платежі.

Серед зовнішніх причин найбільш істотними є: криза неплатежів, інфляція, ріст цін на енергоносії, конкуренція, зростання відсоткових ставок.

У випадку, якщо грошовий потік на підприємстві в цілому позитивний, то варто звернути увагу, чи не є це наслідком одержання великих кредитів, або коштів з централізованих джерел, або залучення нових акціонерів.

Наслідки негативного грошового потоку чи його недостатньої величини зі стійкою тенденцією до зниження, як правило, наступні. Для одержання необхідних сум підприємство намагається реалізувати невикористовувані в господарській діяльності активи. Нестаток коштів також заповнюється за рахунок додаткового залучення банківських і комерційних кредитів. Отже, змінюється структура пасивів, погіршується фінансова незалежність підприємства.

Надалі такі підприємства змушені відкладати платежі (з заробітної плати, контрагентам, до бюджету), що виражається у зростанні кредиторської заборгованості, особливо простроченої. Підприємство поступово стає неплатоспроможним, і банкрутство є для нього найбільш ймовірним прогнозом.

Для підтримання платоспроможності підприємства треба ефективно керувати його грошовими потоками. Грошові кошти є найбільш обмеженим ресурсом в умовах переходу до ринкових механізмів господарювання, де успіх підприємства значною мірою визначається ефективністю їх використання. Тому завдання планування і контролю потоків (руху) грошових коштів підприємства набувають виняткового значення.

2.2. Розрахунки за допомогою готівки. Касове обслуговування

В умовах товарно-грошових відносин здійснюється велика кількість розрахунків і платежів за товари, послуги, розрахунки з фінансово-кредитною системою, розрахунки в порядку перерозподілу та ін.

Сукупність усіх платежів та розрахунків називається грошовим оборотом. Грошовий оборот здійснюється у двох формах:

- за допомогою готівки;
- шляхом безготівкового розрахунку.

Вибір тієї чи іншої форми розрахунків обумовлюється як об'єктивними факторами, так і суб'єктивними рішеннями платника. Розрахунки за допомогою наявних і безготівкових грошей мають як позитивні, так і негативні сторони. Так розрахунки за допомогою готівки, як правило, здійснюються швидше, але мають ряд недоліків при платежі великих сум.

Безготівковий розрахунок виключає незручності, властиві готівці, але виконується повільніше.

У житлово-комунальному господарстві для розрахунків використовують обидві форми розрахунків. Це визначається, насамперед, галузевими особливостями ЖКГ, що виявляються в тому, коли велика частина продукції (послуг) реалізується населенню, а в сучасних умовах останнє в переважній більшості одержує заробітну плату і робить всі свої розрахунки за допомогою готівки. Основними галузями, що одержують виторг готівкою в міському господарстві, є готелі, транспортні підприємства, кінотеатри, мережа громадського харчування, у деяких містах – водопроводи, каналізації, газові господарства.

Для підприємств, що одержують виторг готівкою, важливо ефективно організувати касове обслуговування. Під касовим обслуговуванням розуміють, з одного боку, – збір виторгу і зарахування його на поточний чи розрахунковий рахунок, а з другого – це видача готівки з банку в касу підприємства для видачі заробітної плати, платежів, прирівняних до неї, та інших господарських розрахунків.

Порядок ведення касових операцій регламентується НБУ і поширюється на всі підприємства незалежно від форм власності і виду діяльності, а також на фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності (крім банків і підприємств зв'язку).

Усі підприємства, які мають поточні рахунки в банку, зобов'язані саме там зберігати свої кошти. Отримувати готівку з власного рахунку, як вже зазначалось, підприємства можуть не тільки на заробітну плату, матеріальне заохочення, на відрядження та загальногосподарські витрати, а й на інші цілі (розрахунки за сировину, матеріали, товари тощо).

Для отримання готівки з поточного рахунку підприємство використовує грошовий чек. Виписуючи грошовий чек, воно тим самим дає розпорядження банку видати вповноваженій особі зазначену в чековій суму готівки. При оформленні чека не допускається виправлень, що можуть поставити під сумнів його достовірність.

Розрахунки готівкою підприємствами всіх видів діяльності та форм власності здійснюються з оформленням таких документів: податкових накладних, прибуткових і видаткових касових ордерів, касового або товарного чека, квитанції, договору купівлі-продажу, актів про закупівлю товарів, виконання робіт (надання послуг) або інших документів, що засвідчують факти якоїсь діяльності, що підлягає оплаті.

Форми податкової накладної, ведення книг обліку придбання та продажу товарів (робіт, послуг), порядок їх заповнення визначає Державна податкова адміністрація.

Усім підприємствам, які мають розрахунки в банку і здійснюють касові операції з готівкою, встановлюються ліміти залишку готівки в касі. Цей ліміт для кожного підприємства визначається комерційними банками за місцем відкриття рахунку з урахуванням режиму і специфіки роботи підприємства, відстані його від установи банку, розміру касових оборотів, установлених строків і порядку передачі готівки в банк.

Ліміт залишку готівки в касі не встановлюється фермерським господарствам, які займаються виключно виробництвом, переробкою та реалізацією сільськогосподарської продукції, а також індивідуальним підприємцям.

Здачу надлишкової готівки касами підприємств проводять у порядку та у строки, встановлені відповідною установою банку. Ця готівка зараховується на їхні рахунки. Коли ліміту залишку готівки взагалі не встановлено, всю наявну в касі готівку наприкінці дня треба здати в банк.

Приймання готівки касами підприємств проводиться за відповідно оформленими (підписаними головним бухгалтером або особою, ним уповноваженою) прибутковими касовими ордерами. Видача готівки касами підприємств здійснюється за видатковими касовими ордерами або за належно оформленими платіжними (розрахунково-платіжними) відомостями.

Усі надходження й видачі готівки в національній валюті підприємства реєструють у касовій книзі.

Приймання та облік готівки підприємствами сфери торгівлі, громадського харчування та послуг, тобто здійснення розрахунків з населенням, проводиться із застосуванням електронних контрольно-касових апаратів (ЕККА) або товарно-касових книг. Порядок застосування ЕККА визначається Державною податковою адміністрацією. Кожне підприємство, що має касу, веде тільки одну касову книгу. Якщо підприємства мають підрозділи, які здійснюють касові операції з готівкою, незалежно від того, виділено ці підрозділи на самостійний баланс чи ні, вони повинні також вести касові книги.

Схема оформлення касових операцій підприємств наведена на рис.2.1.

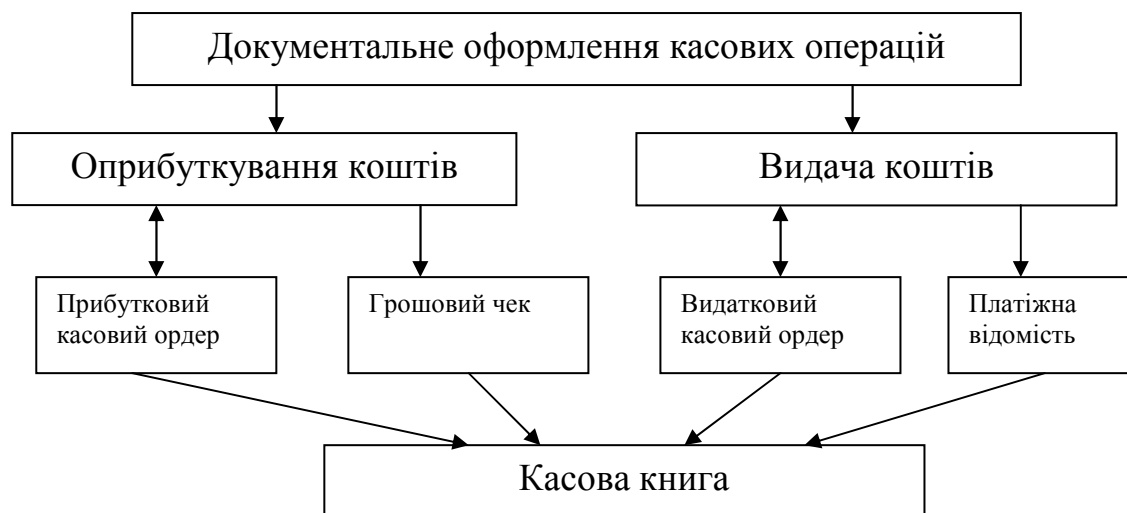

Рис. 2.1 – Схема оформлення касових операцій підприємств

Записи до касової книги здійснює касир після одержання або видачі грошей за кожним прибутковим касовим ордером і видатковим документом. Щоденно, наприкінці робочого дня касир виводить залишок грошей у касі на наступне число і передає до бухгалтерії як звіт. Контроль за правильним веденням касової книги покладається на головного бухгалтера підприємства.

На кожному підприємстві у встановлені керівником строки (але не менше одного разу на квартал) проводиться ревізія каси. Залишок готівки в касі звіряється з даними обліку за касовою книгою.

Перевірки касової дисципліни здійснюються органами Державної податкової адміністрації, Державної контрольно-ревізійної служби, фінансовими органами та установами банків.

Відповідальність за дотримання касової дисципліни покладається на керівників підприємств, головних бухгалтерів, керівників фінансових служб і касирів.

При організації касового обслуговування повинні бути виконані наступні завдання:

- найшвидше просування грошової маси від джерела її одержання до зарахування на розрахунковий рахунок;
- у касі підприємства повинні знаходитись кошти на суму не більше встановленого ліміту.

Для цього необхідно дотримуватися таких вимог: гроші отримані в касу для виплати заробітної плати та інших платежів, повинні бути виплачені протягом трьох днів, враховуючи день одержання грошей у касу; готівка, що надійшла в касу за надані послуги, реалізовану продукцію і т. ін., має бути якнайшвидше зарахована на розрахунковий рахунок.

Для найшвидшого просування грошей (виторгу) підприємство здійснює відповідну організацію касового обслуговування. Підприємства з невеликою сумою для здачі грошей в банк використовують касирів, а підприємства з великим щоденним оборотом користуються послугами інкасаторів, для чого

укладають спеціальні договори з банками. В договорах відображаються такі показники: розмір виручки, частота і режим виїмки виторгу, плата за виконані послуги та ін.

2.3. Організація безготівкових розрахунків

Безготівкові форми розрахунків вважаються більш прогресивними формами грошового обігу і широко використовуються в міському господарстві. Для здійснення безготівкових розрахунків у кожній державі, у тому числі в Україні, створюється система безготівкових розрахунків.

Під системою безготівкових розрахунків розуміють перелік платіжних документів, схеми документообігу, форми безготівкових розрахунків і механізми їхньої дії.

Система безготівкового розрахунку повинна відповідати таким вимогам (принципам):

- 1) кожен суб'єкт, який господарює, повинен зберігати грошові кошти на рахунках в установах банку (за винятком перехідних залишків у касі). Правовою базою для реалізації цього принципу є угода між підприємством і банком щодо розрахунково-касового обслуговування;
- 2) підприємствам надано право вибору установи банку для відкриття рахунків усіх видів (основного й додаткового) за згодою банку;
- 3) суб'єкти господарювання мають право самостійного (без участі банків) вибору форми розрахунків і закріплення їх у своїх договорах та угодах. Установи банків можуть тільки пропонувати своїм клієнтам застосовувати ту чи іншу форму розрахунків, враховуючи специфіку діяльності та конкретні умови, що можуть скластися в процесі розрахунків;
- 4) кошти з рахунку підприємства списуються за розпорядженням його власника. Враховуючи можливість відкриття кількох рахунків, суб'єкт підприємницької діяльності визначає один з рахунків як основний. На ньому здійснюється облік заборгованості, яка списується безспірно;
- 5) поточні рахунки підприємствам - суб'єктам підприємницької діяльності відкривають установи банків тільки за умови повідомлення про це податкового органу.
- 6) момент здійснення платежу має бути максимально наближеним до часу відвантаження товарів, виконання робіт, надання послуг;
- 7) платежі здійснюються в межах залишків коштів на рахунках платника або в межах наданого банківського кредиту;
- 8) розрахунки між суб'єктами підприємницької діяльності можуть здійснюватись готівкою. При цьому постачальник - отримувач коштів повинен суму отриманої готівки провести через касову книгу і повернути її в повному обсязі на свій рахунок у банк. Використання готівки, пов'язане з виплатою заробітної плати, премій, винагород, матеріальної допомоги, дивідендів, проводиться тільки через її отримання з кас банків. Такий порядок дає змогу контролювати своєчасну сплату податків, внесків та інших обов'язкових платежів, розмір яких залежить від фонду оплати праці.

Організація розрахунків передбачає їх здійснення записом (переказуванням) коштів з рахунку покупця (платника коштів) на рахунок постачальника (отримувача коштів) або заліком взаємних розрахунків між покупцем і постачальником продукції.

За економічним змістом організація безготівкових розрахунків виходить за межі суто технічних операцій, пов'язаних із списанням і зарахуванням коштів на рахунки клієнтів у банківській установі.

Безготівкові розрахунки здійснюються в різних формах за економічним змістом: акцептна, акредитивна, розрахунки через відділи факторингу, розрахунки в порядку планових платежів, вексельна, чеками та ін.

Кожна з перелічених форм має свої переваги й недоліки. Знаючи їх, фінансовий менеджер повинен уміло використовувати в тих чи інших випадках відповідну форму розрахунків.

Різні форми розрахунків пов'язані з використанням різних видів розрахункових документів. Останні готує постачальник або платник, а в окремих випадках – банк. Розрахунковий документ – це відповідно оформлений документ на переказ грошових коштів. Використовуються відповідні форми безготівкових розрахунків (залежно від форми розрахункового документа), а саме:

- платіжними дорученнями;
- платіжними вимогами-дорученнями;
- чеками;
- акредитивами;
- векселями;
- інкасовими дорученнями (розпорядженнями).

Платіжні вимоги та інкасові доручення (розпорядження) застосовують у випадках стягнення в безспірному порядку сум фінансових санкцій, недоїмки в бюджет з податків, штрафів, що нараховані державними податковими органами.

Платіжне доручення – це письмове доручення власника рахунку перерахувати відповідну суму зі свого рахунку на рахунок отримувача коштів.

Платіжні доручення застосовують в розрахунках щодо місцевих, а також міжміських поставок за товари (роботи, послуги). Вони забезпечують максимальне наближення строків отримання товарно-матеріальних цінностей і здійснення платежу, прискорюють оборотність оборотних коштів, запобігають виникненню кредиторської заборгованості у покупців.

Розрахунки платіжними дорученнями здійснюють також за нетоварними операціями. Це платежі до бюджету, цільових державних фондів, платежі кредитним установам, за банківськими позичками.

Розрахунки платіжними дорученнями мають ряд позитивних сторін у порівнянні з іншими формами розрахунків, а саме:

- відносно простий і швидкий документооборот;
- прискорення руху коштів;
- можливість використання даної форми розрахунків за нетоварних платежів.

Платіжні вимоги-доручення – це комбінований розрахунковий документ, що складається з двох частин. Верхня частина – вимога підприємства-постачальника до підприємства-покупця сплатити вартість товару, виконаних робіт, послуг. Нижня частина – доручення покупця (платника грошових коштів) банку, який його обслуговує, переказати належну суму коштів з його рахунку на рахунок постачальника. Цей розрахунковий документ заповнює постачальник (отримувач грошових коштів), коли він згоден оплатити товар (роботи, послуги), заповнює нижню частину цього документа і направляє його у свій банк (банк, який його обслуговує) для переказу акцептованої суми на розрахунковий рахунок постачальника.

Розрахунки платіжними вимогами-дорученнями застосовують переважно в міжміських розрахунках за відвантажені товарно-матеріальні цінності, виконані роботи, надані послуги. Їх не застосовують стосовно розрахунків претензійного характеру навіть тоді, коли вони впливають з реальних відносин щодо поставки товарів і надання послуг.

Розрахунки платіжними вимогами-дорученнями можуть бути з акцептом або без акцепту. Платники мають право повністю відмовитися від акцепту платіжної вимоги-доручення, коли товари (послуги) не було замовлено; коли товари відвантажено не на погоджену адресу; коли їх доставлено з порушенням строку; коли вони недоброякісні, некомплектні; коли не погоджено ціну товару. Часткова відмова від акцепту платіжної вимоги-доручення можлива тоді, коли поряд із замовленими відвантажено і якісь додаткові товари; коли документально встановлено наявність недоброякісної або неуккомплектованої частини товарів; у разі завищення цін, арифметичних помилок у товарно-транспортних документах тощо.

Розглянута форма розрахунків об'єднує розрахунки платіжними дорученнями і платіжними вимогами-дорученнями. Позитивні її якості полягають у такому: вона більше відповідає фінансовим та господарським інтересам постачальників і покупців; зміцнює договірні відносини в господарстві; прискорює оформлення розрахункових документів; платіж здійснюється за згодою платника після попередньої перевірки розрахункових і товарно-транспортних документів постачальника.

Чек – письмове розпорядження платника своєму банку сплатити зі свого рахунку пред'явникові чека відповідну грошову суму.

У розрахунках між підприємствами застосовують розрахункові чеки. Для отримання готівки з розрахунків у банківських установах використовують грошові чеки.

Розрахунковий чек – це документ стандартної форми з дорученням чекодавця своєму банкові переказати кошти на рахунок пред'явника чека (отримувача коштів). Розрахунковий чек, як і платіжне доручення, заповнює платник. На відміну від платіжного доручення чек передається платником підприємству – отримувачу платежу безпосередньо під час здійснення господарської операції. Отримувач платежу подає чек у свій банк для оплати.

Існує кілька видів розрахункових чеків: акцептовані, не акцептовані банком, з лімітованих і нелімітованих книжок. Останні застосовують у

місцевих розрахунках за отримані товари, надані послуги, в постійних розрахунках з транспортними організаціями (оплата фрахту), з підприємствами зв'язку.

Чекова форма розрахунків має певні переваги перед іншими формами. Це передовсім відносна швидкість розрахунків і надходження коштів на рахунок постачальника, що сприяє зменшенню дебіторської заборгованості. Недоліками такої форми розрахунків є недостатня гарантія платежу, оскільки на рахунок чекодавця може не бути потрібних коштів; неможливість розрахунків чеками на велику суму; складність оформлення чека.

Акредитив – це розрахунковий документ з дорученням однієї кредитної установи іншій здійснити за рахунок спеціально задепонованих коштів оплату товарно-транспортних документів за відвантажений товар. Акредитив застосовується в розрахунках між постачальниками і покупцями. Документи постачальника оплачуються банком тільки на умовах, передбачених в акредитивній заяві покупця.

Коли використовують акредитивну форму розрахунків, оплату документів за відвантажений товар, надані послуги здійснюють або в банківській установі постачальника за рахунок коштів платника, там задепонованих для цієї мети, або в банку платника – так званий гарантований акредитив. Акредитивна форма розрахунку гарантує платіж постачальнику. Ця форма розрахунків застосовується за наявності угоди між постачальником і платником щодо такої форми розрахунків.

Акредитивна форма розрахунку дає постачальнику впевненість, що відвантажений товар буде своєчасно оплачений.

Для постачальників (отримувачів коштів) акредитивна форма розрахунків надійна, відносно проста і приваблива, оскільки гарантує оплату.

Покупцям розрахунки з використанням акредитива не вигідні, бо на певний час кошти вилучаються з обороту, що погіршує фінансове становище підприємств-покупців.

Вексельна форма розрахунків – це розрахунки між постачальником (отримувачем коштів) і покупцем (платником коштів) з відстрочкою платежу, які оформлюються векселем.

Вексель – це письмове безумовне зобов'язання, боргова розписка стандартної форми, що дає право її власнику вимагати сплати визначеної у векселі суми від особи, яка видала вексель, у відповідний строк і у відповідному місці.

За своєю суттю вексель є абстрактним борговим зобов'язанням. Його абстрактність полягає в тому, що він не обумовлений попереднім виконанням будь-яких договірних зобов'язань.

Розрахунки в порядку планових платежів поширюються в міському господарстві як форма розрахунків за реалізовану продукцію (послуги). Ця форма розрахунків використовується при розрахунках, коли між постачальником (виробником) і покупцем (споживачем) має місце постійний стійкий зв'язок, тобто коли постачання здійснюються постійно, рівномірно. У цих випадках можна заздалегідь визначити обсяги платежів (оплати). Такими

постачальниками в міському господарстві є практично всі підприємства сітьового господарства (водо-, тепло-, газо-, електромережі, каналізації).

Механізм розрахунку наступний: підприємство-постачальник укладає договір із споживачем, в якому обумовлюється форма розрахунків “у порядку планових платежів”. У договорі також відбиваються терміни і сума платежів. При цьому чим більше сума, тим частіше терміни оплати - через 10, 7, 5, 3 дні.

Про обрану форму розрахунку повідомляється установа банку. Ініціативу з оформлення платіжних документів бере на себе платник, який виписує платіжне доручення відповідно до термінів, зазначених у договорі і здає в банк для оплати. Одержавши платіжне доручення, банк робить операцію списання-зарахування.

Іноді ініціативу з оформлення платіжних документів бере на себе постачальник, тоді він оформляє платіжну вимогу (за кожним терміном оплати). У платіжній вимозі, крім дати і номера договору постачання, відзначається дата платежу, а також напис (без акцепту).

Таким чином, організуються розрахунки за планом, у заздалегідь оговорений термін, платник здійснює платежі в розмірі місячного платежу, кратного числу платежів.

Наприкінці місяця, як правило, до останнього платежу постачальник і платник звіряють розрахунки шляхом зіставлення оплачених поставок з фактично наданим обсягом постачання.

Якщо в результаті звіряння в розрахунках виявиться недоплата, тобто фактично було поставлено продукції (послуги) більше ніж оплачено, сума недоплати погашається шляхом виставлення постачальником платіжної вимоги або споживачем платіжного доручення. У зворотному випадку, тобто коли фактично оплачено більше, ніж отримано послуг, тобто має місце переплата, переплачена сума може бути зарахована як наступний внесок або повернута платнику, якщо він наполягає на цьому. Ця форма розрахунків зручна як для постачальника, так і для споживача. Її зручності: оплата, як і постачання, здійснюється регулярно, а сума платежу, якщо кратність досить велика, порівняно невелика.

Уміло, використовуючи форми безготівкового розрахунку, фінансовий менеджер може ефективно організувати систему розрахунків зі своїми постачальниками і споживачами, поліпшуючи тим самим фінансовий стан підприємства, не допускаючи при цьому великих сум дебіторської заборгованості, не створюючи умов, коли остання переходить у безнадійну.

Кожне підприємство в особі фінансової служби повинно проводити роботу з визначення свого фінансового стану для того, щоб не допустити банкрутства.

Питання для обговорення

1. Визначте сутність грошового обороту підприємства.

2. Назвіть форми грошового обороту на підприємстві.
3. Визначте сутність безготівкових розрахунків і сфери їх застосування.
4. Розкажіть про розподіл грошового обігу на безготівковий і готівковий.
5. Назвіть платіжні документи, що застосовуються при безготівкових розрахунках.
6. Охарактеризуйте сутність готівкових розрахунків і сферу їх застосування в міському господарстві.
7. Для чого встановлюють ліміт каси, які санкції передбачені законодавством за його перевищення?
8. Охарактеризуйте організацію безготівкових розрахунків.
9. Охарактеризуйте види розрахунків, які може мати підприємство в національній валюті.
10. Дайте характеристику розрахунків за допомогою платіжного доручення.
11. Поясніть сутність розрахункового чека, назвіть сферу його використання.
12. Охарактеризуйте розрахунки за акредитивами.
13. Назвіть види акредитивів, їх сутність і умови застосування.
14. Дайте характеристику форми розрахунків “у порядку планових платежів”.
15. Охарактеризуйте розрахунки за вексельною формою.

Тести до розділу 2

Знайдіть правильну відповідь (одну чи декілька)

Тест 1. *Безготівкові розрахунки - це:*

- 1) розрахунки, що здійснюються за допомогою записів на рахунках у банках;
- 2) розрахунки за допомогою чеків;
- 3) товарні (бартерні) розрахунки;
- 4) розрахунки, що здійснюються готівкою;
- 5) немає правильної відповіді.

Тест 2. *Готівкові розрахунки - це:*

- 1) розрахунки, при яких платіж не гарантується;
- 2) платежі готівкою між підприємствами за реалізовану продукцію;
- 3) розрахунки, що здійснюються між покупцем і постачальником, які знаходяться в одному регіоні;
- 4) списання коштів за рахунок платника;
- 5) платежі готівкою між підприємствами за операції, не пов'язані з реалізацією продукції.

Тест 3. Платіжне доручення - це:

- 1) документ, що містить вимогу постачальника;
- 2) письмове доручення платника банку про списання з його рахунку певної суми і перерахування на рахунок одержувача;
- 3) боргове зобов'язання платника;
- 4) письмове зобов'язання чекодавця банку переказати з його рахунку певну суму;
- 5) немає правильної відповіді.

Тест 4. Платіжна вимога - це:

- 1) документ, що містить доручення чекодавця банку здійснити платіж;
- 2) комбінований документ, що містить вимогу постачальника і доручення платника;
- 3) доручення банку покупця банку постачальника здійснити оплату рахунків постачальника;
- 4) розрахунковий документ, що містить вимогу стягувача до банку платника здійснити без погодження з платником переказ коштів на рахунок отримувача.
- 5) немає правильної відповіді.

Тест 5. Розрахунковий чек - це:

- 1) письмове доручення власника рахунку банку-емітенту сплатити отримувачу коштів зазначену в чеку суму;
- 2) документ, що визначає конкретне місце платежу;
- 3) доручення банку покупця банку постачальника оплатити рахунки постачальника;
- 4) немає правильної відповіді.

Тест 6. Акредитив - це:

- 1) документ, що містить вимогу постачальника і доручення платника;
- 2) доручення чекодавця банку здійснити платіж;
- 3) письмове зобов'язання, що дає право його власнику вимагати сплати відповідної суми у відповідний термін;
- 4) документ, що містить зобов'язання банку-емітента з доручення клієнта виконати платіж на користь бенефіціара (постачальника);
- 5) усі відповіді помилкові.

Тест 7. Вексель - це:

- 1) письмове зобов'язання відповідної форми, що дає право його власнику вимагати сплати відповідної суми у відповідний термін;
- 2) письмове доручення банку здійснити платіж;
- 3) доручення банку покупця банкові постачальника оплатити рахунки постачальника;
- 4) документ, що містить вимогу постачальника і доручення платника;
- 5) немає правильної відповіді.

Тест 8. Розрахункові рахунки відкриваються:

- 1) некомерційним організаціям;
- 2) бюджетним установам;
- 3) юридичним особам, які здійснюють комерційну діяльність; громадянам, які здійснюють підприємницьку діяльність без утворення юридичної особи; міністерствам, відомствам та іншим органам управління для здійснення операцій по створенню централізованих фондів і зарахуванню засобів на утримання апарата управління;
- 4) усі відповіді помилкові.

Тест 9. Поточні рахунки відкриваються:

- 1) тим, для кого не може бути відкритий розрахунковий рахунок;
- 2) підприємствам і організаціям, які здійснюють комерційну діяльність;
- 3) некомерційним організаціям, відособленим підрозділам юридичної особи (філіям, представництвам) за клопотанням юридичної особи; установам і організаціям на бюджеті, керівники яких не є самостійними розпорядниками кредитів;
- 4) немає правильної відповіді.

Тест 10. Грошовий оборот - це:

- 1) розрахунки за допомогою готівки;
- 2) безготівкові розрахунки;
- 3) розрахунки і платежі за товари, послуги, розрахунки з фінансово-кредитною системою;
- 4) сукупність усіх платежів та розрахунків;
- 5) усі відповіді помилкові.

РОЗДІЛ 3. Витрати і доходи підприємств. Формування та використання фінансового результату

Основні терміни й поняття: абсолютна сума виручки; валовий дохід; витрати; використання прибутку; виручка від реалізації; доходи від операційної діяльності; доходи від інвестиційної діяльності; доходи від фінансових операцій; доходи від звичайної діяльності; доходи від фінансових інвестицій; доходи від надзвичайних подій; обсяг реалізації; собівартість реалізованої продукції; прибуток; прибуток від реалізованої продукції (послуг); прибуток від інвестиційної діяльності; регульована ціна; розподіл прибутку; розрахунок прибутку; ціна; фіксована ціна; чистий дохід; чистий прибуток.

3.1. Економічний зміст і класифікація витрат підприємства

Відповідно до Положення про бухгалтерський облік витратами організації (підприємства) визнається зменшення економічних вигод у результаті вибуття активів (коштів, іншого майна і/або виникнення зобов'язань, що приводить до зменшення капіталу цієї організації (підприємства) за винятком зменшення внесків за рішенням учасників (власників майна).

При цьому з погляду бухгалтерського обліку не визнається витратами організації вибуття активів: у зв'язку з придбанням (створенням) позаоборотних активів; внески в статутні капітали інших організацій, придбання акцій та інших цінних паперів не з метою перепродажу; у погашення кредиту, позики, отриманих організацією і т.п., тому що ці витрати (вибуття) регулюються іншими нормативними документами з бухгалтерського обліку.

Усі витрати підприємств умовно можна розділити на три основні напрямки:

- витрати капітального характеру, тобто інвестиційні витрати (витрати на відтворення основного і збільшення оборотного капіталу), в основному пов'язані з розширенням виробництва і приростом оборотних активів;
- витрати, пов'язані з поточною діяльністю, що відносяться на собівартість продукції (витрати на виробництво і реалізацію товарів, продукції, робіт, послуг).
- витрати на соціально-культурні заходи.

Витрати з формування і відтворення основного капіталу пов'язані зі створенням, реконструкцією і розширенням основних виробничих фондів. Збільшення обсягу виробництва також вимагає додаткових витрат (інвестицій) на формування запасів товарно-матеріальних цінностей, заділів незавершеного виробництва, готової продукції, тобто додаткового авансування капіталу в оборотні активи. Джерелом фінансування капітальних витрат є кошти фонду нагромадження, амортизаційні відрахування, кредити, позики, бюджетні кошти та ряд інших джерел.

Витрати на соціально-культурні заходи пов'язані з тим, що багато підприємств мають значну кількість соціальних об'єктів (їдальні, санаторії, будинки культури і відпочинку, піонерські табори і т.п.). Крім того, до цього виду витрат відносяться деякі витрати по підвищенню кваліфікації працівників, поліпшенню побутових умов, інвестиційні витрати на невиробничі потреби. Джерелом фінансування цих витрат в основному є чистий прибуток підприємств.

Витрати на виробництво і реалізацію продукції (робіт, послуг) мають значну вагу в загальній сумі витрат підприємств. Вони цілком відшкодовуються після завершення кругообігу засобів за рахунок виторгу від реалізації продукції.

Необхідність вивчення класифікації витрат підприємства визначається їх впливом на формування практично всіх фінансових показників, вони є об'єктом фінансового планування і контролю з боку фінансових служб підприємства.

Класифікація витрат (групування за певними ознаками) підприємства має такий вигляд:

1. Витрати звичайних видів діяльності;
2. Надзвичайні витрати.

У свою чергу, у витратах звичайних видів діяльності виділяють:

- операційні витрати;
- позареалізаційні витрати;

Витрати звичайних видів діяльності - це витрати, пов'язані з виготовленням і продажем продукції, придбанням і продажем товарів; з виконанням робіт, наданням послуг і здійсненням інших звичайних видів діяльності. До них також відносяться відшкодування вартості основних засобів, нематеріальних активів і інших амортизованих активів, здійснюваних у вигляді амортизаційних відрахувань.

Надзвичайні витрати - це витрати, пов'язані з надзвичайними подіями (операціями), що не входять до звичайної діяльності підприємств.

До операційних витрат відносяться:

- витрати, пов'язані з наданням за плату в тимчасове користування активів організації;
- витрати, пов'язані з наданням за плату прав, що виникають з патентів на винаходи, промислові зразки та інші види інтелектуальної власності;
- витрати, пов'язані з участю у статутних капіталах інших організацій;
- витрати, пов'язані з продажем, вибуттям та іншим списанням основних засобів та інших активів, відмінних від коштів (крім іноземної валюти), товарів, продукції;
- відсотки, що сплачуються організацією за надання їй у користування коштів (кредитів, позик);
- витрати, пов'язані з оплатою послуг, що надаються кредитними організаціями;
- інші операційні витрати.

Величина операційних витрат є найважливішим чинником формування фінансового результату, саме в цьому елементі витрат відображається значна частина фінансових витрат, пов'язаних з виплатою відсотків за кредит, унаслідок чого на багатьох підприємствах прибуток, отриманий від реалізації, призводить до збиткової діяльності в цілому.

Позареалізаційними витратами є:

- штрафи, пені, неустойки за порушення умов договорів;
- відшкодування заподіяних організацією збитків;
- сума дебіторської заборгованості, по якій минув термін задоволення позову, інших боргів, не реальних для стягнення;
- курсові різниці;
- сума уцінки активів (за винятком позаоборотних активів);
- інші позареалізаційні витрати.

До складу надзвичайних витрат включаються витрати, що виникають як наслідок надзвичайних обставин господарської діяльності (стихійного лиха, пожежі, аварії, націоналізації майна і т. д.).

Всі витрати, пов'язані з виробництвом і реалізацією продукції, відносяться на її собівартість відповідно до чинного “Положення про склад витрат...”

3.2. Класифікація витрат, що відносяться на собівартість продукції (робіт, послуг)

Витрати на виробництво різноманітні і класифікуються за певними ознаками, тобто в залежності від того, що покладено в основу тієї або іншої класифікації. Інструкція з планування, обліку і калькулювання собівартості робіт (послуг) на підприємствах і в організаціях житлово-комунального господарства передбачає таку класифікацію витрат:

Таблиця 3.1 – Класифікація витрат

Ознаки	Витрати
За місцем виникнення витрат	Витрати виробництва робіт (послуг) підприємства, організації та його структурних підрозділів
За видами робіт, послуг	Витрати на окремі роботи, послуги
За видами витрат	Витрати за економічними елементами, за статтями калькуляції
За способами перенесення вартості на продукцію	витрати прямі, непрямі
За ступенем впливу обсягу виробництва на рівень витрат	Витрати змінні, умовно-постійні
За календарними періодами	Витрати поточні, одноразові

За участю у виробничому процесі	Виробничі, позавиробничі
Щодо технологічного процесу	Основні, накладні
За звітними періодами	Поточні, витрати минулих та майбутніх періодів
За доцільністю	Продуктивні, непродуктивні та надзвичайні
За ступенем регулювання державою	Нормовані, ненормовані

Розглянемо види витрат (за ознаками), наведеними в табл. 3.1, і встановимо їх значення для прийняття фінансових рішень.

За місцем виникнення витрати поділяють:

- на ті, що пов'язані з основним виробництвом;
- з допоміжним виробництвом;
- витрати невикробничого господарства.

До основного виробництва належать структурні підрозділи, що беруть безпосередню участь у виконанні робіт, послуг.

Допоміжне виробництво призначене для обслуговування структурних підрозділів основного виробництва і виконання робіт з ремонту основних фондів, забезпечення інструментом, запасними частинами для ремонту устаткування та обладнання, різними видами енергії, послугами тощо.

До невикробничого господарства належать: культурно-побутові заклади, підсобне сільське господарство та інші структурні підрозділи, що не беруть участі у виробництві основної продукції.

Усі витрати на виробництво включаються до собівартості окремих видів робіт (послуг).

За видами витрати класифікуються:

- за економічними елементами;
- за статтями калькуляції.

За елементами групуються всі витрати одного типу незалежно від того, де вони формуються. Наприклад, у заробітну плату включаються виплати всім категоріям працівників (робітникам, інженерно-технічному персоналу, службовцям, обслуговуючому персоналу тощо) всіх підрозділів (виробничих, адміністративних, допоміжних) підприємства (організації).

Статті витрат передбачають групування у кожній статті усіх видів витрат, що відносяться до даного підрозділу підприємства (організації) або виду робіт. Наприклад, стаття "Поточний ремонт" включає заробітну плату робітників, вартість матеріалів і запасних частин, витрати на комунальні послуги, транспортні витрати тощо.

За способами перенесення вартості на продукцію витрати поділяються на **прямі й непрямі.**

До прямих витрат належать витрати, пов'язані з виробництвом окремих видів робіт, послуг (сировина, основні матеріали та ін.), які

можуть бути безпосередньо включені до їх собівартості.

До непрямих витрат належать витрати, пов'язані з виробництвом кількох видів робіт (послуг): витрати на утримання та експлуатацію устаткування, загальновиробничі, загальногосподарські витрати, що включаються до собівартості за методами розподілу. *Непрямі витрати утворюють комплексні статті калькуляції* (тобто складаються з витрат, що включають кілька елементів), *які відрізняються за їх функцією у виробничому процесі.*

За ступенем впливу обсягу виконання робіт (надання послуг) на рівень витрат останні поділяються на **змінні й умовно-постійні**.

До змінних витрат належать витрати, абсолютна величина яких зростає зі збільшенням обсягу робіт (послуг) і зменшується при його зниженні (витрати на сировину і матеріали, технологічне паливо і енергію, оплату праці працівників, зайнятих безпосередньо на виконанні робіт (послуг) з відрахуваннями на соціальні заходи, а також інші витрати).

Умовно-постійні - це витрати, абсолютна величина яких із збільшенням (зменшенням) випуску продукції, виконанням робіт, наданням послуг істотно не змінюється (витрати, пов'язані з обслуговуванням і управлінням виробничою діяльністю структурних підрозділів основної діяльності, включаючи оплату праці відповідних категорій працівників, а також витрати на забезпечення господарських потреб виробництва).

Розподіл витрат на постійні й змінні використовується при проведенні аналізу безбитковості і зв'язаних з нею показників, при оптимізації структури продукції, що випускається, а також застосовується при маржинальному методі планування, у системі бюджетування, тобто внутрішньофірмовому фінансовому плануванні.

Витрати на виконання робіт (послуг) поділяються за календарними періодами на **поточні й одноразові**.

Поточні - це витрати, пов'язані з виробництвом і реалізацією робіт (послуг) даного періоду.

Одноразові – це витрати, що виникають неперіодично, в міру необхідності їх у виробництві.

Витрати на виробництво за участю у виробничому процесі поділяються на **виробничі й позавиробничі**.

Виробничі - це витрати, пов'язані з виконанням робіт (послуг).

Позавиробничі - це витрати, пов'язані з реалізацією робіт (послуг).

Відносно до технологічного процесу витрати поділяються на **основні й накладні**.

До основних витрат відносяться ті, що пов'язані з технологічним процесом виробництва.

До накладних витрат відносяться ті, що пов'язані з організацією, обслуговуванням і управлінням виробництвом.

Групування витрат за економічними елементами

Витрати, що включаються до собівартості робіт (послуг), групуються за такими елементами:

матеріальні витрати;
витрати на оплату праці;
відрахування на соціальні заходи;
амортизація основних фондів та нематеріальних активів;
інші витрати.

Це групування є єдиним для всіх підприємств (організацій) житлово-комунального господарства.

До елемента "Матеріальні витрати" належать витрати на:

1) сировину й матеріали, що придбані у сторонніх підприємств і організацій і входять до складу робіт (послуг), які виконуються, утворюючи їх основу, або є необхідними компонентами для виконання цих робіт (послуг);

2) покупні матеріали, що використовуються у процесі виробництва продукції (робіт, послуг) для забезпечення нормального технологічного процесу та інших виробничих і господарських потреб, а також запасні частини для ремонту устаткування, знос інструментів, пристроїв, інвентарю, приладдя, знос спецодягу, спецвзуття та інші засоби індивідуального захисту, мило та інші миючі засоби, знешкодуючі засоби, молоко і лікувально-профілактичне харчування;

3) роботи і послуги виробничого характеру, що виконуються сторонніми підприємствами (організаціями) або структурними підрозділами підприємства (організації), які не належать до основного виду його діяльності;

4) придбане у сторонніх підприємств і організацій паливо;

5) придбана енергія усіх видів, що витрачається на технологічні, енергетичні, транспортні та інші виробничі потреби підприємства (організації);

6) витрати внаслідок нестачі матеріальних цінностей у межах норм природного зменшення.

Вартість матеріальних ресурсів визначають, виходячи з ціни їх придбання, включаючи вартість послуг товарних бірж, брокерські послуги, суму мита і митних зборів, витрат на транспортування, зберігання та доставку, що здійснюються сторонніми організаціями.

Витрати, пов'язані з доставкою (в тому числі вантажно-розвантажувальні роботи) матеріальних ресурсів транспортом і персоналом підприємства (організації), включаються до відповідних елементів витрат на виробництво (витрати на оплату праці, амортизацію основних фондів, матеріальні витрати тощо).

З витрат на матеріальні ресурси, що включаються до собівартості продукції, вираховується вартість зворотних відходів.

Зворотні відходи - це залишки сировини, матеріалів, теплоносіїв та інших видів матеріальних ресурсів, що утворилися у процесі виконання робіт (послуг), втратили повністю або частково споживчі властивості початкового ресурсу (хімічні й фізичні) і через це використовуються з підвищеними

витратами (зниженням виходу продукції) або не за прямим призначенням, а також реалізуються на сторону.

До елемента "Витрати на оплату праці" належать:

1) витрати на виплату основної і додаткової заробітної плати, обчислені згідно з прийнятими підприємством системами оплати праці, включаючи будь-які види грошових і матеріальних надбавок і доплат, передбачених законодавством України;

2) виплати, передбачені законодавством про працю, за невідпрацьований на виробництві (неявочний) час;

3) витрати, пов'язані з підготовкою (навчанням) і перепідготовкою кадрів;

4) виплати громадянам за виконання робіт (послуг) згідно з договорами цивільно-правового характеру;

5) виплата звільненим працівникам вихідної допомоги і середнього заробітку;

6) вартість безкоштовно наданих працівникам комунальних послуг, продуктів харчування, витрати на оплату безкоштовно наданого працівникам підприємства житла (суми грошових компенсацій за ненадання безкоштовного житла, комунальних послуг тощо);

7) вартість безкоштовно наданих предметів (включаючи формений одяг, обмундирування), що залишаються в особистому постійному користуванні, або сума пільг у зв'язку з продажем їх за зниженими цінами.

Витрати на оплату праці поділяються на основну й додаткову заробітну плату.

Основна заробітна плата - це винагорода за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці (норми часу, виробітку, обслуговування, посадові обов'язки). Вона встановлюється у вигляді тарифних ставок (окладів) і відрядних розцінок для робітників та посадових окладів для службовців.

Додаткова заробітна плата - це винагорода за працю понад установлені норми, за трудові успіхи і за особливі умови праці. Вона включає доплати, надбавки, гарантійні й компенсаційні виплати, передбачені законодавством, премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій.

До елемента "Відрахування на соціальні заходи" належать відрахування:

на державне (обов'язкове) соціальне страхування, включаючи відрахування на обов'язкове медичне страхування;

на державне (обов'язкове) пенсійне страхування (до пенсійного фонду), а також відрахування на додаткове пенсійне страхування;

на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві;

інші обов'язкові збори і відрахування на соціальні заходи, визначені законодавством.

Ці відрахування здійснюються за встановленими законодавством нормами від загального розміру витрат на оплату праці згідно з чинним законодавством.

До складу елемента "Амортизація основних фондів та нематеріальних активів" належать суми амортизаційних відрахувань, нарахованих згідно з

порядком, нормами та умовами, встановленими відповідно до чинного законодавства та облікової політики підприємства.

Розрахунок амортизації основних засобів та нематеріальних активів і віднесення їх на собівартість робіт (послуг) здійснюються згідно з П(С)БО 7 “Основні засоби” та П(С)БО 8 “Нематеріальні активи”.

До складу елемента "Інші витрати" належать витрати, що включаються у собівартість наданих послуг (виконаних робіт) і нараховані в попередніх елементах витрат, а саме:

1) відшкодування витрат за участь у виставках, ярмарках. На собівартість робіт (послуг) зазначені витрати відносяться в розмірі, що не перевищує двох відсотків від обсягів реалізації робіт (послуг) за звітний період і в цілому за рік;

2) витрати на перевезення працівників до місця роботи і назад у напрямках, що не обслуговуються пасажирським транспортом загального користування, витрати на перевезення працівників-інвалідів I і II груп до місця роботи і назад незалежно від наявності маршрутів пасажирського транспорту загального користування;

3) витрати, пов'язані з набором робочої сили, передбачені законодавством;

4) платежі з обов'язкового страхування майна підприємства;

5) витрати на оплату процентів за фінансовими кредитами, одержаними для поповнення власних обігових коштів, а також для придбання основних виробничих фондів і нематеріальних активів для поточної виробничої діяльності незалежно від терміну кредитування, а також для сплати відсотків за товарні й комерційні кредити.

Витрати на оплату процентів за фінансовими кредитами, одержаними та використаними на інші цілі, а також на оплату процентів за простроченими кредитами, не включаються до складу собівартості (робіт, послуг).

Витрати, пов'язані із сплатою процентів за користування матеріальними цінностями, взятими в оренду (лізинг), нараховуються щомісячно в розмірі, передбаченому договором, і відображаються у складі собівартості робіт (послуг) в тому періоді, за який їх нараховано;

6) витрати, пов'язані з оплатою послуг комерційних банків та інших кредитно-фінансових установ, включаючи плату за розрахункове обслуговування;

7) витрати на виготовлення і придбання бланків цінних паперів, а також інші витрати, пов'язані з емісією цінних паперів;

8) витрати на утримання приміщень, що надаються безоплатно підприємствам громадського харчування;

9) податки, збори та інші обов'язкові платежі, передбачені законодавством;

10) виплати на компенсацію шкоди, заподіяної працівнику в зв'язку з пошкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням ним трудових обов'язків, виплата звільненим працівникам вихідної допомоги і середнього заробітку;

11) витрати на оприлюднення річного звіту;

12) витрати, пов'язані з управлінням виробництвом:

- службові відрядження у межах норм, передбачених законодавством;
- оплата робіт (послуг) консультаційного й інформаційного характеру, пов'язаних із забезпеченням виробництва, зберіганням і реалізацією продукції, включаючи послуги щодо зміни структури управління приватизованим підприємством, а також передбачених законодавством обов'язкових аудиторських перевірок;
- оплата послуг інших підприємств (організацій) щодо управління виробництвом, зберіганням і реалізацією робіт (послуг), якщо штатним розписом підприємства не передбачено відповідні функціональні служби;
- оплата за використання та обслуговування технічних засобів управління: обчислювальних центрів, вузлів зв'язку, засобів сигналізації;
- оплата вартості ліцензій та інших державних дозволів для ведення господарської діяльності підприємства;
- сплата збору за реєстрацію підприємства в органах державного управління, передбаченого законодавством;

13) платежі за викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, розміщення відходів та інші види шкідливого впливу в межах лімітів;

14) сума сплачених орендарем процентів (винагороди) за користування наданими в оперативну й фінансову оренду основними фондами.

Орендна плата за надані в оперативну оренду приміщення нежитлового призначення включається до собівартості продукції (робіт, послуг) у розмірі, визначеному угодами сторін, а комунальної власності - не вище ставок орендної плати, встановленої місцевими органами державної виконавчої влади.

Групування витрат за статтями калькуляції

Групування витрат за статтями калькуляції призначене для організації аналітичного обліку витрат і калькулювання собівартості окремих видів житлово-комунальних послуг (робіт), обчислення витрат у розрізі структурних підрозділів комунального підприємства.

Витрати, пов'язані з виробництвом і реалізацією робіт (послуг) та управлінням підприємством (окрім підприємств міського електротранспорту) з метою планування, обліку і калькулювання собівартості робіт (послуг), групуються за такими типовими статтями:

1. Прямі матеріальні витрати.

1.1. Сировина та матеріали. До статті “Сировина та матеріали” включається вартість сировини та матеріалів, потрібних для виконання робіт (послуг) і для забезпечення технологічного процесу (хімічні реагенти: коагулянт, хлор, аміак, сіль, сульфовугілля, хімреактиви тощо). Витрати за статтю “Сировина та матеріали” включаються безпосередньо до собівартості окремих видів робіт (послуг);

1.2. Паливо на технологічні потреби;

1.3. Електроенергія на технологічні потреби.

До статей “Паливо на технологічні потреби” і “Електроенергія на технологічні потреби” відносяться витрати на всі види палива та енергії, що безпосередньо витрачаються у технологічному процесі виконання робіт (послуг), які одержані від сторонніх організацій і вироблені самим підприємством. Витрати на паливо та енергію на технологічні потреби (рух рухомого складу електротранспорту, виробництво теплової енергії, гарячої води, її очищення і доставка, відведення та очищення стоків, робота ліфтів) відносяться безпосередньо до собівартості робіт (послуг);

1.4. До статті “Покупні ресурси, комплектувальні вироби, напівфабрикати” включається вартість води (для підприємств водопровідного господарства) і теплової енергії (для підприємств теплового господарства), придбаних у сторонніх підприємств для подальшого транспортування та реалізації споживачам. Витрати на покупні ресурси, комплектуючі вироби, напівфабрикати відносяться безпосередньо до собівартості робіт (послуг);

1.5. До статті “Роботи й послуги виробничого характеру сторонніх підприємств і організацій” включається вартість робіт (послуг) виробничого характеру, які виконуються сторонніми підприємствами і організаціями або структурними підрозділами підприємства, що не належать до основного виду діяльності. До робіт і послуг виробничого характеру відносяться: у житловому господарстві – експлуатація ліфтів, прибирання, вивіз та знешкодження сміття, у водопровідному та тепловому господарстві – користування водо-, тепломережами сторонніх підприємств.

1.6. Витрати інших матеріальних ресурсів. До цієї статті витрат відносяться матеріальні витрати, що не знайшли відображення у попередніх статтях витрат.

2. До статті “Витрати на оплату праці” відносяться:

- 2.1. Основна заробітна плата виробничих працівників;
- 2.2. Додаткова заробітна плата виробничих працівників;
- 2.3. Інші заохочувальні та компенсаційні виплати.

3. До статті “Відрахування на соціальні заходи” включаються витрати на державне (обов’язкове) соціальне страхування, пенсійне страхування, інші соціальні заходи за встановленими законодавством нормами й порядком.

4. Амортизація основних виробничих засобів та інших необоротних матеріальних активів.

5. Витрати з орендної плати основних засобів.

6. Загальновиробничі витрати. Загальна величина загальновиробничих витрат підприємства в цілому є сумою відповідних витрат структурних підрозділів основного виробництва. Такі ж витрати допоміжних виробництв включаються до собівартості робіт (послуг), що виконуються (надаються) допоміжними виробництвами підприємства.

До статті “Загальновиробничі витрати” належать:

6.1. Витрати на управління виробництвом (оплата праці фахівців і працівників апарату управління цехів та дільниць, гарантійні й компенсаційні виплати, передбачені діючим законодавством, інші грошові й матеріальні

виплати згідно з Положенням про оплату праці, колективним договором тощо, відрахування на соціальні заходи, оплата службових відряджень персоналу цеху і ділянок, інші витрати на утримання апарату управління).

6.2. Амортизація основних засобів та інших необоротних матеріальних активів загальновиробничого (цехового, дільничного, лінійного) призначення;

6.3. Амортизація нематеріальних активів загальновиробничого призначення;

6.4. Витрати на утримання, експлуатацію, ремонт, страхування, операційну оренду основних засобів та інших необоротних матеріальних активів загальновиробничого призначення. До цієї статті належать витрати, пов'язані з утриманням та експлуатацією технологічного обладнання, транспортних засобів, цехових приміщень, будівель, споруд, включаючи витрати на дезинфекцію, дератизацію виробничих приміщень тощо.

Витрати на утримання і експлуатацію машин та обладнання розподіляються між видами робіт (послуг) пропорційно величині цих витрат за годину роботи машин та обладнання і тривалості його роботи при виконанні відповідного виду робіт (послуг) або за методом, передбаченим обліковою політикою підприємства.

До пускових витрат відносяться витрати, пов'язані з освоєнням нових потужностей виробництва, що включаються до собівартості робіт протягом періоду, визначеного проектно-технічною документацією, а також витрати на виконання планових перевірок стану обладнання, виконання періодичних регламентних робіт, що передбачені відповідною проектно-технічною документацією і розподіляються на період часу між виконанням цих робіт. Ці витрати визначаються кошторисом, а їх погашення починається з місяця, наступного за місяцем підписання акту про закінчення випробувань чи пробної експлуатації об'єкта;

6.5. Витрати на удосконалення технології та організації виробництва;

6.6. Витрати на дезинфекцію і дератизацію;

6.7. Витрати на пожежну й сторожову охорону об'єктів виробничого призначення та утримання санітарних зон;

6.8. Витрати на охорону навколишнього середовища;

6.9. Витрати на обслуговування виробничого процесу;

6.10. Витрати на податки й цільові платежі загальновиробничого характеру.

7. Адміністративні витрати. До статті "Адміністративні витрати" належать загальногосподарські витрати, спрямовані на обслуговування і управління підприємством, що включають:

7.1. Витрати на утримання апарату управління підприємством та іншого загальногосподарського персоналу (оплата праці персоналу, гарантійні й компенсаційні виплати, передбачені діючим законодавством; інші грошові й матеріальні виплати згідно з Положенням про оплату праці, колективним договором; відрахування на соціальні заходи);

7.2. Витрати на службові відрядження;

7.3. Представницькі та організаційні витрати;

7.4. Витрати на утримання, експлуатацію, ремонт, страхування, операційну оренду основних засобів та інших необоротних матеріальних активів загальногосподарського використання (матеріали на утримання будинків, опалення, освітлення, вивіз сміття, профдезинфекція, охорона майна);

7.5. Витрати на професійні послуги (юридичні, експертні оцінки майна, аудиторські та інші послуги);

7.6. Витрати на зв'язок (поштові, телеграфні, телефонні, телексні, факс, Інтернет тощо);

7.7. Амортизація основних засобів та інших необоротних матеріальних активів загальногосподарського використання;

7.8. Витрати на податки й цільові платежі загальногосподарського характеру. До цієї статті включаються: податки, збори та інші передбачені законодавством обов'язкові платежі, крім тих, що включаються у виробничі витрати, зокрема: плата за землю, займану адміністративно-управлінським приміщенням; комунальний податок, розрахований відповідно до чисельності адміністративного персоналу; податок з власників транспортних засобів на автомобілі, що використовуються апаратом управління підприємства; інші обов'язкові збори й платежі, передбачені чинним законодавством;

7.9. Витрати на розрахунково-касове обслуговування та інші послуги банку (окрім витрат при прийомі платежів від населення тощо);

7.10. Витрати на врегулювання спорів у судових органах;

7.11. Інші витрати загальногосподарського призначення. До цієї статті включаються витрати на підготовку і перепідготовку кадрів; оренду електронно-обчислювальних машин; передплату періодичних професійних видань та інші, що не були включені до вищевказаних статей.

Адміністративні витрати розподіляються між об'єктами калькулювання пропорційно до суми заробітної плати робітників, зайнятих виконанням (наданням) відповідних робіт (послуг), або до витрат на утримання та експлуатацію машин і обладнання. (Номенклатуру витрат наведено в П(С)БО 16 "Витрати")

8. Витрати на збут. До статті "Витрати на збут" відносяться наступні витрати:

8.1. Витрати на оплату праці та утримання персоналу, який забезпечує збут послуг;

8.2. Відрахування на соціальні заходи;

8.3. Витрати на дослідження ринку, рекламу, участь у виставках, ярмарках, вартість безоплатно переданих зразків і моделей, інформаційні послуги;

8.4. Витрати на виготовлення розрахункових книжок;

8.5. Амортизація та ремонт основних засобів, інших необоротних матеріальних активів;

8.6. Амортизація нематеріальних активів відділу збуту;

8.7. Відрахування житлово-комунальним організаціям за збір абонентської плати;

8.8. Обслуговування і перевірка технологічних приладів обліку, витрати

на гарантійне обслуговування;

8.9. Інші витрати, пов'язані зі збутом послуг.

9. Інші операційні витрати. До статті “Інші операційні витрати” включаються:

9.1. Витрати на дослідження і розробки;

9.2. Резерв сумнівних боргів у сумі безнадійної дебіторської заборгованості;

9.3. Втрати від операційних курсових різниць;

9.4. Втрати від знецінення запасів, застосування яких втратило економічну доцільність;

9.5. Витрати на утримання сфери соціально-культурного призначення;

9.6. Інші витрати операційної діяльності.

Для фінансиста розподіл витрат є дуже важливим. Це пов'язано з тим, що від обраної бази розподілу витрат залежить обґрунтованість прийнятих рішень щодо вибору номенклатури продукції, установлення цін і т.д.

При прийнятті фінансових рішень в області оподаткування прибутку особливе значення має розподіл витрат на **нормовані й ненормовані**. Як уже зазначалося, до нормативних витрат належать витрати, що з метою вирахування оподатковуваного прибутку приймаються в межах установлених норм. Звідси особлива увага повинна бути звернена на їхнє планування, документальне підтвердження, а також мінімізацію.

3.3. Планування собівартості реалізованої продукції

Розмір прибутку – один з найважливіших критеріїв оцінки ефективності підприємницької діяльності. Він залежить від виторгу і собівартості реалізованої продукції. Тому в процесі фінансового планування велику увагу приділяють прогнозуванню собівартості продукції.

У фінансовому плануванні для визначення собівартості застосовують два методи:

1. Метод прямого рахунку (нормативний).
2. Метод коефіцієнтів.

Сутність першого методу полягає в тому, що розрахунки витрат ведуть виходячи з нормативної (планової) собівартості одиниці продукції і обсягу реалізації за кожним видом асортименту, а потім підсумовують витрати з усіх видів вироблюваного асортименту.

Метод коефіцієнтів передбачає наявність бази (даних про собівартість у попередні періоди), яка коригується за допомогою коефіцієнтів, що відображають вплив факторів на собівартість у плановому році.

Період планування залежить від багатьох факторів, одним з яких є стабільність економіки. В умовах стабільної економіки план з собівартості в експлуатаційних організаціях розробляють на рік, з поквартальною розбивкою. Чим менш стабільна економіка, тим коротше терміни, на які розробляються плани. Так, у 1995 і 1996 рр. основним видом плану був квартальний, а іноді і місячний.

Застосування методу коефіцієнтів значною мірою залежить від наявності чи відсутності стійкої бази для планування.

Комунальні підприємства найчастіше для планування собівартості, зважаючи на однорідність продукції (послуг), розробляють калькуляцію за галузевими факторами. Калькуляція дозволяє визначити загальну суму витрат (за повною собівартістю) в розрізі калькуляційних статей.

У калькуляції відбивається галузева специфіка виробництва, тому форми калькуляції для окремих галузей не однакові.

Слід зазначити, що на сьогодні бухгалтерський облік і бухгалтерська звітність щодо виторгу від реалізації продукції і витрат, з нею пов'язаних, здійснюється за методом нарахування. У фінансовому плануванні, зокрема при плануванні грошових потоків, оперативному плануванні надходжень засобів і платежів важливим є облік виторгу і витрат за методом оплати. Відповідно при плануванні виторгу за методом нарахування (за відвантаженням) плановану величину витрат на реалізацію можна подати у вигляді наступної формули:

$$B_{\text{рп}} = B_{\text{тп}} + BЗ_1 + BЗ_2,$$

де $B_{\text{рп}}$ – витрати на реалізовану продукцію;

$B_{\text{тп}}$ – витрати на товарний випуск;

$BЗ_1$ – зміна собівартості готової продукції на складі на кінець планового періоду в порівнянні з початком;

$BЗ_2$ – зміна собівартості залишків відвантажених товарів, що враховуються на бухгалтерському рахунку “Товари відвантажені, виконані роботи і послуги” (відбивають товари, за якими передбачений інший спосіб переходу права власності) на кінець планового періоду в порівнянні з його початком. При плануванні виторгу від реалізації продукції “за оплатою” визначення витрат на реалізацію здійснюють за формулою :

$$B_{\text{рп}} = B_{\text{тп}} + BЗ_1 + BЗ_2 + BЗ_3,$$

де $BЗ_3$ – зміна собівартості товарів відвантажених, але не оплачених покупцями (бухгалтерський рахунок “Розрахунки з покупцями і замовниками”) на кінець планового періоду в порівнянні з його початком.

Залишки нереалізованої продукції на початок планового періоду містять у собі наступні елементи: готову продукцію на складі; залишки товарів відвантажених, термін оплати яких не настав; залишки товарів відвантажених, не оплачених своєчасно покупцем; товари на відповідальному збереженні у покупців. Ці залишки розраховують за даними бухгалтерського обліку, без врахування позавиробничих витрат, за фактичною собівартістю, виходячи з їхніх очікуваних залишків.

На кінець планового періоду залишки визначають тільки за готовою продукцією на складі й у товарах відвантажених, термін оплати яких не настав. Залишки, не оплачені своєчасно покупцями, що знаходяться на відповідальному збереженні, звичайно не враховуються, тому що їх неможливо

досить точно спрогнозувати і вони є наслідком порушення договірних умов. Залишки визначають виходячи з планових норм запасу готової продукції на складі і нормально сформованих залишків товарів відвантажених, термін оплати яких не настав. За готовою продукцією на складі норма в днях – це кількість днів, протягом яких продукція знаходиться на складі і визначається як сума днів, необхідних для добірки, комплектування, упакування, нагромадження до розміру партії, оформлення розрахункових документів. За товарами відвантаженими, термін оплати яких не настав, норма в днях відповідає терміну документообігу, тобто інкасації виторгу від продажів (виписки документів, обробка їх у банках, передача покупцеві).

Використовується також традиційний підхід до визначення собівартості реалізованої продукції, а саме:

$$B_{\text{рп}} = Z_1 + T - Z_2 + B,$$

де Z_1 – залишки нереалізованої продукції на початок планового періоду за виробничою собівартістю;

T – товарний випуск планового року за виробничою собівартістю;

Z_2 – залишки нереалізованої за виробничою собівартістю продукції на кінець планового року;

B – комерційні й управлінські (якщо вони списуються на реалізацію, міняючи рахунок “основне виробництво”) витрати в плановому році.

При обліковій політиці визначення моменту реалізації за оплатою рахунків до залишків готової продукції включають:

- готову продукцію на складі;
- товари відвантажені, не оплачені;
- товари на відповідальному збереженні у покупців.

При обліковій політиці визначення моменту реалізації з відвантаження готової продукції в залишках відбивається:

- готова продукція на складі;
- залишок товарів, за рахунком товарів відвантажених, виконані роботи і послуги.

Для ефективного управління собівартістю реалізованої продукції одного кошторису витрат недостатньо. Тому останнім часом на багатьох підприємствах (у європейських компаніях – це звичайне правило) в поточному і фінансовому плануванні широко застосовується система бюджетування.

3.4. Доходи підприємств, їхня класифікація

Доходами підприємства, згідно з П(С)БО № 3, є збільшення економічних вигод у результаті надходження активів (коштів, іншого майна) або погашення зобов'язань, що призводить до збільшення капіталу цього підприємства, за винятком внесків учасників (власників майна).

В умовах ринкових відносин підприємства здійснюють основну (операційну), фінансову та інвестиційну діяльність.

Основна (операційна) діяльність – це операції, пов’язані з виробництвом або реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг), що є головною метою створення підприємства і забезпечують основну частину його доходу.

Інвестиційна діяльність – це сукупність операцій з придбання та продажу довгострокових (необоротних) активів, а також короткострокових (поточних) фінансових інвестицій, що не є еквівалентами грошових коштів.

Фінансова діяльність – це сукупність операцій, що призводять до змін величини та (або) власного і позикового капіталу.

Операційна, інвестиційна та фінансова діяльність підприємства – це його **звичайна діяльність**.

Отже звичайна діяльність – це будь-яка основна діяльність підприємства, а також операції, що забезпечують основну діяльність або виникають унаслідок її здійснення. Крім звичайної діяльності, виділяють надзвичайні події.

Надзвичайна подія – це подія або операція, що не входить до звичайної діяльності підприємства і настання якої не очікується періодично або в кожному наступному звітному періоді. Надзвичайними подіями вважають стихійне лихо (землетрус, зсув ґрунту, повінь тощо), експропріацію власності підприємства за кордоном. Грошові надходження від надзвичайних подій відображаються в обліку відокремлено від звичайної діяльності.

Усі доходи підприємства залежно від їхнього характеру, умов одержання і предмета діяльності організації поділяються на дві групи:

- 1) доходи від звичайної діяльності;
- 2) доходи від надзвичайних подій.

Доходами від звичайних видів діяльності є виручка (виторг) від продажу продукції і товарів; надходження, пов’язані з виконанням робіт, наданням послуг, а також від надання за плату в тимчасове користування (тимчасове володіння і користування) своїх активів за договором оренди; надання за плату прав, що виникають з патентів на винаходи, промислові зразки та інші види інтелектуальної власності; участь у статутних капіталах інших організацій.

Доходи від надзвичайних подій включають:

- відшкодування збитків від надзвичайних подій;
- інші надзвичайні доходи.

Зауважимо, що нещодавно вперше у складі доходів організації виділено в окрему групу надзвичайні доходи, тобто надходження, що виникають як наслідок надзвичайних обставин господарської діяльності (стихійного лиха, пожежі, аварії, націоналізації і т.п.): страхове відшкодування, вартість матеріальних цінностей, що залишаються від списання непридатних до відновлення і подальшого використання активів, і т.п.

Слід відзначити, що за кожним видом діяльності доход визначається як збільшення економічних вигод, які отримані в результаті реалізації товарів,

продукції, послуг, інших активів, а також у результаті використання активів підприємства іншими сторонами (у вигляді відсотків, дивідендів, роялті).

Формування і використання доходів підприємств відповідно до національних стандартів бухгалтерського обліку П(С)БО, запроваджених з 2000 р. в Україні, відображено структурно-логічною схемою на рис 3.2.

Класифікацію доходів від звичайної діяльності наведено на рис. 3.1.

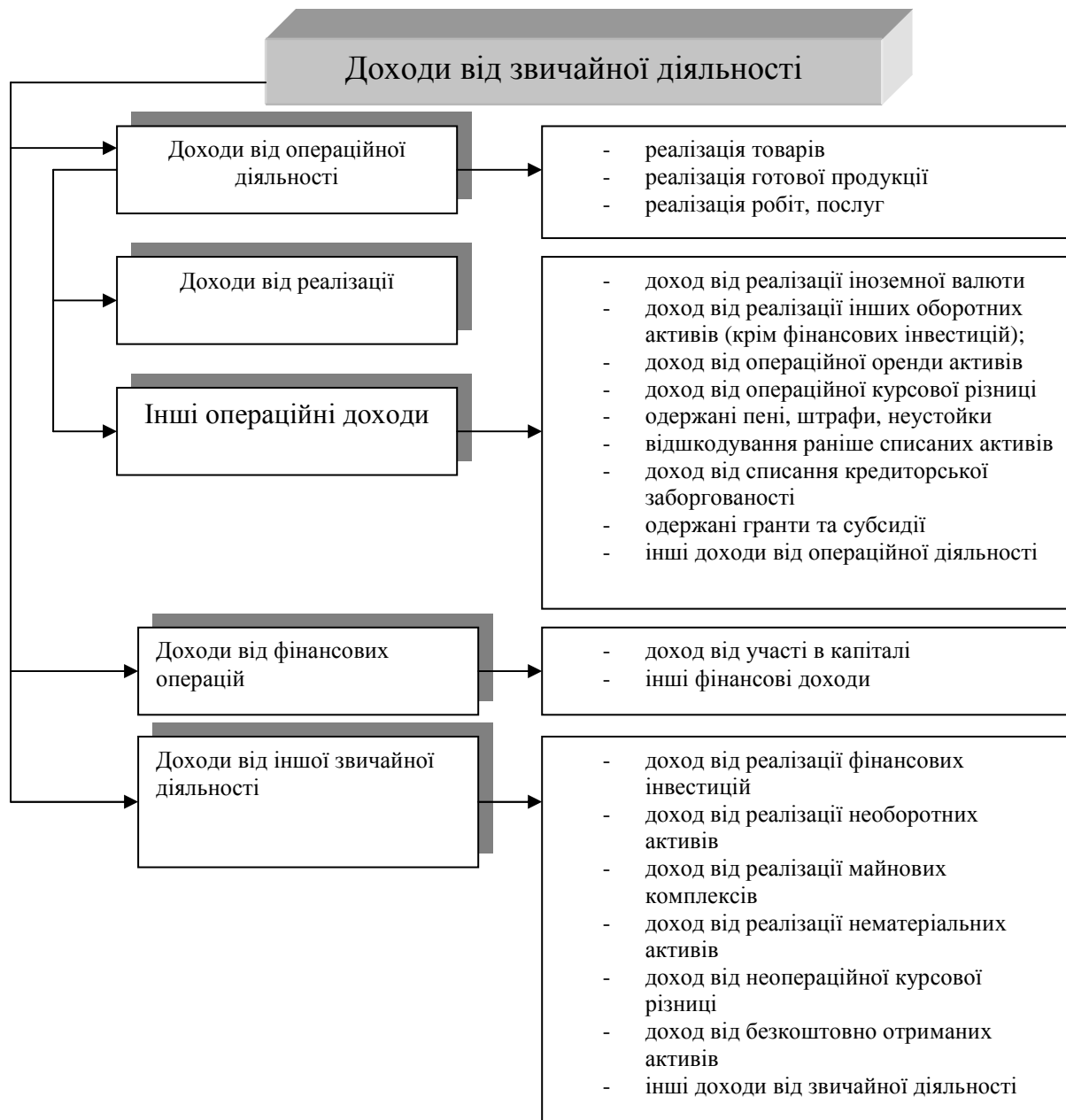

Рис. 3.1. - Класифікація доходів

Надходження грошових коштів від діяльності підприємств									
Доходи від основної операційної діяльності		Доходи від іншої операційної діяльності		Доходи від фінансових операцій		Доходи від іншої звичайної діяльності		Доходи від надзвичайних подій	
Грошові надходження від основної діяльності									
Мито	Акцизний збір	Податок на додану вартість	Грошові доходи						
			Матеріальні витрати	Амортизаційні нарахування	Інші операційні, фінансові, адміністративні і надзвичайні витрати	Валовий дохід			
						Оплата праці	Чистий дохід		
							Відрахування на соціальні заходи	Податки та інші платежі до бюджету	Загальний прибуток (фінансовий результат від усієї діяльності)
			Податок на прибуток	Чистий прибуток					
				Створення резервного фонду	Виплати дивідендів	Поповнення статутного фонду	Інші напрями використання		
			Всього витрат						

Рис. 3.2 – Структурно-логічна схема грошових надходжень, формування й використання доходів підприємств згідно з національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку

3.5. Формування і використання виручки від реалізації продукції (робіт, послуг)

Важливе місце в доходах від операційної діяльності підприємств займають доходи (виручка) від реалізації продукції (робіт, послуг).

Виручка від реалізації – це сума коштів, що надійшли на поточний рахунок підприємства в банку або в касу підприємства від продажу товарів та надання послуг. Вона є основним джерелом грошових доходів і фінансових ресурсів підприємств.

Процес виробництва завершується реалізацією продукції, тобто доведенням її до споживача.

Реалізація продукції ($T-\Gamma^1$)- це кінцева стадія кругообороту коштів підприємства ($\Gamma-T...B...T^1-\Gamma^1$). Рух товарів і коштів створює основу економічних відносин між виробниками, постачальниками, посередниками і покупцями.

Реалізація продукції є свідченням того, що вона за своїми споживчими властивостями, якістю та асортиментом задовольняє потреби покупців, громадський попит.

Момент реалізації (продажу) продукції (робіт і послуг) підтверджується правом переходу власності від одних власників до інших. Передача цього права здійснюється відповідно до умов договору закупівлі-продажу, обміну, передачі і т.д.

На практиці можуть використовуватися два методи визначення моменту реалізації продукції:

а) продукцію відвантажено або відпущено споживачу (відбулася передача права власності), - метод нарахування;

б) одержано коштів на рахунок постачальника за реалізовану продукцію – касовий метод.

Метод визначення виторгу від реалізації продукції (робіт, послуг) установлюється підприємствами самостійно і відтворюється в наказі по обліковій політиці підприємства.

Величину виручки від реалізації продукції за методом нарахування в планових фінансових розрахунках можна визначити за формулою:

$$B = TP + \Delta Z_1 + \Delta Z_2,$$

де ΔZ_1 – зміна залишків готової продукції на складі на кінець планового періоду в порівнянні з початком у продажних цінах;

ΔZ_2 – зміна залишків товарів відвантажених, що враховуються на рахунку 45 на кінець планового періоду в порівнянні з його початком у продажних цінах.

TP – товарна продукція в плановому періоді в продажних цінах.

Величина виручки від реалізації продукції за касовим методом оплати в планових фінансових розрахунках може бути визначена за формулою

$$B = TP + \Delta Z_1 + \Delta Z_2 + \Delta Z_3,$$

де ΔZ_3 – зміна залишків товарів відвантажених, не оплачених покупцями на кінець планового періоду в порівнянні з її початком у продажних цінах.

Склад залишків приймається такий же, як і при визначенні витрат по реалізації продукції.

Доходи (виручка) від реалізації групуються за такими видами діяльності:

- реалізація товарів;
- реалізація готової продукції;
- виконання робіт і надання послуг.

Розмір виручки від реалізації продукції, за інших однакових умов, залежить від:

а) кількості, асортименту та якості продукції, що підлягає реалізації;

залишків нереалізованої продукції на початок і кінець звітної періоду. Асортимент реалізованої продукції справляє подвійний вплив на величину виручки. Зростання в загальному обсязі реалізованої продукції питомої ваги асортименту з більш високою ціною збільшує величину виручки, і навпаки.

Прямий вплив на розмір виручки справляє й рівень відпускних цін, тому підприємство має їх обґрунтовувати.

За умов ринкової економіки існують

б) рівня реалізаційних цін.

Обсяг (кількість) реалізованої продукції прямо впливає на величину виручки, тобто, кількість виготовленої і реалізованої продукції і зміни величини перехідних вільні, фіксовані й регульовані ціни. *Вільними цінами* називають ціни, що склалися на ринку під впливом попиту і пропозицій за домовленістю сторін – постачальників і споживачів.

Фіксовані ціни встановлюються адміністративно (державою), переважно на послуги першої необхідності на товари (послуги), які монопольно виготовляються чи надаються державою (газ, електроенергія, пасажирський транспорт тощо). *Регульовані ціни* (тарифи) встановлюються для регулювання рівня рентабельності товарів першої необхідності, наприклад хлібобулочних виробів, продуктів дитячого харчування тощо. Регульовані ціни (тарифи) встановлюються і на послуги ЖКГ.

Комунальними тарифами називають систему ставок, за якими підприємства житлово-комунального господарства реалізують свою продукцію (послуги) споживачам. За своїм економічним змістом комунальні тарифи є різновидом роздрібних цін.

В основу формування комунальних тарифів покладено вимоги так званого “витратного механізму ціноутворення”. Основою комунального тарифу є собівартість, тобто витрати на виробництво і реалізацію продукції (послуг). Величина тарифу, як і роздрібною ціни, має бути достатньою для відшкодування витрат на виробництво і реалізацію продукції (послуг) і, крім того, включати певну частку прибутку.

Щодо тарифної політики на житлово-комунальні послуги Програмою реформування ЖКГ передбачається запровадження ефективної тарифної політики, заснованої на принципах:

- забезпечення прозорого передбачуваного і економічно обґрунтованого режиму цінового регулювання;
- унеможливлення необґрунтованого завищення цін підприємствами-монополістами та недопущення перехресного субсидіювання;
- економічно обґрунтовані витрати суб'єктів природних монополій за належного технічного стану підприємств;
- забезпечення достатнього прибутку для розвитку виробництва, впровадження нових технологій, підвищення інвестиційної привабливості;
- постійний контроль за доцільністю витрат.

На рис. 3.3 наведено принципи формування економічно обґрунтованого тарифу на житлово-комунальні послуги:

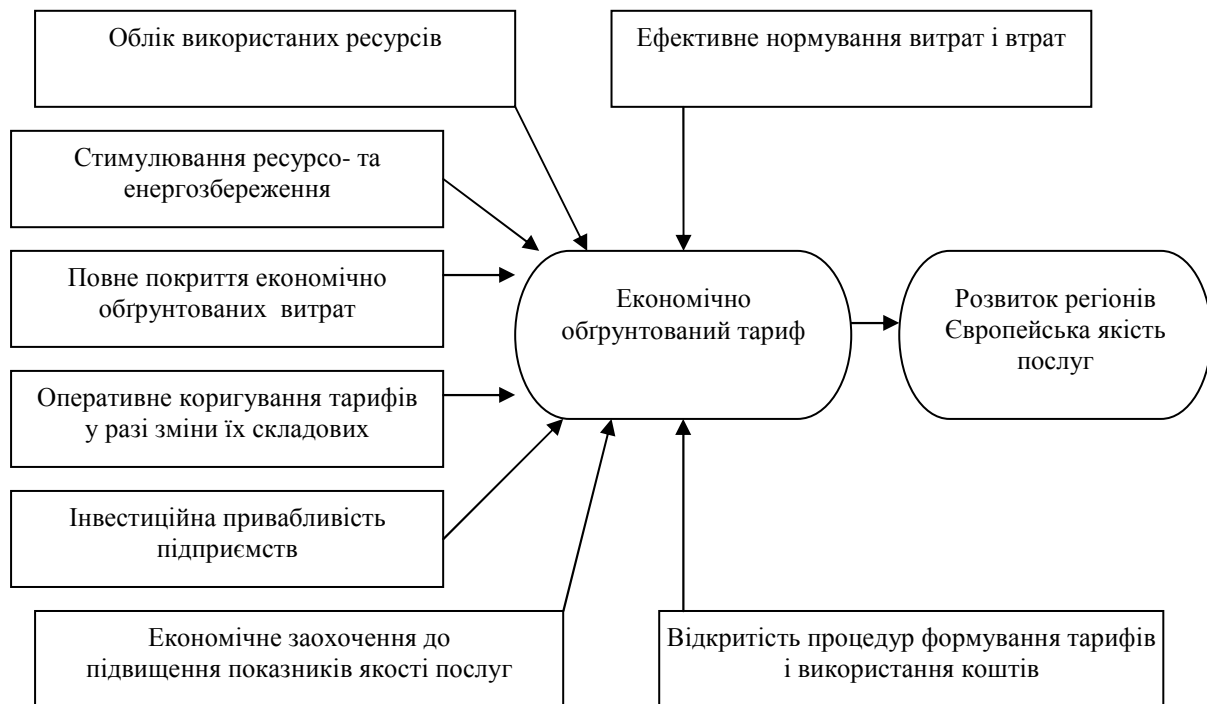

Рис. 3.3 - Принципи формування економічно обґрунтованого тарифу на житлово-комунальні послуги

Розробка комунальних тарифів базується на індивідуальній (а не середньогалузевій) нормативній собівартості, що відображує об'єктивні, природні, демографічні, містобудівельні, економічні умови кожного населеного пункту. Комунальний тариф включає: повну собівартість, прибуток, ПДВ (рис. 3.4).

Підприємства житлово-комунального господарства використовують **єдині й диференційовані тарифи**.

Для **єдиних тарифів** характерним є те, що **величина ставки не змінюється** залежно від якості продукції (послуги) або інших факторів. Єдиний тариф використовують підприємства пасажирського електротранспорту. Його величина не змінюється залежно від відстані перевезення.

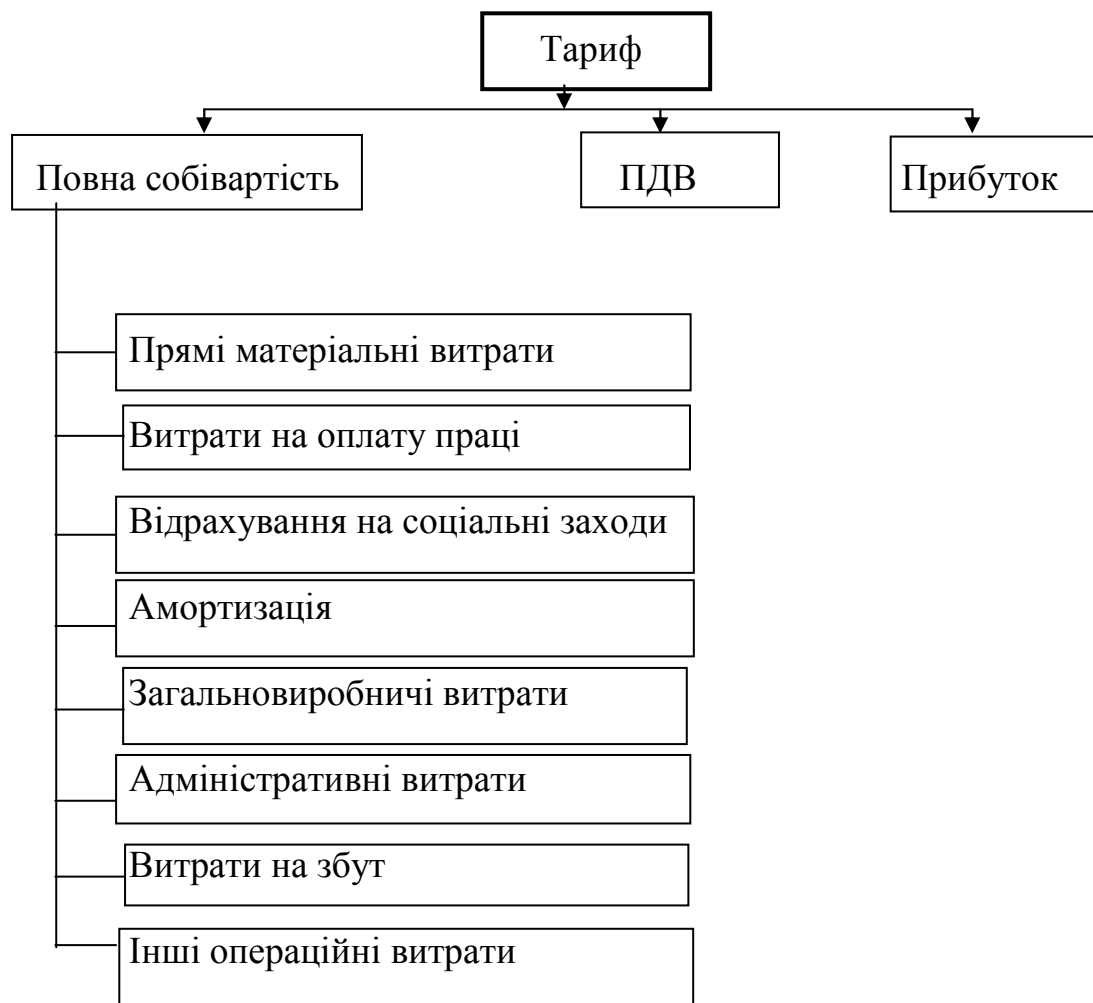

Рис. 3.4 - Складові комунального тарифу

Затверджуються комунальні тарифи виконками місцевих Рад народних депутатів.

Диференційовані тарифи застосовують двох видів:

- коли величина ставки залежить від якості наданої послуги;
- коли величина ставки залежить від категорії споживачів.

У першому випадку диференціація ставок обґрунтована, оскільки для надання послуги більш високої якості необхідні й більші витрати. У другому випадку диференціація ставок економічно не обґрунтована, тому що всім категоріям споживачів продається продукція (послуги) однакової якості і має, отже, однакову собівартість.

Диференційовані тарифи за ознакою якості послуг застосовують у лазнях, пральнях, готелях. У водопровідному, каналізаційному, тепловому господарстві використовують тарифи, диференційовані за категоріями споживачів.

Розрізняють одно- й двоставочні комунальні тарифи. В комунальному

господарстві переважно застосовують одноставочні тарифи.

Двоставочні тарифи використовують для реалізації електроенергії комунальним електромережам і електростанціям підприємствам і організаціям. У деяких містах України введено двоставочний тариф на продукцію водо- та тепlopостачання.

Двоставочний тариф складається з двох частин:

а) основної - плати за сумарну приєднану потужність або за максимальне навантаження установок незалежно від кількості споживаної електроенергії, тепла, води;

б) додаткової - плати за кожен спожиту кіловат-годину електроенергії, Гкал тепла, м³ води.

У період переходу житлово-комунального господарства на ринкові відносини підприємства (низькорентабельні й планово-збиткові) використовували планово-розрахункові тарифи, що затверджувались виконкомом міських Рад народних депутатів єдиними для всіх груп споживачів за кожним видом житлово-комунальних послуг.

Планово-розрахований тариф ($T_{п.р.}$) обчислюють за формулою

$$T_{п.р.} = C_n + (C_n - B_m - A_n) \times P_c,$$

де C_n - нормативна (планова) собівартість виробництва і реалізації послуг;

B_m - нормативні витрати на матеріали;

A_n - амортизаційні відрахування на повне відтворення;

P_c - середня галузева рентабельність.

Планові доходи підприємств житлово-комунального господарства визначають шляхом множення затвердженого тарифу на плановий обсяг послуг, продукції, робіт.

Перевищення суми доходів за планово-розрахованими тарифами над сумою доходів за діючими тарифами в частині послуг, що надаються населенню і бюджетним організаціям, фінансується з місцевого бюджету.

В умовах поетапного здійснення реформи цін і тарифів відповідно до концепції переходу від дотаційного фінансування підприємств житлово-комунального господарства до адресних компенсацій населенню витрат на житлово-комунальні послуги доходи комунальних підприємств формуються за рахунок:

а) надходження виручки від споживачів комунальних послуг (продукції);

б) надходження сум адресних компенсацій населенню витрат на житлово-комунальні послуги;

в) асигнування з бюджету на компенсацію різниці цін (різниця між планово-розрахунковим тарифом і діючим в частині послуг, що надаються населенню і бюджетним організаціям).

З метою встановлення оптимального рівня цін, враховуючи фактори, що впливають на ціни, а також прийняту підприємством ринкову стратегію, використовують такі *методи ціноутворення*:

1. Витратний метод (“Витрати+прибуток”);
2. Отримання цільової норми прибутку;
3. Оцінка споживної вартості;
4. Пропорційне ціноутворення;
5. Метод “очікуваного прибутку”;
6. Метод швидкого повернення витрат.

За методом “витрати + прибуток” ціну (Π_1) обчислюють за формулами:

$$\Pi_1 = C + \Pi,$$

де C – собівартість продукції, грн.;

Π – величина прибутку в ціні, грн.

Прибуток визначається у відсотках до собівартості, виходячи з міркувань забезпечення як прибутковості продукції, так і її конкурентоспроможності. *В ринковій економіці сфера застосування цього методу є обмеженою.*

Установлюючи вільні ціни, за основу беруть собівартість і прибуток (планову рентабельність). Потім додають акцизний збір (для підакцизної продукції) і податок на додану вартість:

$$\Pi_2 = C + \Pi + \text{ПДВ},$$

де Π_2 – ціна продукції з податком на додану вартість;

ПДВ – податок на додану вартість;

$$\Pi_3 = C + \Pi + \text{АЗ} + \text{ПДВ},$$

де Π_3 – ціна продукції з акцизним збором і податком на додану вартість;

АЗ – акцизний збір;

$$\Pi_4 = C + \Pi + \text{АЗ} + \text{ПДВ} + \text{ТН},$$

де Π_4 – роздрібна ціна продукції;

ТН – торгова націнка.

Залежно від того, кому реалізується продукція, встановлюються *відпускні й роздрібні ціни*. Відвантаження продукції здійснюється посередниками оптом або партіями за відпускними цінами. Посередники реалізують цю продукцію роздрібним торговим організаціям за цінами, що включають націнки, пов'язані зі збутом. Безпосередньо споживачам роздрібні торгові організації продають товари за роздрібними цінами, тобто з торговою націнкою. Продаючи товари *за фіксованими* цінами, торгові організації отримують торгову знижку.

За умов ринкової економіки ціни стають найважливішим фактором регулювання процесу виробництва та споживання і безпосередньо впливають на попит і пропозицію.

Специфіка ринкового ціноутворення полягає в тому, що витрати, пов'язані з виробництвом і збутом продукції, безпосередньо рівень цін не

визначають.

Метод ціноутворення з урахуванням *отримання цільової норми прибутку* орієнтований на витрати і цільову норму прибутку. Підприємства намагаються встановити ціну, включаючи в неї прибуток, що планується у відсотках на інвестований капітал. При цьому використовується концепція беззбитковості і за встановлення ціни відповідно до цієї методики враховується залежність загальних витрат і виручки від обсягу продажу:

$$Ц = B_{зм} + \frac{B_{пост} + П_{заг}}{N},$$

де $B_{зм}$ — величина змінних витрат на одиницю продукції, грн;

$B_{пост}$ — постійні витрати на дану продукцію за певний період (рік), грн;

$П_{заг}$ — загальна сума прибутку, що має бути одержана за той самий період від продажу продукції, грн;

N — обсяг продажу продукції в натуральних одиницях.

Метод *оцінки споживної вартості* ґрунтується на оцінці вигоди, яку матиме споживач від використання товару. Цьому методу ціноутворення властивий певний ризик внаслідок можливості невиправданого завищення або заниження ціни.

Метод *пропорційного ціноутворення* характеризується тим, що, користуючись ним, підприємства виходять не стільки з власних витрат, оцінки споживної вартості чи попиту, скільки із цін конкурентів. За цього методу (його ще називають «за рівнем конкуренції») ціна встановлюється як функція цін на аналогічну продукцію конкурентів, тобто

$$Ц = f(Ц_1, Ц_2, ..., Ц_n),$$

де n — кількість продавців аналогічної продукції;

f — функція цін на аналогічну продукцію.

Метод *«очікуваного прибутку»* застосовують найчастіше тоді, коли підприємство планує підписати контракт і, пропонуючи нижчі ціни, ніж інші підприємства, має шанси виграти боротьбу за контракт.

Метод *швидкого повернення витрат* використовується підприємствами з метою активного продажу великих обсягів продукції і швидкого повернення витрачених коштів. Такої поведінки дотримуються здебільшого виробники, котрі не впевнені в тривалому успіхові їхньої продукції на ринку.

Існують ще й інші методи ціноутворення, але використання будь-якого з них потребує наступного коригування ціни із застосуванням різноманітних знижок і доплат (за оплату готівкою, величину придбаної партії товару, доставку, сезонних знижок, вартості супутніх послуг тощо).

На практиці підприємства встановлюють не окремі ціни на окремі товари, а використовують цілу систему цін, щоб продавати весь асортимент своїх товарів, ураховувати попит на різних, у тому числі територіально віддалених ринках.

Як уже вказувалося виручка від реалізації продукції є основною складовою грошових надходжень підприємства.

Саме тому цій фінансовій категорії на кожному підприємстві приділяється велика увага.

Підприємство визначає як планову, так і фактичну виручку від реалізації продукції.

Планову виручку від реалізації продукції встановлюють *методом прямого рахунку*. При його використанні виручка від реалізації визначається множенням кількості реалізованих виробів на їхню реалізаційну ціну і додаванням отриманих сум за всією номенклатурою виробів.

Виручку від реалізації кожної номенклатури виробів визначають за формулою

$$B = P \times D,$$

де **B** — виручка;

P — кількість реалізованих виробів;

D — ціна реалізації виробу.

Обсяг реалізації можна розрахувати *укрупненим методом*, виходячи з товарного випуску виробів у плановому періоді, додаючи залишки виробів на початок планового періоду і віднімаючи їх на кінець планового періоду. Плановий обсяг реалізації обраховують з формули

$$P = Z_1 + T - Z_2,$$

де **P** — обсяг реалізації в плановому періоді;

Z₁ — залишки кожного виду готових виробів на складі і відвантажених на початок планового періоду;

T — випуск товарної продукції в плановому періоді;

Z₂ — залишки кожного виду виробів на складі на кінець планового періоду.

Коли асортимент виробів надто великий, розрахунок плану реалізації можна здійснювати *комбінованим методом*. Виручку від реалізації основних видів продукції визначають *методом прямого рахунку*, а для обчислення виручки від реалізації виробів іншого асортименту користуються *укрупненим методом*. Для розрахунку беруть товарний випуск за всією номенклатурою залишків виробів, додають до нього вартість залишків на початок планового періоду і віднімають очікувані залишки на кінець планового періоду за відпускними вільними цінами і за собівартістю.

Виручка від реалізації продукції, робіт і послуг є основним джерелом відшкодування коштів на виробництво і реалізацію продукції, утворення доходів і формування фінансових ресурсів. Від величини виручки залежить не тільки внутрішньовиробниче відшкодування витрат і формування прибутку, а й своєчасність і повнота податкових платежів, погашення банківських кредитів, що впливають на рівень виплачених відсотків. Все це в кінцевому підсумку позначається на фінансовому результаті діяльності підприємства.

3.6. Прибуток підприємства, його сутність. Формування та використання прибутку

Прибуток – це одна з основних категорій товарного виробництва, яка характеризує відносини, що складаються у процесі суспільного виробництва.

Для свого функціонування підприємство повинно мати грошові кошти. Основним джерелом їх надходження є виручка від реалізації продукції. Вона відіграє важливу роль у відтворювальному процесі матеріального виробництва як одна з ланок нового кругообігу коштів підприємства. Саме з грошових надходжень від реалізації продукції відшкодовується вартість матеріальних витрат на виробництво, тобто використаної сировини, напівфабрикатів, матеріалів, електроенергії, палива і т.п., а також амортизаційні відрахування (як перенесена на собівартість продукції частина вартості основних фондів).

З відрахуванням матеріальних витрат на виробництво створюються економічні умови для нового виробничого циклу, а залишок виручки від реалізації продукції становить валовий дохід підприємства.

Таким чином, валовий дохід є тією частиною валового продукту в грошовому вираженні, що залишається після відрахування частини цього продукту, його використовують на відтворення виробництва.

Отже *валовий дохід* – це грошове вираження вартості знову створеної продукції. Його величина *визначається як різниця між виручкою та матеріальними витратами й амортизаційними відрахуваннями* в складі собівартості реалізованої продукції. Валовий дохід, таким чином, дорівнює заробітній платі плюс прибуток, плюс рента.

Валовий дохід є основним узагальнюючим показником ефективності діяльності підприємства: в ньому відображається підвищення продуктивності праці, скорочення матеріаломісткості продукції, збільшення заробітної плати; він дає змогу визначити реальний економічний ефект, що отримує народне господарство від діяльності підприємства. Звідси можна зробити висновок, що валовий дохід є основним джерелом утворення фінансових ресурсів не тільки на підприємстві, а й державного бюджету, позабюджетних фондів.

Якщо розглядати валовий дохід з погляду відтворення, то він розподіляється на оплату праці й на чистий дохід. Оплата праці – це виражена у грошовій формі вартість необхідної праці, що виступає на підприємстві у вигляді витрат на виплату основної і додаткової заробітної плати.

Згідно з економічною теорією час праці, витраченої у сфері матеріального виробництва, розподіляється на необхідний і додатковий. Протягом необхідного часу забезпечується створення життєвих коштів, необхідних робітникам для підтримання і відтворення його життя. За додатковий час праці виробники створюють вартість понад вартість необхідного продукту, тобто додатковий продукт.

Додатковий продукт властивий усім суспільно-економічним формаціям, він є однією з важливих умов їхнього успішного розвитку. Продукт додаткової праці людей, зайнятих на підприємствах, завжди призначений для задоволення суспільних потреб і виступає як чистий дохід. Таким чином, *чистий дохід* є грошовим вираженням додаткового продукту, створеного працею людей на підприємствах, і *визначається як перевищення виручки від реалізації продукції над вартістю матеріальних витрат, амортизаційних відрахувань і заробітної плати, або як різниця між валовим доходом і заробітною платою*.

Як найважливіше джерело фінансових ресурсів підприємств і держави

чистий дохід реалізується у формі прибутку, а також у вигляді акцизів, податку на додану вартість, відрахувань до фондів пенсійного й соціального страхування, інші державні цільові фонди.

Викладене вище ілюструється структурно-логічною схемою на рис.3.5.

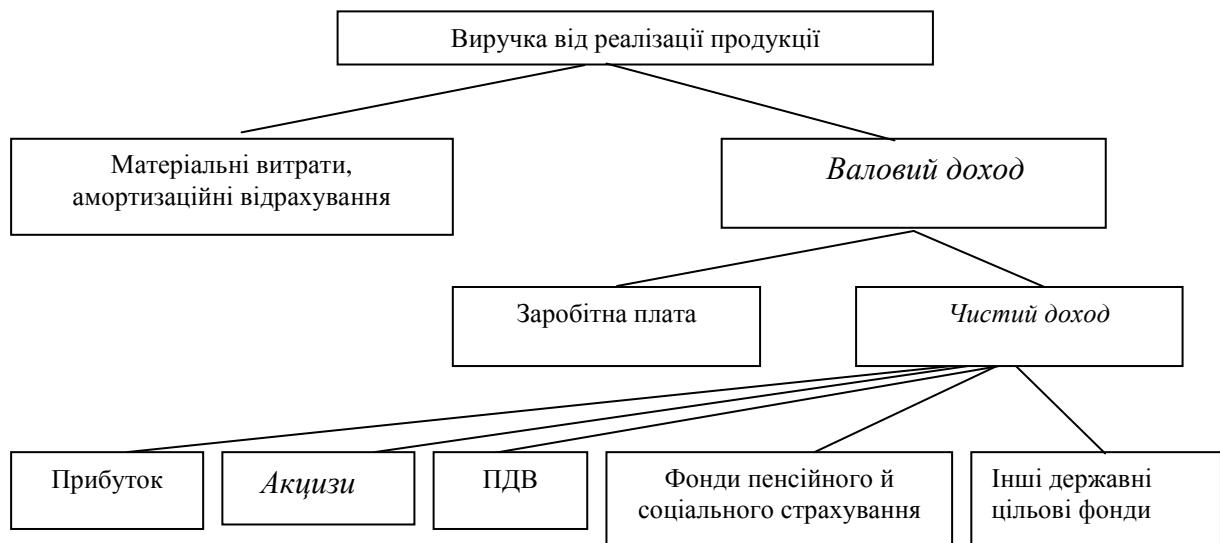

Рис. 3.5 - Структурно-логічна схема утворення доходу та прибутку виробника

На рівні підприємства в умовах товарно-грошових відносин чистий дохід виступає у вигляді прибутку. Основною метою господарюючого суб'єкта є отримання прибутку. Виробники реалізують свою продукцію споживачам і отримують виручку (дохід), але це ще не означає, що вони отримують прибуток. Для виявлення фінансового результату від продажу продукції треба співставити виручку від реалізації (без акцизів, ПДВ, цільових державних фондів – валовий дохід підприємства) з валовими витратами на виробництво та реалізацію, тобто із собівартістю продукції. При цьому можуть бути три варіанти:

- перший: валовий дохід підприємства (виробника) перевищує валові витрати, фінансовий результат свідчить про отримання виробником прибутку;
- другий: валовий дохід підприємства (виробника) дорівнює його валовим витратам (собівартості), фінансовий результат є нульовим. У цьому випадку відбувається лише відшкодування витрат на виробництво та реалізацію продукції. Реалізація відбулася без збитків, але відсутній і прибуток як джерело виробничого, науково-технічного і соціального розвитку;
- третій: валові витрати (собівартість) перевищують виручку від реалізації (валові доходи підприємства), підприємство отримує збитки – від'ємний фінансовий результат, що ставить підприємство в скрутне фінансове становище, не виключається його банкрутство.

Таким чином, *прибуток – це фінансовий результат діяльності виробника за умови, що доходи від реалізації перевищують витрати.*

Прибуток як важлива категорія ринкових відносин виконує (див. рис.3.6) такі основні функції:

- є показником, що найповніше відображає ефективність виробництва і оцінює господарську діяльність підприємства (оцінювальна функція);
- справляє стимулюючий вплив на підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства (стимулююча функція);
- є джерелом формування бюджетних ресурсів та позабюджетних фондів (фіскальна функція).

Рис. 3.6 - Функції прибутку

Узагальнюючи викладане, відобразимо сутність прибутку на рис.3.7.

Сутність прибутку підприємства, його види

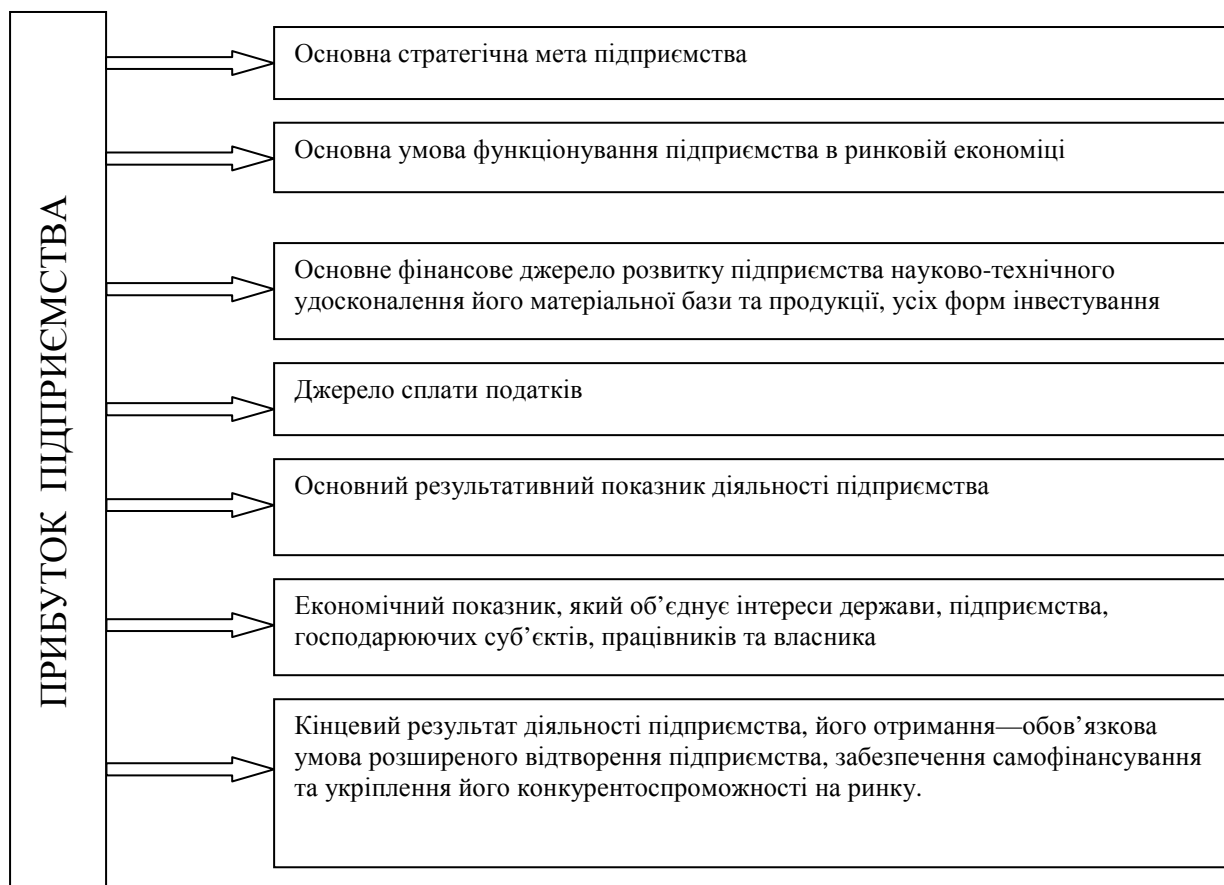

Рис. 3.7 – Сутність прибутку підприємств

Значення прибутку полягає в тому, що він показує фінансовий результат, який відображає ефективність виробництва, обсяг та якість виробленої продукції, стан продуктивності праці, рівень витрат та ін. На величину прибутку та його динаміку впливають фактори як ті, що залежать, так і ті, що не залежать від зусиль підприємства (див. рис.3.8).

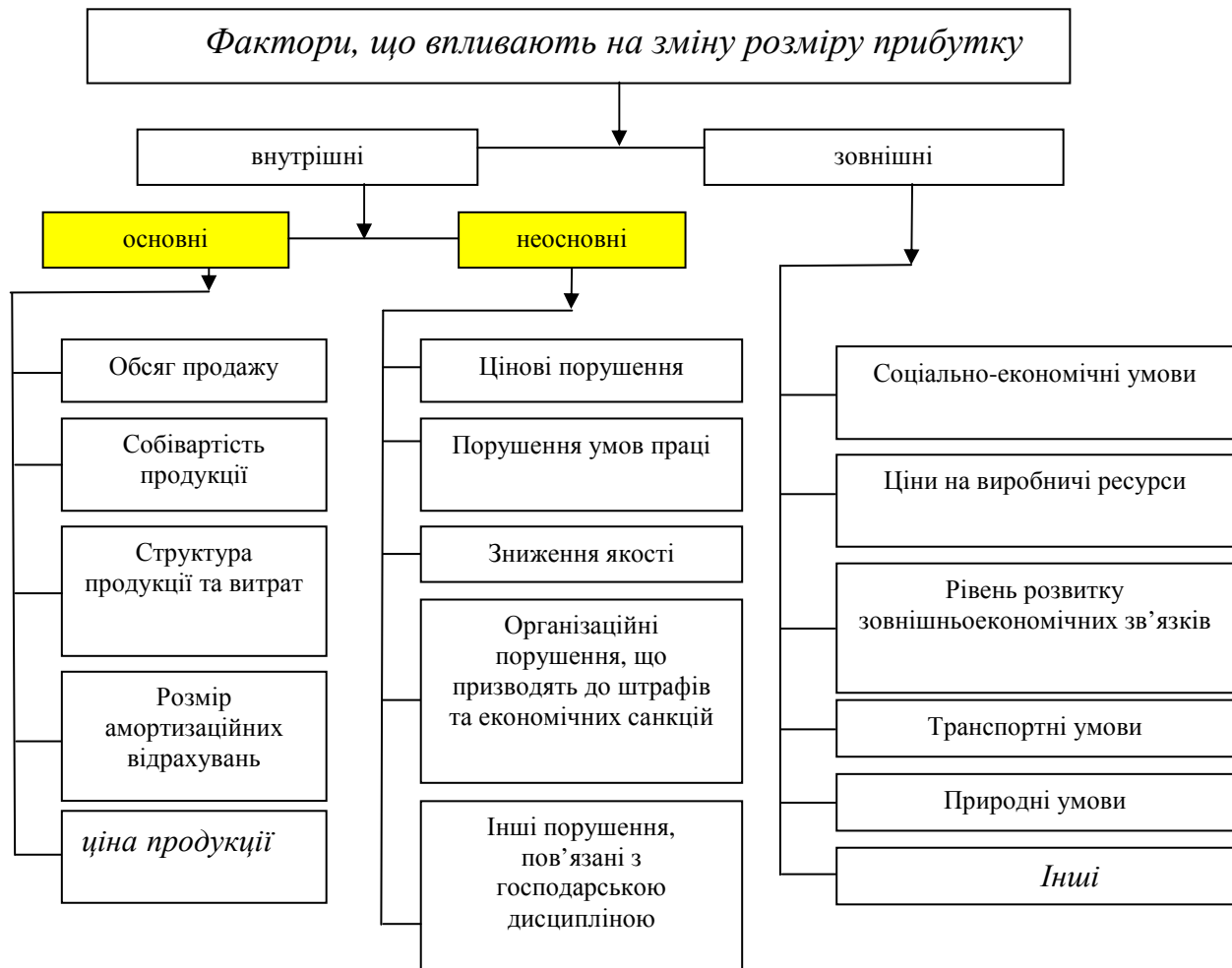

Рис. 3.8 - Фактори, що впливають на зміну розміру прибутку

Наведені на рис. 3.8 фактори впливають на прибуток не прямо, а через обсяг реалізованої продукції та собівартість, тому для визначення кінцевого фінансового результату необхідно співставити вартість обсягу реалізованої продукції і вартість ресурсів, використаних у виробництві, витрат на її реалізацію.

Таким чином, прибуток характеризує економічний ефект, отриманий в результаті діяльності підприємства. Але всі аспекти діяльності підприємства за допомогою одного показника – прибутку оцінити неможливо. Тому для аналізу виробничо-господарської та фінансової діяльності підприємства використовують систему показників.

Сутність стимулюючої функції прибутку полягає в тому, що прибуток одночасно є фінансовим результатом і основним джерелом власних фінансових

ресурсів підприємства, тобто реальне забезпечення принципу самофінансування обумовлюється отриманим прибутком. За рахунок частки чистого прибутку, що залишається у розпорядженні підприємства після сплати податків та інших обов'язкових платежів, здійснюється фінансування заходів з розширення виробничої діяльності, науково-технічного та соціального розвитку підприємства, матеріального заохочення працівників. Багатоаспектне значення прибутку посилюється з переходом економіки держави до ринкового господарювання.

Прибуток є одним з джерел формування бюджетів різних рівнів, позабюджетних фондів. Він надходить до бюджетів у вигляді податків і поряд з іншими надходженнями доходів використовується для фінансування громадських потреб, забезпечення виконання державою своїх функцій, державних інвестиційних, виробничих, науково-технічних та соціальних програм.

В Україні щодо прибутку застосовують такі визначення: валовий прибуток, балансовий (загальний) прибуток, чистий прибуток, прибуток, що залишається у розпорядженні підприємства, оподатковуваний прибуток, бухгалтерський, економічний та ін. Ці визначення нормативно не закріплені і можуть застосовуватися в різних контекстах. Розглянемо деякі з перелічених понять.

Результати дослідження вченими чисельних аспектів, пов'язаних з прибутком, дали змогу стверджувати, що прибуток, визначений в бухгалтерському обліку, не відображає дійсного результату господарської діяльності. Це і привело до розмежування таких понять, як бухгалтерський та економічний прибуток. Бухгалтерський прибуток – це результат реалізації товарів та послуг, економічний прибуток – результат “роботи” капіталу.

На рис. 3.9 наведена схема формування бухгалтерського прибутку (збитку).

Ідея двох трактувань прибутку (бухгалтерського і економічного) одержала розвиток завдяки Д.Соломону. Він виходив з припущення, що концепція прибутку потрібна для трьох цілей:

- 1) визначення податків;
- 2) захисту кредиторів;
- 3) для вибору розумної інвестиційної політики.

Виручка від реалізації товарів, продукції, робіт, послуг
-
ПДВ, акцизи, експортні мито і т.п., податки та обов'язкові платежі з виручки
-
Собівартість реалізованих товарів, продукції, робіт, послуг
=
Валовий прибуток
-
Комерційні витрати
-
Управлінські витрати
±
Прибуток (збиток) від продажів
=
Проценти отримані (+), проценти сплачені (-)
+
Доход від участі в інших організаціях
-
Інші операційні доходи
+
Інші операційні витрати
-
Позареалізаційні доходи
=
Прибуток (збиток) до оподаткування
-
Податок на прибуток і інші аналогічні платежі
=
Прибуток (збиток) від звичайної діяльності
±
Надзвичайні доходи (+), надзвичайні витрати (-)
=
Чистий прибуток (нерозподілений прибуток, непокритий збиток)

Рис. 3.9 - Схема формування бухгалтерського прибутку (збитку) підприємства

Бухгалтерське трактування прибутку прийнятне тільки для визначення

податків, тобто для досягнення першої (з означених) цілі і зовсім не прийнятне для досягнення третьої, тобто для вибору розумної інвестиційної політики.

Д. Соломон розробив формулу, за якою визначається зв'язок між бухгалтерським та економічним прибутком:

Бухгалтерський прибуток
+
Позареалізаційні зміни вартості (оцінки) активів протягом звітного періоду
-
Позареалізаційні зміни вартості (оцінки) активів у попередні (минулі) звітні періоди
+
Позареалізаційні зміни вартості (оцінки) активу в майбутні (наступні) звітні періоди
=
Економічний прибуток

Рис. 3.10 - Схема зв'язку між бухгалтерським та економічним трактуванням прибутку

Як впливає із схеми на рис. 3.10 можливі два варіанта визначення прибутку: в першому – бухгалтерський прибуток дорівнює оподатковуваному, в другому – їх суми не співпадають.

У першому випадку погляд користувачів бухгалтерської інформації спрямований в минуле, в другому – в майбутнє. В останньому врахований той факт, що дані фінансової звітності впливають на курс акцій підприємства. В балансі не повинен бути тотожним прибуток, з якого сплачуються податки.

Загальна сума прибутку підприємства – це сукупність фінансових результатів усіх видів його діяльності. На рис. 3.11 показано структурно-логічну схему формування прибутку підприємства відповідно до П(С)БО в Україні.

Як видно з цієї схеми, облік і визначення фінансових результатів підприємства – прибутку (збитку) здійснюється за видами діяльності підприємства: звичайна діяльність, у тому числі операційна та інша звичайна діяльність; діяльність, пов'язана з виникненням надзвичайних подій. У свою чергу, операційна діяльність поділяється на основну та іншу операційну діяльність.

Прибуток від операційної діяльності в ЖКГ можна розглядати і як сукупність таких складових:

1. прибуток від реалізації робіт, послуг;
2. прибуток від реалізації майна, матеріалів, нематеріальних активів;

3. прибуток від позареалізаційних операцій.

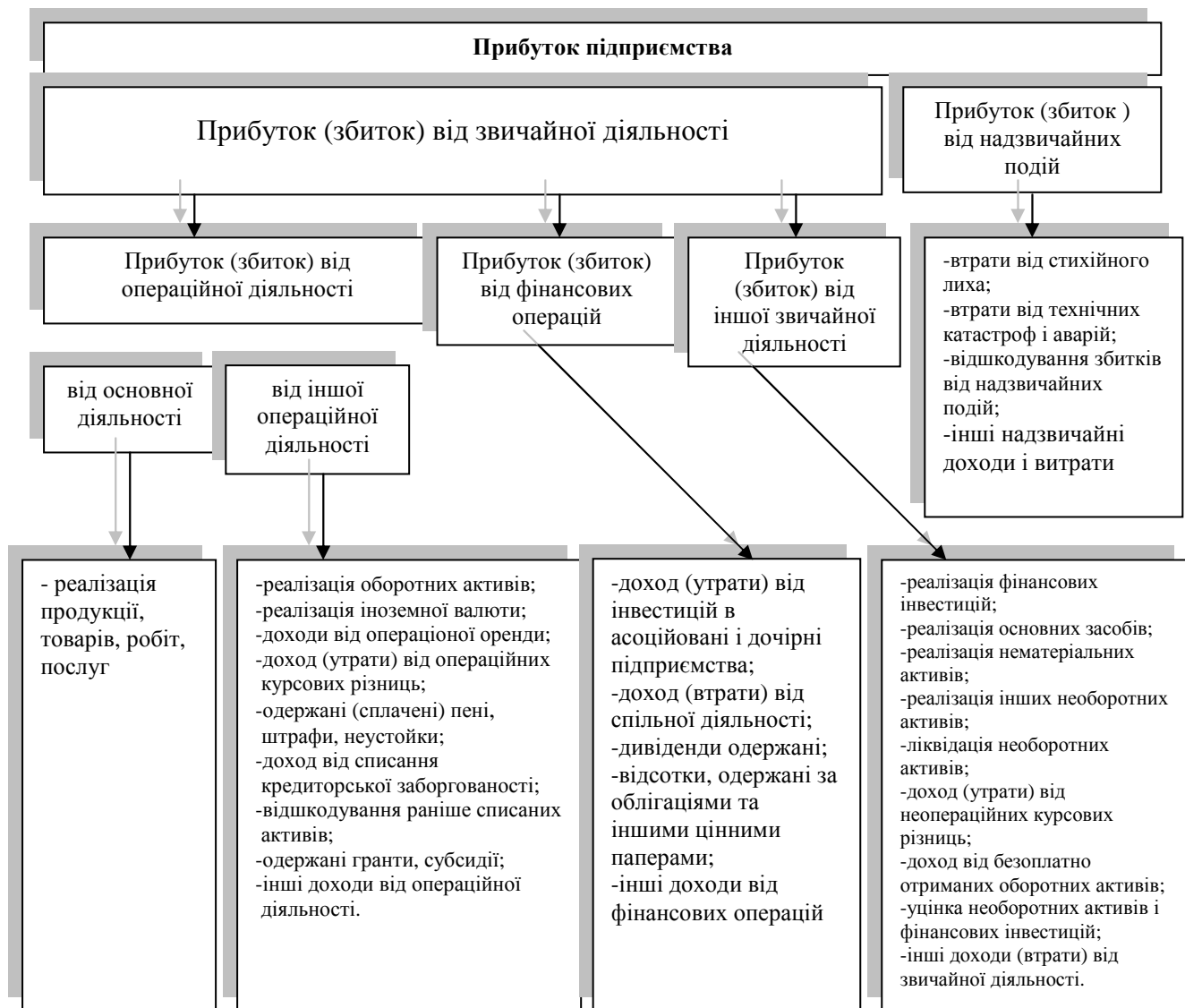

Рис. 3.11 - Структурно-логічна схема формування прибутку підприємства відповідно до П(С)БО в Україні

Основну питому вагу в складі загального (балансового) прибутку має прибуток від основної діяльності, тобто прибуток від реалізації продукції (робіт, послуг). Розмір прибутку (збитку) від реалізації продукції (робіт, послуг) (Π_p) визначається за формулою

$$\Pi_p = \text{Виручка від реалізації} - \text{ПДВ} - \text{мито} - \text{акцизи} - \text{собівартість реалізованої продукції}$$

Другим напрямком формування загального (балансового) прибутку є отримання прибутку від іншої реалізації, а саме: від реалізації матеріальних і нематеріальних цінностей, реалізації продукції (робіт, послуг) допоміжних, обслуговуючих і підсобних виробництв тощо.

Прибуток від реалізації основних фондів, нематеріальних активів визначається відніманням від ціни реалізації ПДВ, витрат з реалізації і

залишкової їх вартості. Прибуток від реалізації продукції (робіт, послуг) допоміжних, обслуговуючих і підсобних виробництв розраховують так само, як і від реалізації продукції основної діяльності. Прибуток від реалізації цінних паперів обчислюють як різницю між ціною їх реалізації і ціною придбання, а також витратами, пов'язаними з реалізацією.

Обсяг і структура прибутку від іншої реалізації можуть значно коливатися на окремих підприємствах.

Склад прибутку наступного напрямку формування загального (балансового) прибутку – від позареалізаційної діяльності підприємства в ринкових умовах значно розширився. Зросла і його питома вага в загальному обсязі балансового прибутку. До складу прибутку (збитку) від позареалізаційних операцій належать:

- штрафи, пені, неустойки за порушення господарських договорів суб'єктами господарювання у зв'язку із застосуванням фінансових санкцій;
- штрафи за несвоєчасне погашення податкового кредиту з державного бюджету;
- надходження боргів, списаних раніше як безнадійні;
- невідшкодовані збитки від надзвичайних ситуацій (стихійних лих, пожеж, аварій);
- прибутки і збитки минулих років, виявлені у звітному періоді;
- прибуток (збиток) від спільної діяльності;
- вартісна різниця відвантаженої та отриманої частини виконаного повністю бартерного контракту;
- кредиторська заборгованість між підприємствами недержавної форми власності, щодо якої минув термін позовної давності;
- дебіторська заборгованість, щодо якої минув термін позовної давності;
- прибуток від завищення цін і тарифів;
- прибуток і збиток від ліквідації основних засобів;
- курсова різниця від операцій в іноземній валюті.

Прибуток від фінансових інвестицій підприємства отримують у вигляді дивідендів на акції, від вкладання коштів у статутні фонди інших підприємств (прибутки від володіння корпоративними правами); у вигляді відсотків на державні цінні папери, облігації підприємств та ін. В умовах розвитку ринкової економіки, фондового ринку обсяг прибутку від фінансових інвестицій і його питома вага в балансовому прибутку мають тенденцію до зростання.

Прибуток як результат фінансово-економічної діяльності підприємства відіграє ключову роль в ринковому господарстві. Саме прибуток визначає економічну поведінку господарюючих суб'єктів, благополуччя яких залежить як від величини прибутку, так і від прийнятого в національній економіці алгоритму його розподілу, включаючи оподаткування.

Прибуток – основне джерело приросту власного капіталу. В умовах ринкових відносин власники й менеджери приймають рішення щодо дивідендної та інвестиційної політики підприємства з урахуванням перспектив його розвитку, орієнтуючись на розмір прибутку, що залишається у

розпорядженні підприємства.

Прибуток в ринковій економіці – рушійна сила й джерело оновлення виробничих фондів.

Окрім того, прибуток є джерелом соціальних благ для членів трудового колективу підприємства. Частина прибутку, що залишається на підприємстві після сплати податків і виплати дивідендів, а також інших першочергових відрахувань (наприклад, на створення резервних фондів), використовується на матеріальне заохочення працівників та надання їм соціальних пільг, утримання об'єктів соціальної сфери.

Розподіл і використання прибутку

Розподіл, тобто використання прибутку на ті чи інші цілі важливий як для підприємства, так і для народного господарства в цілому. Це обумовлено тим, що за рахунок прибутку не тільки покриваються витрати підприємства, але і формується доходна частина бюджетів різних рівнів.

Розподілу підлягає прибуток підприємства, що направляється на наступні цілі:

1. У бюджет у вигляді:
 - податку на прибуток;
 - обов'язкових платежів (з прибутку).
2. Частина прибутку, що залишився, називається чистим прибутком і використовується на власні потреби.

На рис. 3.12 наведено напрямки використання прибутку.

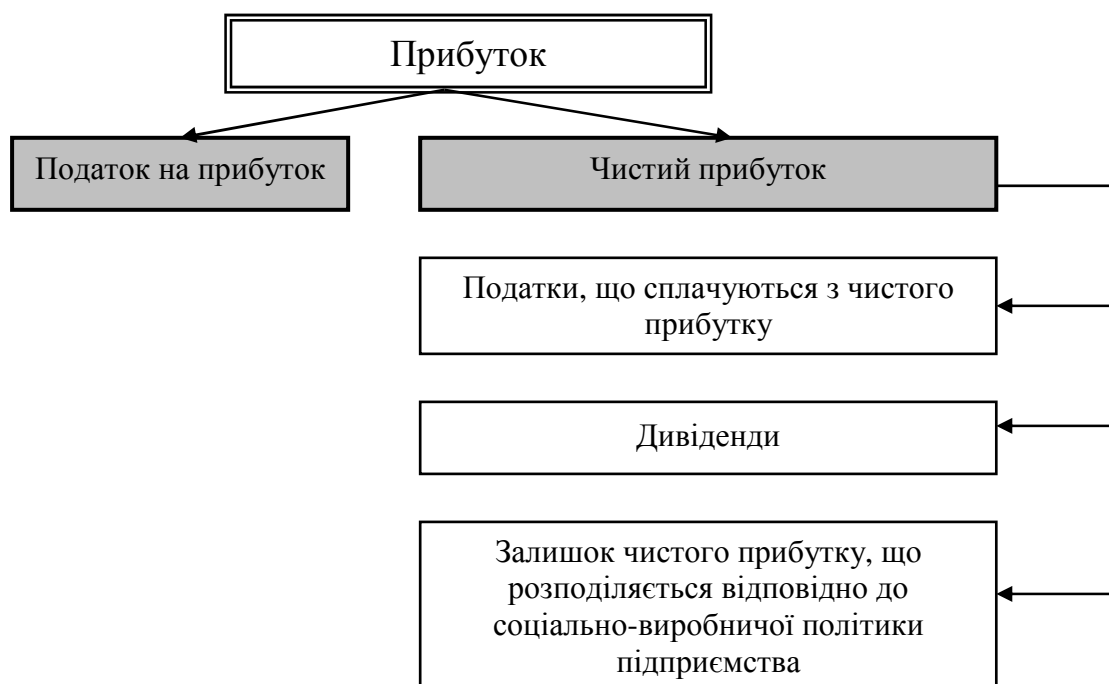

Рис. 3.12 - Напрямки використання прибутку

Законодавчо відбувається розподіл прибутку в тій його частині, що надходить до бюджетів різних рівнів у вигляді податків та обов'язкових

платежів. Розробка напрямків витрачання прибутків, що залишаються у розпорядженні підприємства, визначення структури їх використання є компетенцією підприємства.

Основними принципами розподілу прибутку є:

- отриманий підприємством прибуток, що є результатом виробничо-господарської та фінансової діяльності, розподіляється між державою і підприємством як господарюючим суб'єктом;
- прибуток для держави надходить у відповідні бюджети у вигляді податків та зборів, ставки яких не можуть бути змінені довільно. Склад і ставки податків, порядок їх розрахунку та внесків до бюджету установлюються законодавчо;
- розмір прибутку підприємства, що залишається в його розпорядженні після сплати податків, не повинен знижувати його зацікавленість у зростанні обсягу виробництва і покращенні результатів виробничо-господарської та фінансової діяльності;
- прибуток, що залишається у розпорядженні підприємства, в першу чергу спрямовується на нагромадження, яке забезпечує його подальший розвиток, і тільки решта – на споживання.

Розподілу на підприємстві підлягає чистий прибуток, тобто прибуток, що залишається у розпорядженні підприємства після сплати податків та інших обов'язкових платежів. З чистого прибутку стягуються санкції, що сплачуються до бюджету та деяких позабюджетних фондів.

У сучасних умовах господарювання держава не встановлює будь-яких нормативів розподілу прибутку, але через порядок надання податкових пільг стимулює спрямування прибутку на капітальні вкладення виробничого та невиробничого характеру, на благодійні цілі, фінансування природоохоронних заходів, видатків на утримання об'єктів та установ соціальної сфери та ін.

В умовах ринкової економіки значення розподілу чистого прибутку зростає. Порядок розподілу і використання прибутку на підприємстві фіксується у статуті підприємства і визначається положенням, що розробляється відповідними підрозділами економічних служб і затверджується керівним органом підприємства. Відповідно до статуту підприємства можуть складати кошториси видатків, що фінансуються з прибутку, або утворювати фонди спеціального призначення: фонди нагромадження (фонд розвитку виробництва або фонд виробничого та науково-технічного розвитку, фонд соціального розвитку) і фонди споживання (фонд матеріального заохочування).

Кошторис видатків, що фінансуються з прибутку, включає видатки на розвиток виробництва, соціальні потреби трудового колективу, на матеріальне заохочування працівників та благодійну діяльність.

Видатки, пов'язані з розвитком виробництва, включають: витрати на науково-дослідні, проектні, конструкторські та технологічні роботи; фінансування розробок і впровадження нових видів продукції і технологічних процесів; витрати на удосконалення технології та організації виробництва; модернізацію обладнання; витрати, пов'язані з технічним переозброєнням та реконструкцією діючого виробництва, розширенням підприємств; витрати на

погашення довгострокових кредитів банків і процентів за них; витрати на проведення природоохоронних заходів та ін. Внески підприємств з прибутку як вкладення засновників у створення статутного капіталу (фонду) інших підприємств, а також кошти, перераховані союзам, асоціаціям, концернам, до складу яких входить підприємство, теж вважаються використанням прибутку на розвиток виробництва.

Прибуток, спрямований на соціальні потреби, включає в себе витрати на експлуатацію соціально-побутових об'єктів підприємства, фінансування будівництва об'єктів невиробничого призначення, організацію та розвиток підсобного сільського господарства, проведення оздоровчих, культурних, спортивних та інших заходів.

Витратами на матеріальне заохочування є: одноразові заохочування за виконання особливо важливих виробничих завдань; виплата премій за створення, освоєння та впровадження нової техніки; витрати на матеріальну допомогу робітникам і службовцям; одноразові виплати ветеранам праці, які виходять на пенсію; компенсація працівникам подорожчання вартості харчування в їдальнях, буфетах підприємства в зв'язку з підвищенням цін та ін.

Таким чином, увесь прибуток, що залишається у розпорядженні підприємства, поділяється на дві частини: перша збільшує майно підприємства і бере участь у процесі нагромадження, друга характеризує частку прибутку, що використовується на споживання. При цьому не обов'язково весь прибуток, спрямований на нагромадження, використовувати повністю у поточному році. Залишок прибутку, не використаний для збільшення майна, має важливе значення як резерв. Він може бути використаний у наступні роки для фінансування різних витрат, покриття збитків.

3.7. Планування прибутку як функція управління його формуванням та використанням

Завдання управління прибутком є одним з найважливіших для фінансового менеджера і керівництва підприємства. Керівництво підприємства для ухвалення рішення повинне знати не тільки суму прибутку, але й ефективність діяльності підприємств.

Ефективність роботи підприємства характеризується не одним, а безліччю показників, тому для прийняття управлінських рішень треба проаналізувати формування і використання прибутку. Спираючись на результати, аналізу приступають до планування прибутку на майбутні періоди.

Аналіз прибутку проводиться за такими напрямками:

- 1) вивчається динаміка загального і чистого прибутку;
- 2) аналізуються склад і структура прибутку ;
- 3) визначаються фактори, що впливають на формування прибутку;
- 4) розраховується рівень рентабельності;
- 5) розробляється перелік заходів, спрямованих на використання резервів підвищення прибутку підприємства.

Динаміку прибутку розраховують за ряд років, при цьому зіставляють відповідно зростання загального і чистого прибутку. В результаті зіставлення може виявитися, що:

а) сума загального прибутку зростає більш швидкими темпами, ніж чистого. Це означає, що збільшується оподаткування прибутку. У цьому випадку в підприємства виявляється відносне скорочення можливості розвитку виробництва, у ряді випадків погіршується його фінансовий стан.

б) темпи зростання загального і чистого прибутку підприємства однакові – стабільна система оподаткування;

в) темп зростання чистого прибутку вищий за темп росту загального – тягар податків зменшується, у підприємства з'являється можливість розширити виробництво, збільшити масу прибутку в наступні роки.

Наступним етапом аналізу є вивчення складу і структури загального прибутку. Метою такого аналізу є визначення найбільшої ваги серед складових загального прибутку, вивчення ринку збуту і прийняття рішень про оптимальне формування прибутку на наступний рік.

Вивчення складових загального прибутку має важливе значення тому, що в умовах ринкових відносин необхідно істотно розширити можливості одержання прибутку від ефективного використання наявних у підприємства виробничих фондів. Так, якщо в умовах адміністративно-командної системи підприємство практично не розпоряджалося своїми виробничими фондами, тобто їхня реалізація була можлива тільки з дозволу вищестоящих органів, то в сучасних умовах підприємство має право основні фонди, що є на обліку в них на балансі, здати в оренду чи ж продати, якщо вони не потрібні на даному етапі підприємству. Реалізація основних фондів і матеріальних цінностей доцільна навіть у тих випадках, коли вона не приносить великого прибутку, однак одержання коштів сприяє розвитку виробництва.

Основною складовою загального прибутку у більшості підприємств є прибуток від основної діяльності. В комунальному господарстві питома вага цієї складової в ряді випадків досягає 90 і більше відсотків. Але, деякі підприємства загальний прибуток формують в основному за рахунок інших видів діяльності, позареалізаційних операцій та ін. Тому аналізуючи прибуток за звітний період необхідно розглянути його структуру. Загальний прибуток, як відомо, складається з прибутку від основної діяльності, допоміжних, підсобних виробництв, прибутку від реалізації виробничих фондів і прибутку від позареалізаційних операцій.

Аналізують кожну із складових, з'ясовуючи фактори, що вплинули на сформований рівень. Метою аналізу структури є вибір оптимального напрямку у формуванні прибутку.

У складі загального прибутку найбільшу питому вагу займає прибуток від основної діяльності, але бувають випадки, коли на комунальних підприємствах фінансові результати від основної діяльності є збитковими, тоді важливо приділити увагу іншим складовим загального прибутку, а саме прибутку від реалізації основних фондів і прибутку від позареалізаційних операцій.

Аналізуючи прибуток, визначають такий показник, як коефіцієнт якості його формування, що розраховують діленням прибутку від основної діяльності на загальну суму прибутку. В більшості комунальних підприємств коефіцієнт якості формування прибутку високий, однак є і резерви його підвищення.

Збільшення прибутку від основної діяльності залежить від трьох факторів:

- зростання обсягу виробництва;
- підвищення тарифів;
- зниження собівартості.

Збільшення обсягу реалізації може бути досягнуто в результаті підвищення коефіцієнта використання виробничої потужності, впровадження нових технологій, введення нових видів послуг та ін. У більшості випадків зростання виробництва може бути досягнуто в результаті використання додаткових капітальних вкладень. Для цього потрібні додаткові кошти.

Що стосується тарифів, то слід мати на увазі, що в ЖКГ тарифи є регульованими. Слід зазначити, що Верховна Рада України заборонила підвищувати тарифи на житлово-комунальні послуги.

Витрати на виробництво і реалізацію продукції мають найбільшу питому вагу у величині тарифу, тому навіть невелике їх зниження (1-2%) істотно позначається на сумі прибутку.

Резерви зниження собівартості в різних підприємств не однакові. **Основними резервами** зниження собівартості є *скорочення питомих витрат у „натуральних вимірниках”*. Для досягнення зниження собівартості насамперед необхідно впровадити у виробництво енергозберігаючі технології.

У цілому для підприємств міського господарства підвищення прибутку може бути досягнуте в основному за рахунок *збільшення обсягу виробництва*, а також зниження собівартості. Зростання обсягу виробництва сприяє збільшенню прибутку тому, що в складі собівартості умовно-постійні витрати займають велику питому вагу. На підприємствах промислового типу зростання прибутку може бути досягнуте в результаті підбору оптимального асортименту (склад продукції найбільш рентабельних видів), а також зниження собівартості.

Проаналізувавши прибуток від основної діяльності і визначивши оптимальний напрямок зростання (зниження) виробничої програми, приступають до аналізу інших складових. Так, прибуток від реалізації основних фондів залежить від тих об'єктів, що могли б бути реалізовані. Для їхнього виявлення проводять інвентаризацію, аналізують використання виробничих фондів.

Аналізуючи прибуток від позареалізаційних операцій, виявляють складові прибутку, а також фактори, що вплинули на його формування. До цієї групи прибутку відносять: перевищення штрафів і пені одержаних над сплаченими; доходи від розміщення засобів в інших організаціях і т.п.

Проаналізувавши структуру прибутку і визначивши фактори формування кожної складової, визначають резерви прибутку за кожною складовою.

Виходячи з цілей, що стоять перед підприємством, і з метою використання резервів, що виявлені в ході аналізу, розробляють план прибутку на майбутні періоди.

Економічно обґрунтоване визначення розміру прибутку має велике значення для підприємства, дозволяє правильно оцінити його фінансові ресурси, розмір платежів у бюджет, можливості розширеного відтворення і матеріального стимулювання працівників. Від обсягу прибутку, крім цього, залежить реалізація дивідендної політики акціонерного підприємства.

Прибуток (збиток) від реалізації являє собою валовий прибуток за винятком управлінських і комерційних витрат.

При розрахунку планового розміру прибутку (збитку) від реалізації використовують виробничі показники. Методи прогнозування і планування фінансових результатів у даний час не регламентовані, але досить докладно описані в літературі. Найбільш відомі два традиційні способи планування прибутку — метод прямого рахунку і аналітичний, котрі застосовують підприємства з певними обмеженнями і сьогодні.

Метод прямого рахунку. Прямий рахунок виконують так: кількість реалізованої продукції (обсяг продажів) за кожною номенклатурною позицією множать послідовно на ціни реалізації і на собівартість кожної одиниці. Різниця між сумами обох добутоків за всіма позиціями номенклатури складає планований обсяг прибутку. За незрівнянною продукцією собівартість кожної одиниці повинна визначатися за плановими калькуляціями. При цьому використовують формулу

$$\Pi = B - Z \text{ або } \Pi = \Pi_1 + \Pi_T - \Pi_2,$$

де Π — прибуток;

B — виручка від реалізації продукції за оптовими цінами;

Z — повна собівартість реалізованої продукції, що містить у собі собівартість проданих товарів (продукції, робіт, послуг), комерційні і управлінські витрати;

Π_1, Π_2 — відповідно прибуток у залишках готової продукції на початок і кінець планового року;

Π_T — прибуток у товарній продукції планового року, обумовлений виходячи з плану виробництва за розгорнутою номенклатурою, планових калькуляцій за кожним виробом, кошторисів управлінських і комерційних витрат.

Прибуток у перехідних залишках готової продукції звичайно розраховують за всією їхньою сукупністю. Оскільки ці залишки враховують за умовно-виробничою собівартістю, то і прибуток за ними обчислюють як різницю між сумою вхідних і вихідних залишків у цінах реалізації і за виробничою собівартістю. Всі комерційні й управлінські витрати умовно відносять на випуск товарної продукції. Прибуток у перехідних залишках можна також обчислювати виходячи з виробничої собівартості і рівня рентабельності (до собівартості) за 4 квартал відповідно звітного і планового років.

Обсяг і склад залишків нереалізованої готової продукції на початок і кінець року залежить від облікової політики підприємства. При визначенні виручки “за оплатою” (касовим методом) залишки готової продукції включають:

- готову продукцію і товари для продажу на складі;
- товари відвантажені, але не оплачені покупцями і замовниками, у тому числі, товари на відповідальному збереженні.

Якщо облікова політика підприємства визначає моментом реалізації продукції її відвантаження, то залишки нереалізованої готової продукції являють собою готову продукцію і товари для продажу на складі.

Прямий рахунок методично дуже простий, але при великій кількості найменувань продукції трудомісткість його значно зростає. Розрахунок вимагає:

- а) визначення асортименту за всіма позиціями номенклатури;
- б) складання калькуляцій за всіма виробами порівнянної продукції;
- в) вирахування планової собівартості і договірних цін за непорівнянною продукцією, що, в свою чергу, потребує розробки кошторису виробництва за всіма елементами;
- г) установлення цін реалізації продукції, що випускається.

Великим недоліком методу є те, що він не дозволяє виявити фактори, які впливають на розмір прибутку в плановому періоді.

Планування прибутку аналітичним методом

Аналітичний метод знаходить застосування при плануванні прибутку в галузях з різноманітним асортиментом продукції, а також як доповнення до прямого методу для перевірки. Базою розрахунку служать витрати на 1 тис грн. товарної продукції, базова рентабельність, а також сукупність показників за звітом діяльності підприємства (факторний метод). З урахуванням витрат на 1 тис. грн. товарної продукції прибуток планують за всім випуском товарної продукції (порівнянної і непорівнянної), суму прибутку розраховують за формулою

$$\Pi = T(100-B)/100,$$

де Π — валовий прибуток від випуску товарної продукції;

T — товарна продукція в цінах реалізації підприємства;

B — витрати, грн. на 1 тис. грн. товарної продукції, обчислені в цінах реалізації.

Приклад. Випуск товарної продукції в цінах реалізації в плановому році складе 300 млн. грн. Витрати на 1 тис. грн. цієї продукції дорівнюють 950 грн. Валовий прибуток на 1 тис. грн. випуску продукції 50 грн. (1000-950), на весь товарний випуск – 15 млн. грн. (300,0 x 50/1000).

Для визначення загальної суми валового прибутку від продажів отриманий результат коригують на зміну прибутку в перехідних залишках готової продукції.

Аналітичний метод застосовують при укрупненому (перспективному)

плануванні, а також на стадії складання попередніх розрахунків для бізнес-плану.

До аналітичного методу відносять також планування прибутку на основі базової рентабельності. Це різновид аналітичного методу розрахунку прибутку. Базова рентабельність — відношення валового прибутку за товарною продукцією до її собівартості за звітний рік. З метою складання плану на наступний рік очікуваний валовий прибуток за звітний рік коригують на зміну цін, навіть якщо вона відбулася наприкінці року. Крім того, з прибутку виключають ту частину, що припадає на продукцію, яку в плановому році знімають з виробництва.

Приклад. За 10 місяців звітного року, валовий прибуток підприємства склав 2900 тис. грн., за два останніх місяці передбачається одержати 700 тис. грн., всього за звітний рік очікується валовий прибуток в 3600 тис.грн. У звітному періоді ціни на продукцію зросли, що дало збільшення прибутку на 500 тис. грн. При умовно-виробничій собівартості продукції 40000 тис.грн. базова рентабельність складе $((3600 + 500)/40\,000 \times 100) = 10,25\%$.

За допомогою показника базової рентабельності обчислюють валовий прибуток за порівнянною товарною продукцією. Окремо розраховують прибуток за непорівнянною товарною продукцією, прибуток у перехідних залишках готової продукції і прибуток від продажів у планованому році.

При розрахунку прибутку за порівнянною товарною продукцією аналізують вплив на неї змін у порівнянні зі звітним роком окремих факторів: собівартості продукції, її асортименту і якості, цін реалізації. Розрахунок включає дев'ять стадій.

1. Розрахунок прибутку за порівнянною товарною продукцією на підставі базової рентабельності. При цьому з метою порівнянності виконується перерахування всієї порівнянної товарної продукції планового року на собівартість звітного року виходячи з передбаченої її зміни (у %).

Приклад. Умовно-виробнича (за винятком управлінських витрат) собівартість порівнянної товарної продукції на плановий рік складає 45 000 тис. грн. При цьому очікується зростання собівартості в розмірі 5%. Порівнянна товарна продукція планового року за умовно-виробничою собівартістю звітного року дорівнюватиме $42\,857 = ((45000 \times 100(100 + 5)))$. За базовою рентабельністю (10%) визначаємо суму прибутку, обумовлену впливом тільки одного фактора - обсягу виробництва продукції в плановому році. Вона склала 4285,7 тис. грн. навіть якщо збільшення відбулося наприкінці року. Крім того, з прибутку виключають частину, що припадає на продукцію, яку в плановому році знімають з виробництва.

2. Визначення впливу зміни собівартості порівнянної товарної продукції на прибуток. Для цього зіставляють порівнянну товарну продукцію планового року за собівартістю за звітний і плановий роки. Різниця — сума прибутку (збитку) від зміни собівартості.

У нашому прикладі збиток склав 2143 тис. грн.: $(4285,7 - 45000)$. Цю ж суму можна визначити за передбаченим зниженням собівартості $42\,857 \times 5/100$.

3. Визначення впливу на прибуток за порівнянню товарною продукцією змін в асортименті. Спочатку розраховують середній рівень рентабельності припуску продукції за звітний і плановий роки. Різниця показує відхилення рентабельності через зміну асортименту.

4. Розрахунок впливу якості на прибуток за порівнянню товарною продукцією. Його здійснюють на підставі коефіцієнта сортності. Визначають питому вагу кожного сорту виробів, що випускаються, в загальному обсязі виробництва і співвідношення між цінами на окремі сорти. Ціну 1-го сорту приймають за 100%, ціну 2-го сорту обчислюють у процентному відношенні до ціни 1-го сорту і т.д.

5. Розрахунок впливу на прибуток змін цін реалізації товарної продукції. Визначають товарну продукцію, на яку введено нові ціни, в цінах реалізації, помножуючи на зміну цін (у відсотках).

6. Вирахування прибутку в перехідних залишках готової продукції. Собівартість перехідних залишків перемножують на рентабельність у 4-му кварталі за звітний і плановий роки.

Приклад. Собівартість перехідних залишків товарної продукції на початок планового року дорівнює 400 тис.грн., на кінець – 300 тис. грн. Рентабельність у 4-му кварталі звітного року – 10%, планового – 12%. Валовий прибуток у вхідних залишках складе 40 тис. грн. ($400 \times 10/100$), у вихідних – 36 тис. грн. ($300 \times 12/100$).

7. Розрахунок прибутку від продажів. Визначають валовий прибуток з урахуванням впливу розглянутих факторів і прибутку в перехідних залишках готової продукції. Виділяють комерційні й управлінські витрати плановані окремо на основі кошторисів.

8. Визначення прибутку за непорівнянню товарною продукцією. Цей прибуток знаходять прямим методом як різницю між ціною реалізації підприємства і собівартістю виробів. Якщо ціни не встановлені, прибуток обчислюють за середнім рівнем рентабельності.

Приклад. Собівартість непорівнянної товарної продукції в плановому році передбачена в сумі 800 тис. грн., середня рентабельність — 15%, прибуток — 120 тис. грн. ($800 \times 15/100$).

9. Розрахунок загального прибутку від продажів. Підсумовують прибуток від продажів порівнянної і непорівнянної продукції.

Для вирахування кінцевого фінансового результату окрім прибутку від продажів розраховують результати від операційних і позареалізаційних доходів і витрат.

3.8. Показники рентабельності: методи визначення і використання

За абсолютною сумою прибутку не завжди можна судити про рівень прибутковості підприємства, тому що на її розмір впливає не тільки якість роботи, але і масштаби діяльності. Тому для характеристики ефективності роботи підприємства поряд з абсолютною сумою прибутку використовують відносний показник – *рівень рентабельності*.

У даний час підприємства застосовують таку систему показників рентабельності:

- рентабельність виробництва – відношення прибутку до собівартості (витрат), що характеризує окупність витрат і дозволяє планувати ціни і прибуток (валовий і від реалізації продукції);
- рентабельність продукції – відношення прибутку до обсягу реалізації. Обчислюється на базі валового прибутку, прибутку від реалізації продукції (робіт, послуг), чистого прибутку, прибутку до оподаткування. Дозволяє підприємству контролювати цінову політику і собівартість проданих товарів, продукції, робіт, послуг;
- рентабельність капіталу (активів) – відношення валового прибутку або прибутку від реалізації товарів (продукції, робіт, послуг), чистого прибутку до суми всіх активів підприємства або окремих їх елементів.

Крім показників рентабельності знаходять застосування і ті, що частково характеризують ефективність діяльності підприємства, а саме:

- рентабельність акціонерного, власного капіталу;
- рентабельність матеріальних активів (позаоборотних і оборотних матеріальних активів);
- рентабельність інвестиційного капіталу (власного капіталу і довгострокових зобов'язань) і т.д.

У фінансовому менеджменті для визначення рентабельності часто звертаються до багатофакторних моделей, наприклад, до так званої формули Дюпона, що відображає залежність між рентабельністю активів, рентабельністю продукції і оборотних активів:

$$\text{Чиста рентабельність акціонерного капіталу} = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Обсяг реалізації}} \times \frac{\text{Обсяг реалізації}}{\text{Активи}} \times \frac{\text{Актив}}{\text{Акціонерний капітал}} \times 100\%$$

Підвищити рентабельність можна за рахунок:

- реструктуризації підприємств;
- удосконалення фінансового менеджменту;
- зниження собівартості (використання більш дешевих видів сировини, матеріалів, палива, скорочення витрат на обслуговування і управління виробництвом і т.д.);
- збільшення обсягів виробництва і реалізації продукції;
- підвищення ефективності використання виробничих ресурсів;
- поліпшення якості продукції і підвищення цін на неї.

Аналіз беззбитковості

Доведено, що існує взаємовплив і взаємозалежність між витратами, обсягом виробництва і прибутком. Відомо, що при дотриманні всіх інших рівнів умов темпи зростання прибутку завжди випереджають темпи зростання реалізації продукції. При зростанні обсягу реалізації продукції частка

постійних витрат у структурі собівартості продукції знижується і з'являється «ефект додаткового прибутку».

Аналіз беззбитковості (аналіз співвідношення «витрати – обсяг виробництва - прибуток», CVP – аналіз) у даний час широко використовується для визначення:

- критичного обсягу виробництва для беззбитковості роботи;
- залежності фінансового результату від змін одного з елементів співвідношення;
- запасу фінансової міцності підприємства;
- оцінки виробничого ризику;
- доцільності власного виробництва або закупівлі;
- мінімальної договірної ціни на певний період;
- планування прибутку і т.д.

Аналіз беззбитковості заснований на ряді припущень.

По-перше, витрати можна розділити на постійні й змінні. Ряд витрат підприємства може містити як змінну, так і постійну частини – так звані змішані витрати (до них найчастіше відносять витрати на електроенергію, транспорт, утримання і експлуатацію обладнання). Змішані витрати підлягають диференціації на постійну і змінну частини. Необхідно також враховувати, що збереження постійних витрат на одному рівні можливе тільки в обмеженому діапазоні обсягів виробництва.

По-друге, залежність між обсягом реалізованої продукції і змінними витратами лінійна. В реальному житті змінні витрати можуть змінюватися в іншій пропорції.

Відомо, що співвідношення змінних витрат і обсягу виробництва залежить як від життєвого циклу виробу, так і від інфляції, що по-різному впливає на ціни на закупівлю сировини, матеріалів, заробітну плату.

По-третє, залишається незмінним асортимент продукції.

По-четверте, обсяг виробництва і реалізації в прогнозованому періоді рівні.

Ці припущення відповідають умовам масового виробництва з нетривалим виробничим циклом, що дає можливість широкого використання аналізу беззбитковості на таких підприємствах. Не можуть спиратися на подібний аналіз при фінансовому плануванні підприємства виробники унікальної продукції (авіа-, суднобудування тощо).

Основною складовою частиною аналізу беззбитковості є визначення “точки беззбитковості” (“порогу рентабельності”, “мертвої точки”).

Точка беззбитковості - це такий обсяг реалізації, при якому витрати покриває всі витрати підприємства, пов'язані з виробництвом і реалізацією продукції.

При розрахунку точки беззбитковості треба враховувати, що в моделі лінійної залежності точка беззбитковості може бути одна, тоді як на практиці функція витрат має нелінійний характер і може перетинати лінію обсягів виробництва в декількох місцях. Тому аналіз повинен точно окреслювати границі зростання обсягів виробництва, коли припущення

лінійного характеру залежності виправдані виробничими умовами.

Мінімальний обсяг реалізації Q_{\min} , що покриває витрати на виробництво і реалізацію ($EBIT = 0$), тобто точку **беззбитковості**, в одиницях продукції визначають так:

$$Q_{\min} = \frac{F}{P - a}, \text{ од.}$$

або в грошовому вираженні:

$$B_{\min} = \frac{F}{1 - v}, \text{ тис.грн.,}$$

де Q — кількість одиниць продукції;

P — ціна одиниці продукції;

F - витрати постійні;

V — витрати змінні;

a — величина змінних витрат у ціні одиниці продукції;

v — частка змінних витрат у базовому виторзі.

Величина прибутку при запланованих обсягах виробництва і реалізації дорівнюватиме

$$EBIT = PQ - F - a \times Q,$$

де $EBIT$ — прибуток до сплати відсотків і податків.

Крім розглянутого вище математичного методу аналізу беззбитковості назовемо маржинальний метод, в основі якого лежить маржинальний прибуток.

Маржинальний прибуток являє собою перевищення виручки над величиною витрат на виробництво і реалізацію продукції, робіт, послуг.

Маржинальний підхід лежить в основі управлінських рішень, пов'язаних з асортиментною політикою, з просуванням продукції на ринок, ціноутворенням і поряд з іншими завданнями підвищення конкурентоздатності виробленої продукції. Частка маржинального прибутку в ціні одиниці продукції є постійною величиною, перевага віддається тому виду продукції, який забезпечує найбільш вагомий маржинальний прибуток. Зниження показників маржинального прибутку викликає необхідність додаткового виробництва і реалізації продукції або перегляду асортиментної політики.

Питомий маржинальний прибуток (GM_{qm}) – виробничий показник, що характеризує величину маржинального прибутку в ціні одиниці продукції:

$$GM_{qm} = p - a,$$

де GM_{qm} – питомий маржинальний прибуток;

p – ціна одиниці продукції;

a – змінні витрати в одиниці продукції.

Коефіцієнт маржинального прибутку – це співвідношення маржинального прибутку до виручки від реалізації. Він показує, яка частка

виручки від реалізації використовується на покриття постійних витрат і формування прибутку.

Коефіцієнт маржинального прибутку розраховується як частка маржинального прибутку у виручці від реалізації (S):

$$KGM = \frac{GM}{S}.$$

Запас фінансової міцності

Запас фінансової міцності, або край безпеки показує, наскільки можна скорочувати виробництво продукції, не несучи при цьому збитків. В абсолютному вираженні розрахунок являє собою різницю між запланованим обсягом реалізації і точкою беззбитковості.

1. В абсолютному вираженні: запас фінансової міцності (край безпеки) визначають за формулою

Приклад:

$$\begin{aligned} \text{Якщо } Q_{\text{план}} &= 2150 \text{ од.}; Q_{\text{мін}} = 1230 \text{ од.}; Z_{\text{фін}} = Q_{\text{план}} - Q_{\text{мін}} \\ Z_{\text{фін}} &= Q_{\text{план}} - Q_{\text{мін}} = 2150 - 1230 = 920 \text{ од.} \end{aligned}$$

Це означає, що підприємство не повинне скорочувати обсяги виробництва більше ніж на 920 одиниць.

2. У відносному вираженні:

$$Z_{\text{фін}} = \frac{Q_{\text{план}} - Q_{\text{мін}}}{Q_{\text{план}}}.$$

Показник фінансової міцності, розрахований у відносному вираженні як частка від прогнозованого обсягу реалізації, використовують для оцінки виробничого ризику, тобто витрат, пов'язаних зі структурою витрат на виробництво:

$$920 \text{ од.} : 2150 = 0,428,$$

інакше зниження обсягів виробництва і реалізації більше ніж на 42,8% загрожує підприємству негативними наслідками, якщо збитки не перекриваються надходженнями від позареалізаційної діяльності.

3. У вартісному вираженні:

$$Z_{\text{фін}} = Q_{\text{план}} \times P - Q_{\text{мін}} \times P,$$

де **P** – ціна одиниці виробу.

У нашому прикладі, якщо **P** = 50грн,

$$Z_{\text{фін}} = 2150 \text{ од.} \times 50 \text{ грн.} - 1230 \text{ од.} \times 50 \text{ грн.} = 107500 \text{ грн.} - 61500 \text{ грн.} = 46000 \text{ грн.}$$

Чим вищий показник фінансової міцності, тим менший ризик втрат для підприємства.

Повна й всебічна оцінка ризику має принципове значення для прийняття фінансових рішень, тому треба використовувати у фінансовому менеджменті чисельні методи, що дозволяють за допомогою математичного апарату прорахувати наслідки прийняття рішень.

Питання для обговорення

1. У чому полягає економічна суть витрат?
2. Назвіть ознаки класифікації витрат, що відносяться на собівартість.
3. Викладіть загальну методику планування собівартості реалізованої продукції.
4. Назвіть особливості планування собівартості реалізованої продукції.
5. Дайте характеристику виручки від реалізації продукції.
6. Які фактори впливають на абсолютну суму виручки?
7. Поясніть порядок розподілу виручки від реалізації продукції (послуг).
8. Дайте характеристику доходів підприємства від фінансової та інвестиційної діяльності.
9. Що таке доходи від надзвичайних подій?
10. У чому полягає економічна сутність прибутку?
11. Охарактеризуйте прибуток від операційної діяльності.
12. Дайте характеристику прибутку від реалізації продукції (послуг).
13. Назвіть та охарактеризуйте показники рентабельності продукції (послуг).
14. Поясніть порядок використання прибутку.
15. У чому полягає економічна сутність рентабельності?
16. Назвіть та охарактеризуйте показники рентабельності.
17. Дайте визначення чистого прибутку та охарактеризуйте порядок його розподілу.

Тести до розділу 3

Знайдіть правильну відповідь (одну або кілька)

Тест 1. Доходами від фінансових операцій є:

- 1) доходи від участі в капіталі;
- 2) одержані гранти та субсидії;
- 3) одержані пені, штрафи та неустойки;
- 4) доходи від списання кредиторської заборгованості;
- 5) правильної відповіді немає.

Тест 2. Доходи від іншої звичайної діяльності включають:

- 1) доходи від фінансових операцій;
- 2) доходи від операційної діяльності;
- 3) інші операційні доходи;
- 4) доходи від реалізації товарів;
- 5) доходи від реалізації необоротних активів.

Тест 3. Елементами витрат є:

- 1) амортизація;
- 2) заробітна плата;
- 3) відрахування на соціальні потреби;

- 4) витрати на ремонт житлового фонду;
- 5) витрати на утримання прибудинкових територій;
- 6) матеріальні витрати;
- 7) інші витрати.

Тест 4. Доходи від участі в капіталі включають:

- 1) доходи від інвестицій в асоційовані і дочірні підприємства;
- 2) доходи від спільної діяльності;
- 3) відсотки одержані;
- 4) дивіденди одержані;
- 5) доходи від інших фінансових операцій.

Тест 5. Прибуток підприємства – це:

- 1) прибуток від фінансових операцій;
- 2) прибуток від звичайної діяльності;
- 3) прибуток від надзвичайних операцій;
- 4) прибуток від основної діяльності;
- 5) прибуток від операційної діяльності, фінансових операцій, іншої звичайної діяльності та від надзвичайних подій.

Тест 6. Для обчислення прибутку від реалізації продукції використовують такі показники:

- 1) сплачені штрафи;
- 2) витрати на збут;
- 3) виробнича собівартість;
- 4) виручка від реалізації продукції;
- 5) прибуток від реалізації основних засобів;
- 6) податок на додану вартість;
- 7) акцизний збір;
- 8) собівартість реалізованої продукції;
- 9) відсотки, одержані за облігаціями.

Тест 7. Рентабельність – це:

- 1) сума фінансових ресурсів підприємства;
- 2) прибуток від фінансових операцій;
- 3) прибутковість реалізованої продукції;
- 4) рівень доходності (прибутковості) підприємства;
- 5) абсолютна сума прибутку.

Тест 8. Для обчислення рентабельності підприємства в цілому необхідно використати такі показники:

- 1) прибуток від звичайної діяльності;
- 2) прибуток від реалізації продукції;
- 3) прибуток від надзвичайних подій;
- 4) собівартість реалізованої продукції;
- 5) загальна сума активів підприємства;

- 6) вартість основних засобів і оборотних активів;
- 7) вартість основних засобів.

Тест 9. Чистий прибуток – це:

- 1) прибуток підприємства після сплати податку на прибуток;
- 2) прибуток від реалізації продукції;
- 3) прибуток від надзвичайних подій;
- 4) прибуток, що залишився на підприємстві після сплати податку на прибуток і поповнення статутного фонду;
- 5) прибуток від фінансових операцій.

Тест 10. Напрямками використання чистого прибутку є:

- 1) фінансування капітальних вкладень;
- 2) поповнення статутного фонду;
- 3) виплати дивідендів;
- 4) сплата податку на прибуток;
- 5) створення резервного фонду;
- 6) виплата матеріальної допомоги працівникам підприємства;
- 7) погашення довгострокових банківських кредитів.

РОЗДІЛ 4. Формування капіталу підприємства

Основні терміни й поняття: *власний капітал; додатковий капітал; нерозподілений прибуток; непокритий збиток; резервний капітал; статутний капітал; позичений капітал; ціна власного капіталу; структура капіталу; ефект фінансового важеля; оптимізація структури капіталу.*

4.1. Власний капітал і його роль у формуванні підприємства

Капітал — це самозростаюча вартість, тобто вартість, авансована (інвестована) у виробництво з метою здобуття прибутку (відтворення нової вартості).

У трактуванні поняття «капітал» виявляється його подвійний характер. Капітал прийнято розглядати як грошову суму, вкладену в підприємство з метою одержання прибутку. Ця сума як джерело засобів знаходить відображення в пасиві балансу. Капітал також виступає як сукупність засобів виробництва (актив балансу) і як один із факторів виробництва поряд з іншими факторами повинен одержувати винагороду пропорційну своєму внеску. Тому за функціональною приналежністю розрізняють основний і оборотний капітал, а за джерелами засобів - власний і позиковий. Таким чином, сам капітал також має вартість (ціну), і визначення ціни капіталу, його структури, що дозволяє мінімізувати фінансові витрати, пов'язані з його формуванням, є одним з основних питань управління фінансами підприємства. Складність управління капіталом підприємства полягає в тому, що в процесі діяльності відбуваються безперервні зміни, пов'язані зі збільшенням або зменшенням як його загальної величини, так і окремих складових. При цьому можуть змінюватися умови, за яких підприємства можуть залучати додаткові засоби. Проблемам формування і збільшення капіталу як джерела засобів приділяється велика увага як з боку власників, державних органів, кредитних організацій, так і фінансових служб підприємств. Це пов'язано з оцінкою фінансових наслідків щодо зміни вартості підприємства, втрати його фінансової стійкості, правових аспектів, що можуть призвести до втрати контролю над підприємством.

Власний капітал — сукупність засобів, що належать хазяїну підприємства на правах власності, беруть участь у процесі виробництва і приносять прибуток у будь-якій формі.

Поняття капіталу як самозростаючої вартості в першу чергу має на увазі здатність власного капіталу до зростання. З цього погляду найбільш значним є його розподіл на інвестовану частину, тобто вкладену власниками в підприємство і накопичену частину, створену ефективною діяльністю підприємства.

Інвестований капітал представлений у пасиві балансу статутним капіталом і емісійним доходом у складі добавочного капіталу.

Накопичена частина виникає в результаті розподілу чистого прибутку на

відрахування в резервний капітал і за рахунок збільшення нерозподіленого прибутку минулих років. Зміна кожної з перерахованих складових є наслідком як рішень фінансового менеджера підприємства, так і виконання вимог податкового, бухгалтерського і правового законодавства, що мають специфічний характер впливу для кожної з них.

Тому прийнято поділяти *власний капітал* підприємства на окремі складові:

- статутний (складочний) капітал;
- додатковий капітал;
- резервний капітал;
- нерозподілений прибуток та інші резерви.

У структурі власного капіталу за останні десятиліття в світі відзначаються серйозні зміни і в першу чергу акціонерного капіталу. Його частка скоротилася за 30 років удвічі, при цьому значно виросла частка резервних фондів. У самому акціонерному капіталі зменшується питома вага акцій, що знаходяться у володінні індивідуальних власників, відповідно росте частка акцій, що знаходяться в міжкорпоративному володінні.

Формування статутного капіталу

У складі власного капіталу особливе місце посідає *статутний капітал*, тому що за ним закріплене виконання важливих функцій. Він представляє первісну суму засобів засновників, необхідну для функціонування підприємства, і відбиває закріплене в статуті товариства право на ведення власної підприємницької діяльності. Надалі ця сума може змінюватися залежно від результатів діяльності.

Внесками учасників можуть бути основні засоби, інше майно, нематеріальні активи. *Статутний капітал* являє собою сукупність засобів, вкладених в активи, а також майнові права, що мають грошову оцінку. Статутний капітал залежно від організаційно-правової форми може мати вигляд:

- складеного капіталу — в повному товаристві і товаристві на вірі;
- пайового фонду — у виробничих кооперативах;
- статутного фонду — в унітарних державних і муніципальних підприємствах;
- статутного капіталу — в акціонерних товариствах, товариствах з обмеженою додатковою відповідальністю.

Найбільш розвинутою у всьому світі організаційно-правовою формою є акціонерна, тому законодавство всіх країн передбачає підвищений рівень вимог до виконання гарантійної функції статутним капіталом акціонерного товариства. Це значить, що підприємство повинне нести відповідальність перед своїми кредиторами. Ця відповідальність гарантується майном як мінімум, у межах закріпленого в статуті розміру капіталу.

Статутний капітал акціонерного товариства складається з номінальної вартості акцій товариства, придбаних (оплачених) акціонерами. Якщо по закінченні другого і кожного наступного фінансового року вартість чистих

активів товариства буде менше статутного капіталу, товариство зобов'язане оголосити і зареєструвати у встановленому порядку зменшення свого статутного капіталу. Якщо вартість зазначених активів виявиться менше мінімального розміру статутного капіталу, товариство підлягає ліквідації.

Зменшення статутного капіталу товариства допускається після повідомлення всіх його кредиторів. При цьому кредитори вправі зажадати дострокового припинення або виконання відповідних зобов'язань товариства і відшкодування їм збитків.

Акціонерне товариство не вправі повідомляти і виплачувати дивіденди:

- до повної оплати всього статутного капіталу;
- якщо вартість чистих активів акціонерного товариства менше його статутного капіталу і резервного фонду або стане менше їхнього розміру в результаті виплати дивідендів.

Ще одним завданням статутного капіталу є встановлення, міри відповідальності кожного власника і його участі в прибутках.

Хоч величина статутного капіталу може в загальній сумі капіталу товариства складати незначну цифру, саме розмір часток і їхнє співвідношення є визначальними при вирішенні ключових питань розвитку товариства.

Залежно від того, відкритим чи закритим є товариство, передбачається відповідний порядок придбання і продажу акцій.

Учасники відкритого акціонерного товариства можуть відчужувати приналежні їм акції без згоди інших акціонерів. Акціонерне товариство, акції якого розподіляються тільки серед його засновників або іншого заздалегідь визначеного кола осіб, визнається закритим. Таке товариство не вправі проводити відкриту підписку на акції, що воно випускає або іншим способом пропонувати їх для придбання необмеженому колу осіб. Акціонери закритого акціонерного товариства мають переважне право придбання акцій, що їх продають інші акціонери цього товариства.

Товариство вправі розміщувати звичайні акції, а також один або кілька типів привілейованих акцій. Номінальна вартість розміщених привілейованих акцій не повинна перевищувати 25% від статутного капіталу товариства.

Акціонерне товариство вправі за рішенням загальних зборів акціонерів *скоротити* статутний капітал шляхом зменшення номінальної вартості акцій або шляхом закупівлі частини акцій з метою скорочення їхньої загальної кількості пропорційно до часток, визначених установчими документами.

Формування і зміна статутного капіталу в товариствах з обмеженою відповідальністю в цілому відбувається як і в акціонерних товариствах.

У *виробничих кооперативах* формується не статутний, а пайовий фонд. Майно кооперативу утворюється за рахунок передбачених статутом пайових внесків його членів, прибутків від власної діяльності, кредитів, майна, переданого в дарунок фізичними і юридичними особами, інших джерел, що допускаються законодавством.

Майно, що знаходиться у власності кооперативу, поділяється на паї його членів відповідно до статуту кооперативу.

Пай складається з пайового внеску члена кооперативу і відповідної частини чистих активів кооперативу (за винятком неподільного фонду).

Пайові внески утворюють пайовий фонд кооперативу. Пайовий фонд кооперативу визначає мінімальний розмір майна кооперативу, що гарантує інтереси його кредиторів. Пайовий фонд має бути цілком сформованим протягом першого року діяльності кооперативу.

Загальні збори членів кооперативу зобов'язані оголосити зменшення розміру пайового фонду кооперативу, якщо по закінченні другого або кожного наступного року вартість чистих активів виявиться менше вартості пайового фонду кооперативу, і зареєструвати це зменшення у встановленому порядку.

Порядок формування і зміни статутного капіталу товариств з додатковою відповідальністю відповідає розглянутому раніше порядку, що існує для акціонерних товариств.

На практиці можуть бути й інші *організаційно-правові форми підприємств*, які не мають самостійних законодавчих актів, що регулюють їхню фінансово-господарську діяльність, у тому числі порядок формування їхнього статутного (складеного) капіталу.

Для узагальнення інформації про стан і рух статутного капіталу підприємства призначений бухгалтерський рахунок «Статутний капітал».

Сальдо за рахунком «Статутний капітал» повинне відповідати розміру статутного капіталу, зафіксованого в установчих документах підприємства. Запис за рахунком «Статутний капітал» здійснюється тільки у випадках збільшення і зменшення статутного капіталу, у встановленому порядку і після внесення відповідних змін до установчих документів підприємства.

Рух власних акцій, викуплених акціонерним товариством для їхнього наступного перепродажу або анулювання, відбивається на рахунку «Власні акції (частки)». В міжнародній практиці цей рахунок використовується давно і його величина віднімається при визначенні величини власного капіталу товариства в балансі. Метою викупу акцій можуть бути: продаж власних акцій своїм працівникам, необхідність поліпшити показник прибутку на акцію, посилення контролю над товариством і т.д.

Додатковий капітал

Окрім статутного капіталу до власного відноситься також додатковий капітал, що відбиває приріст вартості майна за переоцінкою, емісійний доход, безоплатно отримані цінності та ін.

Додатковий капітал, утворений в результаті приросту вартості позаоборотних активів за результатами переоцінки, включає:

1) збільшення (зменшення) балансової вартості відображених на балансі основних засобів до їх відновної вартості шляхом застосування відповідних індексів зміни вартості основних засобів або прямого перерахування відноситься на додатковий капітал (у частині основних засобів виробничого призначення);

2) розходження між сумами зносу, обчисленими відповідно до застосовуваних індексів-дефляторів у частині основних засобів виробничого

призначення;

3) результати дооцінки (уцінки) устаткування, що вимагає монтажу і призначається для установки, і незавершеного (виробничого і невиробничого) будівництва (включаючи вартість проектно-кошторисної документації, передбаченої в кошторисах витрат на будівництво і врахованої в незавершеному будівництві);

4) одержання додаткової кількості акцій або збільшення їхньої номінальної вартості при збільшенні статутного капіталу акціонерного товариства в зв'язку з переоцінкою основних фондів у бухгалтерському обліку організації-власника акцій;

5) розходження сум, що виникають в організації (у тому числі в організацій з іноземними інвестиціями), що оприходує майно (включаючи грошові кошти) в рахунок внесків у статутний (складений) капітал організації й оцінені в установчих документах у вільно конвертованій валюті;

6) суму дооцінки позаоборотних активів організації, проведеної у встановленому порядку, безоплатно отримані цінності та інші аналогічні суми;

7) рух майна, отриманого підприємством від інших організацій і осіб безоплатно (у тому числі як субсидію урядового органу, надану відповідно до вимог Бюджетного кодексу).

На додатковий капітал (в емісійний доход) підприємств, створених у формі акціонерних товариств, зараховують при формуванні статутного капіталу (при створенні товариства; при збільшенні статутного капіталу шляхом додаткової емісії акцій або підвищення номінальної вартості акцій) різницю між продажною і номінальною вартістю акцій, виручену при реалізації їх за ціною, що перевищує номінальну вартість. Курсові різниці, що виникають у зв'язку з формуванням статутного капіталу, відносяться на додатковий капітал.

Утворення і поповнення додаткового капіталу відображають по кредиту рахунку «Додатковий капітал» у кореспонденції з рахунками обліку майна, за яким визначився приріст вартості.

Суми, віднесені в кредит рахунку «Додатковий капітал» не списуються. Дебетові записи за даним рахунком можуть мати місце лише у випадках:

- погашення за рахунок засобів, врахованих на субрахунку «Приріст вартості майна за переоцінкою», сум зниження вартості майна, що виявилися за результатами його переоцінки, — у кореспонденції з рахунками обліку майна, за яким визначилося зниження вартості;

- направлення засобів на збільшення статутного капіталу;
- розподілу сум між засновниками організації і т.п.

У закордонній практиці створення резервів передбачається статутом або законодавчими актами для того, щоб дати компанії або її кредиторам додаткові заходи захисту від наслідків збитків. Резервування є невід'ємною частиною фінансової роботи, що забезпечує реалізацію принципу постійно діючого підприємства, внаслідок чого частка резервів у складі власного капіталу підприємств в економічно розвинутих країнах неухильно підвищується. Окремі

резерви утворюються в ряді країн, коли національний закон про оподаткування передбачає або звільнення від податків, або їхнє зниження при перерахуванні коштів у такі резерви.

В Україні резервний капітал передбачається для найбільш ризикованих видів діяльності (зовнішньоекономічної) і організаційно-правових форм підприємств (акціонерних товариств).

Підприємства з іноземними інвестиціями здійснюють відрахування від прибутку в резервний фонд доти, поки цей фонд не досягне 25% статутного капіталу підприємства. Акціонерне товариство створює необхідний для своєї діяльності резервний фонд у розмірі, передбаченому статутом товариства, але не менше 15% від його статутного капіталу. Резервний фонд акціонерного товариства формується шляхом обов'язкових щорічних відрахувань до досягнення ним розміру, встановленого статутом товариства. Розмір щорічних відрахувань передбачається статутом товариства, але не може бути меншим ніж 5% від чистого прибутку до досягнення розміру, встановленого статутом товариства.

Резервний фонд товариства призначений для покриття його збитків, а також для погашення облігацій і викупу акцій у випадку відсутності інших засобів. Резервний фонд не може бути використаний для інших цілей.

Статутом товариства може бути передбачене формування з чистого прибутку спеціального фонду акціонування працівників товариства. Його засоби витрачаються виключно на придбання акцій, продаваних акціонерами цього товариства, для наступного розміщення їх працівникам.

Статутом кооперативу може бути прийнято, що певна частина приналежного кооперативу майна складає неподільний фонд кооперативу, використовуваний у цілях, обумовлених статутом. Рішення про утворення неподільного фонду кооперативу приймається за одностайним рішенням його членів, якщо статутом кооперативу не передбачене інше. Майно, що складає неподільний фонд кооперативу, не включається в паї членів кооперативу. На це майно не може бути звернуте стягнення за особистими боргами члена кооперативу.

Статутом кооперативу можуть бути передбачені й інші утворені кооперативом фонди, в тому числі резервні, без установлення для них як мінімально необхідних розмірів, так і податкових пільг.

Товариство з обмеженою відповідальністю може створювати резервний та інші фонди в порядку і розмірах, передбачених його статутом. Таким чином, для товариств з обмеженою відповідальністю при створенні резервних фондів не встановлено як мінімально необхідних їх розмірів, так і податкових пільг.

Це ж можна сказати і про товариства з додатковою відповідальністю, про повні товариства, про товариства на вірі (командитні товариства), про державні й унітарні підприємства.

Для узагальнення інформації про стан і рух резервного капіталу, утвореного відповідно до установчих документів, призначений рахунок

«Резервний капітал».

Відрахування в резервний капітал з прибутку відображають за кредитом рахунку “Резервний капітал” у кореспонденції з рахунком “Нерозподілений прибуток”.

Інші резерви

Для компенсації можливих збитків організація створює такі резерви:

- під зниження вартості матеріальних цінностей;
- під знецінення вкладень у цінні папери;
- за сумнівними боргами, створювані за рахунок фінансових результатів організацій, що дозволяють компенсувати можливі збитки.

Для їхнього обліку передбачені відповідні рахунки. На суму створюваних резервів виконують записи за дебетом рахунку «Інші доходи і витрати» і кредиту відповідних рахунків.

Теоретично вважається, що резерви й амортизаційні відрахування не повинні перевищувати суму прибутку.

Особливу увагу слід приділити резервам за сумнівними боргами. Сумнівним боргом визнається дебіторська заборгованість організації, не погашену в терміни, встановлені договорами і не забезпечена відповідними гарантіями.

Резерв сумнівних боргів створюється на основі результатів проведеної наприкінці звітного року інвентаризації дебіторської заборгованості організації. Величина резерву визначається окремо за кожним сумнівним боргом залежно від фінансового стану (платоспроможності) боржника й оцінки ймовірності погашення боргу цілком або частково. Якщо до кінця року, що настає за роком створення резерву сумнівних боргів, цей резерв у якій-небудь частині не буде використаний, то невитрачені суми приєднуються до прибутку відповідного року.

За економічною сутністю до власного капіталу доцільно відносити також резерви майбутніх платежів. З метою рівномірного включення майбутніх витрат у витрати виробництва або обороту звітного періоду організація може створювати резерви:

- на майбутню оплату відпусток працівникам (включаючи відрахування на соціальне страхування і забезпечення);
- на виплату щорічної винагороди за вислугу років;
- витрат на ремонт основних засобів;
- виробничих витрат на підготовку робіт у зв'язку із сезонним характером виробництва;
- майбутніх витрат по ремонту предметів прокату;
- на гарантійний ремонт і гарантійне обслуговування;
- інші цілі.

Порядок резервування сум за рахунок витрат виробництва і обороту регулюється відповідними законодавчими та іншими нормативними актами.

Резервування тих або інших сум відображається за кредитом рахунку

«Резерви майбутніх витрат» у кореспонденції з рахунками обліку витрат на виробництво або витрат обороту.

Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)

Нерозподілений прибуток (непокритий збиток) відображає інформацію про наявність і рух сум нерозподіленого прибутку або непокритого збитку підприємства.

Сума чистого прибутку або збитку звітного року списується заключними оборотами грудня в кредит рахунку «Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)» у кореспонденції з рахунком «Прибутки та збитки».

Частина прибутку звітного року за підсумками затвердження річної бухгалтерської звітності може бути спрямована на виплату доходів засновникам підприємства.

В акціонерних товариствах акціонери — власники звичайних акцій товариства можуть брати участь у загальних зборах акціонерів з правом голосу з усіх питань його компетенції, а також мають право на одержання дивідендів, а у випадку ліквідації товариства право на одержання частини його майна.

Акціонери — власники привілейованих акцій товариства не мають права голосу на загальних зборах акціонерів.

У статуті товариства повинні бути визначені розмір дивіденду і/або вартість, виплачувана при ліквідації товариства (ліквідаційна вартість) за привілейованими акціями кожного типу. Розмір дивідендів і ліквідаційна вартість визначаються у твердій грошовій сумі або у відсотках до номінальної вартості привілейованих акцій. Власники привілейованих акцій, за якими не визначений розмір дивіденду, мають право на одержання дивідендів нарівні з власниками звичайних акцій.

Акціонерні товариства вправі відповідно до їхнього статуту розміщувати облігації та інші цінні папери, передбачені правовими актами про цінні папери.

Облігація, що випускається товариством, повинна мати номінальну вартість. Номінальна вартість випущених товариством облігацій не повинна перевищувати розмір статутного капіталу або величину забезпечення, наданого товариству третіми особами для цілей випуску облігацій. Випуск облігацій товариством допускається після повної оплати його статутного капіталу. Погашення облігацій може здійснюватися в грошовій формі або в іншому майні відповідно до рішення про їхній випуск.

Товариство вправі щокварталу, раз на півроку або раз на рік приймати рішення (повідомляти) про виплату дивідендів за розміщеними акціями. Товариство зобов'язане виплатити оголошені за кожною категорією (типіві) акцій дивіденди. Дивіденди виплачуються грошми, а у випадках, передбачених статутом, іншим майном.

Дивіденди виплачуються з чистого прибутку товариства за поточний рік (нерозподіленого прибутку звітного року). Дивіденди за привілейованими акціями визначених типів можуть виплачуватися за рахунок спеціально

призначених для цього фондів товариства.

Товариство не вправі приймати рішення про виплату дивідендів за акціями:

- до повної оплати всього статутного капіталу товариства;
- до викупу всіх акцій, що повинні бути викуплені;
- якщо на момент виплати дивідендів воно має ознаки неспроможності (банкрутства) правових актів України про банкрутство підприємств або зазначені ознаки з'являється у товаристві в результаті виплати дивідендів;
- якщо вартість чистих активів товариства менше його статутного капіталу, резервного фонду, перевищення над номінальною вартістю визначеної статутном ліквідаційної вартості розміщених привілейованих акцій або менше їхнього розміру в результаті виплати дивідендів.

На погашення збитку звітного року направляються засоби резервного капіталу, цільові внески учасників засновників та ін.

Використання нерозподіленого прибутку

Нерозподілений прибуток може використовуватися як фінансове забезпечення виробничого розвитку організацій та придбання нового майна. Установчими документами або рішенням засновників може передбачатися утворення фондів спеціального призначення.

У фондах нагромадження, як правило, враховуються засоби нерозподіленого прибутку, що використовуються для фінансового забезпечення виробничого розвитку.

За рахунок фондів нагромадження можна здійснювати:

- витрати на придбання окремих квартир в об'єктах житлового фонду (для цих цілей можуть використовуватися також засоби фонду соціальної сфери);
- витрати на утримання дирекції організації, а при її відсутності – групи технічного нагляду (витрати на утримання якої передбачаються в зведених кошторисних розрахунках вартості будівництва), а також витрати, пов'язані з прийманням нових організацій і об'єктів, що вводяться в експлуатацію;
- витрати на підготовку кадрів для роботи в новій організації, що вводиться в дію;
- витрати на створення нових і удосконалення застосовуваних технологій, пов'язаних з проведенням науково-дослідницьких, дослідно-конструкторських робіт, а також з підвищення якості продукції, створення нових видів сировини і матеріалів, переоснащення виробництва.

У фонді соціальної сфери враховуються засоби нерозподіленого прибутку, зарезервовані (спрямовані) відповідно до установчих документів або рішення засновників як фінансове забезпечення розвитку (капітальних

вкладень) соціальної сфери, отримані підприємством від інших підприємств і осіб безоплатно.

За рахунок цього фонду, наприклад, можуть бути оплачені:

- витрати на проведення заходів з охорони здоров'я та організації відпочинку, не пов'язані безпосередньо з участю працівників у виробничому процесі;
- витрати на утримання житла, навчальних і дошкільних закладів, медпунктів, профілакторіїв, їдалень, будинків відпочинку, бібліотек, спортивних споруд і т.п., що належать підприємству або утримуються на умовах пайової участі;
- орендна плата за приміщення для проведення навчальних, культурно-масових, фізкультурних і спортивних заходів;
- витрати на організацію гуртків, курсів, студій, клубів, народних університетів, факультетів, виставок-продажів виробів самодіяльної творчості, ярмарок, ігрових кімнат для дітей і т.п.;
- витрати, пов'язані з утриманням навчальних установ і наданням їм безкоштовних послуг, витрати на виконання самим підприємством або оплати ним робіт (послуг), не пов'язаних з виробництвом продукції (роботи з благоустрою міст і селищ, надання допомоги сільському господарству та інші види робіт).

У фондах споживання враховуються засоби нерозподіленого прибутку, що направляються (зарезервовані) відповідно до установчих документів або рішення засновників на здійснення заходів з розвитку соціальної сфери (крім капітальних вкладень) і матеріального заохочення працівників підприємства та інших аналогічних заходів, що не приводять до утворення нового майна підприємства. За рахунок засобів цього фонду можуть покриватися витрати на:

- вартість житла, переданого у власність працівникам, закупівлю для працівників квартир, у тому числі в порядку пайової участі;
- премії, виплачувані за рахунок засобів спеціального призначення і цільових надходжень;
- матеріальну допомогу (у тому числі безоплатну матеріальну допомогу працівникам для первісного внеску на кооперативне житлове будівництво, на часткове погашення кредиту, наданого на кооперативне й індивідуальне житлове будівництво), безпроцентні позички на поліпшення житлових умов, обзаведення домашнього господарства та інші соціальні потреби;
- оплату додатково наданих за колективним договором (понад передбачених законодавством) відпусток працівникам;
- надбавки до пенсій, одноразові допомоги ветеранам праці, які виходять на пенсію, доходи (дивіденди, відсотки), виплачувані за акціями і внесками трудового колективу підприємства компенсаційні виплати в зв'язку з підвищенням цін;
- оплату путівок на лікування і відпочинок, екскурсій і подорожей, занять у спортивних секціях, гуртках, клубах, відвідувань культурно-видовищних і спортивних заходів, витрати на оплату установам і організаціям охорони

- здоров'я, послуг, що надаються працівникам за рахунок засобів підприємства;
- оплату абонементів у групи здоров'я, занять у спортивних секціях, оплату витрат на протезування та інші подібні витрати;
 - відшкодування плати батьків за дітей у дошкільних установах;
 - інші види виплат, не пов'язані безпосередньо з оплатою праці і не включені у собівартість.

4.2. Позиковий капітал і ефект фінансового важеля

У сучасних умовах багато підприємств фінансують свою діяльність як за рахунок власних, так і за рахунок *позикових коштів*.

Позикові кошти необхідні для фінансування зростаючих підприємств, коли темпи зростання власних джерел відстають від темпів росту підприємства, для модернізації виробництва, освоєння нових видів продукції, розширення своєї частки на ринку, придбання іншого бізнесу і т.д. Інфляція і брак власних оборотних коштів змушують більшість підприємств залучати позикові засоби для фінансування оборотного капіталу. Перевагою фінансування за рахунок боргових джерел є задоволення наміру власників не збільшувати кількість акціонерів, пайовиків, а також відносно більш низька собівартість кредиту в порівнянні з вартістю акціонерного капіталу, що виражається в ефекті фінансового важеля.

Позиковий капітал — це сукупність позикових засобів, що приносять підприємству прибуток. Позикові засоби можуть бути оформлені у вигляді договорів *кредиту і позики*, а також у вигляді *товарного і комерційного кредиту*.

При цьому виділяються окремі зобов'язання позики: вексельні зобов'язання, і зобов'язання, що виникають при випуску і продажі господарським товариством облігацій.

Бухгалтерський облік кредитів і позик ведеться на рахунках «Розрахунки за короткостроковими кредитами і позиками» і «Розрахунки за довгостроковими кредитами і позиками». Тут відображається рух позикових коштів з терміном до року і більше одного року відповідно в національній та іноземній валютах, отриманих у банках і шляхом розміщення облігацій на території України і за рубежем.

Визначення величини позикового капіталу, його структури є необхідним етапом при виконанні ряду завдань фінансового менеджменту, найбільш розповсюдженими з яких у даний час є такі:

- оцінка фінансової стійкості на основі розрахунків коефіцієнтів фінансової незалежності і платоспроможності підприємства;
- прогнозування ймовірного банкрутства та оптимізації структури капіталу;
- розрахунок ціни позикового капіталу і середньозваженої вартості капіталу підприємства;
- визначення прийнятного рівня фінансового ризику.

Кожне з цих завдань може бути поставлене різними зацікавленими

сторонами, починаючи від власників компанії і закінчуючи державними органами, тому враховує той вид позикового фінансування, що стосується їхніх інтересів. Найбільш загальне трактування поняття позикового капіталу зустрічається при оцінці фінансового стану підприємства і характеристиці, загального рівня фінансової незалежності. Тут ключовими прийнято вважати показники частки власного капіталу в загальній його величині і співвідношення позикових і власних джерел. Цей підхід обумовлений зацікавленістю інвесторів у швидкій і простій оцінці можливості підприємства розраховатися за всіма своїми зобов'язаннями. Збільшення частки позикових засобів спричиняє підвищений ризик вкладень у дане підприємство і вимагає подальшого, більш докладного вивчення причин, що викликали цей процес.

Спочатку аналізують суми довгострокових і короткострокових пасивів бухгалтерського балансу. В групі статей «Позикові засоби» розділу «Довгострокові пасиви» показують непогашені суми позикових засобів, що підлягають погашенню відповідно до договорів більше ніж через 12 місяців після звітної дати. В складі «Короткострокових пасивів» виділяють групи статей «Розрахунки за дивідендами», «Доходи майбутніх періодів», «Резерви майбутніх витрат і платежів», а також «Інші короткострокові пасиви», де показують суми короткострокових пасивів, що не знайшли відображення в інших статтях даного розділу бухгалтерського балансу. Ця група статей вимагає більш детального розгляду в кожному конкретному випадку.

Так, у групі статей «Кредиторська заборгованість» прийнято виділяти так звані сталі пасиви, оскільки вони постійно знаходяться в обороті. Їхній мінімальний розмір виступає як джерело прирівняних до власних оборотних коштів. Важливим аспектом оцінки фінансової стійкості і прогнозування банкрутства підприємства є його залежність від розміру запозичень у фінансово-кредитній сфері. Це пов'язано як з пріоритетним правом кредиторів на одержання своїх боргів у випадку банкрутства підприємства, так і з нестабільністю банківської системи.

Такий підхід обумовлює облік у складі позикового капіталу тільки засобів, отриманих від кредитних організацій з терміном погашення більше одного року або операційного циклу (залежно від того, що триваліше). Крім визначення суті позикового капіталу, його величини і розміру окремих складових частин, важливим є аналіз структури позикового капіталу. Позитивним, з погляду потенційних інвесторів, прийнято вважати наявність довгострокових кредитів, що разом з власним капіталом формують постійний капітал.

Ціна позикового капіталу

При визначенні ціни позикового капіталу в розрахунок включають тільки ті засоби, залучення яких пов'язано з додатковими витратами. На цій підставі не рекомендується включати до складу позикового капіталу суму кредиторської заборгованості. В реальній практиці розрахунки з постачальниками у формі векселів, і штрафні санкції за прострочені платежі, і

податки в бюджет, і позабюджетні фонди являють собою додаткові витрати підприємства і використання цих засобів і збільшують тим самим плату за залучення позикових засобів.

Ціна позикового капіталу (K_n) визначається як відносна величина, виражена у відсотках:

$$K_n = \frac{\text{Витрати на залучення позикових засобів} \times 100\%}{\text{Сума позикових засобів}}.$$

До витрат на залучення кредитів відносять у першу чергу відсотки за кредитами, які підприємство відповідно до договору повинне виплачувати кредитній організації, що видала кредит. Тут треба мати на увазі, що ціна різних видів позикових засобів повинна визначатися з урахуванням оподатковування виплачуваних сум з оплати відсотків.

Відповідно до «Положення про склад витрат на виробництво і реалізацію продукції (робіт, послуг), що включається в собівартість продукції (робіт, послуг), для цілей оподатковування в собівартість продукції включається: виплата відсотків за Кредитами на виробничі цілі (отриманих у гривнях) у межах дисконтної ставки Національного банку України, збільшеної на три пункти; суми для оплати відсотків за валютними кредитами банків у розмірі не більше 15% річних, для оплати відсотків за бюджетними позичками у розмірах, установлених законодавством, а також за відсотками за відстрочку оплати (комерційні кредити).

Оплата відсотків за кредитами, отриманими на придбання, основних засобів, нематеріальних і позаоборотних активів, а також за простроченими позичками, за позиками, отриманими в юридичних осіб, які не мають ліцензії на здійснення кредитних операцій, проводиться за рахунок власних коштів підприємства.

Законодавством про податок на прибуток передбачені деякі пільги: при підрахуванні податку на прибуток оподатковуваний, прибуток при фактично покритих витратах за рахунок прибутку, що залишається у розпорядженні підприємств, зменшується на суми, спрямовані підприємствами сфери матеріального виробництва на погашення кредитів (включаючи відсотки), отриманих і використаних на фінансування капітальних вкладень виробничого призначення; у тому числі в порядку пайової участі, підприємствами всіх галузей народного господарства на погашення кредитів банків (включаючи відсотки), отриманих і використаних на фінансування житлового будівництва.

Ціна позикових засобів для підприємства менше ніж рівень банківського відсотка за договором, на величину добутку ставки національного банку, збільшеної на три пункти, на ставку податку на прибуток.

Сума $\Delta K + K_n(1-T)$ відбиває *реальну ставку кредиту* з позиції власників підприємства, тобто *ціну позикового капіталу після оподатковування*, позначимо як K_n .

Приклад. Ставка податку на прибуток 30%, ставка, прийнята з метою оподатковування, — 25%, кредит, отриманий підприємством під 30% річних,

тоді реальна ціна кредиту для підприємства складе:

$$K_{\pi}=25\% \times (1-0,30) + 5\% = 22,5\%.$$

Вплив позикових засобів на рентабельність власного капіталу

Рішення про вибір тих або інших форм залучення позикових коштів приймається на основі порівняльного аналізу їхньої ціни, а також оцінки впливу використання позикового капіталу на фінансові показники діяльності підприємства в цілому. Ефективне управління позиковим капіталом збільшує рентабельність власних засобів. Неправильний підхід до формування позикових джерел може згубно позначитися на фінансовому стані підприємства, тому що вимоги кредиторів повинні бути задоволені незалежно від результатів його господарсько-фінансової діяльності. В той же час використання позикового капіталу може бути вигідним для власників підприємства, оскільки дозволяє досягти збільшення обсягів виробництва, прибутків і зростання рентабельності без додаткових вкладень такого дефіцитного фінансового ресурсу, як власний капітал.

Тому перед фінансовим менеджером постають два досить суперечливі завдання — як при залученні позикового капіталу не допустити критичної втрати фінансової незалежності і разом з тим збільшити рентабельність власного капіталу.

Механізм оцінки впливу використання позикових засобів на рентабельність власного капіталу побудований на врахуванні дії фінансового важеля. Ефект останнього відбиває принцип зростання доходів власників за рахунок залучення позикових засобів. Рівень ефекту фінансового важеля залежить від умов кредитування, наявності пільг при оподатковуванні кредитів, позичок і порядку оплати відсотків за кредитами і позиками.

Приклад. Підприємство має економічну рентабельність (ЕВІТ/активи), що дорівнює 40%, і капітал у розмірі 1000 од. Якщо капітал сформований тільки за рахунок власних джерел, то рентабельність власного капіталу (чистий прибуток (NP)/власний капітал) дорівнюватиме 28%. Якщо ж капітал сформувати на $\frac{1}{4}$ позикових засобів, ціна яких розраховується виходячи із ставки кредиту за договором 30% і ставки, прийнятої до оподатковування, у розмірі 25%, то рентабельність власних засобів у такому випадку складе $(280 - 250 \times 22,5\%) \times 100\% / 750 = 29,8\%$. Отже рентабельність власного капіталу зросла при залученні позикових засобів на 1,8%.

Якщо рентабельність активів вище, ніж реальна ціна позикового капіталу, то виникає позитивний ефект фінансового важеля.

Ефект фінансового важеля за європейською моделлю вимірюється додатковою рентабельністю власного капіталу, отриманою за рахунок використання кредитів у порівнянні з рентабельністю капіталу фінансово-незалежної компанії:

$$ЕФВ = D/E(R - K) \times (1 - T),$$

де E — плече важеля;

$(R - K)$ — диференціал важеля;

R — рентабельність активів, розрахована як $ЕВІТ / (D + E)$;

K — ставка відсотку за кредит;

(1 - T) - податковий щит.

Вплив позикових засобів на показник прибутку на акцію

Інший підхід до ефекту фінансового важеля виражає американську концепцію, засновану на пріоритетній ролі фондового ринку і прийнятті фінансових рішень. У рамках цього підходу ключовим є показник прибутку, який приходить на акцію, що одержав офіційне визнання і у нашій країні.

Ідея фінансового важеля за американською концепцією та сама, що й у виробничого: оцінити рівень ризику за коливаннями прибутку, викликаними постійною величиною (у даному випадку фінансовими витратами підприємства на обслуговування боргу).

$$\text{Фінансовий важіль} = \frac{\Delta EPS/ EPS}{\Delta EBIT/ EBIT} = \frac{(P-a)X-F}{(P-a)X-F-I},$$

де I — сума виплачуваних відсотків за всіма позиковими засобами;

P — ціна продукту;

a — змінні витрати в ціні виробу;

X — кількість проданих виробів;

F — постійні витрати.

Отже, *фінансовий важіль за американською концепцією* характеризує процентну зміну показника EPS при зміні на 1% прибутку до сплати відсотків і податків, і визначається відношенням прибутку до сплати відсотків і податків до оподаткованого прибутку. Під позиковим капіталом тут мають на увазі всі залучені засоби з твердо встановленою ціною: кредити банків, облігації, привілейовані акції, якщо за ними передбачені фіксовані дивіденди, тому що показник EPS характеризує частку прибутку, що приходить на власників звичайних акцій. Відповідно до формули всі виплати з використання позикового капіталу показуються до оподатковування. Відсотки за облігаціями, дивіденди за привілейованими акціями, сума банківських відсотків, що перевищує законодавчо регульований відсоток, дозволений до віднесення на собівартість з метою оподаткування, мають бути збільшені на суму податку на прибуток.

Загальний підприємницький ризик, оцінюваний як чутливість чистого прибутку до змін в обсягах реалізації, виражається за допомогою сполученого ефекту фінансового і виробничого важелів:

$$JE = \frac{\Delta NP/ NP}{\Delta S/ S} = \frac{\Delta EBIT/ EBIT}{\Delta S/ S} \cdot \frac{\Delta NP/ NP}{\Delta EBIT/ EBIT}$$

де NP — чистий прибуток;

S — виторг від продажів.

З цього виразу впливає найважливіше **правило фінансового менеджменту: ніколи не поєднувати високий рівень виробничого ризику і високий рівень фінансового ризику**. Якщо підприємству вдається знизити

частку постійних витрат на виробництво продукції, то воно може без додаткового ризику збільшити позикове фінансування.

Ефект фінансового важеля послужив основою для створення і подальшого розвитку концепцій управління структурою капіталу.

4.3. Визначення вартості й структури капіталу

Вартість капіталу - одне з основних понять фінансового менеджменту, що дає можливість оцінки підприємства, регулювання і прогнозування його фінансової діяльності. Відображає умови, при яких керівництво залучає капітал для фінансування усіх видів діяльності підприємства. Потрібно розрізняти *поточну, граничну і цільову вартість капіталу*.

Поточна вартість капіталу характеризує існуючу структуру капіталу і може бути виражена як у *балансовій*, так і в *ринковій* оцінці. Кожен підхід має свої переваги і недоліки. Основним недоліком *балансової* оцінки є перекручування реальної вартості капіталу і його величини, що особливо помітно на прикладі формування додаткового капіталу, вартості всього власного капіталу.

Ринкова оцінка є більш точною, тому що визначає дійсні доходи підприємства, що можуть бути отримані при реалізації своїх цінних паперів на ринку. Відповідно до Закону «Про акціонерні товариства» викуп акцій товариством у акціонерів здійснюється *за ринковою вартістю*.

Оскільки *поточна* вартість капіталу враховує вже понесені витрати з залучення капіталу акціонерів, пайовиків і вже вкладені кредитні договори й умови комерційного кредитування, вона становить інтерес у плані оцінки минулих дій керівництва.

Вартість капіталу виступає як критерій прийняття рішень при виборі джерел фінансування, тому до уваги варто брати майбутню структуру капіталу, й пов'язані з залученням додаткових засобів витрати.

Здійснення інвестиційних проектів, наприклад, залежить від того, наскільки майбутні доходи від цих інвестицій зможуть компенсувати витрати, пов'язані з їх фінансуванням. Це питання хвилює і кредиторів, і акціонерів, зацікавлених у стабільних дивідендах і в зростанні ціни своїх акцій. Отже, тут *вартість капіталу виступає як гранична ставка* тієї форми *фінансування*, яку підприємство збирається використовувати в майбутньому.

Цільова вартість капіталу характеризує бажане співвідношення позикових і власних засобів. Підприємство може, користуючись ефектом фінансового важеля, прагнути до додаткового позикового фінансування. В такому випадку буде представляти інтерес нова структура капіталу і відповідна їй загальна вартість усього фінансування в майбутньому.

Зважаючи на те, що підприємство залежно від конкретного завдання має на увазі певне співвідношення окремих елементів капіталу, оцінка капіталу повинна будуватися на основі вартості кожного елемента і його частки в даному співвідношенні. Розрахунок вартості всього капіталу проводять за методом середньозваженої величини (**WACC**):

$$WACC = \sum_{i=1}^n g_i k_i,$$

де g_i – частка i -го джерела в загальній сумі фінансування;
 k_i – ціна i -го джерела, %.

Ціна власного капіталу

Ціну власного капіталу в цілому слід розглядати з позиції упущеної вигоди, при цьому варто враховувати особливості формування окремих його складових.

Найбільш важким завданням є визначення ціни акціонерного капіталу, тому що здобуваючи звичайні акції, їхній власник може розраховувати на одержання доходу за ними в останню чергу, після розподілу чистого прибутку між власниками цінних паперів з фіксованим доходом. Свій ризик акціонер прагне відшкодувати відповідним рівнем доходів за акціями. Тому методи визначення ціни акцій враховують два напрямки: прогноз майбутнього рівня прибутковості за акціями і оцінка ризику, пов'язаного з вкладеннями в дане підприємство. Отже існують три основні методи визначення ринкової ціни акцій:

- метод доходів;
- метод дивідендів;
- оцінка ризику на основі моделі CAPM.

За дивідендним методом і методом доходів з різним ступенем точності намагаються оцінити майбутній рівень доходів. *Метод дивідендів* є найбільш наближеним варіантом оцінки вигод, одержуваних акціонерами. В його основі лежить модель М.Гордона, за якою норму прибутковості на акцію розраховують за формулою

$$R_{акц} = D/p + d,$$

де p – ціна акцій;

$R_{акц}$ – необхідна норма прибутку на акцію;

d — очікуваний темп росту дивідендів;

D – прогнозований дивіденд на акцію.

Якщо необхідна гранична оцінка, щоб враховувати вартість розміщення нових, акцій (вартість емісії), то формула може бути модифікована у такому вигляді:

$$R = \frac{D}{p(1-R)} + d,$$

де R — вартість випуску нових акцій, виражена у відсотках.

Цей метод потребує обережності. Він не враховує специфіку підприємства, галузі, ризику вкладень в дане підприємство, до того ж статистичні дані свідчать про відсутність прямого зв'язку між ростом дивідендів і ростом ціни акцій.

Метод доходів будується на розрахунку коефіцієнтів: співвідношення

ринкової ціни акцій (**P**) і прибутку, що приходить на акцію (**EPS**) - коефіцієнт **P/E**.

Приблизна оцінка майбутньої прибутковості:

$$K_{\text{акц}} = \frac{EPS}{P},$$

де **EPS** — прогнозований прибуток на акцію.

Можливий ще більш спрощений варіант розрахунку, заснований на співвідношенні величини прогнозованого чистого прибутку і поточної ціни акції.

Цей підхід припускає, що весь майбутній прибуток буде розподілений, серед акціонерів, що є досить грубим припущенням. При цьому необхідно мати інформацію про ринкову ціну акції підприємства і можливість прогнозувати доходи.

Більш досконалим і точним є метод оцінки ризику на основі моделі *оцінки капітальних активів*. Він містить у собі розрахунок таких показників:

RF — безризикової ставки, що відповідає прибутковості державних цінних паперів;

Rm — середньоринкової прибутковості, тобто середньої ставки доходу за всіма акціями, що котируються, на фондовому ринку;

β коефіцієнт *бета* — показника *систематичного ризику*. Він характеризується коливаннями показників на ринку цінних паперів. У цілому **β** - коефіцієнт трактується як коефіцієнт еластичності, що показує, наскільки зміна ціни акції підприємства обумовлена ринковими тенденціями.

Коефіцієнту **β**, що дорівнює 1,3, свідчить про те, що ціна акцій підприємства росте на 30% швидше, ніж середньоринковий індекс.

Ціна нерозподіленого прибутку пов'язана з вартістю акціонерного капіталу, бо у випадку розподілу могла б бути спрямована на виплату дивідендів. Тому ціна цього джерела визначається так само, як акціонерного капіталу.

До 25% статутного капіталу акціонерного товариства можуть складати привілейовані акції.

Ціна цього джерела визначається за наступною формулою:

$$K_{\text{пр.акц}} = \frac{D_{\text{пр.акц}}}{V_{\text{пр.акц}}},$$

де **D** — дивіденди за привілейованими акціями;

V – виручка від продажу привілейованих акцій з урахуванням витрат на розміщення.

Акціонерне товариство може випускати для фінансування своїх проектів такі цінні папери, як облігації. По суті, це в чистому вигляді позиковий капітал, але ціна розраховується без виправлень на оподатковування, оскільки відсотки за облігаціями виплачують з прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства:

$$K_{\text{обл}} = \frac{J + (M - V)n}{(M + V)/2} \cdot$$

де **J** – сума річного доходу за відсотками;

M – номінальна вартість облігацій;

V – чистий дохід від продажу облігацій;

n – кількість років, на які випущена облігація.

Оптимізація структури капіталу

При виборі джерел фінансування і розширення діяльності підприємства його керівництво зацікавлене в тому, щоб середньозважена ціна росла за умови випереджального зростання. По-перше, показника **EPS** і, по-друге, вартості підприємства. Тільки таке фінансування відповідає довгостроковим цілям розвитку підприємства, тому ці умови і є головними критеріями оптимізації структури капіталу. Для цього встановлюється залежність показника прибутку на акцію прибутку від прибутку від продажів (**EBIT**) при різних поєднаннях довгострокових джерел фінансування. В моделі точки байдужності порівнюються випуск звичайних акцій і випуск привілейованих акцій, а також випуск облігацій і випуск звичайних акцій.

Основною метою аналізу даної моделі є визначення точок рівноваги, при яких байдуже, яке джерело фінансування вибрати. Фінансові менеджери приділяють особливу увагу пошуку таких точок, оскільки саме при відповідному рівні прибутку ситуація з перевагою одного джерела перед другим змінюється кардинально.

При значенні прибутку до сплати відсотків і податків (**EBIT**) нижче рівня рівноваги більш вигідним може виявитися випуск акцій. Вище точки рівноваги ефект фінансового важеля може призвести до збільшення залучених засобів за рахунок кредитів.

Точку рівноваги знаходять за формулою

$$\frac{EBIT(1-T) - D_{\text{пр}} - D_{\text{кн}}}{N_1} = \frac{EBIT(1-T) - D''K_{\text{н}} - D_{\text{пр}}}{N_2},$$

де **N₁** — кількість акцій з урахуванням нового випуску;

N₂ — колишня кількість акцій;

D'' — величина позикового капіталу з урахуванням залучення нових кредитів;

D_{пр} - дивіденди за привілейованими акціями;

K_н — ціна позикового капіталу після оподаткування.

Дослідження, присвячені аналізу структури капіталу, її оптимізації з позиції інтересів власників, акцій ґрунтуються на теорії структури капіталу, що будується на моделях, які дозволяють науковою мовою описати поведінку, інвесторів і оцінити структуру капіталу та вартість фірми.

Основоположники теорії структури капіталу Ф. Модильяні і М.

Міллер у своїх роботах, опублікованих у 1958 р., зробили висновок про незалежність вартості фірми і загальної вартості капіталу від структури і джерел фінансування в умовах ідеального ринку капіталу. Далі Міллер і Модильяні математично обґрунтували, що в результаті арбітражних операцій інвесторів ринкова вартість фірм вирівнюється незалежно від структури джерел капіталу. В наступних дослідженнях вони ввели в модель податок на прибуток, який дозволив виявити переваги позикового фінансування.

Якщо ставки податку на доходи за акціями і облігаціями рівні, то вартість фірми знову виявляється незалежною від структури капіталу.

Таким чином, на структуру капіталу визначальний вплив справляє рівень оподатковування: чим вищий податок на доходи акціонерів, тим вигідніше позикове фінансування і навпаки.

Наукові побудови Міллера і Модильяні зазнавали критики з боку практичних працівників, які висували проти них такі міркування.

Існує так званий ефект банкрутства — при зростанні частки позикового фінансування збільшується премія за ризик у вигляді додаткових гарантій, що їх вимагають кредитори, і відповідно виникає ряд додаткових витрат. Отже, вартість фірми збільшується до певної межі, після чого можливі витрати, пов'язані, з фінансовими утрудненнями, що перевищують ефект податкової економії, і вартість капіталу починає зростати.

Крім витрат, пов'язаних з фінансовими утрудненнями, існують трансакційні витрати. До того ж інформація і доступ до кредитних ресурсів не можуть бути однаковими для приватних осіб і корпорацій.

Слід мати на увазі, що оптимальна структура капіталу конкретного підприємства залежить від численних факторів. До найбільш істотних відносяться показники приросту виторгу, конкурентне середовище, показники оборотності активів, ділового ризику, взаємини з кредиторами.

Комбінація різних факторів призводить до того, що підприємства далеко не завжди прагнуть використовувати вищезгадані переваги позикового фінансування, а воліють звертатися до інших джерел збільшення капіталу. Дослідження в цій області дозволили професорові Гарвардського університету Г. Дональдсону сформулювати ряд висновків, що почасти знаходять підтвердження на прикладі окремих вітчизняних підприємств. Нижче наведені найбільш значущі положення з висновків Г. Дональдсона:

- фірми прагнуть фінансуватися за рахунок нерозподіленого прибутку й амортизаційних відрахувань;
- у випадку браку власних засобів фірми лише в крайньому випадку звертаються до випуску акцій, намагаючись спочатку вирішити проблеми за допомогою продажу цінних паперів, що належать фірмі і тільки потім використовують кредити банків і конвертовані боргові зобов'язання.

Питання для обговорення

1. Дайте визначення капіталу підприємства.
2. Назвіть складові власного капіталу підприємства.
3. Охарактеризуйте статутний капітал підприємства.
4. Дайте визначення резервного капіталу.
5. Що таке нерозподілений прибуток (непокритий збиток)?
6. Назвіть напрямки використання нерозподіленого прибутку.
7. Визначте поняття “позиковий капітал”.
8. Як визначається ціна власного капіталу?
9. Поясніть ефект фінансового важеля.
10. Назвіть види вартості капіталу.
11. Як визначається ціна власного капіталу?
12. Дайте визначення поняття “структура капіталу”.

Тести до розділу 4

Знайдіть правильну відповідь (одну або декілька)

Тест 1. *Капітал – це:*

- 1) самозростаюча вартість, тобто вартість, авансована (інвестована) у виробництво з метою здобуття прибутку (відтворення нової вартості);
- 2) вартість основних засобів підприємства;
- 3) нерозподілений прибуток;
- 4) вартість основних і оборотних фондів;
- 5) правильної відповіді немає.

Тест 2. *Статутний капітал – це:*

- 1) пайовий фонд;
- 2) складений капітал;
- 3) сукупність засобів, вкладених у активи, а також майнові права, що мають грошову оцінку;
- 4) вартість основних і оборотних фондів;
- 5) усі визначення правильні.

Тест 3. *Для компенсації можливих збитків організація може створювати такі резерви:*

- 1) резерви від зростання вартості матеріальних цінностей;
- 2) резерви від знецінення вкладень у цінні папери;
- 3) резерви за сумнівними боргами, створювані за рахунок фінансових результатів організації, що дозволяють підприємству компенсувати можливі збитки;
- 4) усі відповіді правильні.

Тест 4. Позиковий капітал – це:

- 1) сукупність позикових засобів, що приносять підприємству прибуток;
- 2) вексельні зобов'язання;
- 3) комерційний кредит;
- 4) товарний кредит;
- 5) облігації.

Тест 5. Ціна позикового капіталу визначається:

- 1) абсолютною сумою, грн;
- 2) у відсотках до суми позикових засобів;
- 3) у відсотках до витрат на залучення кредиту;
- 4) немає правильної відповіді.

Тест 6. Розрізняють такі види вартості капіталу:

- 1) поточна;
- 2) гранична;
- 3) цільова;
- 4) відновна;
- 5) залишкова.

Тест 7. Існують такі основні методи визначення ринкової ціни акцій:

- 1) метод заходів;
- 2) метод дивідендів;
- 3) нормативний метод;
- 4) оцінка ризику;
- 5) аналітичний.

РОЗДІЛ 5. Оподаткування підприємств

Основні терміни й поняття: акцизний збір, амортизаційні відрахування, база оподаткування; валові витрати; валовий дохід; джерела сплати податків; збір на обов'язкове державне страхування; збір на обов'язкове соціальне страхування; комунальний податок; місцеві податки; мито; непрямі податки; нульова ставка оподаткування; об'єкт оподаткування; оподаткований прибуток; плата за землю; платежі за ресурси; податки; податок на додану вартість; податкові пільги; податковий період; податок на нерухоме майно (нерухомість); податок на прибуток; прямі податки; регулююча функція податків; система оподаткування; ставки податків; фіскальна функція податків.

5.1. Система оподаткування підприємств

Важливою ланкою фінансових відносин у суспільстві є податкові, що з'явилися з появою держави. Особлива роль у фінансовій політиці належить податковій політиці. Податки є одним з найважливіших видів державних доходів, які одержує держава на підставі владних повноважень.

Податкова політика – це сукупність заходів законодавчої та виконавчої влади щодо формування і застосування затверджених на законодавчому рівні економічних інструментів та відповідних рішень, що мають сприяти зростанню платежів до бюджету, а також врахування змін чинної системи визначення механізму обчислення, сплати і зарахування платежів до бюджетів. Податкова політика визначає ступінь ефективності використання ресурсів в економіці. Виявом податкової політики, яка проводиться в державі та формується державними структурами, є система оподаткування.

Податки – це обов'язкові платежі юридичних і фізичних осіб, які встановлює держава з метою формування централізованих фінансових ресурсів (держбюджет, цільові державні фонди), що використовуються для фінансування державних витрат.

Обов'язкові платежі здійснюються в таких формах:

- податки;
- плата за ресурси;
- цільові відрахування.

Система оподаткування – це продукт діяльності держави. Вона визначається Законом “Про систему оподаткування”.

Система оподаткування – це сукупність податків і зборів (обов'язкових платежів), що стягуються в порядку, установленому відповідними законами держави, до бюджетів різних рівнів, а також до державних цільових фондів.

Принципами побудови системи оподаткування є:

- стимулювання підприємницької виробничої діяльності та інвестиційної активності;
- стимулювання науково-технічного прогресу, технологічного оновлення виробництва;

- соціальна справедливість;
- стабільність;
- рівність, недопущення податкової дискримінації;
- обов'язковість;
- економічна обґрунтованість;
- компетентність;
- єдиний підхід;
- рівномірність сплати;
- рівнозначність і пропорційність.

Принципи побудови системи оподаткування характеризують податкову концепцію і податкову політику держави.

Система оподаткування включає дві підсистеми:

- а) оподаткування юридичних осіб (підприємств);
- б) оподаткування фізичних осіб.

Податки та збори у системі оподаткування України надано в табл.5.1.

Юридичні особи (підприємства) можуть сплачувати:

- **загальнодержавні податки і збори;**
- **місцеві податки і збори.**

Загальнодержавні податки і збори включають:

- **прямі податки** (плата за землю, податок з власників транспортних засобів, податок на прибуток, податок на нерухоме майно (нерухомість));
- **непрямі податки** (акцизний збір, мито, ПДВ);
- **збори** (на обов'язкове соціальне страхування; на обов'язкове пенсійне страхування; за забруднення навколишнього середовища; рентні збори; державне мито; інші збори):

Місцеві податки і збори включають:

- податки (комунальний податок і податок з реклами);
- збори (за паркування автотранспорту; за право використання місцевої символіки; за проїзд територією прикордонних областей транспортом, що прямує за кордон; за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг; ринковий збір; готельний збір; за право проведення кіно- і телезйомок; за проведення місцевих аукціонів, конкурсного розпродажу і лотерей та ін.)

Призначення податків виявляється у функціях, які вони виконують. Сьогодні податки виконують дві основні функції – **фіскальну і регулюючу**.

Фіскальна функція податків виявляється в мобілізації коштів у розпорядження держави, формуванні централізованих фінансових ресурсів для забезпечення виконання нею своїх функцій і реалізується через розподіл частини валового національного продукту.

Фіскальна функція притаманна всім податкам. Реалізація цієї функції досягається встановленням порядку визначення об'єкта оподаткування, методики його розрахунку, визначенням розміру ставок податків і термінів їх сплати, запровадженням штрафних санкцій за порушення податкового законодавства.

Регулююча функція податків реалізується через вплив податків на показники діяльності суб'єктів господарювання: прибуток від реалізації, загальний прибуток підприємства, собівартість продукції, обсяг реалізації, виручка від реалізації, чистий прибуток, оборотність оборотних коштів, платоспроможність, фінансова стійкість, іммобілізація оборотних коштів, обсяг залучення кредитів тощо.

Таблиця 5.1 – Податки та збори у системі оподаткування України

Назва податку або збору	Ставка, обсяг	Об'єкт оподаткування
1	2	3
Загальнодержавні податки і збори (обов'язкові платежі)		
Податок на додану вартість	20 % від договірної (контрактної) вартості товарів, робіт, послуг (без ПДВ) — загальноприйнята ставка та 0 % — пільгова ставка	Операції з продажу товарів (робіт, послуг), імпорту та експорту товарів
Податок на прибуток підприємства	25 % від об'єкта оподаткування	Величина прибутку для цілей оподаткування
Мито: — ввізне (імпортне) — вивізне (експортне)	Ставки диференційовані: — у відсотках від митної вартості товарів; — у грошовому вираженні на одиницю товару	Митна вартість товарів, що перетинають державний кордон
Акцизний збір на: — бензини моторні — дизельне паливо	— 60 євро за 1000 кг; — 30 євро за 1000 кг	Обороти з реалізації вироблених підакцизних товарів; митна вартість імпортованих товарів
— спирт етиловий, алкогольні напої та пиво	Ставки диференційовані: наприклад: — шампанське — 1,6 грн за 1л; — спирт етиловий — 19 грн за 1 л 100-відсоткового спирту; — міцні напої — 19 грн за 1 л 100-відсоткового спирту; — коньяк — 7 грн за 1 л 100-відсоткового спирту	
— тютюнові вироби	Ставки диференційовані: наприклад: 11,5 грн за 1 тис. шт. + 8 % від максимальної роздрібної ціни — для цигарок з фільтром; — для цигарок без фільтра — 5 грн за 1 тис. шт. + 8 % від максимальної роздрібної ціни;	
— деякі транспортні засоби	— ставки диференційовані	
Рентні платежі	Розраховується за формулою	Обсяг нафти і газу
Плата(податок) на землю	— 1,5—21 коп. за 1 кв. м з підвищуючим коефіцієнтом 1,2—3 (залежно від статусу населеного пункту); — для сільськогосподарських угідь (у відсотках від грошової оцінки); — для ріллі, пасовищ — 0,1; — для багаторічних насаджень — 0,03	Грошова вартість земельних ділянок, площа земельних ділянок, якщо грошова оцінка не проведена

1	2	3
Державне мито	Значна диференціація і різні методи нарахування (в розмірах НМДГ і у відсотковому відношенні до відповідної суми документа — наприклад, суми позиву)	Виконання дій і видача документів державними органами
Збори за спеціальне використання природних ресурсів, включаючи плату за воду, за спеціальне використання лісових та інших ресурсів	Значна диференціація і різні методи нарахування	Обсяг використаної води, використаних рибних та інших ресурсів; фактично видобуті корисні копалини
Збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства	1%	Виручка від реалізації в оптово-роздрібній мережі алкогольних напоїв і пива
Податок на промисел	10 % сумарної вартості задекларованих товарів за ринковими цінами, але не менше розміру однієї мінімальної заробітної плати	Операції з несистематичного продажу товарів (не більше 4-ох разів на рік) громадянами, що не є суб'єктами підприємницької діяльності
Збір за забруднення навколишнього середовища	Встановлені нормативи — фіксовані суми за одиницю забруднюючих речовин і розміщених відходів, у грн.	Кількість викидів в атмосферне повітря забруднюючих речовин; обсяги скидів забруднюючих речовин у водні об'єкти; обсяги розміщених відходів
Плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності	30—320 грн за 1 місце у сфері торгівлі для готівкових розрахунків; за гральний автомат — 2800 грн, стіл для більярду — 1200 грн, операції з торгівлі валютними цінностями — 960 грн	Торговельна діяльність; надання побутових послуг; надання послуг з обміну готівкової валюти; гральний бізнес
	Загальні ліцензії — 20 (15) НМДГ; Спеціальні ліцензії — від 20 до 529 000 НМДГ	Право на певний вид діяльності
Плата за користування надрами	Значна диференціація і різні методи нарахування	Обсяг видобутих корисних копалин
Збір на обов'язкове державне пенсійне страхування	1%	— Сума операції купівлі валюти;
	5%	— вартість реалізованих ювелірних виробів;
	3%	— вартість легкового автомобіля

1	2	3
Збір за використання радіочастотного ресурсу України	Одноразові платежі за видачу ліцензії на використання радіочастот 4-щомісячні збори за використання радіочастотного ресурсу	Факт використання радіочастотного ресурсу
Єдиний збір, що сплачується у пунктах пропуску через Державний кордон України	Для автобусів: від 2 до 5 євро за проведення контролю + + 0,02 євро за кожний км проїзду автошляхами України	Транспортний засіб, який перетинає державний кордон (автобус, вантажівка, вагон тощо)
Нарахування на фонд оплати праці (максимальний рівень витрати на оплату праці, з якого стягуються наведені нижче соціальні збори, становить 15 прожиткових мінімумів на місяць у розрахунку на одну фізичну особу)		
Відрахування на обов'язкове державне пенсійне страхування	33,2 %	Фактичні витрати на оплату праці, що включають витрати на виплату основної та додаткової заробітної плати, інші заохочувальні та компенсаційні виплати
Відрахування на обов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності	1,5 %	Фактичні витрати на оплату праці
Відрахування на обов'язкове державне страхування на випадок безробіття	1,3 %	Фактичні витрати на оплату праці
Збір на обов'язкове державне пенсійне страхування	1%	Сума операцій купівлі валюти
	5%	вартість реалізованих ювелірних виробів
	3%	вартість легкового автомобіля
Збір за використання радіочастотного ресурсу України	Одноразові платежі за видачу ліцензії на використання радіочастот+щомісячні збори за використання радіочастотного ресурсу	Факт використання радіочастотного ресурсу
Єдиний збір, що сплачується у пунктах пропуску через Державний кордон України	Для автобусів: від 2 до 5 євро за проведення контролю+0,02євро за кожний км проїзду автошляхами України	Транспортний засіб, який перетинає державний кордон(автобус, вантажівка, вагон, тощо)
Нарахування на фонд оплати праці (максимальний рівень витрат на оплату праці, з якого стягуються наведені нижче соціальні збори, становить 15 прожиткових мінімумів на місяць у розрахунку на одну фізичну особу)		
Відрахування на обов'язкове державне пенсійне страхування	33,2%	Фактичні витрати на оплату праці, що включають витрати на виплату основної та додаткової заробітної плати, інші заохочувальні та компенсаційні виплати

1	2	3
Відрахування на обов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності	1,5%	Фактичні витрати на оплату праці
Відрахування на обов'язкове державне страхування на випадок безробіття	1,3%	Фактичні витрати на оплату праці
Відрахування на обов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві	Від 0,66 до 13,6% залежно від класу професійного ризику виробництва; 0,66% - для 1-го класу	Фактичні витрати на оплату праці
	13, 6% - для 6-7-го класів; Для охорони здоров'я, сільського господарства та інших - фіксовані ставки від 0,2 до 2, 1%	
Інші податки та збори		
Місцеві податки і збори(обов'язкові платежі)		
Податок з реклами	0,1% об'єкта оподаткування - за розміщення одноразової реклами; 0,5% об'єкта оподаткування - за розміщення реклами на тривалий строк	Вартість послуг на встановлення та розміщення реклами
Комунальний податок	10% НМДГ	Місячний фонд оплати праці, розрахований, виходячи з обсягу НМДГ і середньооблікової чисельності працівників
Збір за припаркування автотранспорту	1-3% НМДГ	Час парковки автотранспорту
Збір за право використання місцевої символіки	0,1% вартості виготовленої продукції	Символіка
Збір за видачу дозволу на розміщення об'єкта торгівлі та сфери послуг	20 НМДГ для суб'єктів, які постійно займаються торгівлею; 1НМДГ у день за одноразову торгівлю	Об'єкт торгівлі
Ринковий збір	0,05- 0,15 НМДГ для фізичних осіб; 0,2-2 НМДГ для юридичних осіб	Кожне місце торгівлі
Інші збори		

5.2. Роль податків у розширеному відтворенні

Сучасний період розвитку економіки характеризується збільшенням частки національного доходу, що вилучається за допомогою податків.

Податки — частина національного доходу держави, що здобуває

самостійний рух і характеризує роль і ступінь втручання держави в процес розподілу знову створеної вартості. Для визначення впливу податків на весь процес виробництва і обороту капіталу необхідно знати місце податків не тільки в національному доході, але і у валовому внутрішньому продукті (ВВП), зв'язати процес руху податків з розширенням відтворенням цього продукту, відповідною податковою політикою, що стимулює зростання нагромадження, тобто сприяє капіталізації все більшої частини доданої вартості. Крім того, держава підтримує пропорційність у розвитку продуктивних сил шляхом податкових пільг для галузей господарства, що визначають технічний прогрес. Податкові пільги надаються також підприємствам і галузям, які освоюють далекі чи відсталі райони, що значною мірою сприяє більш рівномірному розміщенню продуктивних сил на території країни.

Державна економічна політика сприяє через податки прискоренню оборотності всіх складових частин капіталу, зокрема постійного капіталу, шляхом надання інвесторам різноманітних пільг. Найважливішою серед них є заохочення прискореної амортизації основного капіталу, в результаті чого частина додаткової вартості без перетворення її в прибуток осідає у фондах для відшкодування і розширення основного капіталу. Це дає змогу підприємцям капіталізувати значну частину прибутку до сплати податків. Крім того, держава заохочує відновлення основного капіталу шляхом надання додаткових податкових пільг для нових інвестицій, для більш швидкого списання устаткування.

5.3. Джерела основних податків, що сплачуються підприємствами

За джерелами сплати податки підприємств можна класифікувати за наступними ознаками:

1. Податки, що стягуються з виторгу від реалізації продукції (робіт, послуг):

- на додану вартість (ПДВ);
- акцизи;
- експортне мито;
- на реалізацію паливо-мастильних матеріалів.

2. Податки, що включаються в собівартість продукції (товарів, послуг):

- земельний;
- на користувачів автомобільних доріг;
- з власників транспортних засобів;
- плата за користування надрами;
- платежі за гранично-допустиме забруднення навколишнього середовища;
- відрахування на відтворення мінерально-сировинної бази;
- плата за воду, що забирається промисловими підприємствами з водогосподарчих систем;
- імпортні мита.

3. Податки, що відносяться на фінансові результати діяльності підприємств:

- на майно підприємств;
- на рекламу;

- на утримання житлового фонду й об'єктів соціально-культурної сфери;
 - збори на витрати освітніх установ
- 4. Податки, що сплачуються з чистого прибутку;**
- на прибуток підприємств;
 - плата за наднормативні витрати корисних копалин;
 - місцеві податки, внесені за рахунок чистого прибутку (прибутку після оподаткування).

Крім зазначених податкових платежів підприємства вносять відрахування (страхові внески) до Пенсійного фонду, Фонду обов'язкового медичного страхування, Фонд соціального страхування, Фонду зайнятості населення. Ці відрахування виконуються підприємствами від витрат на оплату праці працівників, зайнятих у виробництві продукції (робіт, послуг) відповідно до порядку, встановленого законодавством України.

Підприємства також нараховують прибутковий податок з фізичних осіб-громадян України, іноземних громадян і осіб без громадянства. З доходів, виплачуваних працівникам підприємством у вигляді плати за виконувану роботу на основі трудових угод, договорів підряду, інших договорів цивільно-правового характеру, дивідендів за акціями та іншими сумами, оподатковуваними прибутковим податком, відповідно до чинного законодавства податок обчислюється і стягується цими юридичними особами. В зв'язку з цим підприємства, організації, установи несуть відповідальність перед податковими органами за правильність розрахунку, повноту і своєчасність сплати прибуткового податку з фізичних осіб із суми виплачуваних їм доходів з застосуванням до них (підприємств, організацій) відповідних штрафних санкцій за прострочення сплати податків та інші податкові порушення.

5.4. Оподаткування прибутку підприємств

Активним важелем, за допомогою якого держава впливає на фінансово – господарську діяльність підприємств, є оподаткування прибутку.

Прибуток визначається як різниця між обсягом реалізації і собівартістю продукції (робіт, послуг). Отже, на формування прибутку впливає і державна політика щодо регулювання цін і визначення собівартості.

Правильний вибір об'єкта оподаткування (валового доходу або прибутку) є принциповим, бо залежить від багатьох факторів. Зважаючи на те, що використання як об'єкта оподаткування валового доходу чи прибутку має як позитивні сторони, так і недоліки, необхідно враховувати особливості визначення валового доходу і прибутку, виходячи з чинних законодавчих і нормативних документів.

Країни з розвиненою ринковою економікою здебільшого обирають об'єктом оподаткування прибуток підприємств. Податок на прибуток є одним з таких, за допомогою яких перш за все реалізується регулююча функція оподаткування щодо виробництва, господарської діяльності підприємств. Фіскальній функції податку на прибуток належить другорядна роль.

Створення системи оподаткування прибутку в Україні характеризується відсутністю чіткої державної концепції податкової політики, непослідовністю у визначенні об'єкта оподаткування, суттєвими змінами методики розрахунку податку на прибуток, ставок податку тощо. Так, протягом 1991 – 1997 рр. неодноразово змінювався об'єкт оподаткування (прибуток, валовий доход, знову прибуток і т.д.).

Період оподаткування прибутку підприємств протягом 1995, 1996 і першого півріччя 1997 р. свідчить про певну стабілізацію податкової системи. Саме в цей період згідно із Законом “Про оподаткування прибутку підприємств” сталися істотні зміни в оподаткуванні підприємства прибутку. Так, змінилося:

- визначення об'єкта оподаткування;
- встановлення податкового періоду (термінів сплати податку);
- визначення ставок податку для окремих категорій платників;
- надання податкових пільг;
- оподаткування дивідендів.

Платниками податку на прибуток є резиденти і нерезиденти. Резидентами- платниками податку є суб'єкти господарської діяльності, бюджетні, громадські та інші підприємства, установи й організації, що виконують діяльність, спрямовану на отримання прибутку на території України і за її межами. Нерезидентами – платниками податку є фізичні особи, а також юридичні особи, будь – якої організаційно – правової форми, що отримують доходи, джерелом походження яких є Україна.

Об'єктом оподаткування, як це ухвалено в Законі, є оподаткування прибутку, що визначається за схемою, зображеною на рис. 5.2.

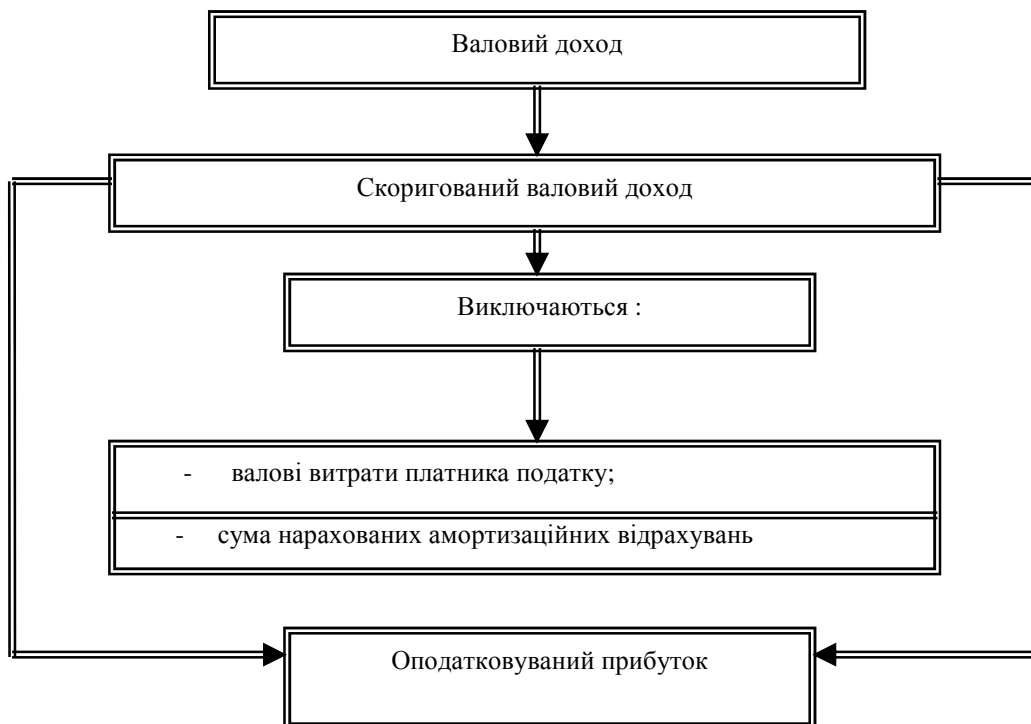

Рис. 5.2 - Схема визначення об'єкта оподаткування (оподаткованого прибутку)

Як видно із схеми, обчислення оподаткованого прибутку здійснюється відніманням від суми скоригованого валового доходу валових витрат платника податку, а також нарахованих амортизаційних відрахувань.

Валовий дохід – це загальна сума доходу платника податку від усіх видів діяльності (інвестиційної, операційної, фінансової), отриманого (нарахованого) протягом звітного періоду в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах як на території України, так і за її межами.

Валовий дохід включає: загальні доходи від продажу товарів (робіт, послуг), цінних паперів, майна; доходи від здійснення банківських, страхових та інших операцій, пов'язаних із наданням фінансових послуг, від торгівлі валютними цінностями; доходи від спільної діяльності у вигляді дивідендів, отриманих від нерезидентів, відсотків, роялті, володіння борговими вимогами, від здійснення операцій лізингу (оренди); доходи, не враховані під час обчислення валового доходу в попередніх періодах і виявлені у звітному періоді; інші доходи.

Податок на прибуток. Величина податку на прибуток підприємств обчислюється на основі даних податкового обліку і становить 25 % від суми прибутку для цілей оподаткування для більшості підприємств в Україні. Податок на прибуток, який підлягає сплаті до бюджету, дорівнює сумі, зменшеній на вартість торговельних патентів, придбаних підприємством згідно з Законом України "Про патентування деяких видів підприємницької діяльності". Сума нарахованого податку на прибуток підприємств—виробників сільськогосподарської продукції зменшується на суму податку на землю, яка використовується в сільськогосподарському обороті.

Звільняється від оподаткування прибуток підприємств, отриманий від продажу на митній території України спеціальних продуктів дитячого харчування власного виробництва, спрямований на збільшення обсягів виробництва або зменшення роздрібних цін таких продуктів. Тимчасово, до 1 січня 2008 р., не включаються до складу валових доходів підприємств доходи, отримані від продажу видавничої продукції.

За зниженою ставкою оподатковуються:

- у розмірі 50 % від діючої ставки прибуток від продажу інноваційного продукту, заявленого при реєстрації в інноваційних центрах, що створені відповідно до Закону;

- у розмірі 15 % валові доходи нерезидентів, які не здійснюють підприємницької діяльності в Україні через постійне представництво, отримані з джерел на території України;

- за ставкою 3 % від суми валового доходу валові доходи від страхової діяльності (крім страхування ризиків життя).

Проблема податків в Україні є однією з найбільш складних і суперечливих (рис. 5.3).

Рис. 5.3. Головні недоліки податкової системи України, що заважають ефективній роботі вітчизняних підприємств

В Україні з метою стимулювання розвитку малого бізнесу для певних суб'єктів підприємницької діяльності дозволено застосовувати альтернативні системи оподаткування. Суб'єкти малого підприємництва можуть самостійно обрати спосіб оподаткування, обліку та звітності з кількох варіантів (загальної системи або кількох спрощених (альтернативних) систем оподаткування, які дають змогу запровадити прості й прозорі правила нарахування й сплати податків), а також істотно спростити облік та оформлення податкової звітності. Альтернативними системами оподаткування для суб'єктів підприємницької діяльності є: єдиний податок; фіксований сільськогосподарський податок та фіксований податок з громадян-підприємців (фізичних осіб) з використанням торговельного патенту.

Єдиний податок. У табл. 5.2. подані необхідні умови для переходу підприємств на єдиний податок та його ставки.

Суб'єкти підприємництва — юридичні особи, які перейшли на систему єдиного податку, звільняються від сплати таких платежів:

- ПДВ, крім випадку, коли юридична особа обрала спосіб оподаткування за ставкою 6 %;
- податку на прибуток; плати за землю; комунального податку;

Таблиця 5.2 – Характеристика системи єдиного податку

Суб'єкт підприємницької діяльності	Необхідні умови для переходу на єдиний податок		Ставка податку
	Кількість найманих працівників (середньо-облікова чисельність працівників)	Річна виручка від реалізації продукції	
1. Фізична особа, зареєстрована як приватний підприємець	Не більше 10 осіб	Не перевищує 500 тис. грн	20—200 грн на місяць (залежно від виду діяльності) + додатково 50 % за кожного найманого працівника
2. Юридична особа	Не більше 50 осіб	По перевищує 1 млн. грн..	<i>Перший варіант сплати податку:</i> — 6 % виручки від реалізації продукції та сума ПДВ <i>Другий варіант сплати податку:</i> — 10 % виручки від реалізації продукції

— податку на доходи фізичних осіб (для фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності);

- збору за спеціальне використання природних ресурсів;
- збору на обов'язкове державне пенсійне та соціальне страхування;
- податку на промисел; плати за торговий патент;
- збору на видачу дозволу на розміщення об'єкта торгівлі та сфери послуг;
- внесків до Фонду соціального захисту інвалідів;
- внесків до Державного фонду сприяння зайнятості населення.

Обираючи систему оподаткування, суб'єкт малого бізнесу - юридична особа - робить економічні розрахунки, які свідчать на користь тієї чи іншої схеми сплати податків. З цією метою обчислюють:

- суму податків і відрахувань, яку має сплатити підприємство за рік за загальноприйнятою системою оподаткування;
- частку нарахованих податків у складі річного доходу підприємства.

Проте незважаючи на фінансову доцільність застосування системи єдиного податку, не всі суб'єкти підприємницької діяльності можуть скористатися її перевагами. На рис. 5.4 наведені види діяльності й операції, щодо яких застосування системи єдиного податку не дозволено. Потім порівнюють визначену частку з процентами податків за варіантами спрощеної системи оподаткування.

Обираючи з двох варіантів спрощеної системи оподаткування, зважають на доцільність вибору системи "зі сплатою" чи "без сплати" ПДВ.

Рис. 5.4. Законодавчі обмеження для платників єдиного податку

Фіксований сільськогосподарський податок. Встановлений для сільськогосподарських підприємств, які займаються виробництвом (вирощуванням), переробкою і збутом сільськогосподарської продукції, валовий дохід яких від операцій з продажу продукції власного виробництва та продуктів її переробки за попередній звітний рік перевищує 75 % суми загального валового доходу.

Ставка податку у відсотках до грошової оцінки сільськогосподарських угідь становить:

- для ріллі, сіножатей та пасовищ — 0,5;
- для багаторічних насаджень - 0,3 (відповідно 0,3 і 0,1 для гірських районів).

Податок сплачується у формі та у вигляді поставок сільськогосподарської продукції.

Обсяг річної плати розподіляється за кварталами: I кв. — 10 % , II кв. — 10 %,

III кв. — 50 %, IV кв. - 30 %.

Суб'єкти підприємництва, які перейшли на систему фіксованого

сільськогосподарського податку, звільняються від сплати таких платежів: податку на прибуток; плати за землю; податку із власників транспортних засобів; комунального податку; збору на обов'язкове пенсійне страхування; збору на обов'язкове соціальне страхування; збору за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету; плати за торговий патент; збору за спеціальне використання природних ресурсів (за користування водою для потреб сільського господарства).

Фіксований податок з громадян-підприємців (фізичних осіб) з використанням торговельного патенту. Перейти на систему фіксованого податку можуть громадяни-підприємці, якщо:

- вони є платниками ринкового збору;
- валовий дохід за попередній рік становив не більше 7000 НМДГ;
- кількість найманих робітників не перевищує 5 осіб;
- вони не здійснюють торгівлі алкогольними і тютюновими виробами.

Ставка податку: 20—100 грн на місяць + 50 % від суми фіксованого податку за кожного найманого працівника.

Фіксований податок для громадян-підприємців звільняє від сплати таких платежів: нарахувань у Фонд оплати праці; податку на промисел; збору на обов'язкове соціальне страхування; внесків до Фонду соціального захисту інвалідів; плати за використання торговельного патенту.

5.5. Платежі за ресурси

Будь - яка господарська діяльність базується на використанні економічних ресурсів, тобто ресурсів, що використовуються у процесі виробництва товарів та послуг (продукції). До них відносять:

- природні ресурси або скорочено земля (земля, надра, водні й лісові ресурси і т. д.);
- трудові ресурси або скорочено труд (люди з їхньою здатністю виробляти товари та надавати послуги);
- капітал (у формі грошей, тобто грошового капіталу, або засобів виробництва, тобто реального капіталу);
- підприємницькі здатності людей до організації виробництва товарів та послуг підприємництва;
- науково - технічний прогрес - науку.

Ресурси переплітаються і взаємодіють. Так, капітал витрачається підприємцями на закупівлю природних і трудових ресурсів, результатів науково-технічного прогресу. В свою чергу, науково - технічний прогрес сприяє зростанню ефективності використання капіталу, збільшує віддачу від природних та трудових ресурсів, покращує організацію виробництва.

У ринковій економіці кожен з цих ресурсів являє собою начебто великий ресурсний ринок, що складається, у свою чергу, з безлічі ринків конкретного ресурсу. Саме тому часто говорять про ресурси (економічні ресурси), маючи на увазі, наприклад, не всі природні ресурси, а електроенергію, мазут і т.д.

Споживачами економічних ресурсів є здебільшого підприємства (фірми), бо саме вони здійснюють виробництво різноманітних товарів (послуг).

Власниками економічних ресурсів є домашні господарства, підприємства або держава. Всі вони на ринку виступають як незалежні власники ресурсів.

Ресурси мають свою ціну. Вона визначається на ринках ресурсів, де власники ресурсів продають їх покупцям (споживачам) і мають від цього грошовий дохід у вигляді плати за використання ресурсів:

- природних - ренту (земельну, гірську, плату за воду і т.д.);
- трудових - заробітну плату;
- капіталу - процент (як дохід власників грошового капіталу) і прибуток (як дохід власників реального капіталу);
- підприємницької здатності - підприємницький дохід;
- науково-технічного прогресу - дохід від інтелектуальної власності.

Слід зазначити, що залежно від сутності явища замість терміну "економічні ресурси" використовують терміни "фактори виробництва", "виробничі ресурси" або "фактори економічного росту".

Щодо виробництва, то складові економічних ресурсів (виробничих ресурсів) різні за призначеннями, роллю, яку вони відіграють у виробничому процесі і за формою відшкодування вартості.

Вартість використаних у виробничому процесі виробничих ресурсів є витратами підприємства (підприємця) і включається до собівартості продукції. Отже, відтворення виробничих ресурсів відбувається за рахунок виручки (виторгу) від реалізації.

Скорочення питомих витрат виробничих ресурсів сприяє зниженню собівартості, а відтак збільшенню прибутку і підвищенню рівня рентабельності.

На рівень питомих витрат виробничих ресурсів впливають так звані внутрішні (що залежать від діяльності підприємства) й зовнішні (ті, що не залежать від зусиль підприємства) чинники. Підприємства, як правило, впливають на так звані змінні витрати (витрати у натуральних вимірниках, матеріалів, електроенергії, мазуту, палива і т.ін.). Для цього впроваджуються ресурсозберігаючі технології, бережливе ставлення до будь-яких економічних ресурсів і т.ін.

Зовнішні фактори - це ціни, рівень відсотків за банківський кредит, ставки податків та ін. Заходи щодо зменшення впливу на собівартість цих чинників інші. Це, насамперед, зменшення суми залучених кредитів, суми об'єктів оподаткування і т.ін. або отримання пільг щодо кредитування та оподаткування.

Виробничо-господарська діяльність суб'єктів господарювання ЖКГ пов'язана із залученням значних матеріальних ресурсів. Так, у структурі собівартості послуг житлового господарства матеріальні витрати складають 43%, з них на електроенергію 13%; у собівартості продукції водопостачання матеріальні витрати становлять 67%, з них на електроенергію 33%; у собівартості послуг водовідведення, відповідно 48 і 35%; в тепловому господарстві матеріальні витрати складають 79 %, з них паливо - 49% і т.ін. Ефективність використання матеріальних ресурсів справляє безпосередній вплив на результати фінансово - господарської діяльності підприємств. В ефективному використанні цих ресурсів зацікавлене й суспільство в цілому. З

метою раціонального використання ресурсів (зокрема природних) суб'єктами господарювання, ефективного управління власністю та формування централізованих фінансових ресурсів держава встановлює відповідні платежі.

До передбачених податковим законодавством України для суб'єктів господарювання платежів за ресурси можна віднести: плату (податок) за землю; податок з власників транспортних засобів; податок на нерухоме майно (нерухомість); збір за спеціальне використання природних ресурсів (лісовий податок, плата за воду, плата за корисні копалини); збір за забруднення навколишнього природного середовища.

Вплив цих платежів на результати фінансово-господарської діяльності підприємств досягається через формування собівартості і розподіл прибутку. Зменшення суми вказаних платежів, якщо вони здійснюються за рахунок прибутку, збільшує обсяг чистого прибутку. Якщо вказані платежі відносяться на собівартість, то їх скорочення зменшує поточні витрати господарської діяльності, що в кінцевому підсумку збільшує обсяг прибутку.

Плату за землю введено з метою формування ресурсів для фінансування:

- заходів з раціонального використання та охорони землі;
- відшкодування власникам землі і землекористувачам витрат, що пов'язані з веденням господарства на землях гіршої якості;
- розвитку інфраструктури населених пунктів.

Порядок обчислення і сплати податку на землю регулюється Законом України "Про плату за землю" від 19.06.1996р. і подальшими доповненнями до нього.

На рис. 5.5. подано структурно – логічну схему плати (податку) на землю.

Об'єктом плати за землю є земельна ділянка, що перебуває у власності або користуванні. Платниками є власники землі й землекористувачі.

Ставки земельного податку встановлено в розмірі 1% від грошової оцінки землі. Якщо грошової оцінки земельних ділянок не проведено, то використовують середні ставки земельного податку (за 1 кв.м) (див. табл. 5.1.). Ці ставки диференційовані залежно від кількості населення в населеному пункті: вони збільшуються із збільшенням його кількості.

Суб'єкти підприємницької діяльності сплачують земельний податок за *рахунок собівартості*, одночасно земельний податок включається до складу валових витрат. Отже, він зменшує суму оподаткованого прибутку, а відтак і податку на прибуток.

Плата за землю надходить на рахунок місцевих бюджетів. Отже, рішення про надання чи не надання пільг (повне звільнення від податку або зниження суми податку на повний строк) *приймають органи місцевої влади*.

На суму надання пільг зменшуються витрати користувачів землі - виробників житлово-комунальних послуг. Це має позначитися (у бік зниження) на розмірі тарифів, бо сьогодні згідно з діючим законодавством, плата за землю є складовою собівартості. Тут собівартість - основа ціноутворення. Отже, від надання пільг землекористувачам - підприємствам ЖКГ мають виграти споживачі послуг через зниження тарифів.

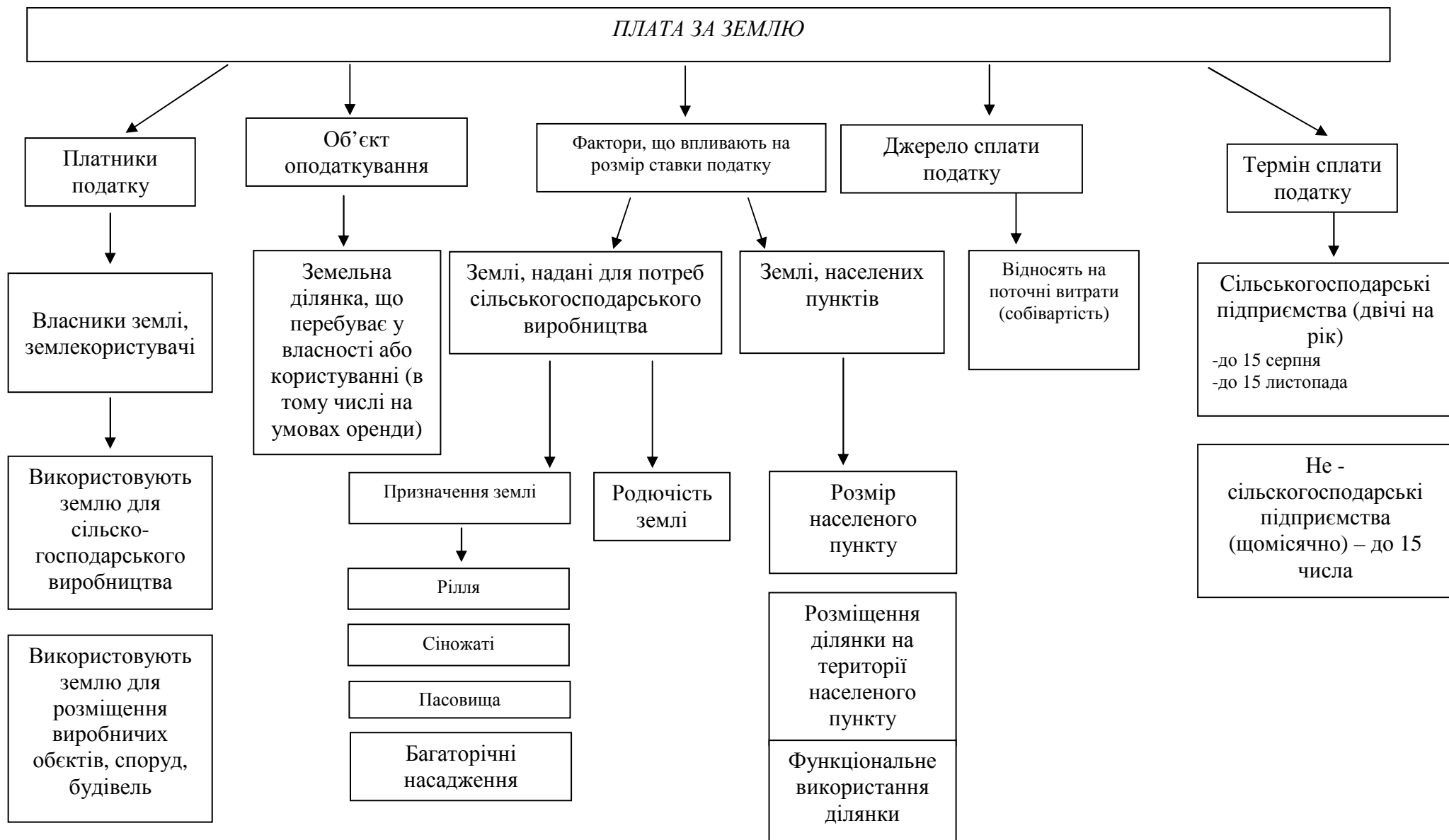

Рис. 5.5. Структурно-логічна схема плати (податку) за землею

Податок на нерухоме майно (нерухомість) є досить поширеним у практиці оподаткування зарубіжних країн. Він виконує як фіскальну, так і регулюючу функції.

У Законі України “Про систему оподаткування” передбачений і податок на нерухоме майно суб’єктів господарювання. Але законодавчих актів щодо такого податку поки ще не схвалено. Мета введення цього податку – забезпечити збалансування доходів і витрат бюджету держави і сприяти підвищенню ефективності використання нерухомості суб’єктами господарювання.

Структурно – логічну схему податку згідно з проектом Закону “Про податок на нерухоме майно (нерухомість)” подано на рис. 5.6.

Передбачається, що податок на нерухомість (згідно зі згаданим вище проектом Закону) має бути загальнодержавним податком і є різновидом податку на майно.

Податок на нерухомість може включати суми податків на землю, будівлі й споруди. Нерухомість – це земля і постійно розміщені на ній будівлі та споруди. Будівлі – це житлові будинки, офіси, гаражі, дачі. Споруди – це об’єкти, що підпадають під визначення першої групи основних фондів, за винятком будівель. Якщо об’єкт, який належить до основних фондів першої групи, використовується одночасно як споруда і як будівля, платник податку має звернутися до податкової адміністрації із заявою про розмежування напрямів використання такого об’єкта з метою окремого визначення податкових баз і строків оподаткування.

5.6. Сплата підприємством непрямих податків

В Україні використовуються три види непрямих податків: акцизний збір (специфічний акциз), податок на додану вартість (універсальний акциз) і мито.

Непрямі податки включають у ціни товарів, що реалізуються, робіт, що виконуються, послуг, що надаються. Ці податки є ціновірним елементом і можуть суттєво впливати на загальний рівень цін.

На рис. 5.7. зображено структурно – логічну схему формування цін реалізації товарів з урахуванням непрямих податків залежно від сфери діяльності та умов придбання товарів суб’єктами господарювання.

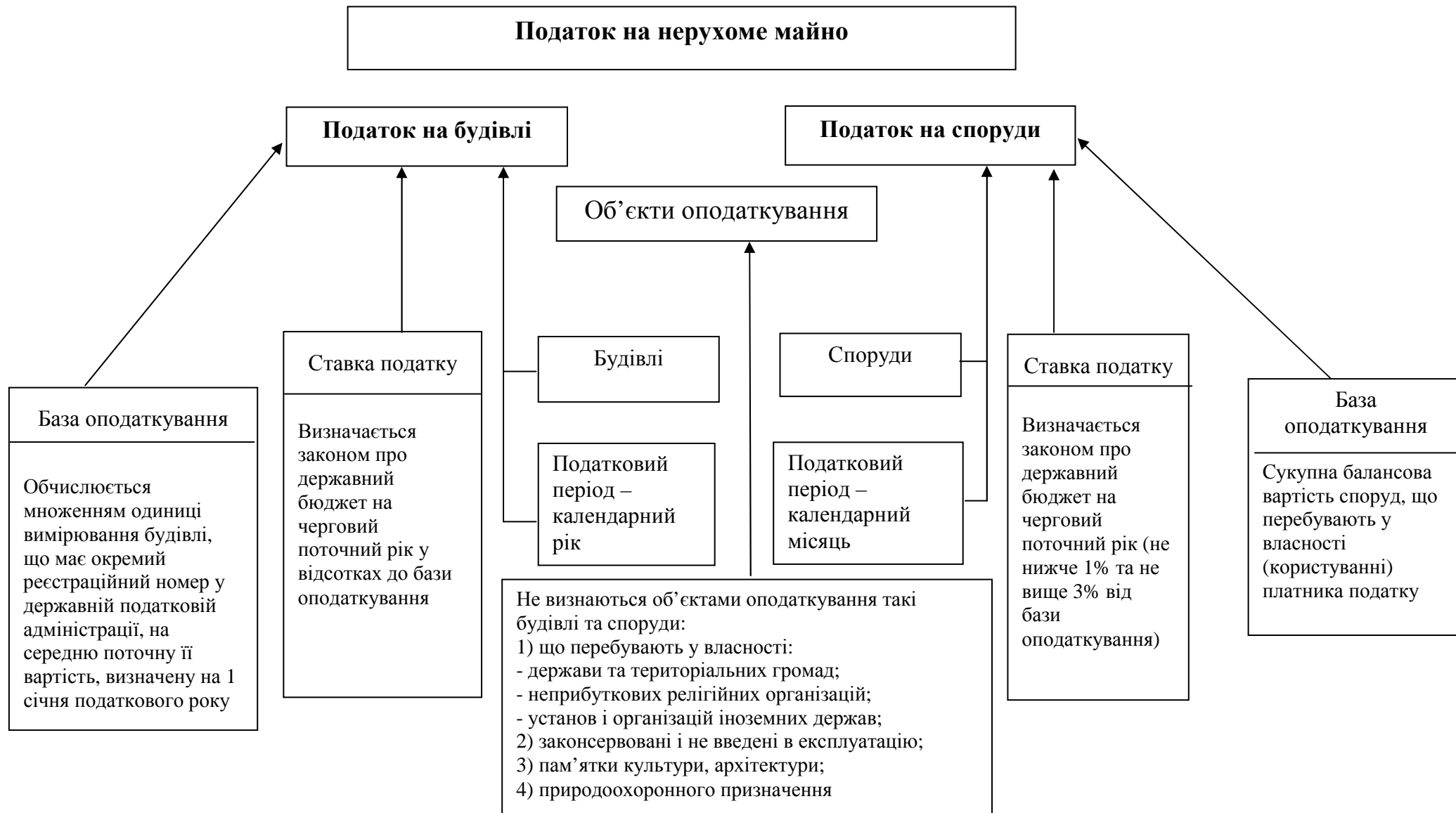
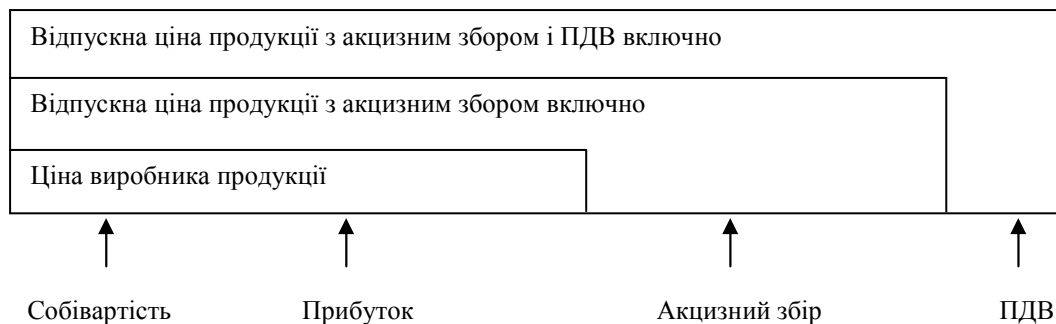
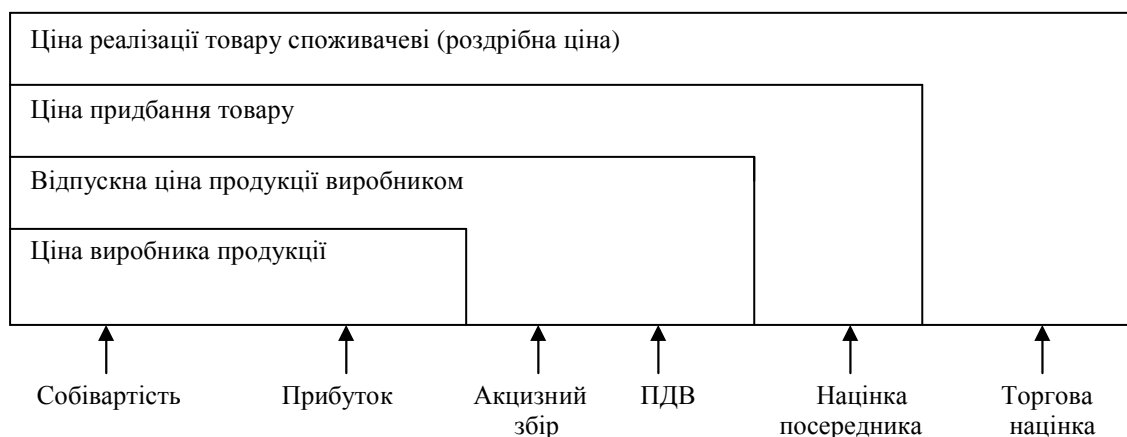

Рис. 5.6. Структурно-логічна схема податку на нерухоме майно (нерухомість)

1. Формування цін реалізації товарів підприємствами – виробниками продукції

2. Формування цін реалізації товарів, придбаних у внутрішніх виробників

3. Формування цін реалізації імпортованих товарів

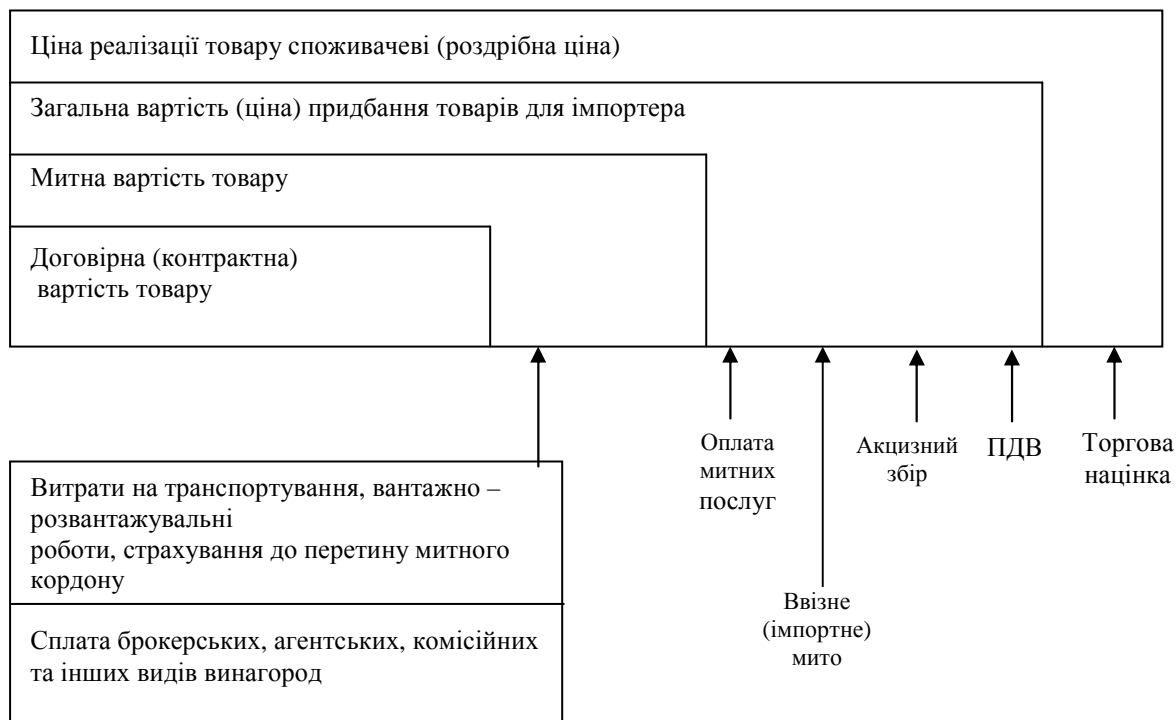

Рис. 5.7. Структурно – логічна схема формування цін реалізації товарів із включенням у них непрямих податків

Податок на додану вартість (ПДВ) домінує серед непрямих податків. Він виконує фіскальну функцію і справляє значний вплив на фінансово – господарську діяльність суб'єктів господарювання, їх фінансовий стан.

Чинним законодавством встановлено порядок обчислення і сплати ПДВ, механізм його впливу на фінансово – господарську діяльність підприємств.

Платниками податку в бюджет є суб'єкти господарської діяльності (юридичні особи) і громадяни (фізичні особи), які здійснюють підприємницьку діяльність на території України.

Об'єктом оподаткування є операції, пов'язані з продажем товарів (робіт, послуг) усередині держави, їхнім імпортом чи експортом.

Слід звернути увагу на те, що законодавчо визначено поняття продажу товарів (робіт, послуг). **Продаж товарів** – це будь-які операції, що здійснюються згідно з договорами та передбачають передачу права власності на товари за компенсацію, а також операції з безоплатного надання товарів.

Не є продажем операції з передачі товарів згідно з договорами комісії (консигнації), поруки, відповідального зберігання, довірчого управління, оренди (лізингу) та інших громадянсько-правових договорів, що не передбачають передавання права власності на товари іншій особі.

Продаж послуг (робіт) – це будь-які операції цивільно-правового характеру з надання послуг (робіт) з передаванням права користування або розпорядження товарами, у тому числі нематеріальними активами, за компенсацію, а також операції з безкоштовного надання послуг.

Згідно із Законом “Про податок на додану вартість” застосовуються дві ставки оподаткування : 20 % і нульова.

Термін сплати ПДВ у бюджет залежить від обсягу операцій, що оподатковуються.

Сплата ПДВ має здійснюватися не пізніше 20 числа місяця.

5.7. Місцеві податки і збори

Підприємства і організації беруть участь у формуванні фінансових ресурсів місцевих органів влади, сплачуючи місцеві податки й збори. Юридичні й фізичні особи забезпечують наповнення бюджетів місцевих, селищних і сільських рад фінансовими ресурсами, що, в свою чергу, позитивно впливає на діяльність підприємств.

Особливості стягнення і впливу місцевих податків і зборів на фінансово-господарську діяльність суб'єктів господарювання полягає в наступному:

а) суб'єкти господарювання відносять місцеві податки і збори на собівартість продукції (робіт, послуг), що впливає на формування їхнього прибутку;

б) місцеві податки і збори включають до складу валових витрат, на які зменшується валовий дохід, а отже, зменшується сума оподаткованого прибутку.

Постановою Кабінету Міністрів від 20 травня 1993 р. “Про місцеві податки і збори” було встановлено 17 видів платежів у місцеві бюджети.

Місцеві податки:

- комунальний податок;
- податок на рекламу.
- місцеві збори:
- ринковий збір;
- готельний збір;
- за право використання місцевої символіки;
- за паркування автотранспорту;
- за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі і сфери послуг;
- за дозвіл на проведення місцевих аукціонів, конкурсного розпродажу і лотерей;
- за право проведення кіно- і телезйомок;
- за проїзд територією прикордонних областей автотранспортом, що прямує за кордон, та ін.

Вдосконалення системи місцевих податків і зборів відображено у проекті Податкового кодексу України. У ньому передбачені суттєві зміни щодо місцевих податків і зборів, а саме скорочується їх загальна кількість і скасовується комунальний податок.

За проектом Податкового кодексу України обов'язковими для запровадження органами місцевого самоврядування мають бути такі податки і збори:

- податок з реклами;
- готельний збір;
- збір за паркування автотранспорту;
- ринковий збір;
- збір за організацію гастрольних заходів;
- збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг.

Місцеві податки і збори встановлюються органами місцевого самоврядування згідно з нормами Податкового кодексу, у межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць і зараховуються до їхніх бюджетів.

Крім місцевих податків і зборів, що є обов'язковими, органи місцевого самоврядування можуть встановлювати інші місцеві податки і збори: курортний податок, збір за видачу дозволу на будівництво в населених пунктах об'єктів виробничого призначення, індивідуального, дачного будівництва, будівництва садових будинків і гаражів.

Питання для обговорення

1. Дайте визначення системи оподаткування.
2. Назвіть принципи оподаткування.
3. Назвіть функції податків. У чому полягає сутність кожної з них?
4. Роль податків у розширеному відтворенні.
5. Назвіть джерела основних податків, що сплачуються підприємствами.

6. Які необхідність і значення оподаткування прибутку підприємств?
7. Розкрийте сутність і значення податку (плати) за землю.
8. Дайте характеристику податку з власників транспортних засобів.
9. Охарактеризуйте сутність і значення податку на нерухомість.
10. У чому полягає економічна сутність непрямих податків?
11. Розкрийте механізм впливу непрямих податків на діяльність суб'єктів підприємницької діяльності.
12. Назвіть платників, об'єкт оподаткування, ставки, термін сплати до бюджету податку на додану вартість.
13. Дайте характеристику місцевих податків і зборів.
14. Назвіть особливості впливу місцевих податків і зборів на результати підприємницької діяльності юридичних осіб.
15. Дайте характеристику спрощеної системи оподаткування суб'єктів малого підприємництва. Назвіть умови переведення ставки податку, терміни сплати.

Тести до розділу 5

Знайдіть правильну відповідь.

Тест 1. Основним призначенням оподаткування підприємства є:

- 1) отримання коштів для фінансування соціальної сфери;
- 2) формування доходів державного бюджету;
- 3) стимулювання діяльності підприємства;
- 4) формування доходів місцевих бюджетів;
- 5) регулювання цін.

Тест 2. При використанні якого джерела сплати найбільше виявляється регулююча функція податків:

- 1) виручка від реалізації;
- 2) собівартість продукції;
- 3) прибуток від реалізації;
- 4) загальний прибуток підприємства;
- 5) амортизаційні відрахування;
- 6) кредиторська заборгованість.

Тест 3. Який з недоліків чинної системи оподаткування підприємств в Україні є найсуттєвішим?

- 1) нестабільність законодавства;
- 2) високі ставки податків;
- 3) велика кількість податків;
- 4) терміни сплати податків не є оптимальними;
- 5) податкові пільги недостатньо стимулюють розвиток підприємництва.

Тест 4. Назвіть найбільш повне визначення поняття “податкова система”:

- 1) сукупність податків і зборів, що їх визначає держава;
- 2) сукупність податків, що їх визначає держава;
- 3) сукупність загальнодержавних і місцевих податків і зборів;
- 4) сукупність обов’язкових платежів, що стягуються в установленому законами порядку до бюджетів різних рівнів, а також до державних цільових фондів;
- 5) сукупність обов’язкових платежів до бюджетів різних рівнів, а також до державних цільових фондів.

Тест 5. До місцевих податків і зборів належать:

- 1) податок “мито”;
- 2) податок на нерухоме майно;
- 3) комунальний податок;
- 4) збір за використання місцевої символіки;
- 5) податок на землю.

Тест 6. Основним призначенням оподаткування прибутку є:

- 1) стимулювання інвестиційної діяльності підприємства;
- 2) регулювання фінансово – господарської діяльності;
- 3) забезпечення формування доходів місцевих бюджетів;
- 4) регулювання формування і використання прибутку підприємств;
- 5) регулювання амортизаційних відрахувань.

Тест 7. Джерелом сплати податку на прибуток є:

- 1) кошти резервного фонду підприємства;
- 2) собівартість;
- 3) виручка від реалізації;
- 4) чистий прибуток;
- 5) податковий кредит;
- 6) загальний прибуток підприємства.

Тест 8. Основним призначенням непрямих податків є:

- 1) регулювання обсягів виробництва і реалізації продукції;
- 2) регулювання рівня цін на продукцію (роботи, послуги);
- 3) формування доходів державного бюджету;
- 4) формування доходів місцевих бюджетів;
- 5) регулювання обсягів і структури експорту товарів.

Тест 9. Основний негативний вплив непрямих податків на фінансово – господарську діяльність підприємств полягає в тому, що:

- 1) зростають ціни на товари;
- 2) зменшується сума чистого прибутку підприємства;

- 3) можлива іммобілізація оборотних коштів для сплати непрямих податків;
- 4) зростає собівартість продукції;
- 5) зменшується обсяг реалізації.

Тест 10. Об'єктом оподаткування, що використовується для обчислення ПДВ є:

- 1) прибуток від реалізації продукції;
- 2) собівартість випущеної продукції;
- 3) загальний прибуток підприємства;
- 4) амортизаційні відрахування;
- 5) відпускна ціна відвантаженої продукції, включаючи акцизний збір;
- 6) вартість продукції, відвантаженої покупцям.

Тест 11. Факторами, що впливають на розмір ставки податку на землю в населеному пункті, є:

- 1) розміщення земельної ділянки в межах міста;
- 2) ефективність використання земельної ділянки;
- 3) кількість населення в місті;
- 4) розмір земельної ділянки;
- 5) призначення земельної ділянки (її використання).

Тест 12. Назвіть основне призначення податку з власників транспортних засобів:

- 1) забезпечити підвищення якості виробництва транспортних засобів;
- 2) забезпечити фінансування автомобільних доріг;
- 3) підвищити ефективність використання автомобільного транспорту;
- 4) забезпечити підвищення якості виробництва транспортних засобів;
- 5) забезпечити екологічний захист навколишнього середовища.

Тест 13. Назвіть фактори, що впливають на розмір ставки податку з власників транспортних засобів:

- 1) екологічний стан автомобіля;
- 2) вантажопідйомність автомобіля;
- 3) час випуску автомобіля;
- 4) потужність двигуна;
- 5) пробіг транспортного засобу.

Тест 14. Основною метою змін в оподаткуванні малого підприємництва є:

- 1) збільшення надходження коштів до місцевих бюджетів;
- 2) сприяння розвитку малого підприємництва;
- 3) підвищення рентабельності;
- 4) зменшення податкового навантаження на виробника;
- 5) спрощення порядку оподаткування.

Тест 15. Джерелом сплати єдиного податку суб'єктами малого підприємництва є:

- 1) амортизаційні відрахування;
- 2) собівартість продукції;
- 3) чистий прибуток;
- 4) загальний прибуток;
- 5) виручка від реалізації продукції (робіт, послуг).

Тест 16. Об'єктами оподаткування, що використовуються за обчислення єдиного податку для суб'єктів господарювання, є:

- 1) собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг);
- 2) обсяг виручки від реалізації продукції (робіт, послуг);
- 3) середньооблікова чисельність працівників за рік;
- 4) прибуток підприємства;
- 5) сума виплаченої заробітної плати.

Тест 17. Основним призначенням місцевих податків і зборів є:

- 1) формування доходів місцевих бюджетів;
- 2) підвищення якості комунальних послуг;
- 3) розвиток місцевої інфраструктури;
- 4) підтримка вітчизняних виробників;
- 5) регулювання розвитку промисловості.

Тест 18. Джерелами сплати місцевих податків і зборів є:

- 1) амортизаційні відрахування;
- 2) виручка від реалізації продукції;
- 3) собівартість;
- 4) загальний прибуток підприємства;
- 5) валовий дохід.

Тест 19. Вплив місцевих податків і зборів на показники фінансово – господарської діяльності підприємств полягає в наступному:

- 1) поліпшується якість продукції;
- 2) підвищується рентабельність виробництва;
- 3) збільшується собівартість продукції;
- 4) зменшується чистий прибуток;
- 5) збільшується виручка від реалізації продукції, послуг.

РОЗДІЛ 6. Оборотні кошти та їх організація на підприємстві

Основні терміни й поняття: *абонентська заборгованість; виробничі запаси; гарантійний запас; дебіторська заборгованість; коефіцієнт авантаження; коефіцієнт оборотності; незавершене виробництво; ненормовані оборотні кошти; норматив власних оборотних коштів; норма оборотних коштів; нормовані оборотні кошти; непродуктивні витрати; втрати; поточний запас; прискорення оборотності; оборотні фонди; фонди обігу; система розрахунків; термін обороту оборотних фондів.*

6.1. Сутність оборотних засобів, їх класифікація

Виробничі фонди, що являють собою матеріальну основу виробництва, по - різному і різною мірою переносять свою вартість на створену продукцію. Цим і обумовлюється розподіл виробничих фондів на основні й оборотні.

Оборотні фонди - це частина виробничих фондів, що повністю споживається у кожному виробничому циклі, переносять свою вартість на створену продукцію і для продовження виробництва відтворюється як в натуральній, так і у вартісній формі після кожного виробничого циклу.

До оборотних фондів відносять сировину, основні й допоміжні матеріали, паливо й пальне, куповані напівфабрикати, тару й тарні матеріали, запасні частини, незавершене виробництво та ін.

Перелічені оборотні фонди називають елементами оборотних фондів або статтями.

Для забезпечення єдності виробництва та обігу необхідні обігові кошти, що включають готову продукцію, грошові кошти, розрахунки та інші активи.

Оборотні виробничі фонди і фонди обігу, постійно рухаючись, забезпечують безперебійний кругообіг коштів. При цьому відбувається постійна та закономірна зміна форм авансованої вартості: з грошової вона перетворюється в товарну, а потім у виробничу і знову в товарну і грошову. Таким чином, виникає необхідність авансування коштів для забезпечення безперервного руху оборотних виробничих фондів та обігових фондів для утворення необхідних виробничих запасів, незавершеного виробництва, готової продукції та умов для її реалізації.

Рух оборотних виробничих фондів і обігових фондів має однаковий характер і становить єдиний процес. Це дає змогу об'єднати оборотні виробничі фонди й обігові фонди в єдине поняття - оборотні засоби.

Оборотні засоби - сукупність грошових коштів, авансованих для створення і використання оборотних виробничих фондів та обігових фондів для забезпечення безперервного процесу виробництва та реалізації продукції (див. рис. 6.1).

Перелік оборотних засобів за елементами називають їх складом, а

співвідношення окремих елементів у загальному обсязі оборотних засобів – структурою. Структура виражається у відсотках. Вона може бути досить різною залежно від галузі, до якої належить підприємство.

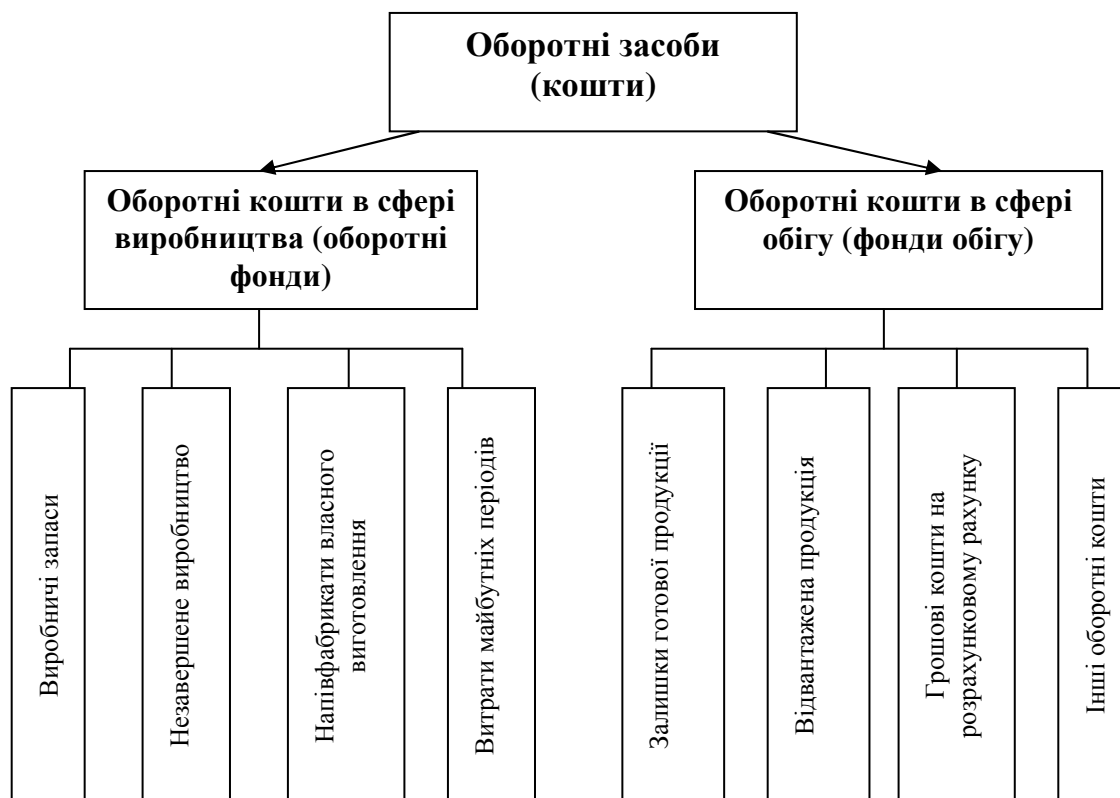

Рис. 6.1 - Склад оборотних засобів (коштів)

Оборотні кошти підприємств класифікують (грукують) за наступними ознаками:

1. *За економічним змістом:*

- виробничі оборотні фонди;
- фонди обігу (з огляду на це розрізняють оборотні кошти в сферах виробництва та обігу).

2. *За призначенням у виробничому процесі:*

- оборотні фонди (виробничі запаси, незавершене виробництво, напівфабрикати власного виготовлення, витрати майбутніх періодів);
- фонди обігу (залишки готової продукції, відвантажена продукція, грошові кошти на розрахунковому рахунку, дебіторська заборгованість, інші оборотні кошти).

3. *За принципом формування:*

- нормовані оборотні кошти;
- ненормовані оборотні кошти;

4. За джерелом формування:

- власні;
- позичені.

Схему класифікації оборотних коштів наведено на рис.6.2.

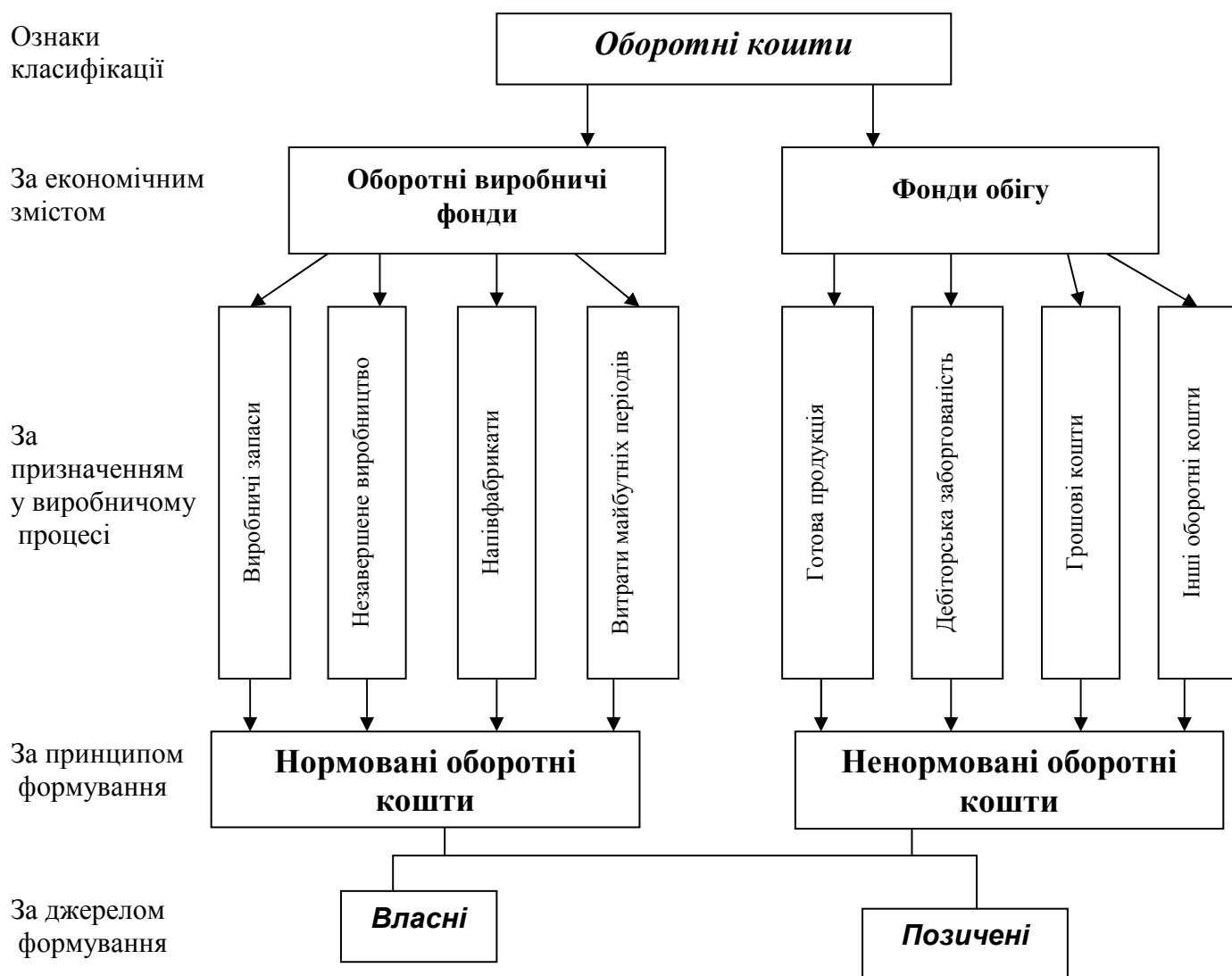

Рис. 6.2 – Схема класифікації оборотних коштів

За економічним змістом **оборотні виробничі фонди** – це предмети праці, елементи яких повністю споживаються в кожному виробничому циклі, втрачають свою натуральну форму і цілком переносять свою вартість на вартість продукції.

Економічний зміст **фондів обігу** втілений у готовій продукції, грошових коштах (на рахунках і в касі) і дебіторській заборгованості.

Виробничі запаси включають такі елементи: сировина; основні

матеріали; напівфабрикати, що потребують витрат живої праці для перетворення їх на готову продукцію і є необхідним компонентом її виготовлення; тара; запасні частини, готові деталі, агрегати, вузли, що використовуються для проведення ремонтів; паливо і пальне, що передбачається для технологічних потреб виробництва, експлуатації транспортних засобів, виробництва енергії та опалення будівель; допоміжні матеріали, що надають продукції необхідних властивостей; малоцінний інвентар та швидкозношувані предмети, що використовуються не більше одного року або операційного циклу, якщо він довший за рік.

Готова продукція – вартість товарів, створених у виробництві і готових до реалізації, вартість товарів, що знаходяться на складі.

Незавершене виробництво – це вартість продукції, що на момент розрахунку знаходиться в будь-якій стадії виробництва.

Витрати майбутніх періодів – вартість заздалегідь сплачених витрат.

Дебіторська заборгованість – сума грошових коштів, пред'явлених до оплати.

Абонентська заборгованість - сума грошових коштів, яку споживачі комунальних підприємств (абоненти) винні за спожиту комунальну продукцію.

6.2. Особливості складу та структури оборотних коштів у житлово-комунальному господарстві

Оборотні засоби комунальних підприємств відрізняються від оборотних засобів промислових підприємств за кругообігом, складом і структурою. Більшість комунальних підприємств не виготовляють продукції у вигляді готових виробів. Тут оплачується і споживається процес виробництва, а не продукт, що може бути відокремлений від нього. Відсутність у кругообігу готових виробів визначає короткий строк обороту коштів, оскільки продукція (послуги) таких підприємств, як трамваї, тролейбуси, автобуси, лазні, пральні та ін., споживається на місці, оплачується в момент споживання або навіть до отримання послуги (наприклад, у пральні). У зв'язку з цим період обігу, тобто час, протягом якого оборотні засоби перебувають у сфері обігу, суттєво скорочується.

Комунальні підприємства, що постачають споживачам воду, газ, тепло, електроенергію на відміну від підприємств, що надають послуги, одержують плату за реалізовану продукцію тільки після закінчення певного періоду часу. У зв'язку з цим період обігу тут визначається порядком розрахунків за спожиту продукцію, при цьому система наступних розрахунків і пільгових строків оплати населенням рахунків за газ, воду, тепло та електроенергію обумовлює відносно тривале перебування оборотних засобів у розрахунках, тобто у сфері обігу.

У складі оборотних засобів комунальних підприємств відсутні такі елементи, як сировина, основні матеріали та напівфабрикати. Наявність у комунальному господарстві виробництв промислового й

сільськогосподарського типу обумовлює присутність у складі оборотних засобів комунальних підприємств таких не характерних для них елементів оборотних засобів, як запаси сільського господарства, незавершеного виробництва, готових виробів та ін. Наявність коштів у незакінчених розрахунках є наслідком існуючої практики подальшої оплати продукції (послуг) абонентами.

Склад і структура оборотних засобів відрізняються не тільки за галузями комунального господарства, але і в окремих підприємствах однієї галузі. Тут позначається вплив різних умов виробництва та постачання, організації розрахунків та ін.

6.3. Визначення потреби в оборотних коштах. Методи розрахунку нормативів оборотних коштів

Від правильного визначення потреби підприємств в оборотних засобах значною мірою залежить ефективність їх використання. Надходження виручки від реалізації продукції (послуг) часто не співпадає у часі із споживанням матеріальних ресурсів. До отримання виручки від реалізації продукції оборотні засоби є джерелом фінансування поточних виробничих витрат підприємства. Проміжок часу від моменту споживання виробничих запасів, їх перетворення в готову продукцію до її реалізації може бути досить тривалим. Це обумовлює необхідність нормування оборотних засобів, тобто визначення оптимального обсягу оборотних коштів.

Мінімальну планову суму грошових коштів, що постійно необхідна для виробничого процесу, називають **нормативом оборотних коштів**.

Кожному підприємству необхідно правильно визначати оптимальну потребу в оборотних засобах. Це дозволить йому з мінімальними витратами отримувати прибуток, запланований при даному обсязі виробництва. Зниження величини оборотних засобів обумовлює нестійкий фінансовий стан, перебої у виробничому процесі і, як наслідок, зменшення обсягу виробництва та прибутку. Заморожування коштів як у складських запасах готової продукції, так і в понаднормових залишках сировини, матеріалів та ін. обходиться підприємству дуже дорого, бо вільні грошові засоби можна використати більш раціонально для отримання додаткового доходу.

При фінансовому плануванні використовують такі методи розрахунку нормативів власних оборотних коштів:

- аналітичний;
- метод коефіцієнтів;
- нормативний (метод прямого розрахунку).

Аналітичний метод передбачає ретельний аналіз наявних товарно-матеріальних цінностей з наступним коригуванням фактичних запасів і вилученням з них надлишкових.

Метод коефіцієнтів полягає в уточненні чинних на початок розрахункового періоду нормативів власних оборотних коштів згідно із змінами в плановому періоді показників виробництва, що впливають на величину цих коштів.

Аналітичний метод і метод коефіцієнтів використовують на діючих підприємствах, що мають сталі зв'язки з постачальниками, покупцями продукції (послуг), усталений асортимент виробництва.

На нових і реорганізованих підприємствах нормування оборотних коштів виконують нормативним методом (прямого рахунку). Сутність цього методу полягає у розробці та встановленні норм і нормативів оборотних коштів за окремими видами або групами матеріалів та інших товарно-матеріальних цінностей і витрат, а також визначенні загальної суми нормативу власних оборотних коштів на підприємстві в цілому.

Норми на матеріали, паливо і т. ін. виражаються в днях запасів; малоцінний інвентар, інструменти та швидкозношувані предмети – в грошових одиницях на одне робоче місце (а в лазнях – у грошових одиницях на одне роздягальне місце) та в інших відносних величинах.

Норми оборотних коштів визначають на строк роботи підприємства при даному обладнанні й технології. Нормативи власних оборотних коштів у грошовому вираженні розраховують кожен рік на підставі затверджених норм оборотних коштів і показників виробничо-фінансового плану на плановий рік.

Норми оборотних коштів розроблюються кожним підприємством з урахуванням технології, що прийнята на цьому підприємстві, умов і періодичності постачання і середньодобових витрат матеріалів та палива.

При розробці норм оборотних коштів враховують заходи з прискорення оборотності оборотних коштів, бо чим менше часу оборотні кошти затримуються у виробництві та в обігу, тим їх менше потребує підприємство для забезпечення його безперебійної роботи.

Для забезпечення прискорення оборотності оборотних коштів необхідно вести складське господарство і так організувати розрахунки, щоб абонентська та інші дебіторські заборгованості були мінімальними.

Розміри норм оборотних коштів, виражені у відносних величинах, визначають, виходячи з умов постачання та збуту - часу на доставку (перевезення) сировини та матеріалів, системи і форм розрахунків та часу документообігу, тривалості періоду виробництва продукції.

Для розрахунків норм і нормативів власних оборотних коштів основні й допоміжні матеріали поділяють на дві групи. До першої групи відносять сировину, основні й допоміжні матеріали, паливо (крім газу), які використовують у великих кількостях або на значну суму, до другої - всі інші допоміжні матеріали.

Для кожного виду сировини, основних та допоміжних матеріалів, що входять до першої групи, а також для палива визначають їх середньодобові витрати та норми оборотних коштів у днях. Одноденні витрати підраховують, поділивши суму річних витрат на цей матеріал - на

360 днів, а квартальних - на 90 днів.

Норма оборотних коштів для цієї групи товарно-матеріальних цінностей включає:

- час знаходження сировини, матеріалів і палива у дорозі (транспортний запас);
- час, який необхідно витратити на приймання, розвантаження, сортування, складування, а в деяких випадках на лабораторні аналізи;
- час перебування у вигляді складського запасу;
- час перебування у вигляді гарантійного (страхового) запасу.

Транспортний запас визначається тривалістю доставки матеріалів (палива), зменшений на час обороту документів, тобто обмежений часом від моменту відправки до моменту оплати рахунків постачальника. При наявності декількох постачальників визначають середньозважену норму запасу в днях.

Час, потрібний для приймання, розвантаження, сортування, складування та лабораторного аналізу, встановлюють за допомогою хронометражу цих робіт.

Розмір поточного складського запасу сировини та матеріалів визначають залежно від частоти поставок. Поточний складський запас сировини та матеріалів (палива) в днях приймають у розмірі 50% від тривалості інтервалу між двома суміжними поставками. При наявності двох або декількох постачальників одного й того ж матеріалу частоту поставок визначають як середньозважену.

Для розрахунку норм гарантійного (страхового) запасу визначають середнє фактичне відхилення поставок у попередньому році від середнього інтервалу. Це середнє відхилення і буде нормою гарантійного запасу. Однак вона не повинна перевищувати 50% поточного запасу навіть при іногородніх поставках.

Для розрахунків особливого страхового запасу, наприклад, хімікатів для очистки води у період повені встановлюють граничні добові витрати і середню тривалість повені за даними минулих років.

Норматив власних оборотних коштів на сировину, матеріали та паливо визначають, помноживши вартість одноденних витрат (**Р**) сировини, матеріалів, палива на норму оборотних коштів (**Д**) для цього виду (елемента) за формулою

$$H = P \times D,$$

де **Н** - норматив власних оборотних коштів для елементів сировина або матеріали, або паливо;

Р - вартість одноденних витрат на сировину, матеріали або паливо;

Д - середньозважена норма оборотних коштів у днях для сировини, матеріалів або палива.

Середню норму оборотних коштів для допоміжних матеріалів, що

віднесені до другої групи визначають, поділивши їх середній за рік фактичний залишок у грошовому вираженні на одноденні фактичні витрати. Норматив власних оборотних коштів цієї групи визначають за наведеною вище формулою.

Весь норматив власних оборотних коштів комунального підприємства, що встановлюється для створення запасів матеріалів, дорівнює сумі нормативів, обрахованих для першої і другої груп матеріалів.

Норматив власних оборотних коштів на запасні частини, призначені для ремонту обладнання (при виконанні робіт господарським способом), розраховують методом прямих розрахунків, виходячи з потреби в запасних частинах кожного найменування, строків поставки та строків використання їх для ремонту за формулою

$$H = (C \times \text{Ч} \times M \times K : B) \times \text{Ц},$$

де **H** - норматив оборотних коштів на запасні частини для обладнання одного найменування, грн.;

C - норма оборотних коштів для деталей у днях, що визначається залежно від умов постачання;

Ч - кількість однойменних деталей у кожному механізмі;

M - кількість механізмів (обладнання) одного типу;

K - коефіцієнт, що враховує зниження потреби в запасних частинах по однорідних деталях у зв'язку з тим, що при наявності великої кількості взаємозамінюваних та однойменних деталей і однотипних механізмів. Потреби в поточних залишках запасних частин знижуються;

B - строк служби деталей у днях;

Ц - ціна однієї деталі, грн.

Норматив оборотних коштів на автомобільні (тролейбусні) шини розраховують так:

$$H_{\text{аш}} = N_{\text{ш}} \times (\Pi \times K_{\text{ш}} \times \text{Ц}_{\text{ш}} / N_{\text{п}} \times 360),$$

де **N_ш** – норма запасу шин на складі, днів;

Π – річний пробіг транспортних засобів, маш.-км;

K_ш – кількість шин на 1 транспортному засобі;

Ц_ш – ціна 1 комплекту шин, грн.;

N_п – норма пробігу 1 шини, км.

Розрахунок нормативу по незавершеному виробництву виконують за формулою

$$H_{\text{н}} = (C \times \Pi \times K) : D,$$

Тут **H_н** - норматив власних оборотних коштів по незавершеному виробництву, грн.;

C - витрати на виробництво валової продукції, грн.;

П - тривалість виробничого циклу, днів;

К - коефіцієнт зростання витрат у незавершеному виробництві;

Д - кількість днів у плановому періоді, днів.

Коефіцієнт зростання витрат у незавершеному виробництві визначають:

- на підприємствах, де витрати на виробництво здійснюються рівномірно – поділивши суму одноразових матеріальних витрат (**А**) і половину всіх останніх витрат (**Б**) на загальну суму витрат за кошторисом виробництва (**А + Б**) за формулою

$$K = (A + 0,5 B) : (A + B),$$

де **А** - витрати, що здійснюються одноразово на початку процесу виробництва;

Б - всі наступні витрати до закінчення виробництва виробів;

К - коефіцієнт нарощування витрат у незавершеному виробництві;

- на підприємствах, де витрати послідовно приєднуються до вартості виготовлюваної продукції і зростають нерівномірно, тобто за кожний день складають різні суми, - поділивши зростаючі вартості незавершеного виробництва (у процентах до загальної вартості виробництва) на кількість днів виробничого циклу. Наприклад, якщо витрати першого дня циклу складали 15% повної вартості виробництва, першого і другого днів разом - 28, трьох днів - 48, чотирьох - 72, а п'яти днів - 100%, то коефіцієнт зростання витрат становитиме:

$$K = (15 + 28 + 48 + 72 + 100) : 5 = 0,326.$$

Норматив власних оборотних коштів за витратами майбутніх періодів знаходять за формулою

$$H_6 = V_0 + P_n - P_v.$$

Тут **Н₆** - норматив власних оборотних коштів на витрати майбутніх періодів, грн.;

В₀ - сума коштів, вкладених у ці витрати на початок планового періоду, грн.;

Р_п - витрати, що здійснюватимуться у плановому році, грн.;

Р_в - витрати, що включаються в собівартість продукції планового року, грн.

Розрахунок нормативу оборотних коштів за елементом “Готова продукція” виконують за формулою

$$H_{гн} = N_{гн} \times OB_{гн},$$

де $N_{гн}$ – норма запасу готової продукції на складі, днів;

$OB_{гн}$ – одноденний випуск готової продукції за собівартістю, грн.

Для розрахунку нормативу оборотних коштів за елементом “Абонентська заборгованість” (розрахунки зі споживачами) використовують формулу

$$H_a = N_n \times OD,$$

де N_n – середньозвантажений пільговий період сплати за спожиту комунальну продукцію (послуги), днів;

OD – одноденний дохід підприємства від реалізації комунальної продукції (послуг), грн.

На основі виконаних розрахунків нормативів власних оборотних коштів за кожним окремим елементом підраховують загальну суму потрібних підприємству оборотних коштів - норматив власних оборотних коштів на підприємстві в цілому.

6.4. Джерела формування оборотних коштів

Порівняння загальної суми потрібних підприємству власних оборотних коштів на кінець і початок планового періоду визначає **приріст або скорочення власних оборотних коштів**.

Приріст оборотних коштів відображають у фінансовому плані і визначають джерела його фінансування. Визначення джерел формування оборотних коштів дуже важливе для нормальної діяльності підприємства. Недостатність джерел призводить до недофінансування господарської діяльності та фінансованих ускладнень. Наявність зайвих джерел оборотних коштів на підприємстві також негативно впливає на його фінансовий стан: сприяє створенню наднормативних запасів товарно-матеріальних цінностей, відволіканню оборотних коштів з господарського обороту, зниженню відповідальності за цільове і раціональне використання і власних, і позичених коштів.

Власними джерелами фінансування оборотних коштів можуть бути:

- надлишок оборотних коштів на початок року;
- прибуток, що залишається у розпорядженні підприємства;
- приріст сталих пасивів, тобто приріст кредиторської заборгованості, що постійно знаходиться в обороті підприємства, – це прирівняні до власних джерела;
- емісія цінних паперів;
- інші джерела.

Надлишок або брак оборотних коштів визначається зіставленням наявності власних оборотних коштів за балансом з потребою (нормативом) в них. Наявність власних оборотних коштів визначають як різницю між сумою I розділу пасиву та сумою I розділу активу бухгалтерського балансу.

Якщо сума фактичної наявності власних оборотних коштів більша за

норматив – підприємство має надлишок, якщо ж навпаки – брак власних оборотних коштів.

Сума прибутку, що спрямовується на поповнення власних оборотних коштів, залежить від очікування розмірів приросту нормативу оборотних коштів, загального обсягу залучення позикових коштів та інших факторів.

Сталі пасиви – це кошти цільового призначення, які в результаті діючої системи грошових розрахунків постійно перебувають у господарському обігу підприємства, але йому не належать. До моменту використання таких коштів за цільовим призначенням вони в сумі мінімального залишку є джерелами формування оборотних коштів підприємства.

На підприємствах застосовуються різні методи розрахунку сталих пасивів залежно від їх виду. За питомою вагою найбільшу частку сталих пасивів утворює заборгованість із заробітної плати. Розмір мінімальної заборгованості заробітної плати залежить від часу її виплати і терміну, за який вона виплачується. Чим більший розрив між терміном виплати заробітної плати і кінцевою датою періоду, за який вона сплачується, тим вища заборгованість, тим більше коштів підприємство може використовувати в своєму господарському обороті. Наприклад, якщо виплата заробітної плати здійснюється за першу половину місяця 22-го числа, а за другу половину – 7-го числа наступного місяця, то в обороті підприємства завжди перебуває шестиденна сума заробітної плати.

Як джерело формування власних оборотних коштів використовується і мінімальна заборгованість щодо резерву майбутніх платежів, які створюються переважно за рахунок нарахувань на оплату відпусток.

Слід зазначити, що на покриття приросту нормативу оборотних коштів спрямовується не вся сума сталих пасивів, а тільки приріст її в плановому році, адже базову їх суму враховано в попередні роки.

Окрім власних та прирівняних до них коштів підприємства для фінансування приросту нормативу оборотних коштів залучають фінансові ресурси у вигляді короткострокових кредитів банку, комерційного кредиту, кредиторської заборгованості. Таке залучення обумовлено тим, що на підприємствах виникають проблеми з несвоєчасним і неповним виконанням договірних зобов'язань постачальниками та через інші обставини, що спричиняють потребу в додаткових коштах. Покрити додаткову потребу лише власними джерелами підприємства не в змозі і змушені залучати кошти.

Основне призначення банківських кредитів – фінансування витрат, пов'язаних з тимчасовим збільшенням виробничих запасів та інших видів матеріальних цінностей.

Короткостроковий кредит надається строком до одного року.

Поширеною формою залучення коштів інших суб'єктів господарювання є комерційний кредит. Він використовується підприємствами за браком фінансових ресурсів для розрахунків з постачальниками. В такому випадку виникає необхідність відстрочки платежу за продукцію, що поставляється. І від споживача він замість грошей одержує боргове зобов'язання.

Застосування комерційного кредиту набуло розвитку в період

становлення ринкової економіки. Його використання позитивно впливає на економіку підприємства, оскільки спрощує реалізацію товарів, прискорює обертання оборотних коштів і зменшує потребу в кредитних і грошових ресурсах.

Наявність на підприємстві кредиторської заборгованості постачальникам свідчить про участь в його господарському обігу коштів інших суб'єктів господарювання.

Кредиторська заборгованість – це короткострокові зобов'язання підприємств, що виникають за розрахунками з бюджетом, за розрахунковими документами, строк оплати яких не настав і які не сплачено в строк, за короткостроковими кредитами.

Кредиторська заборгованість буває: допустимою (нормальною), якщо її зумовлено чинним порядком розрахунків, і простроченою, що утворюється в результаті порушення покупцями порядку і термінів оплати розрахункових документів. Розмір і тривалість простроченої кредиторської заборгованості залежать від конкретних умов організації та використання оборотних коштів, особливо від розміру й тривалості простроченої дебіторської заборгованості, головним джерелом покриття якої і є кредиторська заборгованість.

Наявність простроченої кредиторської заборгованості, її участь у формуванні та використанні оборотних коштів підприємства свідчить про серйозні негаразди в його господарській діяльності.

Особливості різних джерел формування і принципи різного режиму використання власних і залучених оборотних коштів впливають на їх обертання, ефективність використання всього оборотного капіталу. Рациональне формування джерел оборотних коштів має значний вплив на процес виробництва, на фінансові результати і фінансовий стан підприємства.

6.5. Показники стану і використання оборотних коштів

Для характеристики стану оборотних коштів перш за все визначають їх наявність на певну дату. (Методика розрахунку наведена вище). Порівняння фактичної наявності оборотних коштів з нормативом дає змогу визначити брак або надлишок власних оборотних коштів.

Брак власних оборотних коштів – перевищення нормативу оборотних коштів над їх фактичною наявністю. Основними причинами браку власних оборотних коштів можуть бути: несвоєчасне фінансування приросту нормативу оборотних коштів; невиконання планів прибутку; слабка відповідальність підприємств за формування і збереження власних оборотних коштів; наявність дебіторської заборгованості (несвоєчасні розрахунки); значне підвищення цін у результаті інфляційних процесів тощо.

Надлишок власних оборотних коштів – перевищення розмірів оборотних коштів понад норматив, необхідний для задоволення постійних мінімальних потреб виробництва в ресурсах. Може виникнути внаслідок перевиконання плану прибутку, неповного внеску платежів до бюджету, неповного використання прибутку на цілі, передбачені фінансовим планом та ін.

Другим показником, що характеризує стан оборотних коштів, є коефіцієнт реальної вартості оборотних коштів у майні підприємства ($K_{p.v.}$). Він визначається як відношення вартості оборотних коштів до вартості майна підприємства за формулою

$$K_{p.v.} = \Phi_n / M,$$

де Φ_n – фактична наявність (вартість оборотних коштів, грн.);

M – вартість майна підприємства, грн.

Коефіцієнт реальної вартості оборотних коштів показує, яку частку в майні підприємства вони займають. Розмір цієї частки має бути достатнім для забезпечення можливості безперебійного виробництва і, в разі необхідності, швидкої ліквідності оборотних активів.

Ефективність використання оборотних коштів характеризується швидкістю їх обертання, оборотністю.

Оборотність оборотних коштів визначає співвідношення між обсягом реалізованої продукції (P) і розміром (середнім залишком) (C_o) оборотних коштів підприємства за певний період (D).

У розрахунках з метою спрощення приймають: тривалість місяця - 30, кварталу - 90, року - 360 днів.

Для визначення оборотності оборотних коштів використовують такі показники:

■ Коефіцієнт оборотності (K_o) - виражає кількість повних кругооборотів оборотних коштів. Розраховується як співвідношення суми виручки від реалізації продукції (P) і суми власних оборотних коштів (C_o) за формулою

$$K_o = P : C_o.$$

Наприклад, якщо підприємство за рік реалізувало продукції на 630,0 млн. грн. при середньому залишку оборотних коштів 70,0 млн. грн., то коефіцієнт оборотності дорівнює: $K = 630,0 : 70,0 = 9$. Це означає, що оборотні кошти протягом року зробили 9 оборотів. Коефіцієнт оборотності використовують для порівняння швидкості обороту коштів різних підприємств як однієї галузі, так і різних галузей міського господарства.

■ Оборотність коштів у днях O_d (тривалість одного обороту) - найбільш наочно характеризує швидкість оборотності оборотних коштів. Тривалість одного обороту (O_d) розраховують як співвідношення кількості днів у розрахунковому періоді (D) до коефіцієнта оборотності за формулою

$$O_d = D : K.$$

У нашому прикладі оборотність у днях становить $360 : 9 = 40$ днів. Це означає, що оборотні кошти зробили повний кругооборот за 40 днів.

■ Сума реалізованої продукції (послуг) Π_p на 1 грн. оборотних коштів C_o . Цей показник, як і коефіцієнт оборотності, визначають за

співвідношенням суми реалізації і середнього залишку власних оборотних коштів, але результат виражають у гривнях:

$$П_p = P : C_o.$$

Так, якщо в нашому прикладі коефіцієнт оборотності дорівнює 9, то тут це становить 9 грн. продукції, реалізованої за рік на 1 грн. оборотних коштів.

Коефіцієнт завантаження оборотних коштів є оберненим до коефіцієнта оборотних показників і визначається за формулою:

$$K_z = C_o / P,$$

де K_z – коефіцієнт завантаження оборотних коштів, коп/грн.

Він характеризує участь оборотних коштів у кожній гривні реалізованої продукції (послуг). Чим менше оборотних коштів припадає на 1 грн. обороту, тим ефективніше вони використовуються.

У нашому прикладі коефіцієнт завантаження оборотних коштів дорівнює 0,194, тобто у 1грн. реалізованої продукції авансовано 19,4 коп. оборотних коштів.

Ефективність використання оборотних коштів характеризують і такі показники як коефіцієнт ефективності (прибутковість оборотних коштів) і рентабельності. Ці показники визначають за формулами:

$$K_e = П/С;$$

$$P = П/С \times 100,$$

де K_e – коефіцієнт ефективності оборотних коштів, коп;

$П$ – прибуток від реалізації продукції, грн;

P – рентабельність оборотних коштів, %.

K_e є абсолютним показником. Він показує скільки прибутку припадає на 1грн. оборотних коштів.

P – відносний показник, і він визначає ступінь використання оборотних коштів. Чим більше є значення цих показників, тим ефективніше використовуються оборотні кошти.

Підвищення ефективності використання оборотних коштів можна досягти через:

- 1) скорочення виробничих запасів товарно-матеріальних цінностей у зв'язку з переходом на прямі економічні зв'язки з постачальниками, оптовою торгівлю;
- 2) прискорення оборотності оборотних коштів за рахунок реалізації не потрібних підприємству товарно-матеріальних цінностей.

Прискорення оборотності оборотних коштів має важливе значення для кожного підприємства тому, що в результаті прискорення оборотності з обороту вилучаються кошти, які можна використати як для збільшення виробничої програми, так і на інші цілі. Вивільнення оборотних коштів може бути абсолютним і відносним.

Абсолютне вивільнення – це пряме скорочення потреби в оборотних коштах порівняно з попереднім періодом.

Відносним вивільненням називають таке, коли підприємство внаслідок покращення використання власних оборотних коштів з тією самою їх сумою (або з незначним її зростанням) у плановому році збільшує обсяг виробництва.

У сучасних умовах слід більше уваги приділяти реалізації заходів, що сприяють відносному вивільненню оборотних коштів.

Скорочення терміна обороту називають прискоренням оборотності оборотних коштів і розраховують на підприємствах порівняно з плановими або базовими показниками.

Суму вивільнених з обороту оборотних коштів розраховують за різними методиками. Однак частіше для розрахунків використовують формулу:

$$\Delta S = (РП \text{ зв} / 360) * (Тб - Тзв) ;$$

де ΔS – сума вивільнених з обороту оборотних коштів, тис. грн.;

РП зв – обсяг реалізованої продукції в звітному році, тис.грн.;

Тб, Тзв – середня тривалість одного обороту оборотних коштів, відповідно у базовому та звітному році, днів.

Вивільнення з обороту оборотних коштів сприяє збільшенню прибутку підприємства. Величину приросту прибутку розраховують за формулою:

$$\Delta\Pi = \Pi \text{ баз} * (РП \text{ зв} / РП \text{ баз}) * (S_{\text{баз}} / S \text{ зв}) - \Pi \text{ баз};$$

де $\Delta\Pi$ – сума приросту прибутку, тис.грн.;

$\Pi \text{ баз}$ – прибуток від реалізації продукції в базисному році, тис. грн.;

$S_{\text{баз}}$, $S \text{ зв}$ – середні залишки нормованих оборотних коштів, відповідно в базисному та звітному роках, тис. грн.

Прискорення оборотності оборотних коштів впливає і на рівень рентабельності. Зростання рівня рентабельності обраховують за формулою:

$$\Delta R = (\Pi \text{ заг зв} * 100) / (Z \text{ ср зв} + S \text{ зв} - \Delta S) - R \text{ зв};$$

де ΔR – приріст рентабельності, %;

$\Pi \text{ заг зв}$ – загальний прибуток у звітному році, тис.грн.;

$Z \text{ ср зв}$ – середньорічна вартість основних виробничих фондів у звітному році, тис. грн.;

$S \text{ зв}$ – середні залишки нормованих оборотних коштів у звітному році, тис. грн.;

ΔS – сума вивільнених з обороту оборотних коштів, тис. грн.;

$R \text{ зв}$ – рівень рентабельності у звітному році, %.

На комунальних підприємствах прискорення оборотності коштів досягається в основному в результаті зростання обсягів продукції (робіт, послуг). Адже навіть при деякому зростанні оборотних коштів у зв'язку із збільшенням обсягу виробництва їх питома вага по відношенню до суми продукції, що реалізується, знижується, а отже коефіцієнт оборотності підвищується. В табл. 6.1. наведено розрахунок ефективності використання оборотних коштів.

Таблиця 6.1- Розрахунок ефективності використання оборотних коштів

№ п/п	Показники	Одиниця виміру	2009 р. за звітом	2010 р.		Відхилення від плану (+,-)
				план	факт.	
1	Реалізація продукції (послуг)	тис. грн.	5400,0	5600,0	5900,0	+300,0
2	Середні залишки оборотних коштів	тис. грн.	750,0	780,0	785,0	+5,0
3	Одноденний обсяг витрат	тис. грн.	150,0	156,0	163,5	+7,5
4	Час обороту оборотних коштів	Дні	5	5	4,8	-0,2
5	Коефіцієнт оборотності	Кількість обертів	72	71,8	75,2	+3,4

Комунальне господарство має відмінності від промисловості щодо методів прискорення оборотності оборотних коштів у сфері обігу. Поєднання функцій виробництва та реалізації і співпадання цих процесів у часі виключає можливість затримки реалізації продукції (послуг) комунальних підприємств. І все ж умови й практика розрахунків із споживачами тут істотно впливають на тривалість обороту оборотних коштів.

Для підприємств комунального господарства, як і для промислових підприємств, велике значення мають заходи з економії матеріальних витрат, поліпшення постачання та зміцнення фінансово - розрахункової дисципліни.

Шляхами економії сировини та матеріалів є:

- зменшення питомих витрат матеріалів;
- скорочення відходів і витрат сировини та матеріалів;
- використання відходів;
- використання вторинної сировини;
- ліквідація браку.

Основні шляхи економії матеріальних ресурсів, залежно від характеру заходів, що розробляються на підприємстві, поділяють на виробничо-технологічні і організаційно-економічні.

До виробничо-технологічних напрямків відносять заходи, що пов'язані з якісною підготовкою сировини до її виробничого споживання; удосконалення конструкції машин, устаткування і виробів; застосування більш економних видів сировини, палива; комплексне перероблення сировини; застосування мало відхідної та безвідхідної технології.

До основних організаційно-економічних напрямків економії матеріальних ресурсів відносять наступні: удосконалення та підвищення наукового рівня нормування і планування матеріаломісткості продукції; розроблення і впровадження технічно-обґрунтованих норм і нормативів витрат матеріальних ресурсів та ін.

Основними напрямками прискорення оборотності оборотних коштів комунальних підприємств є:

1. Щодо організації виробництва - впровадження нової техніки, удосконалення технологічного процесу з метою систематичного збільшення обсягу продукції (надання послуг); максимальна економія у витрачаннях палива, матеріалів, інструментів та ін., ліквідація непродуктивних витрат і втрат у виробництві.

2. Щодо матеріально-технічного постачання - своєчасне укладання договорів і впорядкування договірних умов поставок у напрямку їх регулярності; впорядкування організації складського господарства підприємств у напрямку покращення умов зберігання матеріалів та палива, їх обліку та контролю за витрачанням.

3. Щодо реалізації продукції (послуг) - удосконалення системи розрахунків за надані послуги (продукцію), ліквідація простроченої абонентської заборгованості та вжиття необхідних заходів щодо своєчасного стягнення з споживачів належних платежів.

Показники стану й ефективності використання оборотних коштів, їх економічний зміст і порядок визначення наведені в табл. 6.2.

Таблиця 6.2 - Показники стану й ефективності використання оборотних коштів

<i>№</i>	<i>Показники</i>	<i>Формули для розрахунку</i>	<i>Економічна сутність показника</i>
1	2	3	4
1	Наявність оборотних коштів, ($H_{ок}$)	$H_{ок} = \Sigma P_1 - \Sigma A_1$	Характеризує величину власних оборотних коштів
	а) надлишок (H_n)	$H_n = (H_{ок} - H) < 1$	Перевищення наявності власних оборотних коштів над нормативом
	б) брак (B_n)	$B_n = (H_{ок} - H) > 1$	Наявність власних оборотних коштів менша за норматив
2	Коефіцієнт реальної вартості оборотних коштів у майні підприємства ($K_{рв}$)	$K_{рв} = \Phi_n / M$	Відображає питому вагу вартості коштів у загальній вартості майна підприємства

Продовження табл.

1	2	3	4
3	Коефіцієнт оборотності ($K_{об}$)	$K_{об} = P / C$	Показує кількість оборотів оборотних коштів за аналізований період
4	Оборотність (O)	$O = T / K_o$	Характеризує час, за який оборотні кошти здійснюють один оборот
	Оборотність дебіторської заборгованості ($O_{дз}$)	$O_{дз} = D_3 * T / P$	Відображає середній термін отримання платежу
	Оборотність кредиторської заборгованості ($O_{кз}$)	$O_{кз} = K_3 * T / P$	Відображає час покриття кредиторської заборгованості
5	Коефіцієнт завантаження ($K_{зав}$)	$K_{зав} = C / P$	Показує, скільки оборотних коштів авансовано в 1 грн реалізованої продукції
6	Прибутковість оборотних коштів ($K_{по}$)	$K_{по} = П / C$	Показує, скільки прибутку припадає на 1 грн оборотних коштів
7	Рентабельність ($P_{ок}$)	$P_{ок} = П * 100 / C$	Визначає використання оборотних коштів

Умовні позначення до табл. 6.2.

$\Sigma\P_1$ – сума першого розділу пасиву бухгалтерського балансу;

ΣA_1 – сума першого розділу активу бухгалтерського балансу;

$H_{ок}$ – наявність оборотних коштів;

H_n – надлишок оборотних коштів;

B_n – брак оборотних коштів;

$K_{рв}$ – коефіцієнт реальної вартості оборотних коштів;

Φ_n – вартість оборотних коштів;

M – вартість майна;

K_o – коефіцієнт оборотності оборотних коштів;

P – сума реалізації (виторгу);

C – середній залишок оборотних коштів;

O – оборотність оборотних коштів;

T – кількість днів у періоді, за який обчислюється оборотність;

$O_{дз}$ – оборотність дебіторської заборгованості;

D_3 – дебіторська заборгованість;
 $O_{кз}$ – оборотність кредиторської заборгованості;
 K_3 – сума кредиторської заборгованості;
 $K_{зав}$ – коефіцієнт завантаження;
 $K_{по}$ – прибутковість оборотних коштів;
 Π – прибуток;
 $P_{ок}$ – рентабельність оборотних коштів.

6.6. Вплив розміщення оборотних коштів на фінансовий стан підприємства

Ефективність використання оборотних коштів значною мірою залежить від їх раціонального розміщення, умов організації виробництва і реалізації продукції. Оборотні кошти мають різний рівень ліквідності і ризику використання. Розрізняють три рівні ліквідності:

- високоліквідні активи;
- середньоліквідні активи;
- низьколіквідні активи.

На рис. 6.3. подано класифікацію оборотних коштів за рівнем ліквідності й ризиком вкладення

Рис. 6.3. Класифікація оборотних коштів за рівнем ліквідності й ризиком вкладення

Найбільш ліквідними, як це видно зі схеми, є кошти в касі, на поточних і валютних рахунках в установах банку, вкладені в цінні папери.

Найменш ліквідними із найбільшим ризиком є вкладення оборотних коштів у незавершене виробництво, у витрати майбутніх періодів; у виробничих запасах тощо, тобто вкладення, найвіддаленіші від моменту реалізації. Визнано, що ліквідність поточних активів є головним фактором, який визначає рівень ризику вкладення оборотних активів. Саме тому при аналізі фінансового стану розраховують показники ліквідності:

- коефіцієнт швидкої ліквідності ($K_{шл}$);
- коефіцієнт поточної ліквідності (покриття балансу $K_{пл}$);
- коефіцієнт абсолютної ліквідності ($K_{абс.л}$);

Коефіцієнт швидкої ліквідності ($K_{шл}$) визначається як відношення грошових коштів, короткострокових цінних паперів, коштів у розрахунках та інших активів (другий розділ активу балансу) до суми короткострокових зобов'язань (четвертий розділ пасиву балансу):

$$K_{шл} = \frac{\Gamma_k + K_v + \Gamma_{к.розр.}}{\Sigma_{к.з.}}$$

де $K_{шл}$ – коефіцієнт швидкої ліквідності;

K_v – короткострокові фінансові вкладення, грн.;

$\Gamma_{к.розр.}$ – грошові кошти в розрахунках, інші активи, грн.

Вказаний показник характеризує платоспроможність підприємства. Його прийнятне значення має бути більшим за одиницю.

Коефіцієнт поточної ліквідності ($K_{пл}$) визначається як відношення всіх поточних активів підприємства (підсумок другого розділу активу балансу) до суми короткострокових зобов'язань (підсумок четвертого розділу пасиву балансу):

$$K_{пл} = \frac{\Sigma_{п.а.}}{\Sigma_{к.з.}},$$

де $K_{пл}$ – коефіцієнт поточної ліквідності;

$\Sigma_{п.а.}$ – сума всіх поточних активів, грн.;

$\Sigma_{к.з.}$ – сума короткострокових зобов'язань, грн.

Коефіцієнт поточної ліквідності характеризує платоспроможні можливості підприємства, достатність оборотних коштів для погашення його боргів протягом року. Він показує, скільки грошових одиниць активів припадає на кожну грошову одиницю короткострокових зобов'язань. Вважають, що його рівень у межах 2,0-2,5 є прийнятним. Коли $K_{пл}$ стає меншим за одиницю, структура балансу визнається незадовільною, а підприємство – неплатоспроможним.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності ($K_{абс.л}$) визначається як відношення суми коштів і короткострокових фінансових вкладень підприємства (другий розділ активу балансу) до короткострокових зобов'язань (четвертий розділ пасиву балансу).

$$K_{\text{абс.л}} = \frac{\Gamma_{\text{к}} + K_{\text{в}}}{\Sigma_{\text{к.з.}}}$$

де $K_{\text{абс.л}}$ – коефіцієнт швидкої ліквідності;

$K_{\text{в}}$ – короткострокові фінансові вкладення, грн.;

$\Gamma_{\text{к}}$ – грошові кошти, грн;

$\Sigma_{\text{к.з.}}$ – сума короткострокових зобов'язань, грн.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності характеризує негайну готовність підприємства погасити певну частину короткострокових зобов'язань. Достатнім є значення коефіцієнта в межах 0,25 – 0,35. При значенні меншому, ніж 0,2, підприємство вважається неплатоспроможним.

Фінансово стійким можна вважати такий суб'єкт господарювання, який за рахунок власних коштів покриває активи, своєчасно розраховується за своїми зобов'язаннями, не допускає невиннованої дебіторської та кредиторської заборгованості. Для забезпечення фінансової стійкості підприємства необхідні виважена, раціональна організація і ефективне використання оборотних коштів.

Маючи за мету зниження ризику та отримання найвищого прибутку підприємство не може вкладати оборотний капітал тільки у високоліквідні активи, бо інакше не забезпечить оборотними фондами виробничий процес. Ефективна організація оборотного капіталу полягає у знаходженні компромісу між ризиком втрати ліквідності й забезпеченням безперебійної роботи підприємства.

Питання для обговорення

1. Визначте сутність оборотних коштів підприємства.
2. Охарактеризуйте роль оборотних коштів у забезпеченні фінансово-господарської діяльності підприємства. Назвіть галузеві особливості оборотних коштів підприємств міського господарства щодо забезпечення фінансово-господарської діяльності ЖКГ.
3. Дайте визначення виробничих і невиробничих оборотних фондів. Наведіть приклади в різних галузях міського господарства.
4. Визначте сутність і необхідність нормування оборотних коштів.
5. У чому полягає сутність методики розрахунку потреби в оборотних коштах прямим (нормативним) методом?
6. Розкажіть про сутність та послідовність розрахунку нормативу оборотних коштів економічним методом.
7. Які власні джерела використовують підприємства міського господарства при формуванні оборотних коштів?
8. Чому в підприємств міського господарства виникає потреба залучення банківських кредитів?
9. Які способи залучення коштів інших суб'єктів господарювання для формування оборотних коштів використовують підприємства ЖКГ?
10. Розкрийте сутність та порядок визначення показників, що характеризують стан власних оборотних коштів.

11. Охарактеризуйте показники, якими визначається ефективність використання оборотних коштів.
12. Чи впливає розміщення оборотних коштів на фінансовий стан підприємства?

Тести до розділу 6

Знайдіть правильну відповідь (одну або декілька).

Тест 1. *Оборотними коштами підприємства називають:*

- 1) оборотні фонди;
- 2) предмети праці;
- 3) фонди обігу;
- 4) гроші в касі підприємства;
- 5) кошти, авансовані у виробничі оборотні фонди та фонди обігу.

Тест 2. *Виробничі оборотні фонди – це:*

- 1) гроші в касі підприємства, на поточних і валютних рахунках;
- 2) оборотні кошти у виробництві;
- 3) оборотні активи;
- 4) оборотні кошти у виробничих запасах;
- 5) оборотні кошти у виробничих запасах та у виробництві.

Тест 3. *Планування оборотних коштів здійснюється відповідно до:*

- 1) виробничої програми;
- 2) бізнес-плану;
- 3) готової продукції;
- 4) обсягу реалізованої продукції;
- 5) кошторисів витрат на виробництво і невиробничі потреби.

Тест 4. *До нормованих оборотних фондів відносять:*

- 1) фонди обігу;
- 2) виробничі запаси;
- 3) дебіторську заборгованість;
- 4) оборотні виробничі фонди;
- 5) оборотні виробничі фонди й готову продукцію.

Тест 5. *Потребу підприємства в сировині, матеріалах, напівфабрикатах визначають за допомогою:*

- 1) собівартості одиниці продукції;
- 2) одноденних витрат конкретних видів сировини, матеріалів тощо;
- 3) обсягу реалізації продукції;
- 4) норми запасу в днях;
- 5) коефіцієнта завантаження.

Тест 6. При визначенні потреби в оборотних коштах економічним методом використовують такі показники:

- 1) рентабельність;
- 2) зміни в обсязі виробництва продукції (послуг);
- 3) середні залишки оборотних коштів на початок року;
- 4) розмір нормативу оборотних коштів на початок планового року;
- 5) прибуток від реалізації продукції (робіт, послуг).

Тест 7. Для формування оборотних коштів використовують такі джерела власних і прирівняних до них коштів:

- 1) статутний капітал;
- 2) прострочена кредиторська заборгованість;
- 3) приріст сталих пасивів;
- 4) довгострокові позички банку;
- 5) сума статутного капіталу, зменшена на суму залишкової вартості основних фондів і збільшена на суму нерозподіленого прибутку.

Тест 8. Показники, за якими визначається стан оборотних коштів:

- 1) надлишок власних оборотних коштів;
- 2) наявність оборотних коштів;
- 3) брак власних оборотних коштів;
- 4) порівняння фактичної наявності оборотних коштів з нормативом;
- 5) зростання фондорентабельності.

Тест 9. Показниками ефективності використання оборотних коштів є:

- 1) рентабельність;
- 2) фондвіддача;
- 3) коефіцієнт оборотності;
- 4) коефіцієнт завантаження;
- 5) коефіцієнт ефективності.

Тест 10. Показники, за якими визначається вплив розміщення оборотних коштів на фінансовий стан підприємства:

- 1) коефіцієнт покриття;
- 2) коефіцієнт автономії;
- 3) рентабельність оборотних коштів;
- 4) показник витрат на 1 грн. реалізованої продукції;
- 5) коефіцієнт абсолютної ліквідності;
- 6) коефіцієнт платоспроможності;
- 7) рівень інфляції;
- 8) коефіцієнт кредитоспроможності;
- 9) наявність власних оборотних коштів;
- 10) брак власних оборотних коштів;
- 11) надлишок власних оборотних коштів.

РОЗДІЛ 7. Кредитування підприємств міського господарства

Основні терміни й поняття: акцептний кредит; авальний кредит; державний кредит; бюджетні позички; відсотки за кредит; дисконтний кредит; комерційний кредит; консигнація; консорціональний кредит; контокорентний кредит; кредитна лінія; кредитоспроможність; кредитування; лізинговий кредит; об'єкти кредитування; овердрафт; сезонний кредит; факторинг; форфейтинг.

7.1. Класифікація кредитів, що надаються підприємствам. Особливості кредитування ЖКГ

Необхідність залучення підприємствами позичкового капіталу обумовлена тим, що в умовах товарного виробництва нерідко виникає розрив у часі між рухом товару і його грошовим еквівалентом. У тих випадках, коли рух товарних потоків випереджає грошовий, підприємства-споживачі товарів (послуг) з настанням моменту плати за них незавжди мають достатні кошти, а тому змушені залучити позикові кошти (кредити).

Кредити класифікують за такими ознаками:

- форми й види;
- кредитори;
- мета використання;
- термін надання;
- забезпечення;
- порядок надання.

Підприємства житлово-комунального господарства використовують такі види кредитів:

- банківський;
- комерційний;
- державний;
- лізинговий.

Банківський і державний кредити надаються підприємствам у грошовій формі, інші – в товарній. Погашаються банківський і державний кредити в грошовій формі; комерційний – у грошовій чи товарній; лізинговий – в товарній, грошовій або змішаній формі. На рис. 7.1. подано форми та види кредитів.

Кредиторами підприємств є:

- ✓ банки (банківський, лізинговий кредити);
- ✓ підприємства (комерційний кредит);
- ✓ держава (державний кредит, що надається через уповноважені банки);
- ✓ міжнародні-фінансові кредитні установи (відкриття кредитних ліній через уповноважені банки).

За метою використання розрізняють кредити, спрямовані на

фінансування:

- ✓ *оборотних коштів;*
- ✓ *основних засобів;*
- ✓ *викуп приватного підприємства.*

Забороняється видавати кредити на покриття збитків від господарської діяльності, формування і збільшення статутних фондів банків, внесення платежів у бюджет і позабюджетні фонди.

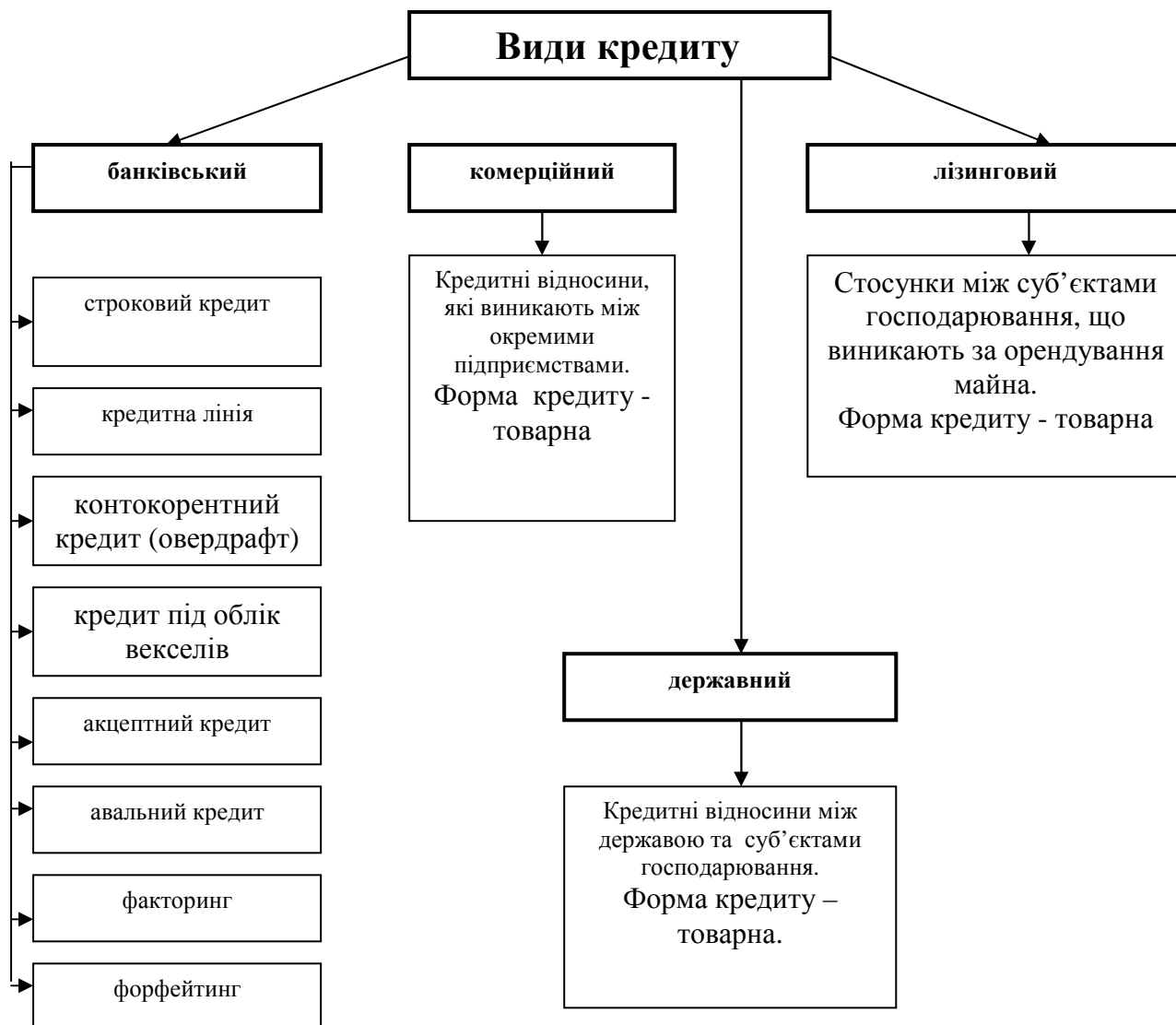

Рис. 7.1- Форми та види кредитів, що надаються підприємствам.

За термінами надання розрізняють кредити:

- ✓ *короткострокові* (до 1 року);
- ✓ *середньострокові* (1-3 роки);
- ✓ *довгострокові* (понад 3 роки).

За забезпеченістю кредити поділяють на:

- ✓ *забезпечені* (гарантуються активами підприємств: нерухомістю, цінними паперами, товарно-матеріальними цінностями, дебіторською заборгованістю тощо, іншим забезпеченням, – як от

поліс, поручництво інших банків). Банківський кредит під державні цінні папери – ломбардний;

- ✓ *бланкові* (отримують тільки фінансово стійкі підприємства і на короткий термін - (1-10 днів)).

Щодо **порядку надання кредиту** передбачені такі види позичок:

- ✓ *прямі* (кредитування підприємств здійснюється безпосередньо одним кредитором);
- ✓ *консорціальні* (кредитування забезпечується об'єднанням кількох кредиторів);
- ✓ *позики участі* (банки передають частину позички іншим кредиторам. Домовленість про таку позичку можна укласти навіть без відома підприємства-позичальника).

Залежно від процентної ставки підприємства можуть одержувати:

- кредити з плаваючою процентною ставкою;
- кредити з фіксованою кредитною ставкою (за умов стабільної економіки).

За видом валюти кредити бувають:

- у національній валюті;
- в іноземній валюті.

За терміном погашення розрізняють позички, що погашаються:

- поступово;
- одноразовим платежем після закінчення терміну;
- відповідно до особливих умов, передбачених кредитним договором.

Розрізняють також наступні види кредиту: терміновий кредит, кредитна лінія; контокорентний кредит (овердрафт), кредит під облік векселів.

Овердрафт - короткостроковий кредит, що надається банком надійному позичальнику понад залишок коштів на його розрахунковому рахунку в межах заздалегідь оговореної суми шляхом дебетування його рахунку.

Для підприємства в комерційному банку може відкриватися спеціальний контокорентний рахунок, на якому відбиваються всі операції підприємства.

Контокорентний рахунок – об'єднання кредитного рахунку з поточним. Він може мати як дебетове, так і кредитове сальдо.

Кредит під облік векселів (обліковий кредит) – короткостроковий кредит, наданий установою банку пред'явнику векселя. З огляду на те, що банк купує вексель до настання терміну виконання зобов'язань за ним, він оплачує пред'явнику номінальну вартість векселя за винятком суми дисконту.

Банки також виконують для підприємств різні послуги, що мають кредитний характер: акцептний кредит, авальний кредит, різні факторингові операції.

Акцептний кредит – позичка, що передбачає акцептування банком інкасованої підприємством-позичальником тратти за умови, що підприємство надає у розпорядження банку вексель до строку його сплати. Особливістю акцептного кредиту є те, що банк надає підприємству не гроші, а гарантію оплатити вексель у визначений термін. При цьому банк стає першим боржником і не виконує своїх зобов'язань.

Авальний кредит – це позичка, коли банк бере на себе відповідальність

за зобов'язаннями підприємства у формі поручництва або гарантії.

Факторинг – система фінансування, за умовами якої підприємство-постачальник товарів уступає короткострокові вимоги за торговими операціями комерційному банку. В основу факторингових операцій покладено принцип придбання банком рахунків-фактур підприємства-постачальника за відвантажену продукцію, тобто надання банку права вимагати від покупця платежі за придбану продукцію.

Підприємства міського господарства активно залучають до свого обороту позичкові кошти, використовуючи всі форми й види кредитів. Міське господарство багатогалузеве. Кожній галузі притаманні ті чи інші особливості руху товарних потоків, що обумовлюють потреби в кредитах.

У цілому для кредитування міського господарства характерними є:

- 1) розмір позички (кредиту), як правило, невеликий. Це обумовлено обсягом діяльності підприємств міського господарства;
- 2) численність цілей кредитування.

7.2. Основи організації банківського кредитування

Банківське кредитування підприємств здійснюється згідно з принципами кредитування та угодою, що укладається підприємством з банком.

Принципи кредитування

Банківське кредитування здійснюється відповідно до принципів терміновості, цільового характеру, забезпеченості й платності.

Принцип терміновості означає, що позичка має бути повернута позичальником банку в заздалегідь установлений термін. Економічною основою терміновості кредиту, наданого позичальнику для проведення основної виробничої діяльності, є тривалість кругообороту оборотних виробничих фондів і фондів обігу.

Граничний термін кредитування позичальника на цю мету не повинен перевищувати 12 місяців. Інакше кажучи, формування оборотного капіталу підприємств здійснюється з використанням короткострокового кредиту.

Кредити на технічне переозброєння і розширення діючих підприємств і їхню реконструкцію, тобто на формування і відтворення основних фондів, іншими словами, формування основного капіталу підприємств здійснюється з використанням переважно середньострокового і довгострокового кредиту.

Від дотримання принципу терміновості кредиту залежить можливість банку надавати нові кредити, оскільки одним з джерел кредитування є повернуті позички. *Цільовий характер* кредитування припускає вкладення позикових засобів у конкретні господарські процеси. Його дотримання дозволяє комерційному банку приймати більш об'єктивне рішення про можливість і доцільність видачі позичок, є гарантією забезпечення їхнього повернення.

Принцип забезпеченості кредитів має за мету захищати інтереси банку і

не допускати збитків від неповернення боргу внаслідок неплатоспроможності позичальника. У ролі носіїв гарантії повернення кредиту виступають різні види майна позичальника. Комерційні банки можуть надавати і не забезпечені майном кредити (бланкові позички), але вони мають обмежене застосування, зв'язані з великим ризиком для банку і видаються під високий відсоток.

Видаючи кредити юридичним і фізичним особам, банки вимагають не тільки повернення кредитів у встановлений термін, але й сплати відсотку за користування ним. В умовах ринкових відносин відсоток є об'єктивним супутником кредиту, складовою ланкою позичкової операції, оскільки позичкова операція — це акт комерційного продажу коштів на певний строк.

За рахунок доходів у вигляді процентної плати банки покривають свої видатки і дістають прибуток.

Видача банком своїм та іншим клієнтам позичок здійснюється в межах наявних у нього кредитних ресурсів.

Усі питання, пов'язані з кредитуванням, вирішуються банком і позичальником на договірній основі за допомогою укладання кредитного договору, в якому передбачаються: ціль, сума і термін кредиту, умови й порядок його видачі й погашення, форми забезпечення зобов'язань, процентні ставки, порядок плати за позичку, зобов'язання, права і відповідальність сторін по видачі й погашенню кредиту, перелік документів і періодичність їхнього подання банку та інші умови.

Банки не дозволяють клієнтам використовувати кредити на покриття тривалих фінансових утруднень. Позики повинні надаватися кредитоспроможним підприємствам. Кредитоспроможність оцінюється банком на основі аналізу бухгалтерської звітності.

Способи захисту від кредитного ризику

У процесі проведення кредитних операцій банки стикаються з кредитним ризиком, тобто з ризиком несплати позичальником основного боргу і відсотків, що належать кредитору. Для кожного виду кредитної угоди характерні свої специфічні причини і фактори, що визначають ступінь ризику. Зокрема, кредитний ризик може виникнути при погіршенні фінансового положення позичальника, виникненні непередбачених утруднень в його роботі, відсутності необхідних організаторських якостей у керівника позичальника, недостатньої професійної підготовленості банківського працівника, що прийняв рішення про кредитування.

Існує кілька способів захисту від кредитного ризику: лімітування кредитів, диверсифікованість кредитних вкладень, вивчення та оцінка кредитоспроможності позичальника, вимога від клієнтів достатнього і якісного забезпечення по виданих кредитах, оперативність при стягненні боргу, страхування кредитних операцій.

Лімітування кредитів — це спосіб установлення сум граничної заборгованості за позичкою конкретному позичальнику. Воно здійснюється шляхом установлення лімітів кредитування, що являють собою заздалегідь

установлену граничну суму кредиту, яку позичальник має право одержати в банку.

Акціонерні комерційні банки використовують таку форму лімітування кредитів, як кредитна лінія, що являє собою юридично оформлене зобов'язання банку перед позичальником надавати йому протягом певного періоду кредити в межах погодженого ліміту. Кредитна лінія звичайно відкривається при тривалому і тісному співробітництві між банком і позичальником. Вона містить ряд переваг як для банку, так і для клієнта. Позичальник одержує можливість точніше оцінювати перспективи розвитку своєї діяльності, скоротити накладні витрати і втрати часу, пов'язані з веденням переговорів і висновком кожної окремої кредитної угоди. Банк має аналогічні вигоди. Крім того, він детально знайомиться з діяльністю позичальника. Відкривши кредитну лінію, банк незалежно від ситуації на ринку позичкових капіталів зобов'язується надати кредит у повній відповідності з укладеною угодою.

Диверсифікованість позичок як спосіб захисту від кредитного ризику являє собою розподіл грошових засобів, що позичаються, між різними суб'єктами (юридичними і фізичними особами). Чим більшому числу позичальників буде переданий в тимчасове користування позичковий капітал конкретного банку, тим, за інших рівних умов, меншим буде ступінь ризику неповернення боргу, оскільки імовірність банкрутства багатьох позичальників значно нижче імовірності банкрутства одного чи декількох позичальників. Для дотримання комерційними банками принципу диверсифікованості кредитів Національний банк України установив їм такий економічний норматив, як максимальний розмір ризику на одного позичальника. Величина цього ризику не повинна перевищувати 10 % власних засобів банку.

Оперативність при стягненні боргу припускає обов'язок банку підтримувати з позичальником контакти протягом всього терміну користування останньою позичкою. Банк повинен уважно стежити за станом справ у клієнта і у разі виникнення в нього проблемних ситуацій, що можуть призвести до несплати боргу, вжити відповідні запобіжні заходи для захисту своїх інтересів.

Страхування кредитних операцій як спосіб захисту від кредитного ризику означає, що банки повинні створювати страхові фонди як на мікро-, так і на макрорівні, а також страхувати окремі високоризиковані кредитні угоди в спеціалізованих страхових організаціях.

Далі розглянемо такі способи захисту банків від кредитного ризику, як вивчення та оцінка кредитоспроможності позичальника, вимоги від клієнтів достатнього і якісного забезпечення за виданими кредитами та ін.

Оцінка кредитоспроможності позичальника

Важливою умовою виникнення кредитного договору є надійність потенційного позичальника і прогнозування ризику непогашення кредиту.

У процесі роботи, що передує укладанню кредитного договору, працівник банку зобов'язаний ретельно проаналізувати кредитоспроможність позичальника, тобто його здатність вчасно погасити кредит, і вивчити фактори,

що можуть спричинити непогашення позички. Збереження основної суми боргу є одним з головних принципів, якого завжди треба дотримуватися при проведенні банком кредитних операцій. Тому оцінка якості потенційного позичальника є одним з важливих етапів розгляду заявки на кредит. При цьому важливе значення має встановлення обґрунтованості позички. Ні наявність солідного забезпечення, ні які-небудь інші позитивні фактори не зможуть запобігти кризовій ситуації, якщо позичка в основі своїй не є обґрунтованою. На рис. 7.2. подано напрямки аналізу фінансового стану підприємства-позичальника.

Оцінюючи персональні якості позичальника, банк зосереджує увагу на таких моментах: репутація, порядність і чесність, професійна здатність, матеріальна забезпеченість.

Щодо потенційного позичальника треба також з'ясувати своєчасне погашення ним раніше отриманих позичок (у тому числі в інших банках), відношення до інших зобов'язань у минулому. Ретельно вивчають фінансовий стан позичальника, ліквідність балансу, ефективність використання власних і позикових засобів. Для цього використовують бухгалтерську і статистичну звітність позичальника за минулі періоди, матеріали попередніх перевірок на місці, прогнози його фінансового стану протягом усього терміну користування позичкою.

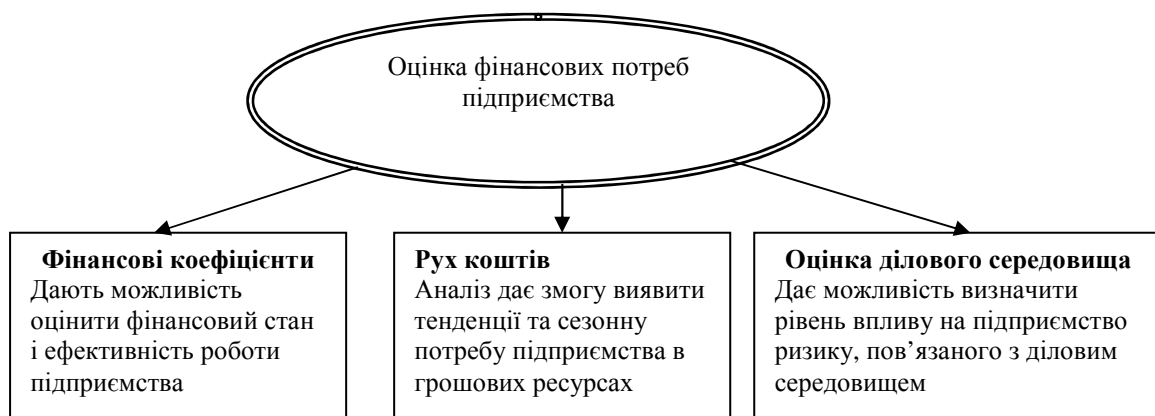

Рис. 7.2- Напрямки аналізу фінансового стану підприємства-позичальника.

Існує безліч методик аналізу фінансового стану клієнта і його надійності щодо своєчасного погашення боргу банку. При вивченні кредитоспроможності позичальника важливого значення слід надавати аналізу коефіцієнтів, що характеризують відношення різних статей балансу і динаміку цих показників. Найбільш активно використовуваними є коефіцієнти ліквідності, заборгованості, погашення боргу, ділової активності, рентабельності (підприємства, активів, реалізованої продукції); оборотності (всіх оборотних засобів, засобів у розрахунках).

Вивчення фінансових звітів — балансу, звіту про прибутки і збитки, розрахунок різних коефіцієнтів на базі цих звітів — дозволяє глибше проаналізувати дійсний стан фінансового положення потенційного

позичальника, оцінити перспективи його розвитку і здатність погасити позичку.

Звітність потенційного позичальника є тільки одним із джерел одержання про нього інформації. До інших каналів відносяться архіви банку, обмін інформацією з іншими банками і фінансовими установами, вивчення фінансової преси. Банки зберігають інформацію про минулі операції зі своїми клієнтами, що дозволяє встановити, чи одержував клієнт у минулому кредити і якщо одержував, чи були затримки з поверненням, порушення умов кредитного договору. Банки і фінансові установи обмінюються також конфіденційною інформацією про клієнтів. Банк може попросити клієнта подати список банків і фінансових установ, з якими він мав відносини в минулому. Крім того, він перевіряє подану інформацію, просить інші банки охарактеризувати клієнта на основі минулого досвіду роботи з ним. Тільки після ретельної попередньої аналітичної роботи банк приймає рішення про кредитну угоду.

Забезпечення зобов'язань позичальника перед банком

Одним з принципів банківського кредитування є забезпеченість зобов'язань позичальника з повернення позички. Це може досягатися за рахунок застави позичальником майна, на яке банком відповідно до чинного законодавства можуть бути звернені стягнення, гарантії (поручництва), стягнення пені, угоди з банком про переуступку на користь банку вимог і рахунків позичальника до третьої особи, договорів страхування відповідальності позичальника за непогашення кредиту або забезпечення в інших формах, прийнятих у банківській практиці. Документи, що підтверджують забезпечення повернення кредиту, в одній чи одночасно в декількох формах подаються в банк у період укладання кредитного договору, щодо видачі позички.

Майно та інші форми забезпечення зобов'язань позичальника перед банком повинні задовольняти наступним вимогам.

1 *Висока ліквідність.* Під ліквідністю активів (товарно-матеріальних цінностей, цінних паперів, фінансових вимог до третіх осіб та ін.) розуміється здатність активів до конвертування в **готівку**.

2. *Здатність до тривалого збереження* (як мінімум, протягом терміну погашення позички).

3. *Стабільність цін на закладене майно.*

4. *Низькі витрати на збереження й реалізацію застави.*

Залежно від того, наскільки закладене майно відповідає цим вимогам, визначається обсяг виданої банком позички. Розмір позички під заставу майна встановлюється у відсотках до ринкової вартості застави на момент укладання кредитної угоди. Перевищення ціни застави над сумою кредиту служить для компенсації ризику втрати, збитку, зміни цін на майно. У випадку неплатоспроможності позичальника кредитор має право реалізації застави з метою відшкодування з виручених засобів боргу клієнта і витрат на реалізацію. Виторг, що залишився, повертається позичальнику. Якщо виручена сума виявиться недостатньою, кредитор має право фінансової претензії до

позичальника.

Гарантія (поручництво) являє собою зобов'язання третьої особи сплатити борг позичальника у випадку його неплатоспроможності й оформляється у вигляді самостійного зобов'язання гаранта або індосаменту. В ролі гаранта можуть виступати банки.

Переуступка контрактів як форма забезпечення практикується при кредитуванні будівельних компаній чи фірм, що здійснюють регулярні постачання товарів (надання послуг) за контрактом. Позичальник переуступає контракт банку, в результаті чого надходження від замовника (покупця) по оплаті робіт (товарів, послуг) зараховуються в погашення заборгованості за позичку.

Переуступка дебіторської заборгованості полягає в передачі банку підлягаючих оплаті рахунків за поставлені позичальником товари (виконані роботи, послуги). Можуть бути два різновиди переуступки:

- без повідомлення дебіторів. У цьому випадку грошові надходження від дебіторів передаються банку позичальником;
- з повідомленням дебіторів. Тут дебітори здійснюють платежі прямо банку.

Забезпечення товарними запасами. При цій формі як застава виступають партії сировини, матеріалів, готової продукції. Існують два способи оформлення забезпечення: під квитанції зі складу і під охоронні розписки.

Кращим способом збереження застави для позичальника є другий, тому що перший зв'язаний з високими витратами, що відбивається на ціні позички. Другий спосіб дозволяє знизити витрати по збереженню застави, але збільшує ризик банку. Видача позички під охоронні розписки вимагає високої надійності клієнта.

Як елемент забезпечення кредиту товарними запасами може виступати вексель позичальника.

Забезпечення нерухомим майном використовується при видачі великих довгострокових кредитів, так званих іпотечних позичок. Як заставу за іпотечні позички можуть виступати для: промислових, торгових фірм, фермерських господарств — земельні ділянки, виробничі й сільськогосподарські будівлі, приміщення, комунікації; для індивідуальних позичальників — житлові будинки, квартири.

Забезпечення рухомим майном. Як застава за позичку використовуються наступні види рухомого майна для:

- промислових, торгових та інших фірм, фермерських господарств — устаткування, машини, механізми, інвентар, транспортні засоби, худоба та ін.;
- індивідуальних позичальників — товари тривалого користування (у тому числі особисті автомобілі).

Забезпечення цінними паперами. В заставу приймаються державні цінні папери і папери корпорацій. Обов'язковою умовою є висока ліквідність цінних паперів. Позичкові засоби не повинні бути використані на покупку нових цінних паперів, що спрямовано на обмеження біржової спекуляції

позичальників і зниження ризику банкрутства клієнтів.

Забезпечення дорогоцінними металами. Як застава по позичках приймаються монети, злитки, вироби із золота, срібла, платини, дорогоцінні камені та ін. Цей спосіб забезпечення кредиту в даний час використовується мало.

У практиці роботи українських комерційних банків найбільш розповсюдженими формами забезпечення зобов'язань позичальника перед банком є застава майна, гарантія (поручництво) третьої особи, стягнення пені і штрафів, переуступка на користь банку вимог і рахунків позичальника третій особі, страхування відповідальності позичальника перед банком за непогашення кредитів і ризику непогашення кредитів. Правові основи цих форм застави визначені Цивільним кодексом України.

Однією з форм забезпечення виконання зобов'язань є стягнення пені і штрафів. Пенею визнається визначена законом чи договором грошова сума, яку боржник зобов'язаний сплатити кредиту у разі невиконання чи неналежного виконання зобов'язань, зокрема, у разі прострочення виконання. Стягування пені передбачається в кредитному договорі і застосовується при несвоєчасній сплаті відсотків за користування кредитом і повернення позички. Пеня визначається у процентному відношенні до суми зобов'язання, яке прострочено, і нараховується у встановленому розмірі за кожен день прострочення.

Банк може відповідно до кредитного договору стягувати з позичальника комісію за надану кредитну послугу. Звичайно комісія нараховується на частину кредиту, не затребувану позичальником із залежних від нього причин до дати повного освоєння кредиту, передбаченого договором.

За нецільове використання кредиту і порушення умов кредитного договору банк може стягнути з позичальника штраф відповідно до передбаченого в угоді порядку.

Позичковий відсоток і його диференціація

В умовах ринкових відносин відсоток виражає споживчу вартість позичкового капіталу і виступає як частина додаткової вартості, виплачуваної позичальником власнику цього капіталу. У зв'язку з цим норма відсотку регулюється в основному співвідношенням попиту та пропозиції позичкового капіталу. Однак на рівень процентної ставки по позичках банків впливають багато різних факторів, що розглядаються нижче.

Процентні ставки по позичках комерційних банків можуть бути твердими або такими, що плавають (змінюються). Тверда ставка залишається незмінною протягом усього терміну користування позичкою.

На величину процентної ставки впливають такі фактори: дисконтна ставка центрального банку; рівень інфляції; термін позички; витрати по формуванню позичкового капіталу; ризик; розмір позички; попит на позички; характер наданого забезпечення; зміст кредитованого заходу; витрати по оформленню позички і контролю; ставка конкуруючих банків та інших

фінансово-кредитних установ; характер відносин між банком і позичальником; норма прибутку від інших активних операцій; необхідність одержання прибутку від позичкових операцій.

У країнах з дворівневою банківською системою (центральный банк і комерційні банки різних форм власності) базисною процентною ставкою є ставка рефінансування центрального банку, що застосовується при кредитуванні комерційних банків. Останні встановлюють процентну ставку по своїх позичкових операціях, як правило, вище дисконтної ставки центрального банку. Але це не є обов'язковою нормою. Якщо банк має у своєму розпорядженні більш дешеві ресурси, він може встановлювати і більш низькі ніж дисконтна ставка відсотки по своїх позичках.

Процентна ставка центрального банку залежить від його грошово-кредитної політики, процентних ставок на міжнародному ринку позичкових капіталів, стану платіжного балансу і курсу національної валюти.

Проводячи політику рестрикції кредитів, центральный банк поряд з іншими заходами збільшує дисконтну ставку, а при експансії — зменшує.

Збільшення норми відсотку на міжнародному ринку позичкових капіталів призводить до підвищення дисконтної ставки центрального банку і навпаки.

Якщо в країні складається пасивний платіжний баланс і уряд не хоче допустити падіння обмінного курсу національної валюти нижче певної величини, процентні ставки звичайно підвищують для стимулювання іноземного капіталу.

Рівень інфляції повинен обов'язково враховуватися при встановленні як дисконтної ставки центрального банку, так і ставки відсотку по позичках комерційних банків, тому що інакше банки будуть зазнавати збитків у зв'язку зі знеціненням грошей. Дешеві гроші стимулюють ажіотажний попит на кредити, створюють умови для зловживань у банківському середовищі і розбалансування економіки.

Рівень процентної ставки повинен знаходитися в прямій залежності від терміну позички. Чим довший термін, тим вище процентна ставка.

Рівень витрат по формуванню позичкового капіталу банку безпосередньо впливає на величину процентної ставки на позички. Ці витрати складаються з депозитного відсотку і плати за кредит, отриманий в інших банках. Чим дорожче банку обходяться ресурси, використовувані для кредитування, тим, за інших рівних умов, вище норма позичкового відсотку.

При видачі позичок комерційні банки стикаються з двома видами ризику — кредитним і процентним. Кредитний ризик пов'язаний з втратами від неповернення основної суми боргу в зв'язку з банкрутством позичальника, а процентний — з втратами від несплати відсотків за користування позичкою. Рівень цих ризиків залежить від видів видаваних кредитів і від порядку стягування відсотків. Найбільш ризикованими є незабезпечені (бланкові) позички. Ступінь ризику забезпечених позичок залежить від якості забезпечення. Позички з більш високим ступенем ризику повинні видаватися під більш високий відсоток, щоб компенсувати кредиторі витрати на ризикове розміщення засобів.

Звичайно відсоток за більш великі позички повинен бути нижче, ніж за дрібні, оскільки витрати, пов'язані з кредитною послугою, не знаходяться в прямій залежності від її величини, а абсолютний дохід банку за великими позичками вищий, ніж за дрібними. Інакше кажучи, при видачі великих позичок банки несуть відносно менші витрати.

Більш високий попит на позички спричиняє підвищення процентних ставок по них. Однак в умовах конкуренції між кредитними органами і боротьби за розширення ринків банки можуть не керуватися цим правилом. Вони можуть не підвищувати рівень процентної ставки при зростанні попиту на кредит, керуючись тим, що більш низькі процентні ставки за кредитами дозволяють розраховувати на залучення більшого числа клієнтів і завоювання конкурентних переваг.

Як забезпечення банківських позичок можуть виступати різні види майна позичальника і зобов'язання третіх осіб. Кожна з форм забезпечення повернення кредиту має свій рівень надійності. Абсолютно надійним видом застави є золото та інші дорогоцінні метали, але вони в банківській практиці в даний час майже не використовуються. Тому банк повинен оцінити якість відповідного виду застави і з урахуванням його рівня встановлювати процентну ставку за позичками. Чим вище якість застави, тим, за інших рівних умов, відносно нижче може бути процентна ставка за позичкою.

Комерційні банки видають кредити на різні цілі і різним категоріям позичальників. Ставки за позичками залежать від виду та об'єкта кредиту, строку кредитування, фінансового стану позичальника, ступеня кредитного ризику, наявності чи браку гарантій своєчасного повернення боргу.

Витрати на оформлення позички і контролю прямо впливають на рівень процентної ставки. Чим ці витрати більші, тим, за інших рівних умов, вище норма позичкового відсотку.

При встановленні процентних ставок за своїми кредитами комерційні банки повинні враховувати ставки конкуруючих джерел одержання засобів, у тому числі інших банків, а також ринків цінних паперів і облігацій.

Норма позичкового відсотку комерційного банку може залежати і від характеру відносин між ним і позичальником. Постійному клієнту, якому банк довіряє і в якого є строковий вклад чи депозит з невисокою процентною платою, банк може встановлювати знижку при визначенні величини позичкового відсотку.

Норма прибутку від інших активних операцій банку повинна служити одним з орієнтирів при встановленні величини позичкового відсотку. Якщо, наприклад, інвестиційні операції приносять банку відносно більший дохід (на одиницю вкладеного капіталу), ніж позичкові, то він може підвищувати рівень процентних ставок.

Підсумковим фактором, що повинен враховуватися при встановленні процентної ставки за позичками, є необхідність одержання прибутку з позичкових операцій.

Норма позичкового відсотку має бути вище норми депозитного відсотку. Величина цієї різниці («маржа») призначена для покриття банківських витрат і

формування прибутку.

Етапи процесу кредитування

Процес кредитування складається з ряду етапів, кожен з яких забезпечує виконання визначених конкретних завдань, а в сукупності досягаються головні цілі позичкових операцій — їхня надійність і прибутковість для банку.

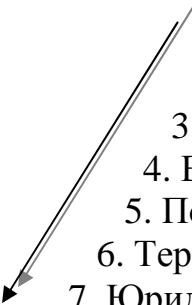
Етапи оформлення кредитування підприємств показані на рис. 7.3.

Рис. 7.3 - Структурно-логічна схема оформлення кредитної угоди

Як видно із структурної - логічної схеми, банк дає згоду на надання кредиту тим підприємствам, які є платоспроможними. Саме на підставі оцінки кредитоспроможності позичальника і ефективності комерційної угоди банк приймає рішення про доцільність видачі підприємству кредиту і укладає з ним кредитний договір.

Кредитний договір містить такі розділи:

-
1. Загальні положення
 2. Права та обов'язки позичальника
 3. Права та обов'язки банку
 4. Відповідальність сторін
 5. Порядок розв'язання суперечок
 6. Термін дії договору
 7. Юридичні адреси сторін

Після укладання кредитного договору (угоди) банк відкриває

підприємству позичковий рахунок, на який зараховується відповідна сума кредиту.

Надаються кредити підприємствам:

- 1) **у безготівковій формі** (оплата платіжних документів з позичкового рахунку – у національній або іноземній валюті; переказування коштів на поточний рахунок підприємства);
- 2) **у готівковій формі** (для розрахунків за сільськогосподарську продукцію тощо).

7.3. Небанківське кредитування підприємств

Комерційний кредит

У процесі комерційної діяльності підприємства часто стикаються з тимчасовою нестачею фінансових ресурсів у покупця, тобто з різних причин він не може своєчасно розрахуватися з постачальником. Виникає потреба у відстроченні платежу, тобто у комерційному кредиті. Отже, основна мета комерційного кредиту – прискорення процесу реалізації товарів (послуг) і отримання прибутку.

Комерційний кредит – це кредитна угода між двома підприємствами – продавцем (кредитором) і покупцем (позичальником). Фінансові зобов'язання позичальника стосовно кредитора оформляються векселем.

Процент за комерційний кредит, звичайно, є меншим ніж за банківський кредит і входить у ціну товару та суму векселя.

Погашення кредиту здійснюється:

- а) оплатою векселя;
- б) передаванням векселя іншій юридичній особі;
- в) переоформленням комерційного кредиту на банківський.

При комерційному кредитуванні можуть виникати такі ризики:

- зміна ціни товарів;
- недотримання покупцем строків оплати;
- банкрутство покупця;
- подорожчання кредиту.

Строк комерційного кредиту залежить від:

- виду товарів (послуг);
- вартості угоди;
- фінансового стану покупця і постачальника;
- вартості кредиту;
- наявності тривалих зв'язків між постачальниками і покупцями;
- якості товару.

Переваги комерційного кредиту над банківським полягають у наступному:

- ✓ оперативність надання коштів у товарній формі;
- ✓ нескладність технічного оформлення угоди;

- ✓ надання підприємству широких можливостей для маневрування оборотними коштами;
- ✓ сприяння розвитку кредитного ринку.

До недоліків комерційного кредиту можна віднести:

- ✓ обмежені можливості в часі й розмірах;
- ✓ наявність помітного ризику для кредитора;
- ✓ можливість небажаного впливу банків, що дисконтують векселі.

В Україні застосовуються переважно три різновиди комерційного кредиту:

- кредит з фіксованим терміном погашення;
- кредит з погашенням після фактичної реалізації позичальником одержаних товарів;
- кредитування за відкритим рахунком. При цьому виді комерційне кредитування постачання наступної партії товарів здійснюється до моменту погашення попередньої заборгованості.

Недавно у світі виникли нові види комерційного кредиту – міжфірмові грошові кредити. Вони надаються під комерційні папери і прості векселі. Як засіб короткострокового залучення грошових коштів комерційні папери конкурують з депозитними сертифікатами і казначейськими векселями.

Лізингове кредитування

У сучасних умовах, коли кожне підприємство має велику потребу у відновленні виробничих фондів і разом з тим не має у своєму розпорядженні достатніх сум власних джерел фінансування, доцільно використовувати лізинг, або фінансову оренду. Сутність лізингу полягає в тому, що підприємство, яке обновляє свої виробничі фонди, користується ними в кредит. Класична лізингова угода полягає в наступному: договір укладається між трьома учасниками: лізингоотримувачем, лізингодавцем і промисловим підприємством-виробником основних фондів.

Лізингоутримувач – це підприємство, що одержує в оренду виробничі фонди.

Лізингодавець – це спеціалізована компанія чи установа банку, що здійснює операцію по наданню основних фондів в оренду.

Підприємство виробник основних фондів – це промислове підприємство.

Лізинг як кредит надається терміном на тривалий період (3-7-9 років) і є вигідним для всіх учасників.

Для підприємства-лізингоутримувача переваги тут такі:

- 1) воно використовує у своїй діяльності новітню техніку, чи устаткування, інші види основних фондів, що складають активну їх частину, при цьому ці фонди підприємство не бере на свій баланс і може їх повернути;
- 2) воно має амортизаційні й податкові пільги, що полягають тому, що сума платежу оренди з лізингу включається у валові витрати підприємства (собівартість) і тим самим зменшується сума

прибутку та податок на прибуток. На суму орендної плати не нараховується ПДВ. Амортизаційні відрахування розраховуються за схемою прискореної амортизації, тому за період терміну лізингу їхня вартість переноситься на собівартість, при цьому зменшується сума прибутку і податок на прибуток;

- 3) вартість основних фондів одержаних за лізингом не відбивається в балансі підприємства, що дозволяє йому зробити свій баланс більш ліквідним. Основні фонди, взяті в оренду, можуть бути після закінчення терміну лізингу: 1) повернуті лізингодавцю; 2) викуплені за залишковою вартістю; 3) продовжений термін оренди.

Підприємство-лізингодавець (фірма, компанія, банк):

- 1) надаючи в лізинг основні фонди, лізингова компанія одержує дохід у вигляді винагорода: а) відсоток за кредит; б) комісійна винагорода за надані послуги;
- 2) працюючи з підприємствами - лізингоотримувачами і виробниками, лізингова компанія має широку інформацію з питань, з одного боку, попиту на основні фонди, а, з другого – пропозиції продажу основних фондів.

Підприємство-виробник одержує такі вигоди:

- 1) продаж у лізинг дозволяє йому одержати виторг відразу й у повному розмірі;
- 2) реалізація за цією схемою дозволяє знизити запаси готової продукції на складі;
- 3) розрахунки за лізингом продукції забезпечують недопущення дебіторської заборгованості, що, безумовно, підвищує ефективність використання їх оборотних коштів.

Крім викладених вище вигод мають місце і недоліки. Вони полягають у тому, що підприємство-лізингоотримувач має відносно більш високі витрати, ніж при прямому банківському кредитуванні. Однак переваг лізингу значно більше, ніж недоліків.

Схема організації фінансової оренди є такою:

1. лізингоутримувач: а) складає заяву на необхідне устаткування, механізми; б) розробляє бізнес-план з використання (застосування) необхідних йому основних фондів і подає ці два документи компанії;
2. лізингова компанія: а) розглядає заяву, запитує додатково документи, що характеризують фінансовий стан одержувача (бухгалтерський баланс, Ф-2 та ін.), вивчає фінансовий стан на даний момент і на перспективу; б) використовуючи базу даних про пропозиції, лізингова компанія вибирає підприємство-виробника і укладає з ним договір на постачання; в) за рахунок власних коштів чи кредиту банку лізингова компанія здійснює оплату необхідного устаткування чи інших основних фондів;

3. підприємство-виробник, одержавши оплату, а також документ про страхування майна, здійснює постачання устаткування лізингоотримувачу. Крім постачання устаткування воно виконує його гарантійний ремонт, якщо це передбачено в договорі;
4. підприємство-лізингоотримувач разом з лізинговою фірмою робить розрахунок і погоджує терміни лізингових платежів. Як правило, початок платежів здійснюється через рік після одержання майна в оренду.

Лізинг, широко розповсюджений у капіталістичних країнах, має місце і в Україні, в тому числі в житлово-комунальному господарстві. Уряд України прийняв низку постанов, що сприяють розвитку фінансової оренди. Прийняття цих постанов сприяє вирішенню не тільки проблем окремо взятого підприємства-лізингоотримувача, але й зміцненню економіки держави в цілому.

Питання для обговорення

1. Чому кредитування підприємств є об'єктивно необхідним?
2. Назвіть об'єкти коротко- і довгострокового кредитування підприємств.
3. Назвіть ознаки класифікації кредитів.
4. Які організації здійснюють кредитування підприємств? Назвіть кредитні послуги банків.
5. Охарактеризуйте особливості авального, акцептного і контокорентного кредиту.
6. У чому полягає сутність овердрафту?
7. Розкрийте сутність факторингових послуг.
8. Назвіть порядок банківського кредитування.
9. Які чинники впливають на величину відсоткової ставки за кредит?
10. Що таке комерційний кредит? Його переваги й недоліки.
11. Що таке лізинг? Назвіть його переваги й недоліки.
12. Охарактеризуйте сутність механізму укладення і реалізації лізингової угоди підприємства із банком або лізинговою компанією.

Тести до розділу 7

Знайдіть правильну відповідь.

Тест 1. Кредитні відносини – це:

- 1) відносини, пов'язані з необхідністю забезпечення безперервності зміни форм вартості ВВП у процесі його руху;
- 2) грошові або товарні відносини, пов'язані із заборгованістю одного з учасників економічної операції;
- 3) відносини, пов'язані з процесом розподілу й перерозподілу капіталу;

- 4) грошові відносини, що виникають у сфері виробництва продукції (послуг).

Тест 2. Економічну сутність кредиту можна сформулювати так: кредит – це:

- 1) рух вартості у сфері товарного обміну;
- 2) позичка на умовах повернення в грошовій або товарній формі;
- 3) економічні відносини, що виникають між кредитором і позичальником;
- 4) форма руху позичкового капіталу, що надається на умовах повернення.

Тест 3. Банківський кредит надається для:

- 1) внесення платежів у бюджет;
- 2) збільшення статутного фонду;
- 3) покриття збитків від господарської діяльності;
- 4) викуп приватизованого підприємства;
- 5) фінансування оборотного капіталу;
- 6) фінансування капітальних вкладень.

Тест 4. Видами банківського кредиту і банківських послуг є:

- 1) авальний кредит;
- 2) акцептний кредит;
- 3) обліковий кредит;
- 4) контокорентний кредит;
- 5) овердрафт;
- 6) державний кредит;
- 7) лізинг;
- 8) комерційний кредит;
- 9) форфейтинг.

Тест 5. Об'єктами кредитування є:

- 1) виконані роботи або надані послуги;
- 2) грошові кошти;
- 3) товарно-матеріальні цінності;
- 4) держава;
- 5) банки;
- 6) підприємства, організації, господарські товариства.

Тест 6. Комерційний кредит – це економічні відносини, що виникають між:

- 1) державою і підприємствами;
- 2) підприємствами;
- 3) державою і комерційними банками;
- 4) комерційними банками і підприємствами;

- 5) національним і комерційними банками.

Тест 7. Авальний кредит – це:

- 1) кредит, що надається одним підприємством іншому;
- 2) різновид споживчого кредиту;
- 3) офіційне повідомлення про виконання розрахункової послуги;
- 4) кредит, що надається банками у вигляді гарантійної послуги.

Тест 8. Ломбардний кредит – це:

- 1) різновид споживчого кредиту;
- 2) кредит, що надається під заставу майна;
- 3) кредит, що надається фізичними особами одна одній;
- 4) кредит під заставу депонованих у банку цінних паперів;
- 5) здача в оренду предметів довгострокового користування.

Тест 9. Консорціумний кредит – це:

- 1) кредит, що надається банком суб'єкту господарювання, якщо вони обидва є членами одного консорціуму (об'єднання);
- 2) кредит, що надається об'єднанням банків суб'єктами господарської діяльності;
- 3) кредит, що надається банком консорціуму (об'єднанню) великих підприємств для виконання господарської діяльності;
- 4) усі відповіді помилкові.

Тест 10. Факторинг – це:

- 1) здача в оренду предметів довгострокового користування;
- 2) посередництво в одержанні клієнтом боргу;
- 3) різновид споживчого кредиту;
- 4) діяльність комерційного банку за дорученням клієнта;
- 5) купівля банком у клієнта права на вимогу боргу.

Тест 11. Кредитна лінія – це:

- 1) ліміти видачі кредитів;
- 2) межа, що встановлює максимальні й мінімальні розміри та терміни видачі кредиту одному позичальнику;
- 3) зобов'язання комерційного банку надати кредит позичальнику;
- 4) угода, за якою банк зобов'язується надати позичальнику кредити на погоджену суму протягом певного періоду;
- 5) державний кредит.

Тест 12. Лізинговий кредит – це:

- 1) надання банком кредиту на умовах відстрочки платежу;
- 2) надання суб'єктами господарювання взаємної відстрочки платежів за товарно-матеріальні цінності;
- 3) фінансова оренда;

- 4) взаємне передавання суб'єктами господарювання матеріальних цінностей на умовах оренди;
- 5) усі відповіді помилкові.

Тест 13. *Кредитоспроможність – це:*

- 1) здатність кредитора в повному обсязі погасити свої зобов'язання перед клієнтами;
- 2) здатність позичальника в повному обсязі і в узгоджений строк розрахуватися за борговими зобов'язаннями;
- 3) здатність кредитора в повному обсязі і в узгоджений строк надати кредит позичальнику;
- 4) усі відповіді правильні;
- 5) усі відповіді помилкові.

Тест 14. *Забороняється видача кредитів на:*

- 1) придбання цінних паперів;
- 2) придбання об'єктів приватизації;
- 3) покриття збитків від господарської діяльності;
- 4) покриття поточних витрат підприємств;
- 5) фінансування капітальних вкладень.

Тест 15. *На величину процентної ставки комерційного банку за кредит впливають:*

- 1) дисконтна ставка центрального банку;
- 2) рівень інфляції;
- 3) термін позички;
- 4) розмір позички;
- 5) ризики;
- 6) попит на позички;
- 7) характер відносин між банком і позичальником;
- 8) зміст кредитуемого заходу;
- 9) характер наданого забезпечення;
- 10) усі відповіді помилкові.

РОЗДІЛ 8. Фінансове забезпечення відтворення основних засобів та нематеріальних активів

Основні терміни й поняття: авторські й суміжні з ними права: права на програми для ЕОМ, бази даних тощо; амортизація; амортизаційні відрахування; асигнування з бюджету; вартісна оцінка основних фондів; відтворювальна структура капітальних вкладень; власні джерела відтворення основних засобів; використання основних фондів; джерела відтворення; інформація про природне середовище; засоби виробництва; знос основних фондів; капітальний ремонт; кредит банків; лізинг; моральний знос основних фондів; надра; нематеріальні активи; основні засоби; основні фонди; права користування природними ресурсами; права користування земельною ділянкою, будівлею тощо; права на об'єкти промислової власності: винаходи, корисні моделі, ноу-хау; прискорена амортизація; поточний ремонт; структура основних засобів; техніко – економічні показники; технологічна структура капіталовкладень; товарний знак; торгові марки; фізичний знос основних фондів; фірмові назви; фондоємкість; фондовіддача; фондорентабельність; фондоозброєність.

8.1. Поняття, склад і структура основних фондів (капіталу)

Основною ознакою підприємства є наявність в його власності, господарюванні або оперативному управлінні уособленого майна. Майно поділяють на необоротні й оборотні активи, що відрізняються фізичною формою, місцем у виробничому процесі, впливом на економіку підприємства. На рис. 8.1 наведено склад позаоборотних активів.

Рис. 8.1. Склад позаоборотних активів

Організація будь-якого процесу виробництва передбачає наявність засобів виробництва, що включають засоби праці, предмети праці й труд людини, тобто її цілеспрямовану діяльність. Засоби й предмети праці виступають на підприємствах як виробничі фонди (основні й оборотні).

Основні фонди - це засоби праці, що беруть участь у процесі виробництва протягом багатьох циклів, зберігаючи при цьому свою натуральну форму і поступово, в міру зношування переносять свою вартість на вироблювану продукцію. Цим вони відрізняються від оборотних фондів, що цілком переносять свою вартість на виготовлюваний продукт протягом одного виробничого циклу.

До складу основних фондів житлово-комунального господарства включають: основні фонди підприємств комунального господарства, споруди міського благоустрою, житловий фонд та ін.

Залежно від призначення основні фонди поділяють на виробничі й невиробничі. До складу виробничих основних фондів входять ті, що беруть участь у виробничих процесах, створюють умови для їх здійснення або служать для зберігання і транспортування продукції, а саме: виробничі споруди, передавальне обладнання, силові й робочі машини, вимірювальні й регулювальні прилади, пристрої й лабораторне обладнання, транспортні засоби, інструмент, виробничий і господарський інвентар, а також робоча і продуктивна худоба, багаторічні насадження. Засоби праці стають основними фондами тільки після введення їх у виробничий процес, а в практиці обліку - після зарахування на баланс підприємства, що їх використовує.

До складу невиробничих основних фондів належать об'єкти тривалого користування, що задовольняють побутові й культурні потреби людей.

Житлово-комунальне господарство охоплює виробничі й невиробничі підприємства. Щодо виробничих підприємств (електростанції, водопроводи та ін.), то вони мають виробничі основні фонди. До невиробничих основних фондів належать, у першу чергу житловий фонд та споруди зовнішнього міського благоустрою, а також основні фонди лазень, пралень та інших підприємств, що надають послуги персонального й господарсько-споживацького характеру. Ці невиробничі основні фонди, в свою чергу, поділяються на основні фонди експлуатаційного призначення, тобто ті, що безпосередньо беруть участь у наданні послуг, і на основні фонди культурно-побутового призначення: житлові будинки, гуртожитки, клуби та ін., що належать цим підприємствам.

Незважаючи на відмінність за суттю, виробничі й невиробничі основні фонди мають багато спільного за формою: подібні елементи-будівлі, споруди, машини, обладнання та ін.; і виробничі, і невиробничі основні фонди довговічні, поступово зношуються, потребують ремонту (часткового відтворення) і повної заміни після вичерпання строку служби. Вартість основних невиробничих фондів поступово, частками, в міру зношування включається в експлуатаційні витрати підприємства. Таким чином, як щодо виробничих, так і невиробничих основних фондів необхідно розглядати питання їх використання, структури, оцінки, зносу, амортизації та ремонту.

Облік і планування основних фондів проводять у грошовій оцінці і в натуральних показниках. Це обумовлено необхідністю мати дані про технічний склад, виробничі потужності підприємств і галузей, складати баланси обладнання, розробляти шляхи ефективного використання виробничої

потужності підприємства. Дані для обліку й планування можна одержати за результатами інвентаризації основних фондів.

Велике значення для обліку й аналізу основних фондів має класифікація (групування) їх за натурально-речовими ознаками. Розрізняють такі види основних фондів: будівлі; споруди; передавальні пристрої; силові й робочі машини; вимірювальні й регулювальні прилади; транспортні засоби; інструмент; виробничий і господарський інвентар і т.д. (див. рис. 8.2.)

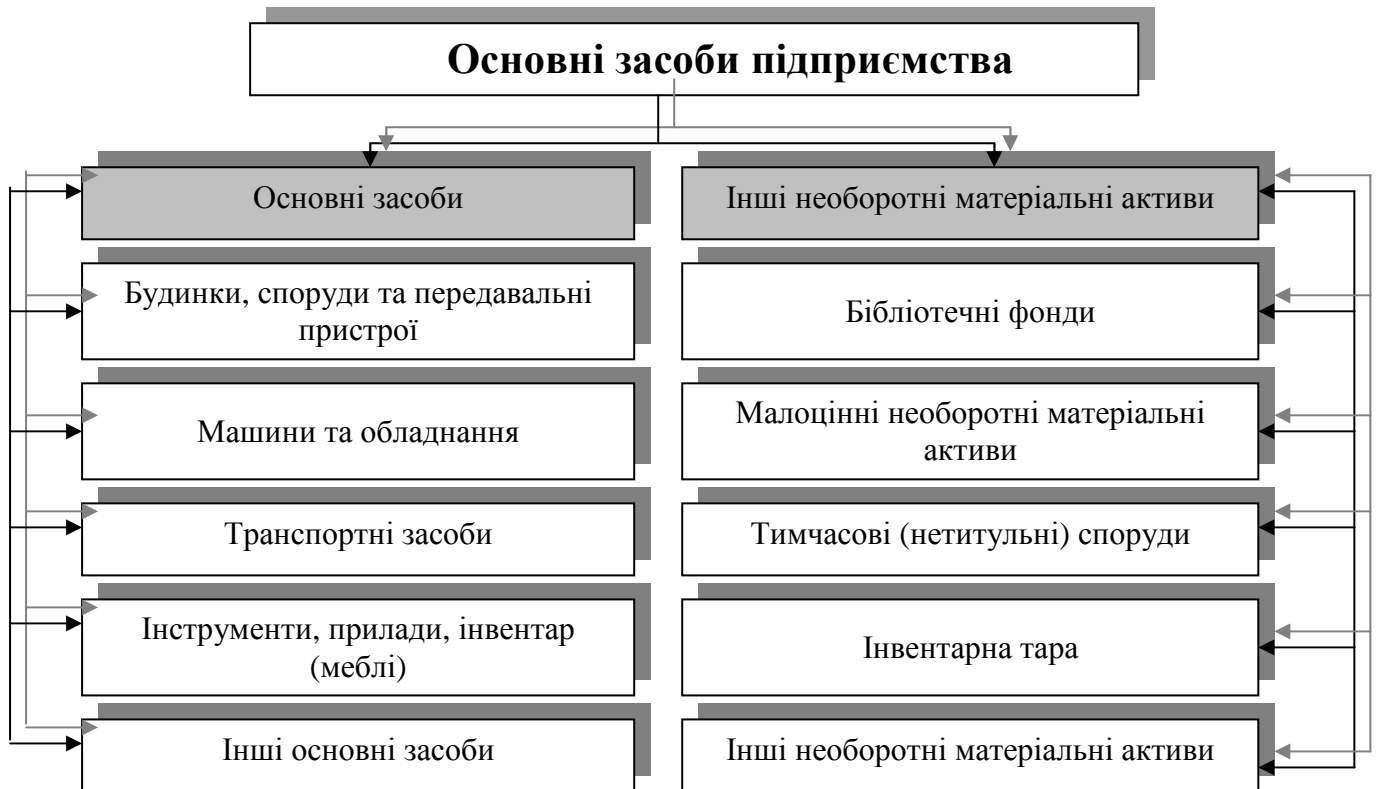

Рис. 8.2. Склад основних засобів підприємства

Різні види основних фондів беруть неоднакову участь у виробничому процесі. Одні з них, як, наприклад, силові машини та обладнання, безпосередньо беруть участь у процесі виробництва, тому їх відносять до активно діючої частини основних фондів. Інші види основних фондів, як, наприклад, виробничі будівлі і т. ін., створюють умови для виробничих процесів, їх вплив на виробництво продукції є побічним, тому їх називають пасивною частиною основних фондів.

Використовуючи класифікацію основних фондів за видами, визначають їх виробничу структуру.

Структура основних фондів - це розподіл основних фондів за видами (групами), відображений у процентах від їх загальної вартості на підприємстві, галузі або житлово-комунальному господарстві в цілому. Структура основних фондів відображає особливості галузі й конкретного підприємства, рівень матеріально-технічної бази виробництва. Зміна структури за певні проміжки часу дає уявлення про динаміку якісних змін основних фондів, про технічний рівень виробництва. Наприклад, збільшення питомої ваги машин, обладнання

та інших елементів активної частини основних фондів підприємства сприяє зростанню випуску продукції (надання послуг) на кожну 1 грн. основних фондів.

Найважливішим чинником, що характеризує галузеву структуру основних фондів підприємства, слід вважати техніко-економічні особливості, що обумовлюють певні поєднання натурально-речових елементів, необхідних для здійснення виробничо-експлуатаційної діяльності.

Відтворення основних засобів – це процес безперервного їх поновлення. Розрізняють просте й розширене відтворення. Просте відтворення основних засобів – це відновлення попередньої виробничої потужності. Здійснюється воно у вигляді заміни окремих зношених частин основних фондів або заміни старого устаткування на аналогічне. Розширене відтворення основних засобів передбачає збільшення виробничої потужності за рахунок кількісного та якісного збільшення діючих основних засобів або придбання нових, що забезпечують вищий рівень продуктивності устаткування.

Для процесу відтворення основних засобів притаманні такі характерні ознаки:

- 1) при відтворенні основних засобів відбувається рух їхньої споживчої вартості та вартості;
- 2) основні засоби поступово переносять свою вартість на вироблену продукцію;
- 3) накопичення у грошовій формі частково перенесеної вартості основних засобів на готову продукцію здійснюється за допомогою амортизаційних відрахувань;
- 4) основні засоби поновляють в натуральній формі протягом тривалого часу.

Основні засоби у процесі господарської діяльності проходять три стадії, що показано на рис. 8.3.

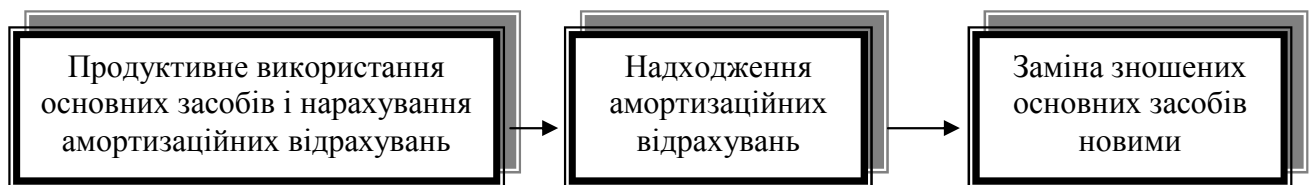

Рис. 8.3. Оборот основних виробничих засобів

Просте відтворення основних засобів здійснюється у двох формах:

- а) капітальний ремонт діючих основних засобів;
- б) заміна зношених та застарілих основних засобів.

Джерелом фінансування простого відтворення основних засобів (заміни зношення основних фондів) є нарахована сума амортизації.

Фінансування розширеного відтворення основних засобів (кількісного і якісного зростання основних засобів) здійснюється за рахунок створеного додаткового продукту. За ринкових відносин необхідність оновлення основних засобів визначається передовсім конкуренцією товаровиробників, що спонукає їх на придбання більш прогресивного устаткування, впровадження нових

технологій та іншого поліпшення основних засобів.

8.2. Показники стану та ефективності використання основних засобів

Відтворення основних засобів залежить від забезпечення підприємства основними засобами, їхнього стану та використання. Стан та використання основних засобів значною мірою впливають на ефективність роботи підприємства.

Виділяють три групи показників, що характеризують стан і ефективність використання основних засобів:

- 1) показники забезпечення підприємства основними засобами;
- 2) показники стану основних засобів;
- 3) показники ефективності використання основних засобів (див. рис. 8.4).

Рис. 8.4. Показники забезпечення, стану та ефективності використання основних засобів

Забезпеченість підприємства основними засобами характеризують такі показники: фондомісткість, фондоозброєність, механоозброєність виробництва, механоозброєність праці, енергоозброєність праці, коефіцієнт вартості основних засобів у майні підприємства.

Фондомісткість (Φ_m) - показник (коефіцієнт) потреби в основних

фондах для забезпечення виконання одиниці обсягу роботи, 1 тис. грн. доходів від реалізації продукції (послуг). Підраховують за формулою

$$\Phi_m = \Phi : Q ,$$

де Q - сума доходів від реалізації продукції (послуг);
 Φ – вартість основних фондів.

Механоозброєність виробництва (M_v) - показник вартості машин та обладнання на одиницю обсягу реалізації продукції (послуг). Він застосовується для аналізу зміни питомої вартості засобів механізації. Цей показник підраховується у процентах або тисячах гривень на 1 млн. грн. доходів від реалізації продукції підприємств промислового або підрядного типу за формулою

$$M_v = \Phi_m : Q$$

де Φ_m – вартість машин та обладнання.

Механоозброєність праці (M_n) - характеризує вартість засобів механізації, що припадають на одного робітника. Цей показник визначають поділивши загальну балансову вартість машин та механізмів на середньооблікову кількість робітників:

$$M_n = \Phi_m : K_p$$

де K_p – кількість робітників.

Енергоозброєність праці (E_n) - показник, що визначається загальною установочною потужністю двигунів, установок, механізмів в кВт, що припадає на одного робітника. Обчислюється за формулою

$$E_{o.n} = E_n : K_p,$$

де E_n – загальна потужність двигунів, установок, механізмів, кВт.

Коефіцієнт реальної вартості основних засобів у майні підприємства ($K_{в.о.з.}$), визначається за формулою

$$K_{в.о.з.} = \Phi_z : M,$$

де Φ_z – залишкова вартість основних фондів,
 M – вартість майна підприємства.

Якщо коефіцієнт реальної вартості основних засобів у майні підприємства спадає до критичної величини (0,2-0,3) , то реальний виробничий потенціал підприємства буде низький і необхідно терміново робити вкладення в основні засоби.

Стан основних засобів характеризують коефіцієнти: зносу основних засобів, придатності, оновлення, вибуття основних засобів.

Коефіцієнт зносу основних фондів встановлюють за формулою

$$K_z = 3 \times 100 : \Phi_n,$$

де K_z - коефіцієнт зносу (спрацювання) основних фондів;

3 - сума зносу (спрацювання) основних фондів;

Φ_n - первісна вартість основних фондів

Коефіцієнт придатності основних фондів (K_n) виявляє, яку частку складає їх залишкова вартість від первісної вартості. Виражений у процентах цей показник може бути розрахований за формулою

$$K_n = (\Phi_n - 3) \times 100 : \Phi_n.$$

Коефіцієнт придатності основних фондів як показник зворотний коефіцієнту зносу можна розрахувати так: від 100% відняти процент зносу основних фондів.

Коефіцієнт вибуття основних фондів (K_v) показує, яка частка основних фондів, наявних на початок звітної періоду, вибула за цей період внаслідок старіння і зносу. Розраховують його в процентах за виразом

$$K_v = \Phi_v : \Phi_o \times 100,$$

де Φ_v - сума основних фондів, що вибувають у звітному періоді внаслідок старіння і зносу;

Φ_o - сума основних фондів на початок періоду.

Коефіцієнт оновлення основних фондів (K_o) характеризує частку нових, введених в експлуатацію у звітному періоді основних фондів у складі всіх основних фондів, наявних на кінець звітної періоду. Цей коефіцієнт у процентах можна визначити за формулою

$$K_o = \Phi_n : \Phi_k \times 100,$$

де Φ_n - сума нових основних фондів за первісною вартістю, що введені в експлуатацію у звітному періоді;

Φ_k - сума основних фондів за первісною вартістю на кінець звітної періоду.

Для забезпечення безперебійної роботи підприємств необхідно систематично виконувати ремонти основних фондів - поточні й капітальні. Поточний ремонт спрямований на підтримання основних фондів у робочому стані, а капітальний ремонт являє собою відтворення зношених частин, деталей, заміну конструктивних елементів різних видів основних фондів і виконується спеціалізованими підрядними організаціями.

Ступінь використання основних фондів у всіх галузях народного господарства, в тому числі в комунальному, має винятково важливе значення. Більш повне використання наявних споруд, будівель, обладнання,

транспортних засобів та інших видів основних фондів дозволяє збільшити випуск продукції, знизити її собівартість і підвищити рентабельність виробництва за рахунок внутрішніх резервів підприємств без додаткових капітальних вкладень. Краще використання основних фондів комунальних підприємств дозволяє підвищувати рівень комунально-побутового обслуговування населення при його здешевленні.

Для характеристики використання основних фондів застосовують показники, які поділяють на вартісні й техніко-економічні.

Узагальнюючим вартісним показником ефективності використання всієї сукупності основних фондів є показник фондівіддачі, який визначають, поділивши річний обсяг реалізованої продукції (послуг) у вартісному вираженні на середньорічну вартість основних фондів.

Крім того, для характеристики фондівіддачі можуть бути використані натуральні вимірники. Наприклад, для підприємств міського електротранспорту фондівіддача може бути виражена кількістю перевезених пасажирів на 1 грн. основних фондів, для водопроводів - кількістю кубометрів реалізованої води на 1 грн. основних фондів і т.д.

Для характеристики використання основних фондів комунального господарства доцільно також застосовувати натуральні техніко-економічні показники, наприклад, для міського електротранспорту - кількість перевезених пасажирів на один приведений за місткістю трамвайний вагон (тролейбус), для водопроводів - кількість кубометрів реалізованої води на 1 куб.м. добової продуктивності водопроводу в цілому і т.д.

При аналізі загального показника фондівіддачі слід враховувати, що на його величину та динаміку впливає ряд факторів. При цьому в різних галузях комунального господарства цей вплив має свою специфіку.

Фондовіддача (Φ_v) - показник (коефіцієнт), що відображає випуск продукції (послуг) на 1 грн. основних фондів комунального підприємства. Показник фондівіддачі є величиною, оберненою показнику фондомісткості. Підраховується за формулою

$$\Phi_v = Q : \Phi.$$

Фондовіддача на одного робітника ($\Phi_{вр}$) - показник (коефіцієнт), що характеризує випуск продукції на 1 грн. основних фондів з урахуванням кількості робітників. Обраховується за формулою

$$\Phi_{вр} = Q : \Phi \times K_p.$$

Рентабельність основних засобів (P_ϕ) є відносним показником ефективності їхнього використання. Цей показник визначають за формулою

$$P_\phi = \frac{\Pi_{р.з.п.}}{\Phi_k} \times 100 ,$$

де $\Pi_{р.з.п.}$ – загальний прибуток за звітний період;

Φ_k – балансова вартість основних засобів на кінець звітного періоду.

Абсолютним показником ефективності використання основних засобів є сума прибутку на одну гривню основних засобів.

8.3. Знос і амортизація основних засобів та нематеріальних активів

Для основних фондів характерні збереження натуральної форми і поступове спрацювання. Економічний зміст зносу полягає у втраті основними фондами своєї споживної вартості й вартості.

Розрізняють два види зносу основних фондів:

- а) фізичний;
- б) моральний.

Фізичний знос основних фондів пов'язаний з їх використанням і виявляється в руйнуванні, поломках.

Існує дві форми **морального зносу**: 1) втрата вартості внаслідок здешевлення відтворення таких самих машин, тобто коли нові машини такої конструкції можуть бути придбані дешевше, ніж ті, що встановлені на підприємстві; 2) втрата вартості діючих, фізично придатних машин внаслідок того, що випущено нові, кращі, більш потужні.

Як уже було сказано, основні фонди поступово, в міру спрацювання переносять свою вартість на вироблювану продукцію (послуги). Цей процес називають амортизацією. Зважаючи на важливість амортизаційних відрахувань, кожне підприємство повинне правильно їх розраховувати на плановий рік. У практиці фінансового планування підприємства міського господарства використовують декілька методів обчислення амортизаційних відрахувань, а саме:

- а) метод прямого рахунку (нормативний);
- б) метод коефіцієнтів;
- в) аналітичний метод;
- г) використання даних бухгалтерського обліку за останній квартал минулого року.

Найбільш точним, але і найтрудомісним є метод прямого розрахунку (нормативний). Обчислення сум амортизації виконують згідно з методикою затвердженою постановою КМУ № 1075 від 6 вересня 1996 р. зі змінами та доповненнями.

Сутність методу коефіцієнтів полягає в тому, що розрахунки на плановий рік здійснюють спираючись на базу (суму амортизаційних відрахувань попередніх років) і коригуючи її на коефіцієнти, що відображають зміни в плановому році, наприклад, вартість основних фондів, середня норма відрахувань. Цей метод розрахунку використовують у тих випадках, коли підприємство функціонує більше трьох років, має стійку структуру основних фондів (за трьома групами) і невисокі темпи зростання вартості основних фондів у цілому.

Аналітичний метод розрахунку амортизації полягає в тому, що спочатку проводиться аналіз суми амортизації попереднього року в розрізі об'єктів та груп з метою виявлення змін на плановий рік (вибуття окремих об'єктів

Проаналізувавши рух основних фондів за складом, вносять зміни (за конкретними об'єктами), а потім визначають суму амортизації на плановий рік, базуючись на нарахуваннях амортизації попереднього року.

Таблиця 8.1. Класифікація груп основних засобів і мінімально допустимих строків їх амортизації

199

1. Нарахування амортизації здійснюється протягом строку корисного використання (експлуатації) об'єкта, який встановлюється наказом по підприємству при визнанні цього об'єкта активом (при зарахуванні на баланс), але не менше ніж встановлено у відповідному в пункті табл. 4.1. і призупиняється на період його реконструкції, модернізації, добудови, дообладнання та консервації.

2. При визначенні строку корисного використання (експлуатації) слід ураховувати:

очікуване використання об'єкта підприємством з урахуванням його потужності або продуктивності;

фізичний та моральний знос, що передбачається;

правові або інші обмеження щодо строків використання об'єкта та інші фактори.

3. Строк корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів переглядається в разі зміни очікуваних економічних вигод від його використання, але він не може бути меншим ніж це визначено у табл. 4.1.

Амортизація об'єкта основних засобів нараховується на підставі виданого підприємством наказу, виходячи з нового строку корисного використання, починаючи з місяця, наступного за місяцем зміни строку корисного використання (крім виробничого методу нарахування амортизації).

Амортизація основних засобів провадиться до досягнення залишкової вартості об'єктом його ліквідаційної вартості.

4. Амортизація основних засобів нараховується із застосуванням таких методів:

1) прямолінійного, за яким річна сума амортизації визначається діленням вартості, яка амортизується, на строк корисного використання об'єкта основних засобів;

2) зменшення залишкової вартості, за яким річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітної року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації. Річна норма амортизації (у відсотках) обчислюється як різниця між одиницею та результатом кореня ступеня кількості років корисного використання об'єкта з результату від ділення ліквідаційної вартості об'єкта на його первісну вартість;

3) прискореного зменшення залишкової вартості, за яким річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітної року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації, яка обчислюється відповідно до строку корисного використання об'єкта і подвоюється.

Метод прискореного зменшення залишкової вартості застосовується лише при нарахуванні амортизації до об'єктів основних засобів, що входять до груп 4 (машини та обладнання) та 5 (транспортні засоби).

4) кумулятивного, за яким річна сума амортизації визначається як добуток вартості, яка амортизується, та кумулятивного коефіцієнта. Кумулятивний коефіцієнт розраховується діленням кількості років, що

залишаються до кінця строку корисного використання об'єкта основних засобів, на суму числа років його корисного використання;

5) виробничого, за яким місячна сума амортизації визначається як добуток фактичного місячного обсягу продукції (робіт, послуг) та виробничої ставки амортизації. Виробнича ставка амортизації обчислюється діленням вартості, яка амортизується, на загальний обсяг продукції (робіт, послуг), який підприємство очікує виробити (виконати) з використанням об'єкта основних засобів.

5. Нарахування амортизації для оподаткування здійснюється підприємством за методом, визначеним наказом про облікову політику з метою складання фінансової звітності та може переглядатися у разі зміни очікуваного способу отримання економічних вигод від його використання.

Нарахування амортизації за новим методом починається з місяця, наступного за місяцем прийняття рішення про зміну методу амортизації.

6. Облік вартості, яка амортизується, ведеться за кожним об'єктом, що входить до складу окремої групи, у тому числі вартість поліпшення основних засобів, отриманих безоплатно або наданих в оперативний лізинг (оренду), як окремий об'єкт амортизації.

7. На основні засоби груп 1 і 13 амортизація не нараховується.

8. Суми амортизаційних відрахувань не підлягають вилученню до бюджету, а також не можуть бути базою для нарахування будь-яких податків, зборів (обов'язкових платежів).

8.4. Сутність і склад капітальних вкладень

Капітальні вкладення – це витрати на створення нових, реконструкцію і технічне переозброєння діючих основних засобів.

Капітальні вкладення здійснюють як у просте, так і розширене відтворення основних засобів.

На підприємствах для визначення розміру капітальних вкладень та джерел їхнього фінансування складають план капітальних витрат, який включає такі дані:

- первісну вартість основних засобів на початок планового періоду;
- наявність невикористаних амортизаційних відрахувань на початок планового періоду;
- суму амортизаційних відрахувань, яку буде нараховано за плановий період;
- розрахунок вартості устаткування, що підлягає заміні у плановому періоді;
- розрахунок суми амортизаційних відрахувань на придбання основних засобів за плановий період;
- розрахунок вартості засобів та суми амортизаційних відрахувань, яка буде у підприємства на кінець планового періоду.

План капітальних витрат має два розділи: I розділ - “Капітальні витрати”, II розділ “Надходження коштів”.

Для розробки розділу “Капітальні витрати” виконують такі розрахунки:

а) виділення із загального обсягу капітальних вкладень частини, що належить до поточного періоду (року);

б) уточнення обсягу капітальних витрат поточного року з урахуванням корективів, що вносяться підрядчиком у технологію робіт;

в) уточнення обсягу і структури капітальних витрат у зв'язку зі зміною індексу цін;

г) уточнення первісного обсягу капітальних витрат з урахуванням резерву фінансових ресурсів на покриття непередбачених витрат, що зазначені у контракті з підрядчиком.

Складання розділу “Надходження коштів” включає такі етапи:

1) уточнення загального обсягу надходження коштів для збалансування з показником загального обсягу капітальних витрат (І розділ плану);

2) уточнення структури джерел надходження коштів;

3) забезпечення узгодження обсягу надходження коштів з обсягом капітальних витрат за окремими періодами.

При складанні плану капітальних витрат і здійснення капітальних вкладень, треба враховувати їхню структуру. Розрізняють технологічну та відтворювальну структури капітальних вкладень.

Технологічна структура капітальних вкладень відображає співвідношення таких витрат:

- будівельні роботи;
- придбання устаткування, інструментів та інвентарю;
- монтаж устаткування;
- проектно-дослідні роботи;
- інші витрати.

Важливе значення для підвищення ефективності виробництва має поліпшення технологічної структури капітальних вкладень за рахунок збільшення питомої ваги витрат на придбання активної частини основних виробничих фондів.

Відтворювальна структура капітальних вкладень включає такі напрямки витрат: нове будівництво; технічне переозброєння та реконструкція діючих підприємств; розширення діючих підприємств; витрати на окремі об'єкти діючих підприємств. Відтворювальна структура капітальних вкладень оцінюється як прогресивна, коли в її складі збільшується питома вага витрат на технічне переозброєння та реконструкцію діючих підприємств.

План капітальних вкладень розробляється на наступний рік у розрізі кварталів, потім наступний квартал деталізується в розрізі місяців.

На підставі плану капітальних витрат підприємства приймається рішення щодо виду здійснення капітальних вкладень:

а) на заміну й оновлення устаткування;

б) на розширення виробничих потужностей;

в) на створення виробничих потужностей для випуску нових видів продукції.

Обравши вид капітальних вкладень, визначають джерела, за рахунок яких вони здійснюватимуться.

8.5. Джерела і порядок фінансування капітальних вкладень

Фінансування капітальних вкладень здійснюється за рахунок власних, централізованих та залучених коштів. Вибір оптимальної структури джерел фінансування капітальних вкладень має важливе значення.

На структуру джерел фінансування капітальних вкладень впливає багато факторів, а саме: темпи зростання реалізації продукції (послуг) та їхня стабільність; стан ринку капіталу, оподаткування доходів підприємства; структура активів підприємства; відсоткова політика комерційних банків; рівень управління фінансовими ресурсами підприємства та ін.

Для визначення оптимальної структури необхідний комплексний підхід до вибору джерел фінансування капітальних вкладень. Перш за все треба ретельно проаналізувати можливий обсяг внутрішніх джерел і визначити обсяг залучення додаткових коштів. При цьому треба пам'ятати, що порушення оптимального співвідношення між власними і залученими джерелами фінансування може призвести до погіршення фінансового стану підприємства.

Рис. 8.5 - Джерела фінансування капітальних вкладень на підприємствах міського господарства

Джерелами фінансування капітальних вкладень, зокрема підприємств міського господарства (рис. 8.4) можуть бути:

- 1) власні фінансові ресурси;
- 2) залучені фінансові ресурси;
- 3) кошти державного і місцевих бюджетів;
- 4) кошти, отримані від продажу цінних паперів, внески членів трудових колективів;
- 5) кошти іноземних інвесторів.

Власні фінансові ресурси включають: внески засновників підприємства; прибуток, що використовується у вигляді засобів та резервів у процесі господарської діяльності; амортизаційні відрахування та ін.

Внески засновників підприємства передовсім використовують для придбання основних засобів.

Переважна частина амортизаційних відрахувань спрямовується на капітальні вкладення. Абсолютна сума відрахувань залежить від: балансової вартості основних засобів, норм амортизаційних відрахувань; структури основних засобів, методів нарахування амортизаційних відрахувань.

Розмір прибутку, який використовується на капітальні вкладення залежить від суми прибутку, що залишається у розпорядженні підприємства.

Якщо капітальне будівництво здійснюється господарським способом, то у підприємства утворюються специфічні джерела фінансування:

- а) мобілізація внутрішніх ресурсів у будівництві;
- б) планові нагромадження від виконання будівельно-монтажних робіт господарським способом;
- в) економія від зниження собівартості будівельних робіт.

Мобілізація внутрішніх ресурсів у будівництві має місце у тих випадках, коли в процесі будівництва скорочується потреба в оборотних коштах на плановий період або зростає стійка кредиторська заборгованість. До складу останньої входить: заборгованість підрядним організаціям та постачальникам, строк оплати якої не настав; резерв для наступних платежів; нормальна перехідна заборгованість робітникам та службовцям із заробітної плати; нарахування на цю заробітну плату. Приріст стійкої кредиторської заборгованості призводить до зменшення потреби в коштах для фінансування капітальних вкладень, а скорочення кредиторської заборгованості – до збільшення потреби коштів.

Мобілізацію (імобілізацію) внутрішніх ресурсів (**М**) визначають за формулою

$$M = (H - П) - (K_1 - K_2),$$

де **Н** – наявність оборотних активів у капітальному будівництві на початок

планового періоду;

П – планова потреба в оборотних коштах на кінець планового періоду;

K₁ – наявність кредиторської заборгованості на початок планового періоду;

K₂ – кредиторська заборгованість на кінець планового періоду.

Визначений за наведеною формулою результат зі знаком “ + ” свідчить про мобілізацію внутрішніх ресурсів, а зі знаком “ - ” - про іммобілізацію оборотних коштів і необхідність залучення додаткових оборотних коштів.

Планові нагромадження включаються в кошторис будівництва в розмірі 30% собівартості будівельно-монтажних робіт або 28,3% кошторисної вартості.

Економія від зниження планової собівартості будівництва досягається в результаті здійснення заходів, що передбачені будівельною організацією.

Позичені й залучені кошти (довгострокові банківські кредити; позички інших підприємств; кошти від емісії та реалізації цінних паперів; кошти від випуску векселів та інших боргових зобов'язань; фінансування з благодійних джерел; іноземні інвестиції та ін.) використовуються підприємством, коли недостатньо власних фінансових ресурсів на капітальні вкладення.

За рахунок бюджету фінансуються централізовані капітальні вкладення – об'єкти, включені до цільової комплексної програми (державної або регіональної).

Порядок фінансування капітальних вкладень залежить від способу проведення капітальних робіт.

Існують два способи ведення будівництва:

- а) підрядний;
- б) господарський.

У міському господарстві значна частка капітальних вкладень є централізованими. Основним джерелом їх фінансування є асигнування з державного бюджету. Будівництво проводиться підрядним способом спеціалізованими будівельними організаціями.

Основою *підрядного способу* виконання будівельних робіт є підрядний договір, що укладається між замовником (організацією, що розпоряджається коштами) і підрядником (будівельною організацією).

Основні показники, що відображаються в договорі:

- кошторисна вартість будівництва – всього;
- у тому числі за роками;
- термін початку і закінчення будівництва;
- введення в експлуатацію виробничих потужностей;
- введення в експлуатацію основних фондів (строки, вартість);
- форма розрахунків за виконані роботи;
- інші показники.

Використовують такі види підрядних договорів:

- генеральний (між замовником і генеральним (основним) підрядником);
- субпідрядний (між генеральним підрядником і спеціалізованою підрядною організацією на виконання спеціалізованих робіт, як-от сантехнічні, оздоблювальні, та ін.)
- прямий (між замовником і підрядною організацією, що безпосередньо виконує будівельні роботи).

У підрядному договорі викладаються права і обов'язки кожної із сторін.

Замовник повинен подати підряднику проектно-кошторисну документацію, оплатити й доставити на об'єкт обране підрядником обладнання,

повністю і своєчасно розрахуватися за виконані роботи.

Підрядник повинен обрати згідно з проектно-кошторисною документацією обладнання, виконувати роботи якісно і в строк, правильно оформляти документи на виконані роботи й надавати їх в банк для оплати.

Розрахунки між замовником і підрядником виконуються на основі Ф-2 “Акт про виконані й здані роботи”. Відповідальність за достовірність виконаних робіт несуть і замовник, і підрядник.

Для розрахунків за виконані підрядником роботи може бути використана одна із таких форм:

- 1) за повністю закінчені об'єкти;
- 2) за закінчені й здані етапи роботи;
- 3) за % технічної готовності;
- 4) за елементами витрат.

Кожна з названих форм має свої переваги й недоліки.

Для здійснення будівництва господарським способом на підприємстві-замовнику утворюється спеціальний підрозділ, відділ або управління капітального будівництва. Функціями цього підрозділу є організація й нагляд за виконанням будівельних робіт. Управління (відділ) капітального будівництва піклується про проектно-кошторисну документацію, закупівлю обладнання, виконання будівельних робіт, а також про оформлення здачі в експлуатацію об'єктів по закінченні будівництва. Розрахунки за виконані роботи здійснюють шляхом списання сум з розрахункового рахунку замовника (основне підприємство) і зарахування цих сум на розрахунковий рахунок будівельного підрозділу. При цьому використовують одну із таких форм розрахунків:

- а) за повністю закінчені й здані об'єкти;
- б) за елементами витрат.

Форма розрахунків “За елементами витрат” має недолік – із загальної суми не можна виділити витрати саме на капітальні вкладення (в загальну суму оплати включені й витрати, пов'язані з утриманням будівельного підрозділу (відділу або управління).

Для фінансування нового будівництва об'єктів міського благоустрою використовують так звані позалімітні капіталовкладення. Основним джерелом фінансування цих капіталовкладень є асигнування з місцевих бюджетів. Поряд з цим використовують багато інших джерел, як правило, сума кожного з таких джерел невелика.

8.6. Фінансування витрат на поліпшення основних засобів

Основні засоби в процесі експлуатації зношуються. Для приведення їх в технічно-придатний стан виконують ремонти. Розрізняють три основні види ремонтів:

- поточний;
- середній;
- капітальний.

Слід зазначити, що в деяких галузях міського господарства ремонти основних фондів мають дещо інші назви. Так, в житловому господарстві проводять ремонти житлового фонду: поточний, вибіркового капітальний,

комплексний капітальний.

Поточний ремонт – це роботи з усунення невеликих пошкоджень, профілактичні роботи, роботи пов'язані з утриманням основних фондів.

При виконанні *середніх ремонтів* проводять заміну невеликої кількості деталей (запасних частин), інші роботи, що направлені на приведення основних фондів у робочий стан. Сума витрат на середній ремонт в розрахунку на кожний об'єкт більша ніж на поточний.

Капітальний ремонт передбачає роботи, пов'язані з розбиранням машин та механізмів, заміною окремих конструктивів, усуненням несправностей, послідовним збиранням механізмів, випробуванням об'єкта в роботі і т.п.

Обсяги і послідовність проведення ремонтів основних фондів міського господарства здійснюють згідно з системою ППР (планово-попереджувальні ремонти). Такі системи розроблено для кожної галузі житлово-комунального господарства.

Витрати на всі види ремонтів підприємства визначають самостійно, керуючись системою ППР та виходячи з технічного рівня фізичного зносу основних фондів та забезпечення ремонтних робіт матеріально-технічними ресурсами.

Фінансування капітального ремонту на підприємстві проводиться згідно з планом капітального ремонту. План складають на підставі кошторисно-фінансових розрахунків на окремі об'єкти з урахуванням чинних норм, цін, тарифів. Затверджує план ремонту керівник підприємства. Він же здійснює і контроль за виконанням капітального ремонту, економним витрачанням грошових коштів.

Підприємства протягом року мають право витрати на всі види ремонтів (поточний, середній, капітальний) віднести на витрати виробництва (собівартість виробленої продукції, наданих послуг) у сумі, що не перевищує 5% сукупної балансової вартості основних фондів на початок звітного року. Витрати на ремонт, що перевищують вказану суму, відносять на збільшення балансової вартості відповідних основних фондів і в подальшому нараховують амортизацію за нормами на збільшену вартість.

Окремо слід розглянути фінансування витрат на поліпшення основних засобів об'єктів міського благоустрою та житлового фонду.

До об'єктів міського благоустрою відносять основні фонди:

- 1) шляхового господарства – проїзна частина доріг, тротуари, підземні переходи, шляхопроводи і т.п.
- 2) зеленого господарства – сквери, вуличні насадження, сади, парки тощо;
- 3) зовнішнього освітлення міст – світильники, кабелі, опори та ін.
- 4) інші – міські звалища, кладовища, об'єкти найпростішого водопостачання і т.ін.

Галузі зовнішнього міського благоустрою надають послуги мешканцям всього міста в цілому. Облік споживання послуг, а отже, і розрахунки за них безпосередньо кожним мешканцем не ведуться. Ці галузі називають бездоходними, оскільки у загальноприйнятому розумінні вони не одержують оплати (доход) від споживачів за надані послуги. Враховуючи бездоходність

цих галузей є логічним, щоб всі їх витрати, у тому числі і відтворення основних фондів (повне, часткове, утримання об'єктів міського благоустрою), відшкодовувались за рахунок місцевих бюджетів.

Сьогодні витрати на ремонт і утримання об'єктів зовнішнього міського благоустрою фінансуються з багатьох джерел. Це обумовлено наступним:

- значна кількість міст мають бюджетний дефіцит, тобто в їхніх бюджетах немає достатніх коштів для фінансування ремонтів і утримання об'єктів міського благоустрою;
- інженерні комунікації багатьох комунальних та інших служб знаходяться під дорожніми покриттями. Ремонтуючи свої комунікації, ці служби розривають проїзду частину і тротуари вулиць. Згідно з діючим законодавством ці розриття мають ліквідувати за свої кошти підприємства, що їх спричинили.

Брак коштів у місцевих бюджетах обумовлює необхідність залучення, окрім названих, ряду джерел фінансування ремонтів об'єктів зовнішнього міського благоустрою, а саме:

- комунальний податок;
- кошти курортного збору;
- позабюджетні кошти;
- кошти пайової участі підприємств та організацій;
- інші джерела.

Капітальний ремонт об'єктів зовнішнього міського благоустрою, як правило, виконується підрядним способом спеціалізованими організаціями (комунальними або іншими). Роботи з капремонту об'єктів зовнішнього міського благоустрою здійснюються згідно з титульними списками, затвердженими міськвиконкомом. Замовником капремонту є експлуатаційна комунальна організація, на балансі якої числяться ці об'єкти. Титульні списки складають за даними інвентаризації (обходів) об'єктів міського благоустрою весною чи осінню експлуатаційними організаціями.

Для здійснення розрахунків за виконані роботи з капітального ремонту замовнику в банку відкривається спецрахунок з капремонту. На цей рахунок зараховуються всі названі вище джерела фінансування. Для оплати виконаних робіт з капремонту (тобто списання коштів зі спецрахунку) використовують дві форми розрахунків:

- 1) за повністю закінчені й здані роботи;
- 2) за елементами витрат.

Перша форма є більш прогресивною. Розрахунки банком ведуться на підставі Ф-2 “Акт про виконані й здані роботи”.

Капітальний ремонт житлового фонду місцевих Рад має особливості організації і фінансування витрат. Роботи з капітального ремонту житлового фонду виконують спеціалізовані підрядні організації на підставі титульних списків, затверджених міськвиконкомом. Складанню титульних списків передують ретельний відбір будівель для виконання капремонту. Це обумовлено тим, що основними джерелами фінансування капремонту житлового фонду місцевих Рад є асигнування з бюджету, бо в тарифах “Квартплата” відшкодування витрат

на капремонт житлового фонду не передбачене.

Для проведення робіт з капітального ремонту житлового фонду складають проектно-кошторисну документацію та акумулюють кошти в централізовані фонди на рахунку “Капітальний ремонт житлового фонду”. На цей рахунок зараховують кошти з наступних джерел фінансування:

- асигнування з бюджету;
- частина орендної плати за нежитлові приміщення;
- сума перевищення доходів над витратами житлових організацій;
- спеціальні кошти міністерств і відомств;
- позабюджетні кошти.

Розрахунки між замовником (житлова організація) і підрядчиком ведуть за повністю закінчени й здані об'єкти на підставі форми Ф-2. Розрахунки за елементами витрат здійснюють рідко. Це обумовлено специфічними особливостями галузі – об'єкти капремонту мають суто індивідуальну направленість.

Питання для обговорення

1. Охарактеризуйте склад і структуру основних засобів підприємств міського господарства.
2. Які фактори впливають на структуру основних засобів?
3. Дайте визначення поняття “Нематеріальні активи”.
4. Назвіть види оцінки нематеріальних активів.
5. У чому полягає фізичний і моральний знос основних фондів?
6. Охарактеризуйте відтворення основних засобів.
7. Назвіть показники стану та ефективності використання основних засобів.
8. Визначте поняття “Амортизація”, назвіть методи нарахування амортизаційних відрахувань.
9. Охарактеризуйте сутність прискореного методу нарахування амортизаційних відрахувань.
10. Які чинники слід враховувати при визначенні строку корисного використання об'єкта нематеріальних активів?
11. Хто і як обирає методи амортизації нематеріального активу?
12. Розкажіть про склад і структуру капітальних вкладень підприємств.
13. Охарактеризуйте джерела фінансування капітальних вкладень підприємств міського господарства.
14. Поясніть порядок визначення мобілізації внутрішніх ресурсів у будівництві.
15. Охарактеризуйте порядок фінансування капітальних вкладень підприємств.
16. Дайте характеристику порядку фінансування витрат на поліпшення основних засобів підприємств.
17. Назвіть особливості порядку фінансування витрат на капітальний ремонт об'єктів зовнішнього міського благоустрою.
18. У чому полягають особливості фінансування витрат на капремонт житлового фонду?

Тести до розділу 8

Знайдіть правильну відповідь

Тест 1. Основні засоби – це:

- 1) матеріальні цінності, які поступово переносять свою вартість на вироблений продукт;
- 2) матеріальні активи, які тривалий час перебувають у незмінній натурально речовій формі;
- 3) матеріальні активи, строк експлуатації яких більший за один рік, що їх підприємство утримує з метою використання у процесі виробництва, надання послуг, для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, здачі в оренду іншим особам;
- 4) матеріальні активи, які багаторазово беруть участь у процесі виробництва;
- 5) матеріальні цінності, строк використання яких більший за один рік.

Тест 2. Процес відтворення основних засобів включає:

- 1) придбання нових основних засобів;
- 2) заміну зношеного устаткування;
- 3) заміну окремих зношених частин основних засобів;
- 4) безперервне оновлення основних засобів;
- 5) нарахування амортизації.

Тест 3. Нематеріальні активи – це:

- 1) авторські й суміжні з ними права;
- 2) права користування природними ресурсами;
- 3) немонетарні активи, що мають матеріальні форми, можуть бути ідентифіковані (відокремлені від підприємства) і утримуються підприємством з метою використання протягом періоду більше одного року (або даного операційного циклу, якщо він перевищує один рік) для виробництва, торгівлі, в адміністративних цілях чи надання в оренду іншим особам;
- 4) гудвіл;
- 5) права користування майном;

Тест 4. Амортизація – це:

- 1) перенесення вартості основних засобів на вироблену продукцію;
- 2) поступове перенесення вартості зносу основних фондів на валові витрати;
- 3) процес поступового перенесення вартості основних засобів і нематеріальних активів або поліпшення;
- 4) поступове зниження вартості основних засобів;
- 5) утрата вартості і споживної вартості основними засобами.

Тест 5. Знос основних засобів полягає в:

- 1) заміні основних засобів на нові;

- 2) утраті вартості та споживної вартості засобами в процесі їх експлуатації;
- 3) фізичному зносі окремих елементів основних засобів;
- 4) заміні зношених основних засобів через капітальне будівництво;
- 5) нарахуванні амортизації.

Тест 6. *Капітальні вкладення – це:*

- 1) витрати на виробництво і реалізацію продукції (послуг);
- 2) витрати на розширене відтворення основних засобів;
- 3) витрати на створення нових, реконструкцію і технічне переозброєння діючих основних засобів;
- 4) витрати на придбання нових і капітальний ремонт діючих основних засобів;
- 5) витрати на утримання основних фондів.

Тест 7. *Джерелами фінансування капітальних вкладень є:*

- 1) короткострокові кредити банку;
- 2) статутний фонд підприємства, фонд нагромадження, фонд матеріального заохочення, стійка кредиторська заборгованість;
- 3) власні фінансові ресурси, кошти державного і місцевих бюджетів, довгострокові кредити банку;
- 4) власні фінансові ресурси, залучені фінансові ресурси, кошти від продажу цінних паперів, кошти державного і місцевих бюджетів, кошти іноземних інвесторів;
- 5) прибуток, амортизаційні відрахування, мобілізація внутрішніх ресурсів.

Тест 8. *Сума мобілізації (імобілізації) внутрішніх ресурсів визначається як:*

- 1) сума планової потреби в оборотних активах організації на кінець планового періоду і перехідної кредиторської заборгованості на кінець планового періоду;
- 2) скорочення потреби в оборотних активах на плановий період та приросту стійкої кредиторської заборгованості;
- 3) сума наявних оборотних активів у капітальному будівництві і наявної кредиторської заборгованості на початок планового періоду;
- 4) приріст стійкої кредиторської заборгованості;
- 5) немає правильної відповіді.

Тест 9. *Джерелами фінансування витрат на капітальний ремонт об'єктів зовнішнього міського благоустрою є:*

- 1) асигнування з бюджету;
- 2) кошти підприємств і організацій, що спричинили розрив дорожнього покриття;
- 3) комунальний податок;

- 4) курортний збір;
- 5) кошти пайової участі підприємств і організацій;
- 6) амортизаційні відрахування.

Тест 10. Джерелами фінансування витрат на капітальний ремонт житлового фонду є:

- 1) частка орендної плати за нежитлові приміщення;
- 2) асигнування з бюджету;
- 3) сума перевищення фондів над витратами житлових організацій;
- 4) кошти підприємств і організацій, власників житла;
- 5) амортизаційні відрахування;
- 6) прибуток житлової організації;
- 7) квартирна плата.

РОЗДІЛ 9. Аналіз фінансового стану підприємства

Основні терміни й поняття: *аналіз фінансового стану; активи; банкрутство підприємства; капітал підприємства; ліквідність підприємства; майно підприємства; майновий стан підприємства; методи аналізу фінансового стану; платоспроможність підприємства; прибутковість підприємства; прийоми фінансового аналізу; фінансова звітність; фінансова стійкість підприємства; фінансовий аналіз; фінансовий стан підприємства.*

9.1. Сутність та призначення фінансового аналізу

За умов переходу економіки України до ринкових відносин особливого значення набуває своєчасна й об'єктивна оцінка фінансового стану підприємств, оскільки жодний власник не повинен нехтувати потенційними можливостями збільшення прибутку фірми, які можна виявити тільки на підставі своєчасного й об'єктивного аналізу фінансового стану.

Систематичний аналіз фінансового стану підприємства, його ліквідності та фінансової стійкості необхідний ще й тому, що доходність будь-якого підприємства, розмір його прибутку багато в чому залежить від його платоспроможності. Враховують фінансовий стан підприємства і банки, розглядаючи режим його кредитування та диференціацію відсоткових ставок.

Фінансовий стан підприємства – це комплексне поняття. Воно визначається сукупністю виробничо-господарських факторів і характеризується системою показників, що відображають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів.

Фінансовий стан підприємства залежить від результатів його виробничої, комерційної та фінансово-господарської діяльності. Тому на нього впливають усі ці види діяльності. Передусім на фінансовому стані підприємства позитивно позначаються безперебійний випуск і реалізація високоякісної продукції.

Добрий фінансовий стан — це стійка платоспроможність, постійна наявність достатніх сум коштів на рахунках, ефективне використання оборотних коштів, правильна організація розрахунків, рентабельність виробництва.

Скрутний фінансовий стан — це постійна чи періодична наявність простроченої заборгованості перед банком, постачальником, а іноді і перед працівниками. Погіршення положення підприємства в більшості випадків обумовлене неправильною організацією роботи, порушеннями розрахунково-платіжної дисципліни, непродуктивним вибором.

Метою оцінки фінансового стану підприємства є пошук резервів підвищення рентабельності виробництва і зміцнення комерційного розрахунку як основи стабільної роботи підприємства і виконання ним зобов'язань перед бюджетом, банком та іншими установами.

Основними цілями аналізу фінансового стану є:

- оцінка фінансового стану підприємства на певну дату;
- визначення змін показників фінансового стану;

- виявлення факторів, що впливають на фінансовий стан підприємства;
- оцінка кількісних і якісних змін фінансового стану;
- визначення тенденцій зміни фінансового стану підприємства.

Результати фінансового аналізу використовують: менеджери підприємств, власники, кредитори й інвестори, постачальники, тобто всі учасники економічного процесу.

Інформаційною базою для аналізу фінансового стану головним чином є бухгалтерська документація (бухгалтерський баланс і додатки до нього).

Для проведення аналізу фінансового стану підприємства використовують такі методи: порівняння, групування, ланцюгових підстановок, індексний та ін.

Аналіз фінансового стану підприємства включає послідовне виконання таких видів аналізу:

- 1) попередня оцінка фінансового стану підприємства та зміни його фінансових показників за звітний період;
- 2) аналіз платоспроможності та фінансової стійкості підприємства;
- 3) аналіз кредитоспроможності підприємства і ліквідність його балансу;
- 4) аналіз фінансових результатів;
- 5) аналіз використання оборотних коштів;
- 6) оцінка потенційного банкрутства підприємства.

Складністю аналітичної роботи при аналізі є:

відсутність достовірних і порівняльних аналітичних даних за попередні періоди у більшості галузей і підприємств;

на підприємствах не вистачає фахівців, здатних грамотно і глибоко проаналізувати фінансові результати ;

керівники недооцінюють важливість управління внутрішніми фінансовими ресурсами, сподіваючись, в основному, на надходження засобів від зовнішніх інвесторів;

для більшості підприємств одержання прибутку є вищим пріоритетом діяльності на словах, а не на ділі;

нестабільність зовнішнього середовища (податкова система, законодавство).

Аналіз дає можливість оцінити:

Фінансове положення підприємства
Майновий стан підприємства
Ступінь підприємницького ризику (можливість погашення зобов'язань перед третіми особами)
Достатність капіталу для поточної діяльності і довгострокових інвестицій
Потреба в додаткових джерелах фінансування
Здатність до нарощування капіталу
Раціональність використання позикових засобів
Ефективність діяльності підприємства

Принципи проведення аналізу:

● Оцінка даних неможлива без порівняння
● Недостовірні дані → неточні результати
● Не змішуйте несумісні дані
● Враховуйте взаємозв'язок
● Робіть висновки. Приймайте рішення

9.2. Інформаційне забезпечення оцінки фінансового стану підприємства

Для визначення поточної ситуації на підприємстві доцільно зібрати і проаналізувати наступні дані:

- чисельність і ФЗП персоналу за категоріями працівників;
- структуру основних фондів;
- знос і завантаженість основних виробничих фондів;
- обсяг випуску продукції на 1 працівника й обсяг продажів на 1 гривню фонду оплати праці;
- планові й фактичні показники реалізації, собівартості й обсягів виробництва;
- структуру реалізації:
 - частку грошових надходжень у загальному обсязі реалізації;
 - частку продажів за довгостроковими контрактами в реалізації;
 - частку продажів на експорт у загальній реалізації.

Аналіз фінансових показників:

- Аналіз структури документів фінансової звітності:
 - Аналіз структури звіту про фінансові результати.
 - Аналіз активів.
 - Аналіз пасивів.

Аналіз руху коштів:

- Аналіз ліквідності і фінансової стійкості.
- Аналіз ефективності діяльності підприємства:
 - оборотність поточних активів і пасивів;
 - тривалість фінансового циклу;
 - оборотність активів;
 - рентабельність продажів.
- Рентабельність активів

Аналіз звіту про прибутки і збитки:

У ході аналізу цього документа проводять розрахунок часток за окремими елементами:

- собівартість;
- операційний прибуток;
- виплата відсотків і податків;

чистий прибуток;
реінвестований прибуток.

Це дозволяє оцінити ступінь впливу окремих показників на підсумкове значення чистого і реінвестованого прибутку.

Аналіз витрат:

У собівартості продукції необхідно виділити найбільш вагомі й швидкозростаючі статті, після чого треба проаналізувати можливість і необхідність їхнього скорочення без збитку для виробництва. Для проведення поглибленого аналізу доцільно розділити витрати на постійні й змінні. Це дозволить розрахувати мінімальний обсяг продажів, що забезпечують покриття усіх витрат, тобто «точку беззбитковості». Крім того, з'явиться можливість оцінити і скоригувати виробничу програму для одержання максимального прибутку при заданих обмеженнях (продажу, фінансові й виробничі ресурси і т.п.).

Аналіз структури активів

Необхідно визначити співвідношення і зміну статей.

• Коштів.

Дебіторської заборгованості:

- за товари і послуги;
- за авансами виданими;
- за іншими дебіторами.

Запасів:

- сировини і матеріалів;
- незавершеного виробництва;
- готової продукції.

Позаоборотних (постійних активів):

- основних засобів;
- нематеріальних активів;
- інших необоротних активів.

Аналіз структури пасивів.

У структурі пасивів розраховують:

Короткострокові зобов'язання:

- короткострокові кредити;
- кредиторську заборгованість.

Довгострокові кредити.

Власний капітал:

- статутний капітал;
- додатковий капітал;
- реінвестований прибуток.

Оцінка балансу:

Аналіз структури і зміни статей балансу показує:

- ✓ яка величина поточних і постійних активів, як змінюється їхнє співвідношення, а також за рахунок чого вони фінансуються;

- ✓ які статті ростуть випереджаючим темпами, як це позначається на структурі балансу;
- ✓ яку частку активів складають товарно-матеріальні запаси, дебіторська заборгованість;
- ✓ наскільки велика частка власних засобів і в якому ступені підприємство залежить від позикових ресурсів;
- ✓ який розподіл позикових засобів за терміновістю;
- ✓ яку частку в пасивах складає заборгованість перед бюджетом, банками і трудовим колективом.

Грошові потоки:

Однією з головних умов нормальної діяльності підприємства є забезпеченість коштами, оцінити яку дозволяє аналіз грошових потоків.

Розрізняють грошові потоки:

- від основної діяльності (операційної): рух коштів у процесі виробництва і реалізації основної продукції;
- від інвестиційної діяльності: доходи і витрати від інвестування;
- засобів і реалізації позаоборотних засобів;
- від фінансової діяльності: одержання і виплата кредитів, випуск акцій і т.д.

Розрахувати величину грошових потоків за кожним видом діяльності й проаналізувати основні притоки і відтоки коштів можна за даними балансу і звіту про фінансові результати на основі зміни окремих статей цих документів.

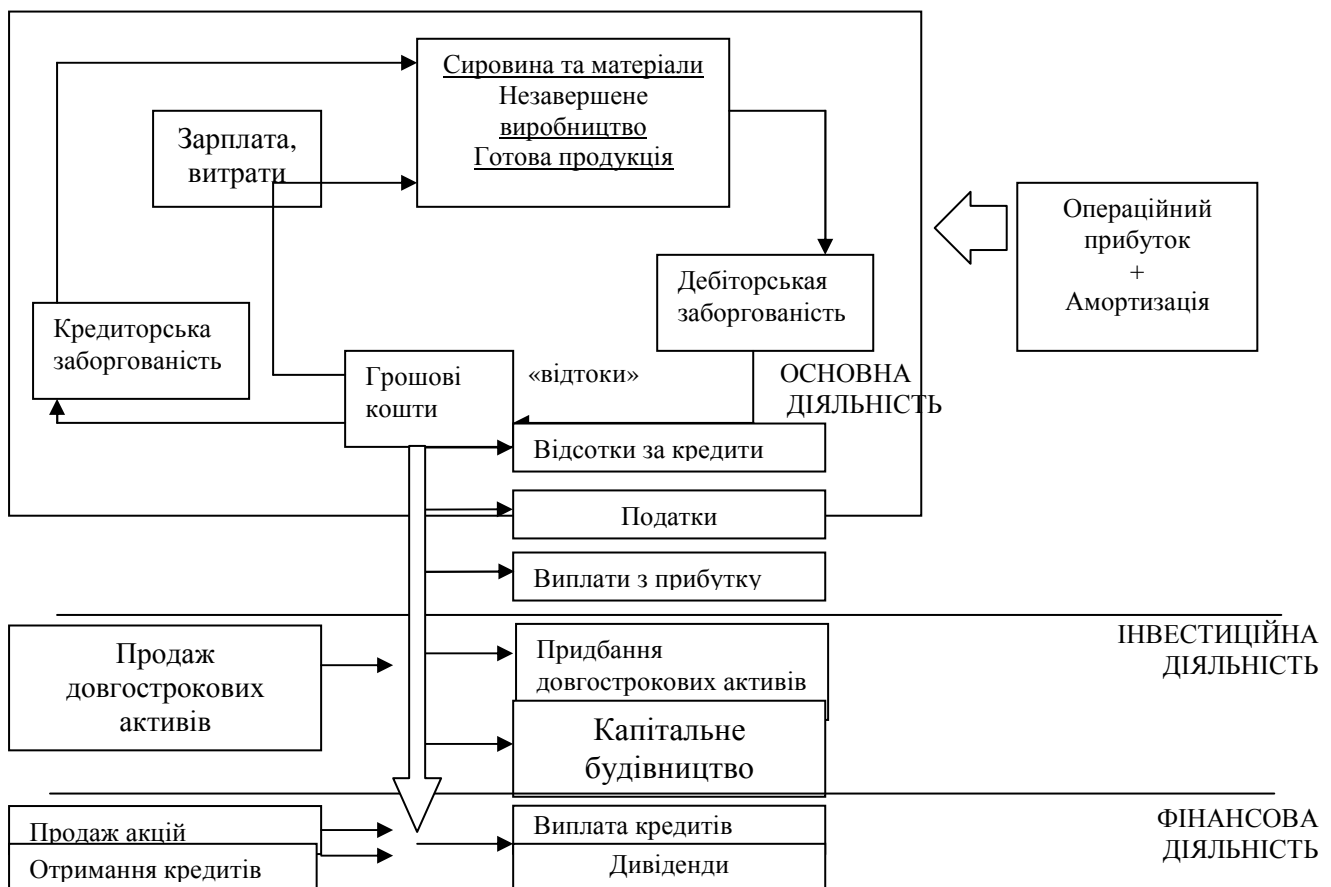

Рис. 9.1. Схема формування грошових потоків

Найбільш важливим показником є величина грошового потоку від основної діяльності. Необхідно, щоб суми надходжень засобів були достатніми, як мінімум, для покриття усіх витрат, пов'язаних з виробництвом і реалізацією продукції.

Аналіз грошового потоку дозволяє одержати відповіді на запитання:

Чим пояснюються розходження між отриманим прибутком і наявністю коштів?

Звідки отримані і на що використані кошти?

Чи досить отриманих коштів для обслуговування поточної діяльності?

Чи вистачає підприємству засобів для інвестиційної діяльності?

Чи спроможне підприємство розплатитися за своїми поточними зобов'язаннями?

9.3. Аналіз ліквідності

Ліквідність балансу показує, в якій мірі підприємство здатне розплатитися за короткострокові зобов'язання поточними активами. Для оцінки ліквідності використовують такі коефіцієнти:

Коефіцієнт загальної ліквідності	=	$\frac{\text{Поточні активи}}{\text{Поточні зобов'язання}}$
Коефіцієнт швидкої (термінової) ліквідності	=	$\frac{\text{Грош.кош.} + \text{Корот.фін.вклад.} + \text{Деб.заборг.}}{\text{Поточні зобов'язання}}$
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	=	$\frac{\text{Грош.кошти} + \text{Корот.фін.вклад.}}{\text{Поточні зобов'язання}}$
Коефіцієнт поточної ліквідності	=	$\frac{\text{Грошові кошти}}{\text{Поточні зобов'язання}}$
Частка оборотних коштів у активах	=	$\frac{\text{Оборотні активи}}{\text{Усього активів}}$
Частка запасів в оборотних активах	=	$\frac{\text{Запаси}}{\text{Оборотні активи}}$
Частка власних оборотних коштів у покритті запасів	=	$\frac{\text{Власні оборотні кошти}}{\text{Запаси}}$
Коефіцієнт покриття запасів	=	$\frac{\text{Стабільні джерела покриття запасів}}{\text{Запаси}}$
Коефіцієнт поточної заборгованості	=	$\frac{\text{Поточні зобов'язання}}{\text{Зобов'язання перед акціонерами}}$

За базовий можна використовувати коефіцієнт загальної ліквідності. Інші коефіцієнти використовують в разі потреби поглиблення аналізу для відображення впливу окремих статей поточних активів. Зниження значення ліквідності найчастіше свідчить про загальне погіршення ситуації із забезпеченістю оборотними коштами і про необхідність серйозних заходів для управління ними.

9.4. Оцінка фінансової стійкості

Фінансова стійкість відтворює рівень ризику діяльності підприємства і залежності від позикового капіталу.

Як оцінні коефіцієнти використовують:

Коефіцієнт фінансування	=	$\frac{\text{Власні кошти}}{\text{Залучені кошти}}$
Коефіцієнт автономії	=	$\frac{\text{Власні кошти}}{\text{Всього активів}}$
Коефіцієнт маневреності власних засобів	=	$\frac{\text{Власні оборотні кошти}}{\text{Власні кошти}}$
Коефіцієнт концентрації власного капіталу	=	$\frac{\text{Власний капітал}}{\text{Активи}}$
Коефіцієнт фінансової залежності	=	$\frac{\text{Активи}}{\text{Власний капітал}}$
Коефіцієнт концентрації залученого капіталу	=	$\frac{\text{Залучений капітал}}{\text{Усього коштів підприємства}}$
Коефіцієнт структури залученого капіталу	=	$\frac{\text{Довгострокові зобов'язання}}{\text{Залучений капітал}}$
Показник заборгованості акціонерам	=	$\frac{\text{Усього заборгованості акціонерам}}{\text{Усього активів}}$

За базовий можна використовувати коефіцієнт фінансування. Коефіцієнти автономії, маневреності власних засобів та інші, дозволяють дати більш детальну оцінку структури капіталу.

Примітка: Нормативні значення основних показників фінансового стану підприємства наведено в табл.12.24.

9.5. Оборотність поточних активів і пасивів

Для оцінки ефективності використання власних оборотних коштів використовують коефіцієнти оборотності:

Оборотність дебіторської заборгованості	Оборотність запасів	Оборотність кредиторської заборгованості
$\frac{\text{Реалізація}}{\text{Деб.заборгованість}}$	$\frac{\text{Собівартість}}{\text{Запаси}}$	$\frac{\text{Собівартість}}{\text{Кред. заборгов.}}$

Період обороту дебіторської заборгованості	(Термін реалізації) період обороту запасів	Період обороту кредиторської заборгованості
$\frac{360}{\text{Обор.деб.заборгов.}}$	$\frac{360}{\text{Обор.запасів}}$	$\frac{360}{\text{Обор.кред.заборг.}}$

Ці коефіцієнти використовуються також при аналізі фінансової діяльності компанії. Нижче розглядається їхнє використання для комплексної оцінки діяльності компанії.

Фінансовий цикл

На базі показників оборотності поточних активів і пасивів розраховують тривалість фінансового циклу. Вона визначається як сума періоду обороту дебіторської заборгованості й запасів за винятком періоду обороту кредиторської заборгованості.

Період обороту запасів	Період обороту дебіторської заборгованості
Період обороту кредиторської заборгованості	Фінансовий цикл

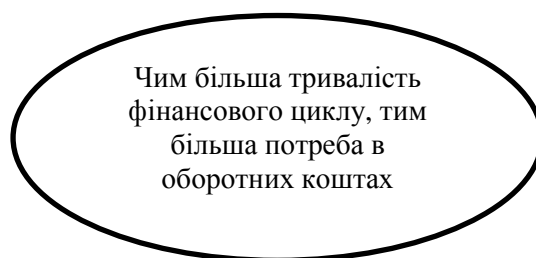

Рис. 9.2. Фінансовий цикл

Оборотність активів

Показник оборотності активів відповідає на запитання, скільки разів за період обертається капітал, вкладений в активи підприємства. Зростання цього показника свідчить про підвищення ефективності їхнього використання.

Ще одним параметром, що оцінює інтенсивність використання активів є показник періоду обороту в днях, що розраховується як відношення тривалості обраного періоду до оборотності активів за даний період.

Звіт про фінансові
результати

Баланс
(використовуються середні значення за період)

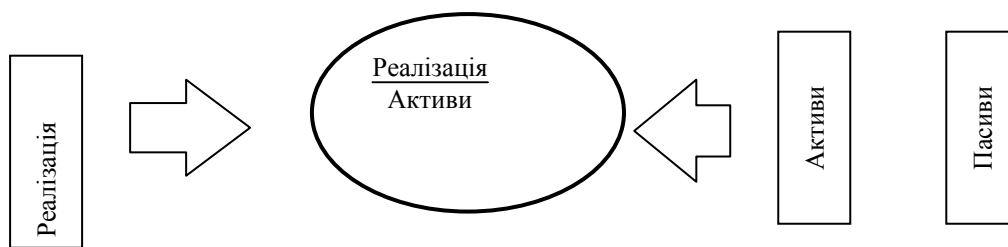

Рис. 9.3. Рентабельність продажів

Рентабельність продажів є одним з найважливіших показників ефективності діяльності компанії. Він розраховується як

$$\text{Рентабельність продажів} = \frac{\text{Операційний прибуток}}{\text{Виручка від реалізації}}$$

Цей коефіцієнт показує, яку суму операційного прибутку одержує підприємство з кожної гривні проданої продукції. Іншими словами, скільки залишається на підприємстві після покриття собівартості продукції. Показник рентабельності продажів характеризує найважливіший аспект діяльності підприємства – реалізацію основної продукції, а також оцінює частку собівартості в продажах.

Рентабельність активів

Рентабельність активів – це комплексний показник, що дозволяє оцінювати результати основної діяльності підприємства. Він виражає віддачу, що припадає на гривню активів підприємства.

$$\text{Рентабельність активів} = \frac{\text{Операційний прибуток}}{\text{Середня сума активів}}$$

Для оцінки впливу різних факторів можна використовувати таку формулу:

$$\text{Рентабельність активів} = \frac{\text{Рентабельність продажів}}{\text{Оборотність активів}}$$

Досліджуючи це співвідношення, для подальшого поглиблення аналізу можна визначити ступінь впливу кожного з елементів; взаємозв'язок показників; рентабельність активів і рентабельність продажів.

Причини погіршення рентабельності активів можуть полягати як у зниженні рентабельності продажів, так і в зменшенні оборотності активів.

Причиною погіршення рентабельності продажів може бути зростання собівартості продукції. Для вирішення цієї проблеми треба проробити механізми управління витратами:

виділити найбільш вагомі статті собівартості й досліджувати можливості

їхнього зниження;

зробити поділ витрат на постійні й змінні і розрахувати точку беззбитковості;

проаналізувати прибутковість окремих видів продукції на основі внеску на покриття, вивчити необхідність і можливість зміни номенклатури продукції, що випускається.

Ще однією причиною може бути падіння обсягу продаж. Це призводить до зростання собівартості одиниці продукції при збільшенні в ній частки постійних (накладних) витрат, що також знижує рентабельність продажу.

Оборотність активів

Коефіцієнт оборотності активів розраховується як відношення обсягу продажів до активів. Якщо на погіршення показника великою мірою впливає падіння обсягу продажів, необхідно зосередити зусилля на маркетинговій роботі, асортиментній політиці і системі ціноутворення.

Зниження величини активів можна домогтися шляхом зменшення оборотних коштів або постійних активів. Для цього потрібно розглянути можливість:

- продажу або списання невикористовуваного чи неефективно використовуюваного устаткування, зменшення невиробничих активів;
- зниження запасів сировини і матеріалів, незавершеного виробництва готової продукції;
- зменшення дебіторської заборгованості.

При аналізі фінансового стану підприємства застосовують показники рентабельності, що характеризують відносну доходність чи прибутковість, які визначаються в % до витрат коштів або майна, а саме:

- група показників відносної доходності продукції;
- показники доходності виробничих засобів і всього майна підприємства;
- показники доходності інвестицій;
- показники доходності цінних паперів.

Ефективність формування і використання прибутку підприємства визначають за допомогою показників наведених у табл.9.1

Таблиця 9.1 - Показники, що характеризують формування і використання прибутку підприємства

№	Показники	Визначення	Економічна сутність
1	Коефіцієнт рентабельності поточних витрат (K_1)	$K_1 = \Pi_p * 100 / B$, де Π_p – прибуток; B – сума витрат.	Характеризує величину прибутку, що припадає на 1 грн. витрат
2	Коефіцієнт доходності капітальних вкладень (K_2)	$K_2 = \Pi_p * 100 / O_3$, де O_3 – основні засоби підприємства	Характеризує величину прибутку, що припадає на 1 грн., вкладену в основні засоби підприємства
3	Коефіцієнт рентабельності сукупних вкладень (K_3)	$K_3 = \Pi_p * 100 / (O_3 + \text{ФОП})$, де ФОП – фонд оплати праці	Характеризує величину прибутку, що припадає на 1 грн. сукупних вкладень

Продовження табл. 9.1

4	Коефіцієнт валового прибутку (K_4)	$K_4 = \Pi_{p.v} * 100 / Q$, де $\Pi_{p.v}$ – валовий прибуток; Q – виручка від реалізації товарів (робіт, послуг)	Відображає, як ефективно використовуються матеріальні ресурси та робоча сила у процесі здійснення виробничого процесу
5	Коефіцієнт операційного прибутку (K_5)	$K_5 = \Pi_{p.o} * 100 / Q$, де $\Pi_{p.o}$ – операційний прибуток;	Характеризує величину прибутку від операційної діяльності на кожну гривню виручки. Високий коефіцієнт операційного прибутку показує, що виручка зростає швидше, ніж операційні витрати
6	Коефіцієнт чистого прибутку (K_6)	$K_6 = \Pi_{p.ч} * 100 / Q$, де $\Pi_{p.ч}$ – чистий прибуток	Це узагальнюючий показник роботи підприємства. Він визначає співвідношення чистого прибутку до виручки підприємства
7	Коефіцієнт окупності власного капіталу (K_7)	$K_7 = \Pi_{p.ч} * 100 / K_v$, де K_v – власний капітал підприємства	Визначає величину прибутку на 1 грн. власного капіталу підприємства
8	Коефіцієнт рентабельності реалізації продукції (K_8)	$K_8 = \Pi_{p.o} * 100 / Q$ або $K_8 = (Q - S) * 100 / Q$, де S – собівартість реалізованої продукції	Характеризує величину прибутку на 1 гривню обсягу реалізації
9	Коефіцієнт рентабельності окремих видів продукції (K_9)	$K_9 = (Z - S) * 100 / Z$	Характеризує величину прибутку від реалізації продукції окремого виду на кожну гривню обсягу реалізації цього виду
10	Коефіцієнт рентабельності виробничих активів (K_{10})	$K_{10} = \Pi_{p.з} * 100 / (O_{v.з} + M_{o.к})$, де $\Pi_{p.з}$ – прибуток звітного періоду; $O_{v.з}$ – середня вартість основних виробничих засобів; $M_{o.к}$ – середня вартість матеріальних оборотних коштів	Характеризує величину прибутку на 1 грн. виробничих активів
11	Коефіцієнт рентабельності вкладень (K_{11})	$K_{11a} = \Pi_{p.з.п} * 100 / \Sigma Б$, або $K_{11б} = \Pi_{p.ч} * 100 / \Sigma Б$, або $K_{11в} = \Pi_{p.o.д} * 100 / \Sigma Б$, де $\Sigma Б$ – середньорічний підсумок балансу	Визначає величину прибутку на 1 гривню вартості всього майна. Порівняння різних видів прибутку із середньою сумою балансу дасть змогу визначити вплив зовнішніх факторів. Порівняння K_{11a} та $K_{11б}$ дає можливість визначити вплив податків на доходність підприємства; а порівнюючи K_{11a} з $K_{11в}$, можна визначити вплив на рентабельність надходження й виплати дивідендів та інших операцій, що не відносяться до виробництва.

Рівень рентабельності вкладень може змінюватися під впливом зміни рентабельності реалізації продукції та оборотності активів. Взаємозв'язок рентабельності вкладень з рентабельністю продукції і оборотністю активів можна відобразити формулою

$$K_{p1} = \frac{\Pi_{p.ч}}{B} = \frac{\Pi_{p.о.д}}{Q} * \frac{Q}{B},$$

де **B** – середня величина активів підприємства.

За методом абсолютних різниць можна встановити рівень впливу факторів на рентабельність вкладень, рентабельність реалізації продукції, оборотність активів.

Рівень рентабельності власних вкладень залежить також від доходності реалізації продукції, ресурсовіддачі (фондовіддачі) і структури авансованого капіталу. Взаємозв'язок рівня рентабельності власних коштів з цими факторами можна визначити за допомогою формули Дюпона

$$K_{p5} = \frac{\Pi_{p.о.д}}{\Pi_{p.ч}} * 100 * \frac{Q}{B} * \frac{B}{U^c},$$

де **U^c** – середня величина власних коштів підприємства,

або за допомогою формули:

$$K_{p5} = K * f * K_{ф.з},$$

де **K** – рентабельність реалізації продукції (послуг);

f – фондовіддача;

K_{ф.з} – коефіцієнт фінансової залежності.

За методом абсолютних різниць можна оцінити вплив факторів і на рівень рентабельності власного капіталу.

Використання розглянутих методів для аналізу формування та використання прибутку сприятиме фінансовому оздоровленню і фінансовій стабілізації підприємства, зростанню його прибутковості.

Оборотні кошти і ліквідність

При керуванні власними оборотними коштами потрібно також враховувати обмеження за ліквідністю. Необхідно вибирати між зменшенням оборотних коштів, що позитивно впливає на рентабельність активів, і зниженням загальної ліквідності, що може призвести до неможливості розплатитися з кредиторами. У зв'язку з цим, важливо використовувати методики керування поточними активами і пасивами:

контроль оборотності поточних активів і зобов'язань;

удосконалення кредитної політики;

керування інкасацією дебіторської заборгованості і погашенням

кредиторської заборгованості.

Приклад використання результатів діагностики наведено на рис. 9.4.

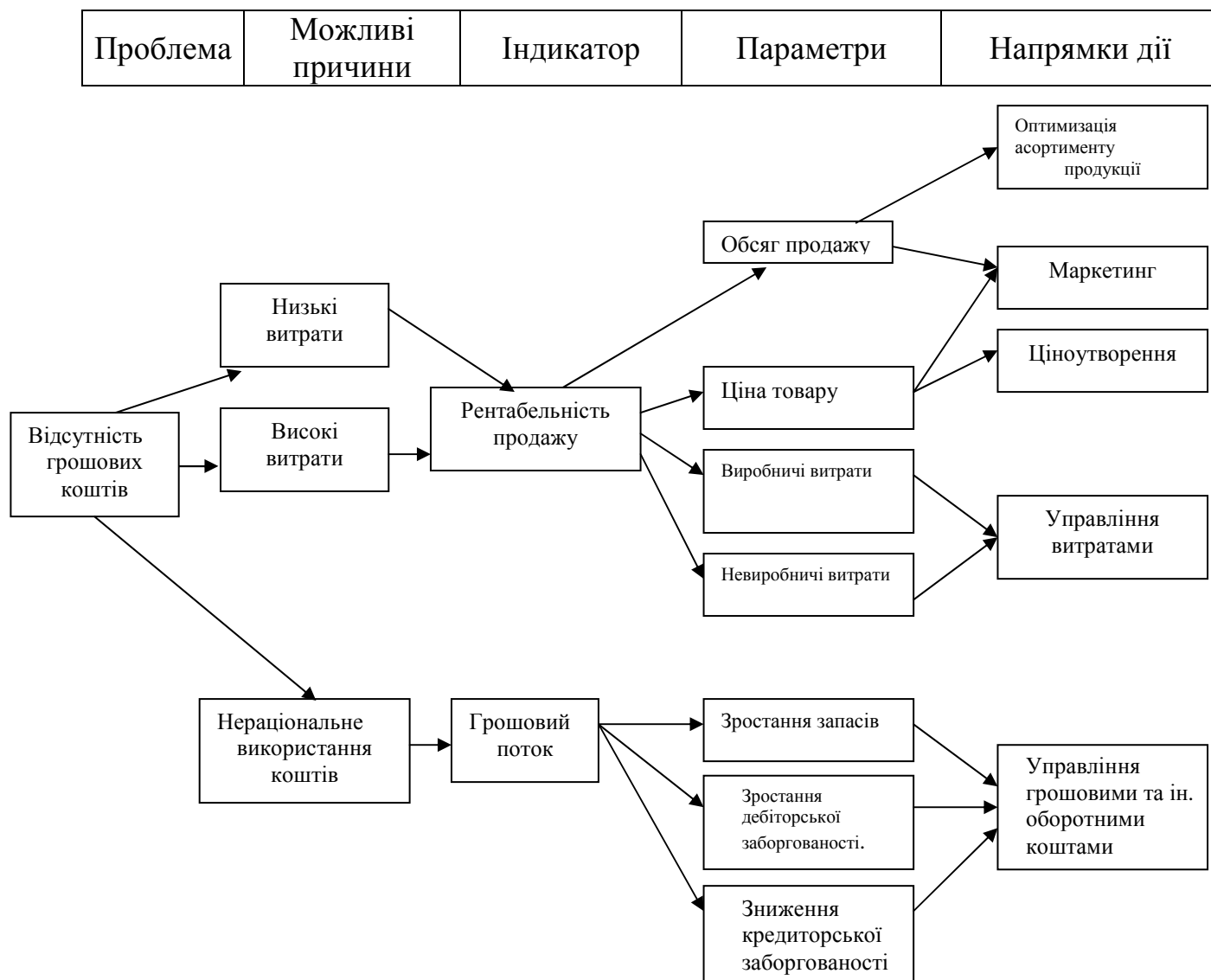

Рис. 9.4. Структурно-логічна схема використання результатів діагностики

9.6. Оцінка потенційного банкрутства підприємства

Однією з цілей фінансового аналізу є своєчасне виявлення ознак банкрутства підприємства. Банкрутство пов'язано з неплатоспроможністю підприємства.

В Україні відповідно до чинного законодавства підставою для визнання підприємства (організації) банкрутом є невиконання ним своїх зобов'язань з оплати товарів, робіт та послуг після трьох місяців з дня настання строків оплати. Ці умови й строки дають підставу постачальникам, виконавцям робіт (послуг), кредиторам подавати через суд позови підприємствам-неплатникам усіх форм власності.

Незадовільний фінансовий стан підприємства є ознакою наближення банкрутства, тому фінансовий менеджер повинен звернути увагу на наступні фінансові індикатори: збитки від основної господарської діяльності; брак власних оборотних коштів; труднощі щодо отримання комерційних кредитів; зменшення надходжень коштів від господарських операцій; спад ринкової ціни цінних паперів, що випущені цим підприємством; нездатність погасити термінові зобов'язання та ін.

Для визначення кількісних параметрів фінансового стану підприємства і щоб виявити ознаки банкрутства треба після складання бухгалтерського балансу за його даними розрахувати й проаналізувати співвідношення таких фінансових показників:

- чистого прибутку і суми всіх активів підприємства;
- оборотних активів і суми всіх активів;
- всіх пасивів (зобов'язань) і суми активів (коштів);
- надходження готівки від операцій з основної діяльності і всіх зобов'язань;
- чистого прибутку плюс відсотки по кредиту;
- розміру позичених коштів і суми власних коштів;
- величини власних оборотних коштів і вартості запасів.

Для оцінки потенційного банкрутства підприємства можна використати зарубіжний досвід. Так, у міжнародній практиці для визначення ознак банкрутства підприємств використовують формулу “Z-рахунку” Е. Альтмана:

$$\begin{aligned}
 \text{Z-рахунок} = & \frac{\text{Оборотний капітал}}{\text{Усі активи}} * 1,2 + \frac{\text{Нерозподілений прибуток}}{\text{Усі активи}} * 1,4 \\
 & + \frac{\text{Балансовий прибуток}}{\text{Усі активи}} * 3,3 + \frac{\text{Ринкова вартість звичайних і привілейованих акцій}}{\text{Усі активи}} * 3,3 \\
 & + \frac{\text{Чиста виручка від реалізації}}{\text{Усі активи}} * 1
 \end{aligned}$$

Якщо після розрахунків виявиться, що Z-рахунок дорівнює або менше 1,8, то вірогідність банкрутства цього підприємства дуже висока, при величині Z-рахунку від 1,8 до 2,7 – вірогідність висока; від 2,8 до 2,9 – банкрутство можливе; від 3,0 і вище – вірогідність банкрутства дуже низька.

У Росії, наприклад, для виявлення державних підприємств з незадовільним фінансовим станом та ознак їх банкрутства використовують методика, що затверджена Постановою Уряду РФ від 20.05.94 р. № 498 “О некоторых мерах по реализации законодательства о несостоятельности (банкротстве) предприятий” і додаток № 1 “Система критериев для определения неудовлетворительной структуры баланса неплатежеспособных

предприємств” до цієї постанови. Згідно з додатком визначають три фінансових коефіцієнти і встановлюють їх критерії (нормативи):

1. Коефіцієнт поточної ліквідності $K_{пл}$ – співвідношення оборотних активів до суми термінових зобов'язань:

$$K_{пл} = \frac{A^0}{H+M} \geq 2,$$

де A^0 – оборотні активи;

H – кредиторська заборгованість;

M – короткострокові кредити й позички.

2. Коефіцієнт забезпеченості власними коштами $K_з$ – співвідношення величини власних оборотних коштів до вартості запасів:

$$K_з = \frac{E^0}{З} \geq 0,1,$$

де E^0 – величина власних оборотних коштів;

$З$ – вартість запасів.

3. Коефіцієнт відновлення (втрати) платоспроможності $K_{в.п.}$:

$$K_{в.п.} = \frac{K_{пл} t_2 + Y/T(K_{пл} t_2 + K_{пл} t_1)}{З} \geq 1,$$

де $K_{пл} t_2$ – коефіцієнт поточної ліквідності на кінець звітного періоду;

$K_{пл} t_1$ – коефіцієнт поточної ліквідності на початок звітного періоду;¹

Y – період відновлення (втрати) платоспроможності;

T – тривалість звітного періоду.

Якщо у підприємства розраховані коефіцієнти нижчі за встановлені, воно є потенційним банкрутом.

Питання для обговорення

1. Дайте визначення поняття ”Фінансовий стан підприємства”.
2. Назвіть основну мету оцінки фінансового стану підприємства.
3. Які види аналізів включає аналіз фінансового стану підприємства?
4. Назвіть методи проведення аналізу фінансового стану підприємства?
5. Що є базою для проведення аналізу фінансового стану підприємства?
6. Що являють собою фінансові коефіцієнти, для чого вони використовуються?
7. Які фінансові коефіцієнти використовують для аналізу ліквідності балансу?
8. Що відображають коефіцієнти фінансової стійкості?

¹ При розрахунку коефіцієнта відновлення платоспроможність $Y=6$ місяців, при розрахунку коефіцієнта втрати платоспроможності $Y=3$ місяці.

9. Що таке кредитоспроможність підприємства?
10. Як проводиться аналіз оборотних активів?
11. Які фінансові коефіцієнти використовують для аналізу прибутковості підприємства?
12. Як оцінюється потенційне банкрутство підприємств у міжнародній практиці?

Тести до розділу 9

Знайдіть правильну відповідь (одну або декілька)

Тест 1. *Фінансовий стан підприємства визначається:*

- 1) системою показників, що відображають наявність і формування фінансових ресурсів;
- 2) сукупністю виробничо-господарських факторів;
- 3) коефіцієнтами фінансової стійкості;
- 4) коефіцієнтами ліквідності балансу;
- 5) системою показників, що відображають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів.

Тест 2. *На фінансовий стан підприємства впливають:*

- 1) рентабельність;
- 2) випуск та реалізація продукції (послуг);
- 3) фінансова політика підприємства;
- 4) ефективність використання фінансових ресурсів;
- 5) ліквідність балансу.

Тест 3. *Основними цілями аналізу фінансового стану є:*

- 1) дослідження фінансових ресурсів;
- 2) планування фінансової діяльності підприємства;
- 3) оцінка фінансового стану підприємства;
- 4) виявлення факторів, що впливають на фінансовий стан , підприємства;
- 5) оцінка кількісних і якісних змін фінансового стану.

Тест 4. *Майновий стан підприємства характеризують:*

- 1) рентабельність;
- 2) коефіцієнт зносу основних фондів;
- 3) коефіцієнт придатності основних фондів;
- 4) коефіцієнт покриття запасів;
- 5) сума господарських коштів, що знаходяться в розпорядженні підприємства.

Тест 5. Кризовий стан підприємства – це:

- 1) коли підприємство є високорентабельним і платоспроможним;
- 2) коли запаси й витрати не забезпечуються джерелами їх формування;
- 3) коли запаси й витрати забезпечуються сумою власних оборотних коштів;
- 4) коли запаси й витрати забезпечуються за рахунок усіх основних джерел формування запасів і витрат.

Тест 6. Стійкий фінансовий стан підприємства – це коли:

- 1) запаси і витрати не забезпечуються джерелами їх формування;
- 2) власні оборотні кошти забезпечують запаси і витрати;
- 3) запаси і витрати забезпечуються кредитами і позиками;
- 4) запаси і витрати забезпечуються сумою власних оборотних коштів, довгостроковими позиковими джерелами і короткостроковими кредитами й позиками.

Тест 7. Коефіцієнт незалежності визначається співвідношенням:

- 1) прибутку і поточних витрат;
- 2) власного капіталу і майна підприємства;
- 3) активів і власного капіталу;
- 4) капіталу підприємства і активів;
- 5) позикових і власних коштів.

Тест 8. Коефіцієнт автономії визначається як відношення:

- 1)
$$\frac{\text{Позикові кошти}}{\text{Власні кошти}}$$
- 2)
$$\frac{\text{Реалізація}}{\text{Матеріальні запаси}}$$
- 3)
$$\frac{\text{Поточні пасиви}}{\text{Зобов'язання}}$$
- 4)
$$\frac{\text{Запаси та витрати}}{\text{Активи}}$$
- 5)
$$\frac{\text{Поточні пасиви}}{\text{Поточні активи}}$$

Тест 9. Основними методами аналізу фінансового стану підприємства

є:

- 1) порівняння;

- 2) групування;
- 3) ланцюгових підстановок;
- 4) індексний;
- 5) горизонтальний і вертикальний аналіз.

Тест 10. До якої групи показників належить показник маневреності власного

капіталу:

- 1) майнового стану;
- 2) прибутковості;
- 3) ліквідності;
- 4) фінансової стійкості;
- 5) ділової активності підприємства?

РОЗДІЛ 10. Фінансове планування на підприємствах міського господарства

Основні терміни й поняття: *баланс доходів і витрат; бізнес-план; бюджетування; касовий план; контролінг; перспективне фінансове планування; поточний фінансовий план; план короткострокового кредитування; платіжний календар; оперативний фінансовий план; фінансовий план; фінансове планування; фінансова стратегія.*

10.1. Сутність фінансового планування

Необхідність фінансового планування обумовлена умовами господарювання. За допомогою планування зводиться до мінімуму невизначеність ринкового середовища і її негативні наслідки для суб'єкта, що хазяйнує. Крім того, усуваються зайві трансакційні витрати підприємства за торговими угодами (контрактами), наприклад, на пошук покупців і постачальників, проведення переговорів про предмет угоди, оплату послуг консультантів та ін.

Планування допомагає управлінському персоналу відповісти на наступні запитання:

- 1) на якому рівні розвитку знаходиться підприємство (його економічний потенціал) і які будуть результати його фінансово-господарської діяльності;
- 2) за допомогою яких ресурсів (включаючи фінансові) вони можуть бути досягнуті.

Основними завданнями фінансового планування на підприємстві є:

- забезпечення необхідними фінансовими ресурсами виробничої, інвестиційної і фінансової діяльності;
- визначення шляхів ефективного вкладення капіталу та оцінка ступеня раціонального його використання;
- виявлення внутрішньогосподарських резервів, збільшення прибутку за рахунок економічного використання грошових коштів;
- забезпечення раціональних фінансових відносин з бюджетом, банками, контрагентами;
- захист інтересів акціонерів та інших інвесторів;
- контроль за фінансовим станом підприємства.

Розробка підприємством фінансових планів займає важливе місце в системі заходів для стабілізації його грошового господарства. У фінансовому плануванні використовують такі основні поняття:

Фінансовий план — узагальнений плановий документ, що відбиває надходження і витрату коштів підприємства на *поточний* (до одного року) і *довгостроковий* (понад один рік) період. Містить у собі складання *операційних* і *капітальних бюджетів*, а також прогнози фінансових ресурсів на два-три роки. В Україні фінплан складається у формі балансу доходів і витрат (на

квартал, рік).

Бюджет — оперативний фінансовий план, складений, як правило, у рамках до одного року, що відбиває витрати і надходження засобів за операційною, інвестиційною і фінансовою діяльністю підприємства.

Бюджетування — процес розробки конкретних бюджетів (фінпланів) відповідно до цілей оперативного планування (наприклад, платіжний баланс на майбутній місяць),

Бюджетування капіталу — процес розробки конкретних планів з формування джерел капіталу (пасиви балансу) і їхньому розміщенню (активи балансу), наприклад, прогноз балансу активів і пасивів на майбутній квартал, півріччя, рік.

Бюджетний контроль — поточний контроль за виконанням окремих показників доходів і витрат, визначених плановим бюджетом.

Кошторис — форма планового розрахунку, що визначає потребу підприємства в грошових ресурсах на майбутній період і послідовність дій з розрахунку показників.

У сучасних умовах роль фінансового планування підвищилася. Тепер підприємства самі зацікавлені в тому, щоб реально представляти своє фінансове положення сьогодні і на найближчу перспективу, по-перше, для того щоб ефективно здійснювати господарську діяльність, по-друге, щоб вчасно виконувати зобов'язання перед бюджетом, соціальними фондами, банками та іншими кредиторами і тим самим захистити себе від штрафних санкцій. У цих цілях доцільно заздалегідь розраховувати доходи й витрати, прибуток, враховувати наслідки інфляції, зміни ринкової кон'юнктури, порушення договірних зобов'язань партнерами.

Принципи фінансового планування визначають характер і зміст цього виду управлінської діяльності в організації.

1. Принцип фінансового співвідношення термінів («золоте банківське правило») — одержання і використання засобів повинне відбуватися у встановлений термін, тобто капітальні вкладення з тривалими термінами окупності доцільно фінансувати за рахунок довгострокових позикових засобів.

2. Принцип платоспроможності — планування грошових засобів повинне забезпечувати платоспроможність підприємства в будь-який час року. У даному випадку в підприємства повинно бути достатньо ліквідних засобів, щоб забезпечувати погашення короткострокових зобов'язань.

3. Принцип рентабельності капіталовкладень — для капіталовкладень необхідно вибрати найдешевші способи фінансування (фінансовий лізинг, інвестиційний селенг та ін.). Позиковий капітал вигідно залучати лише в тому випадку, якщо він підвищує рентабельність власного капіталу. У такому разі забезпечується дія ефекту фінансового важеля.

4. Принцип збалансованості ризиків — особливо ризикові довгострокові інвестиції доцільно фінансувати за рахунок власних коштів.

5. Принцип пристосування до потреб ринку — для підприємства важливо враховувати кон'юнктуру ринку і свою залежність від надання кредитів.

6. Принцип граничної рентабельності — доцільно вибирати ті

капіталовкладення, що забезпечують: максимальну (граничну) рентабельність. У фінансовому плануванні підприємства застосовують різні методи:

Методи планування – це конкретні способи й прийоми планових розрахунків. Планування фінансових показників здійснюється за допомогою декількох методів. До них відносять:

- *розрахунково-аналітичний*;
- *нормативний*;
- *балансовий*;
- *оптимізації планових рішень*;
- *економіко-математичне моделювання*.

Сутність *розрахунково-аналітичного* методу планування полягає в тому, що на основі аналізу досягнутої величини фінансових показників прогнозується їхня величина на майбутній період. Цей метод планування застосовують в тих випадках, коли відсутні фінансово-економічні нормативи, а взаємозв'язок між показниками може бути встановлений не прямим способом, а побічно на основі вивчення їхньої динаміки за ряд періодів (місяців, років). Шляхом використання цього методу може бути встановлена планова потреба в оборотних активах, величина амортизаційних відрахувань та інші показники. При його застосуванні часто вдаються до експертних оцінок.

Сутність *нормативного* методу планування фінансових показників полягає в тому, що на основі заздалегідь установлених норм і нормативів визначається потреба підприємства у фінансових ресурсах і джерелах їхнього утворення.

Фінансовими нормативами є ставки податків і зборів, норми відрахувань у державні соціальні фонди; норми амортизаційних відрахувань, дисконтна ставка банківського відсотка та ін.

У фінансовому плануванні застосовується ціла система норм і нормативів: загальнодержавні; регіональні; місцеві; галузеві; нормативи самого підприємства.

До загальнодержавних нормативів відносяться:

- а) ставки податків;
- б) норми амортизації за окремими групами основних засобів;
- в) ставки рефінансування комерційних банків, затверджені Банком України і норми обов'язкових резервів банків, депонованих у Центральному банку України;
- г) тарифні ставки на державне пенсійне забезпечення і соціальне страхування;
- д) мінімальна місячна оплата праці;
- е) нормативи відрахувань від чистого прибутку в резервні фонди акціонерних товариств;
- ж) мінімальний розмір статутного капіталу для акціонерних товариств відкритого і закритого типів і т.д.

Регіональні і місцеві нормативи діють в окремих суб'єктах України і затверджуються і представницькими, і виконавчими органами влади. Вони

охоплюють, як правило, ставки регіональних податків і зборів.

Галузеві нормативи застосовують в рамках окремих галузей чи за групами організаційно-правових форм підприємств (малі підприємства, акціонерні товариства, підприємства з іноземними інвестиціями).

Нормативи підприємства розробляють самі суб'єкти, що хазяюють, і використовують їх для регулювання виробничо-торгового процесу, а також для контролю за ефективним використанням ресурсів. До цих нормативів відносяться:

- а) нормативи планової потреби в оборотних активах;
- б) норми кредиторської заборгованості, що постійно знаходиться в обороті підприємства;
- в) норми запасів матеріалів, заділів незавершеного виробництва, запасів готової продукції і товарів на складі у днях;
- г) нормативи розподілу чистого прибутку на споживання, нагромадження й у резервні фонди;
- д) інші.

Нормативний метод планування є самим простим і доступним. Тому актуальною проблемою управління фінансами підприємств є розробка економічно обґрунтованих норм і нормативів для формування і використання грошових ресурсів і організації контролю за їхнім дотриманням кожним структурним підрозділом підприємства.

Балансовий метод планування фінансових показників полягає в тому, що завдяки балансу досягається ув'язування фактично наявних фінансових ресурсів з фактичною потребою в них. Балансовий метод застосовують при прогнозі надходжень і виплат їхніх грошових фондів (споживання і нагромадження), квартального плану доходів і витрат, платіжного календаря та ін.

Метод оптимізації планових рішень полягає у складанні декількох варіантів планових розрахунків, щоб вибрати з них найбільш оптимальний. При цьому можуть застосовуватися різні критерії вибору.

Сутність *економіко-математичного моделювання* у фінансовому плануванні полягає в тому, що воно дозволяє визначити кількісне вираження взаємозв'язків між фінансовими показниками і факторами, що впливають на їхню величину. Цей взаємозв'язок виражається через економіко-математичну модель, що являє собою точний математичний опис економічних процесів за допомогою математичних символів і прийомів (рівнянь, нерівностей, графіків, таблиць та ін.). У модель включаються тільки основні (визначальні) фактори. Модель може базуватися на функціональному чи кореляційному зв'язку.

Функціональний зв'язок виражається рівнянням

$$y = f(x),$$

де y – відповідний показник;

$f(x)$ – функціональний зв'язок, виходячи з показника x .

Кореляційний зв'язок — це вірогіднісна залежність, що виявляється тільки в загальному вигляді і при великій кількості спостережень. Даний

зв'язок виражається рівняннями регресії різного виду.

Слід мати на увазі, що невеликий період дослідження (квартал) не дозволяє виявити загальні закономірності. Але не можна брати і занадто великий період, тому що будь-які економічні закономірності нестабільні і можуть змінюватися протягом тривалого часу. На практиці доцільно використовувати для перспективного планування річні фінансові показники за минулі 3-5 років, а для поточного (річного) планування — квартальні дані за 1-2 роки.

При значних змінах умов роботи підприємства в плановому періоді у визначені на базі економіко-математичних моделей показники вносять необхідні корективи. Економіко-математичне моделювання дозволяє перейти від середніх величин до різноманітних розрахунків фінансових показників (включаючи прибуток).

Першим етапом розробки фінансового плану є здійснення аналізу фінансових показників звітів підприємства за період, що передуює планованому. До таких показників відносяться: виручка від реалізації продукції (робіт, послуг), собівартість реалізованої продукції, обсяг капіталовкладень, валового і чистого прибутку, рентабельність продукції, активів і власного капіталу, коефіцієнти фінансової стійкості.

Другий етап — участь у розробці облікової політики на планований рік.

Третій етап — складання спеціальних розрахунків і таблиць до фінансового плану (розрахунки валового прибутку і його розподілу, амортизаційних відрахувань, джерел фінансування капітальних вкладень, потреби в оборотних коштах, кошторису витрат на виробництво і реалізацію продукції), виходячи з прийнятої облікової політики.

У бізнес-плануванні рекомендується складати кілька варіантів фінансових розрахунків для вибору оптимального рішення.

Четвертий етап – розробка оперативних фінансових планів.

Завершується процес фінансового планування практичним впровадженням і контролем за їх виконанням.

На підприємствах міського господарства розробляють систему взаємозв'язаних фінпланів. Основними складовими цієї системи є три види планів:

- а) перспективні;
- б) поточні;
- в) оперативні.

Зміст і призначення кожного виду планів розглянемо далі.

Фінансове планування можна розглядати як єдиний процес, що включає шість етапів (див. рис. 10.1)

10.2. Перспективне фінансове планування

Основними завданнями *перспективного фінансового планування* є визначення найважливіших показників, пропорцій і термінів розширеного відтворення.

Перспективне планування включає розробку фінансової стратегії підприємства і прогнозування фінансової діяльності. *Фінансова стратегія* є складовою загальної стратегії економічного розвитку підприємства і повинна бути узгоджена з цілями й напрямками розвитку підприємства. У свою чергу фінансова стратегія впливає на загальну стратегію підприємства. Зміна ситуації на фінансовому ринку вимагає коригування фінансової, а потім і загальної стратегії підприємства.

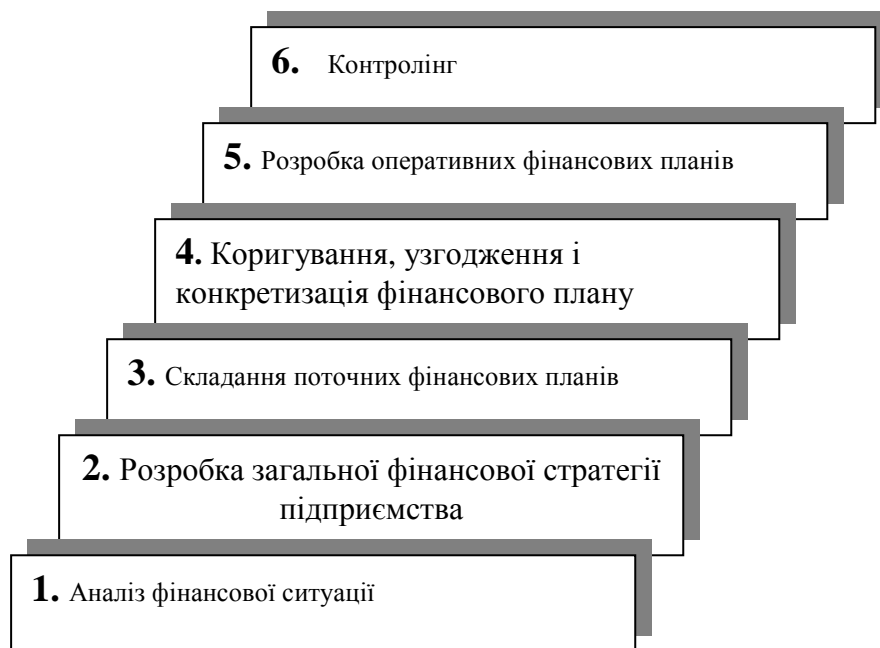

Рис. 10.1. Етапи процесу фінансового планування.

Фінансова стратегія передбачає визначення довгострокових цілей фінансової діяльності й вибір найефективніших способів їх досягнення.

Фінансова стратегія є основою для визначення *фінансової політики* підприємства за конкретними напрямками фінансової діяльності: податкової, амортизаційної, дивідендної, емісійної та ін.

Оснoву перспективного фінансового планування становить *прогнозування*, що є втіленням стратегії підприємства. Прогнозування (від грецького *prognosis* - передбачення) полягає у вивченні можливого фінансового становища підприємства на довгострокову перспективу. Завданням прогнозування, на відміну від планування, не є втілення прогнозів у практику, бо прогноз – це тільки передбачення можливих змін. Прогнозування передбачає розробку альтернативних фінансових показників і параметрів. Це дозволяє вибрати оптимальний варіант розвитку фінансового становища підприємства.

Основою прогнозування є узагальнений аналіз інформації з наступним моделюванням можливих варіантів розвитку ситуацій і фінансових показників. Методи і способи прогнозування мають бути достатньо динамічними для того, щоб своєчасно враховувати ці зміни.

Виходячи з того, що основною ціллю прогнозування є оцінка фінансового становища підприємства на кінець планованого (на 3-5 років) періоду, розробляють три основні фінансові документи:

- прогноз звіту про прибутки й збитки;
- прогноз руху грошових коштів;
- прогноз бухгалтерського балансу.

Прогноз вказаних фінансових документів (звітів) розробляють згідно з встановленою формою за кожен рік, що входить у планований (прогнозований) період.

Для розрахунку показників використовують такі методи: евристичні, аналіз часових рядів (екстраполяції, аналіз сезонності, аналіз циклічності), економетричні моделі та ін.

Поєднання результатів, що отримані за допомогою досліджень цими методами, дозволить врахувати фактори зовнішнього й внутрішнього середовища в їх динаміці.

Останнім часом в Україні значно поширилося прогнозування руху грошових коштів. Прогноз відображає рух грошових потоків операційної, інвестиційної і фінансової діяльності. Розмежування напрямків діяльності при розробці прогнозу дозволяє підвищити результативність управління грошовими потоками.

За допомогою прогнозу руху грошових коштів можна оцінити, скільки грошових коштів треба вкласти в господарську діяльність підприємства, синхронність надходжень і витрат грошових коштів, а отже перевірити майбутню ліквідність підприємства. Після складання цього прогнозу визначають *стратегію фінансування підприємства*, що включає:

- визначення джерел довгострокового фінансування;
- формування структури і витрат капіталу;
- вибір способів нарощування довгострокового капіталу.

10.3. Поточне фінансове планування

Поточне фінансове планування діяльності підприємств виходить з його загальної фінансової стратегії та фінансової політики і полягає в розробці конкретних фінансових планів, що дають змогу визначити джерела фінансування розвитку підприємства на майбутній період, сформулювати структуру доходів і витрат, забезпечити платоспроможність визначити структуру активів і капітал на кінець планового періоду.

Поточний фінансовий план складають на рік з поквартальною розбивкою. Він включає такі розділи:

- джерела формування та надходження коштів;
- приріст активів підприємства;
- повернення залучених коштів;
- витрати, пов'язані з внесенням обов'язкових платежів до бюджету та недержавних цільових фондів;
- покриття збитків минулих періодів.

Форма фінансового плану (балансу доходів та видатків), рекомендована Мінекономіки України для державного підприємства, наведена в табл. 10.1.

Таблиця 10.1 - Фінансовий план державного підприємства на рік, тис. грн.

Показники	Код рядка	Плановий рік, всього	У тому числі за кварталами			
			I	II	III	IV
I. Джерела формування та надходження коштів						
Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування	010					
Нерозподілений прибуток минулих періодів	020					
Амортизаційні відрахування	030					
Довгострокові кредити банків	040					
Інші довгострокові фінансові зобов'язання	050					
Інші довгострокові зобов'язання	060					
Короткострокові кредити банків	070					
Суми авансів, одержаних від поставок продукції, виконання робіт (послуг)	080					
Векселі видані	090					
Товари, роботи, послуги, отримані на умовах відстрочки платежу	100					
Цільове фінансування і цільові надходження, всього у тому числі:	110					
— субсидії, асигнування з бюджету (розшифрувати види бюджетних асигнувань):	111					
* державний бюджет						
* місцевий бюджет						
— кошти спеціальних цільових фондів (розшифрувати):	112					
* на ліквідацію повені						
* інші джерела (розшифрувати):	120					
— прямі угоди						
— надання послуг						

II. Приріст активів підприємства						
Капітальні інвестиції, всього у тому числі:	130					
— капітальне будівництво	131					
— придбання (виготовлення) основних засобів	132					
— придбання (виготовлення) інших необоротних активів	133					
-- придбання (створення) нематеріальних активів	134					
— модернізація, модифікація (добудова, дообладнання, реконструкція) основних засобів	140					
Довгострокові фінансові інвестиції	150					
Приріст оборотних активів підприємства	160					
Поточні інвестиції	170					
Інші витрати (розшифрувати)	180					
III. Повернення залучених коштів						
III. Повернення залучених коштів, всього у тому числі:	190					
— довгострокові кредити банків	191					
— інші довгострокові фінансові зобов'язання	192					
— інші довгострокові зобов'язання	193					
— короткострокові кредити банків	194					
— повернення позик, кредитів та інших коштів, отриманих на зворотній основі з бюджету	195					
— відшкодування витрат з бюджету, пов'язаних з виконанням гарантійних зобов'язань	196					

IV. Витрати, пов'язані з внесенням обов'язкових платежів до бюджету і недержавних цільових фондів						
Сплата поточних податків та обов'язкових платежів до бюджету, всього у тому числі:	200					
— податок на прибуток	201					
— інші податки та обов'язкові платежі	202					
Внески до державних цільових фондів, всього у тому числі:	210					
— внески на обов'язкове державне пенсійне страхування	211					
— внески на соціальне страхування у зв'язку з втратою працездатності	212					
— внески на соціальне страхування на випадок безробіття	213					
Погашення податкової заборгованості, що виникла на початок періоду, всього у тому числі:					—	—
— реструктуризовані й відстрочені суми, що підлягають сплаті в планованому році	214				—	—
Інші обов'язкові платежі (розшифрувати)	220					
V. Покриття збитків минулих періодів						
Покриття збитків минулих періодів	230					

Затверджена Мінекономіки України форма річного фінансового плану є розрахунковим документом, в якому визначено основні показники, що характеризують фінансово-господарську діяльність підприємства в плановому році: фінансовий результат діяльності підприємства; основні джерела формування та надходження коштів для забезпечення потреб діяльності й розвитку підприємства; зростання власного капіталу; обсяг зобов'язань зі сплати податків та обов'язкових платежів; покриття збитків минулих періодів тощо. За цими показниками (індикаторами) здійснюється контроль у процесі управління підприємством.

На підприємствах міського господарства з метою фінансового планування найчастіше використовують аналітичний метод і метод прямих розрахунків.

Базою для розрахунків є дані статистичної і бухгалтерської звітності та

інформація управлінського обліку, як-от: ставки податків; інвестиційний план; загальні витрати; прямі витрати (матеріали); прямі витрати (відрядна заробітна плата); обсяг і умови реалізації та ін.

10.4. Оперативне фінансове планування

Виконання плану доходів та витрат (поточного плану на рік) здійснюється безпосередньо в процесі фінансово-господарської діяльності через оперативне фінансове планування, яке має за мету забезпечення стабільної платоспроможності підприємства.

Підприємства міського господарства складають оперативні фінплани як окремі складові системи оперативного фінансового планування. Видами оперативних планів є: платіжний календар, касовий план, план короткострокового кредитування.

Всі види оперативних планів складають на короткий проміжок часу.

Кожен з оперативних планів має своє призначення і вирішує певні завдання. Так, платіжний календар підприємство складає для:

- узгодження грошових надходжень і майбутніх витрат;
- здійснення аналізу платежів (за сумами і джерелами надходження);
- формування інформації про рух грошових потоків і витрат;
- визначення тимчасово вільних грошових коштів підприємства і прийняття рішення щодо напрямків їх найефективнішого використання;
- визначення потреби в короткостроковому кредиті в разі тимчасового неспівпадання грошових надходжень і зобов'язань.

Залежно від обсягів грошових потоків підприємства складають платіжний календар на квартал з розбивкою за місяцями або на місяць з розбивкою за декадами (чим більший обсяг грошових потоків, тим коротший плановий термін). У табл. 10.3. наведено форму платіжного календаря.

Таблиця 10.3 - Платіжний календар за —... місяць 200__р.

№ з/п	Стаття	Декади		
		I	II	III
Надходження				
1	Виручка від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг від основної діяльності			
2	Виручка від реалізації основних засобів, нематеріальних активів, непотрібних і зайвих залишків сировини і матеріалів			
3	Штрафи, пені та інші надходження від застосування економічних санкцій			
4	Надходження від реалізації цінних паперів і валюти			
5	Дивіденди, відсотки, прибутки від цінних паперів та депозитів			
6	Надходження від погашення дебіторської заборгованості покупців			
7	Кредити отримані			
8	Аванси, отримані від покупців, замовників			
9	Надходження орендної плати			
10	Отримана безповоротна фінансова допомога			
11	Цільові надходження			
12	Кошти, що надходять для формування статутного капіталу			
13	Інші надходження			
Всього надходжень				

Витрати				
1	Платежі, пов'язані із задоволенням негайних потреб			
2	Заробітна плата і прирівняні до неї платежі			
3				
	Платежі в бюджет, всього у тому числі:			
	— акцизний збір			
	— податок на додану вартість			
	— податок на прибуток			
	— податок на землю			
	— податок із власників транспортних засобів			
	— інші податки і збори			
4	Внески до Пенсійного фонду			
5	Внески на обов'язкове соціальне страхування			
6	Інші відрахування в позабюджетні фонди			
7	Оплата за товарно-матеріальні цінності			
8	Оплата рахунків за послуги підрядчиків, що виконують капітальні роботи			
9	Погашення кредиторської заборгованості			
10	Погашення термінових позичок банку			
11	Погашення прострочених позичок банку			
12	Погашення довгострокових позичок банку			
13	Сплата відсотків за кредит			
14	Авансові платежі			
15	Орендна плата			
16	Платежі за векселями			
17	Виплата дивідендів			
18	Інші витрати			
<i>Всього витрат</i>				
	Перевищення надходжень над витратами			
	Перевищення витрат над надходженнями			
	Залишок коштів на початок періоду			
	Залишок коштів на кінець періоду			

Як інформаційну базу для розробки платіжного календаря використовують: план реалізації продукції; договори, графік виплати заробітної плати; кошторис витрат на виробництво; план капітальних інвестицій; рахунки-фактури та ін.

Якщо платіжним календарем передбачається надлишок грошових коштів, то це свідчить про фінансову стійкість і платоспроможність підприємства. Надлишкові грошові кошти можуть бути інвестовані в короткострокові цінні папери. У протилежному випадку, тобто коли заплановано перевищення витрат над надходженнями, підприємство має недостатньо власних можливостей для покриття витрат. Основними заходами підприємства із забезпечення синхронності грошових надходжень і платежів можуть бути:

- залучення додаткових джерел;
- погашення дебіторської заборгованості;
- перенесення частини витрат на наступний календарний період.

Слід зазначити, що деякі підприємства окрім платіжного календаря складають податковий календар, в якому відображають, коли і які податки повинне сплатити підприємство. Це дозволяє уникнути прострочень і пені.

Кожне підприємство (організація) чи установа складає *касовий план* – план обороту готівкових коштів. У ньому відображаються надходження та виплати готівки через касу. Своєчасне забезпечення готівковими коштами

характеризує стан фінансових відносин між підприємствами і його працівниками, тобто одну із сторін платоспроможності підприємства. Касовий план необхідний як підприємству, так і комерційному банку: підприємству для контролю за надходженнями й витратами готівки - комерційному банку, що обслуговує, підприємство – для складання зведеного касового плану на обслуговування своїх клієнтів у встановлені строки.

Вихідними даними для складання касового плану є: календар виплати заробітної плати та прирівняних до неї платежів; виплати з фонду споживання, що не входять в фонд оплати праці; інформація про продаж матеріальних ресурсів або продукції працівникам; інші надходження і виплати готівкою (виручка від реалізації путівок, витрати на відрядження та ін.) тощо.

Касовий план складається за встановленою формою, що наведена в табл. 10.4.

Таблиця 10.4 - Касовий план (зразок) на II квартал 200_ р. № р/р

Вид діяльності _____

Телефон _____

I. Надходження грошей (крім грошей, одержуваних у банку), тис. грн.

Джерела надходження готівки	Факт. за II квартал 2010 р.	План на II квартал 2011 р.
1	2	3
1. Торговий виторг від продажу споживчих товарів незалежно від каналів реалізації		
2. Виторг пасажирського транспорту		
3. Квартирна плата і комунальні платежі		
4. Виторг видовищних підприємств		
5. Виторг підприємств, що надають інші послуги		
6. Надходження від реалізації нерухомості		
7. Надходження від реалізації державних та інших цінних паперів		
8. Інші надходження		
9. РАЗОМ		
Із загальної суми надходжень:		
9.1.) витрачається на місці з виторгу		
9.2.) здається в каси банку		
9.3.) здається в каси інших банків		

II. ВИТРАТИ		
Види витрат готівкою		
На заробітну плату, виплати соціального характеру та ін. (дорівнює рядок 9 розділ III)		
2. На виплату пенсії і допомоги соцстраху		
3. На виплату за договорами страхування		
4. На виплату доходу, погашення і купівлю державних та інших цінних паперів		
5. На видачу позичок співробітникам		
6. На відрядження (крім постійних надбавок до заробітної плати)		
7. На господарські витрати, у тому числі - на представницькі витрати, - паливо-мастильні матеріали		
8. На закупівлю сільськогосподарських продуктів у населення (заповнюється тільки організаціями, яким надане право таких закупівель)		
9. РАЗОМ		

III. РОЗРАХУНОК ВИПЛАТ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ, ВИПЛАТ СОЦІАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ ТА ІН.

Найменування показників	На II квартал
1	2
1.1. Оплата за відпрацьований час	
1.2. Заохочувальні та інші виплати	
1.Разом — фонд заробітної плати (1.1+1.2)	
2. Виплати соціального характеру	
3. Надбавки до зарплати	
4. Авторська винагорода	
5. Стипендії	
6. Всього (1+2+3+4+5)	
Утримання:	
7.1. податків	
7.2. за форменне обмундирування /проф. внески	
7.3. за товари, куплені в кредит	
7.4. за харчування (на підприємствах громадського харчування, у дитячих установах)	
7.5. платежів за добровільними видами страхування	
7.6. за квартирну плату і комунальні платежі	
7.7. інші утримання (в т.ч. внески до пенсійного фонду)	
7. Разом утримань	
Перерахування:	
8.1. вкладення	
8.2. за акцептованими платіжними дорученнями для переказу поштою	
8.3. для видачі за кредитними картами	

1	2
8. Разом перерахувань	
9. Підлягає видачі готівкою — всього (6-7-8)	
9.1. у тому числі: із своїх касових надходжень (за узгодженням з банком)	
9.2. з готівки, одержуваної в банку	

IV. Календар видачі заробітної плати робітникам та службовцям у встановлені терміни (суми виплат готівкою)

Період	Дати											
	1	2	3	4	5		25	26	27	28	29	30
I місяць												
II кв. II												
місяць												

Керівник організації _____ М. П. Головний (ст.) бухгалтер

Касовий план представляється комерційному банку всіма підприємствами, організаціями й установами за 45 днів до початку планованого кварталу.

План короткострокового кредитування складається на квартал. Загальної форми тут немає. Кожне підприємство розробляє план короткострокового кредитування за довільною формою. Основні складові плану:

- 1) розрахунок суми короткострокового кредиту;
- 2) строк одержання кредиту;
- 3) визначення цілі та обґрунтування необхідності кредиту;
- 4) строки й джерела погашення короткострокового кредиту.

Прикладом плану короткострокового кредитування житлових організацій може бути розрахунок кредиту на заготівлю палива. У ряді міст опалення здійснюється не централізовано, а автономними котельнями, частина з них працює на твердому паливі (вугілля, дрова, торф). У цих випадках організацію опалення і розрахунків за нього здійснюють житлові організації. Котельні, що працюють на твердому паливі, повинні готуватися до зимового опалювального сезону заздалегідь, тобто в літній період, заготовивши паливо в потрібних обсягах. При існуючому порядку розрахунків за опалення, коли мешканці вносять платежі протягом усього року рівномірно, до моменту заготівлі палива у житлових організацій ще немає сум, достатніх для оплати палива. Тоді житлова організація оформляє кредит на заготівлю палива. Цей кредит має споживчий характер, тому що фактично він надається мешканцям, а житлова організація оформляє документи на його одержання і погашення.

Для одержання короткострокового кредиту на опалення складається розрахунок — кредитна заявка, в якій проводиться розрахунок потреби в кредиті, тобто визначається сума кредиту, обраховується плата за кредит.

Кредит на опалення надається, як правило, на опалювальний сезон (у

більшості регіонів України опалювальний сезон триває з 15 жовтня до 15 квітня). Джерелом погашення кредиту є засоби, що надійшли від квартиронаймачів у частині, призначеній для заготівлі палива.

Приклад розрахунку: Визначається сума кредиту на заготівлю палива в житловій організації: тривалість опалювального сезону - з 15.10 до 15.04, заготівля проводиться в серпні. Вартість палива, його доставки на опалювальний сезон – 102,0 тис. грн. - Перебори цільових зборів за минулий опалювальний сезон (-6) тис. грн.

№	Показники	Тис. грн.
1	2	3
1.	Вартість палива і його доставки на опалювальний сезон	102,0
2.	Перебори (-), недобори (+) цільових зборів за минулий опалювальний сезон	-6,0
3.	Сума цільових зборів за опалення, що підлягає надходженню в майбутньому опалювальному сезоні, в частині, відповідній вартості палива і його доставки	96,0
4.	Сума цільових зборів на опалення за місяць	8,0
5.	Кількість місяців за період починаючи з наступного місяця після закінчення опалювального сезону до місяця, з якого видається позичка, міс.	3
6.	Очікувані надходження цільових зборів за планом за минулі місяці (8,0 x3)	24,0
7.	Сума кредиту (п.3 - 6)	72,0

Питання для обговорення

1. Охарактеризуйте роль і значення фінансового планування в умовах становлення і формування ринкової економіки?
2. Які основні завдання фінансового планування?
3. Які методи застосовують в практиці фінансового планування?
4. Сутність фінансової стратегії підприємства. Фінансова політика.
5. Призначення прогнозу про прибутки і збитки. Методи його складання.
6. Охарактеризуйте прогнозний баланс, його склад і структуру.
7. Сутність поточного фінансового планування.
8. Що включається в доходну частину плану руху коштів підприємства?
9. Які дані використовують для розрахунку грошового потоку операційної діяльності?
10. Сутність планів короткострокового кредитування.
11. Які завдання вирішуються у процесі складання і виконання платіжного календаря?
12. Що собою являє касовий план підприємства, мета його складання?

Тести до розділу 10

Знайдіть правильну відповідь (одну або декілька).

Тест 1. *Перспективний фінансовий план складаються у вигляді:*

- 1) Прогнозу балансу активів і пасивів підприємства;
- 2) Поточного фінансового плану;
- 3) Касового плану;
- 4) Прогнозу руху грошових коштів;
- 5) Прогнозу руху прибутку й збитку.

Тест 2. *Фінансова стратегія підприємства – це:*

- 1) Виявлення найефективніших напрямків інвестування капіталу;
- 2) правильний вибір напрямків фінансових дій;
- 3) розробка способів виходу з кризового стану;
- 4) фінансове забезпечення операційної, інвестиційної та фінансової діяльності на перспективу;
- 5) визначення перспективних фінансових взаємовідносин з суб'єктами господарювання, бюджетом, банками та іншими фінансовими установами.

Тест 3. *Фінансове планування – це:*

- 1) розробка фінансових планів та їх обґрунтування;
- 2) складання платіжного календаря;
- 3) аналіз фінансового стану;
- 4) контролінг;
- 5) визначення потреби у фінансових ресурсах.

Тест 4. *Нормативний метод фінансового планування полягає в тому, що:*

- 1) фінансові показники розраховують на основі встановлених фінансових норм і техніко-економічних нормативів;
- 2) планові показники розраховують на підставі аналізу фактичних фінансових показників;
- 3) балансуються підсумкові показники доходів і витрат;
- 4) планові розрахунки виконують у кількох варіантах, з яких вибирають оптимальний;
- 5) усі відповіді помилкові.

Тест 5. *Фінансове планування включає такі етапи:*

- 1) розрахунок потреби в оборотних коштах;
- 2) оцінка фінансової стійкості підприємства;
- 3) аналіз фінансового стану об'єкта;
- 4) визначення потреби в капітальних вкладеннях;
- 5) розробка фінансової стратегії;

- 6) складання поточних фінпланів;
- 7) коригування фінанпланів;
- 8) складання оперативних планів;
- 9) контролінг.

Тест 6. Поточний фінансовий план – це:

- 1) баланс грошових надходжень;
- 2) касовий план;
- 3) платіжний календар;
- 4) баланс доходів і видатків;
- 5) прогноз балансу активів і пасивів.

Тест 7. Оперативний фінансовий план – це:

- 1) баланс доходів і видатків;
- 2) прогноз звіту про прибутки й збитки;
- 3) платіжний календар;
- 4) касовий план;
- 5) план короткострокового кредитування;
- 6) усі відповіді помилкові.

Тест 8. Балансовий метод планування – це:

- 1) економіко-математичне моделювання;
- 2) аналітичний метод;
- 3) нормативний метод;
- 4) метод балансування підсумкових показників;
- 5) ув'язування показників доходної і видаткової частини фінансового плану;

Тест 9. План капітальних вкладень відображає:

- 1) надходження і витрати готівки;
- 2) план поточних операційних витрат;
- 3) план витрат на збут продукції і послуг;
- 4) строки й обсяги закупівлі матеріалів та сировини;
- 5) планові витрати, вибір проектів і джерела фінансування відтворення основних фондів.

Тест 10. Призначення перспективного фінансового планування:

- 1) контроль за платоспроможністю підприємства;
- 2) формування фінансових ресурсів;
- 3) фінансове забезпечення інвестиційної діяльності;
- 4) фінансове забезпечення загального розвитку підприємства;
- 5) правильної відповіді немає.

РОЗДІЛ 11. Фінансова санація і банкрутство

Основні терміни й поняття: *аналіз фінансової кризи; альтернативна санація; банкрутство підприємства; види й фази фінансової кризи; двоступінчаста санація; ліквідаційні процедури; мирова угода; план санації; санація балансу; санаційний прибуток; санаційна спроможність; реструктуризація та реорганізація підприємства; фінансова криза підприємства; фінансові джерела санації; фінансування санації підприємства.*

11.1. Фінансова криза на підприємстві

Останніми роками в Україні значна кількість підприємств є фінансово неспроможними. При цьому спостерігається як збільшення кількості збиткових підприємств, так і сум їхніх збитків. Ще більшими темпами зростає збитковість підприємств житлово-комунального господарства, попри неухильне зростання тарифів на житлово-комунальні послуги. Наслідком незадовільного стану підприємств стало значне збільшення їхньої кредиторської та дебіторської заборгованості. У 2010 р. понад 50% дебіторської і кредиторської заборгованості є простроченими.

Відомо, що неплатоспроможність є підставою для оголошення підприємства банкрутом. Банкрутство підприємства означає не тільки збитки для акціонерів, кредиторів, виробничих партнерів, споживача продукції, а й зменшення податкових надходжень до бюджету, збільшення безробіття.

Слід зазначити, що деякі збиткові підприємства тимчасово потрапляють у скрутне становище. Вартість їхніх активів значно вища за кредиторську заборгованість. Отже, за умови проведення санації (оздоровлення) або реструктуризації такі підприємства можуть розрахуватися з боргами і продовжити діяльність.

Як уже вказувалося, банкрутство підприємств – це наслідок глибокої фінансової кризи. *Під фінансовою кризою розуміють фазу розбалансованої діяльності підприємств та обмежених можливостей впливу його керівництва на фінансові відносини.*

Фінансова криза виявляється в неплатоспроможності й банкрутстві підприємства, його діяльність відбувається в неприбутковій зоні, у нього брак потенціалу для успішного функціонування, воно неспроможне здійснювати фінансове забезпечення поточної виробничої діяльності.

Фінансову кризу на підприємстві характеризують за такими показниками:

- 1) фактори виникнення;
- 2) вид кризи;
- 3) стадія розвитку кризи.

Фактори виникнення кризи на підприємстві поділяють на зовнішні, або екзогенні (що не залежать від діяльності підприємства), і внутрішні, або ендогенні (що залежать від підприємства).

До головних екзогенних факторів фінансової кризи на підприємстві

відносять:

- зменшення купівельної спроможності населення;
- значний рівень інфляції;
- нестабільність господарського та податкового законодавства;
- нестабільність фінансового та валютного ринку;
- посилення конкуренції в галузі;
- конфлікти між засновниками (власниками);
- сезонні коливання;
- посилення монополізму на ринку;
- дискримінація підприємства органами влади та управління;
- політична нестабільність у країні.

Ендогенними факторами фінансової кризи є:

- низька якість менеджменту;
- недоліки в організації структури;
- низький рівень кваліфікації персоналу;
- недоліки у виробничій сфері;
- прорахунки в галузі постачання;
- низький рівень маркетингу і втрата ринку збуту продукції;
- прорахунки в інвестиційній політиці;
- брак інновацій та раціоналізаторства;
- дефіцити фінансування;
- цілковитий брак контролінгу або незадовільна робота його служб.

Усі ці кризові фактори створюють складний комплекс причинно-наслідкових зв'язків. До основних наслідків впливу названих факторів слід віднести такі:

- зменшення кількості замовлень та контрактів з продажу продукції;
- неритмічність виробництва, неповне завантаження потужностей;
- зростання собівартості та різке зниження продуктивності праці;
- збільшення розміру неліквідних оборотних засобів та наявність понаднормових запасів;
- виникнення внутрішньовиробничих конфліктів і збільшення плинності кадрів;
- зростання тиску на ціни;
- суттєве зменшення обсягів реалізації та недоодержання виручки від реалізації продукції.

Вирізняють такі види криз:

- стратегічна криза;
- криза прибутковості;
- криза ліквідності (підприємство є неплатоспроможним).

Усі види криз тісно пов'язані між собою. Так, стратегічна криза (коли зруйновано виробничий потенціал підприємства) спричиняє кризу прибутковості (перманентні збитки “з'їдають” власний капітал), а остання, у свою чергу, призводить до втрати підприємством ліквідності. Результатом розвитку фінансової кризи є надмірна кредиторська заборгованість, неплатоспроможність і банкрутство підприємства.

Для вживання правильних антикризових заходів треба визначити стан (фазу) фінансової кризи.

Розрізняють три фази кризи:

- 1) фаза, що безпосередньо не загрожує функціонуванню підприємства;
- 2) фаза, що загрожує існуванню підприємства і потребує його негайної санації;
- 3) такий кризовий стан, що призводить до ліквідації підприємства, бо подальше його існування недоцільне.

Отже, визначення фази фінансової кризи є необхідною умовою правильного й своєчасного реагування на неї.

11.2. Економічна сутність санації підприємства

Для подолання фінансової кризи на підприємстві застосовують ряд заходів. Одним з них є фінансова санація. Санація (від латин. *sanare* – оздоровлення, одужання) трактується як система заходів, що здійснюються для запобігання банкрутству підприємств (монополій). Згідно з Законом України “Про банкрутство” від 1992р. під санацією розуміють задоволення вимог кредиторів і виконання зобов'язань перед бюджетом та іншими державними цільовими фондами.

Згідно з Законом “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”, ухваленим 1999 р., *санація* – це система заходів, що здійснюються в процесі провадження справи про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом та його ліквідації, заходів, спрямованих на оздоровлення в повному обсязі або частково вимог кредиторів через кредитування, реструктуризацію боргів і капіталу та (або) зміну організаційної чи виробничої структури суб'єктів підприємницької діяльності.

Вітчизняні (наприклад, І.А.Бланк) й зарубіжні (Н.Здравомислов, Б.Бекенферде, М. Гелінг) вчені по різному трактують поняття “санація”.

Узагальнюючи все раціональне, що є в кожному з трактувань цих вчених, можна дати таке визначення цього поняття:

санація – це система фінансово-економічних, виробничо-технічних, організаційно-правових та соціальних заходів, спрямованих на досягнення чи відновлення платоспроможності, ліквідності, прибутковості й конкурентоспроможності підприємства-боржника в довгостроковому періоді.

Отже, санація – це сукупність усіх можливих заходів, що можуть забезпечити фінансове оздоровлення підприємства.

У процесі санації особливу увагу слід приділити заходам фінансово-економічного характеру. Джерелами фінансування санації можуть бути кошти, залучені на умовах позички чи на умовах власності, на поворотній або безповоротній основі.

Розрізняють автономну й гетерономну санацію. **Автономна санація** передбачає фінансування оздоровлення підприємства за рахунок його власних ресурсів і коштів, наданих власниками. Гетерономна (зовнішня) санація

характеризується участю в ній сторонніх осіб, зокрема банків та інших кредиторів, клієнтів, держави.

Метою фінансової санації є покриття поточних збитків і усунення причин їхнього виникнення, поновлення або збереження ліквідності та платоспроможності підприємств, скорочення всіх видів заборгованості, поліпшення структури оборотного капіталу та формування фондів фінансових ресурсів, необхідних для проведення санаційних заходів виробничо-технічного характеру.

11.3. Проведення фінансової санації

Фінансова санація (оздоровлення) підприємства може здійснюватись:

- 1) у досудовому порядку;
- 2) у рамках судових процедур.

Досудова санація – це система заходів щодо відновлення платоспроможності підприємства-боржника з метою запобігання його ліквідації.

Згідно з чинним законодавством до початку порушення справи про банкрутство на державному підприємстві проводяться санаційні заходи:

- реорганізаційні;
- організаційно-господарські;
- управлінські;
- інвестиційні;
- технічні;
- фінансово-економічні.

Ініціатива проведення досудової санації може виходити від органів, уповноважених управляти держмайном підприємств, кредиторів або інших осіб.

У разі, коли серед санаційних заходів передбачено такі, що пов'язані з відчуженням основних засобів, переданням структурних підрозділів підприємств та нерухомого майна в оренду, необхідно ці заходи погоджувати з Фондом держмайна у встановленому порядку.

Джерелами фінансування заходів досудової санації державних підприємств можуть бути: кошти державних підприємств, асигнування з бюджету, інші джерела фінансування. Обсяг коштів для проведення досудової санації держпідприємств за рахунок коштів Державного бюджету України встановлюється щорічно відповідним законом.

Термін проведення досудової санації – до 12 місяців (продовжити термін санації можна максимально на 6 місяців).

Санація в рамках судових процедур

Господарський (арбітражний) суд згідно із законодавством може застосовувати такі типи процедур:

- розпорядження майном боржника;
- мирова угода;

- санація боржника;
- ліквідація банкрута.

Процес санації підприємства починається з виявлення фінансової кризи. Наступним етапом є проведення комплексного аналізу господарської діяльності підприємства. За результатами аналізу визначають:

- а) зовнішні й внутрішні фактори кризи;
- б) вид кризи;
- в) глибину (фазу) кризи і реальний фінансовий стан підприємства;
- г) санаційну спроможність підприємства.

Далі приймають рішення про доцільність чи недоцільність проведення санації підприємства. Якщо *підприємство перебуває у глибокій кризі і його подальше існування недоцільне, то приймається рішення про ліквідацію суб'єкта господарювання, коли ж підприємство має реальні надії на виправлення становища – приймають рішення про розробку санаційної концепції з метою проведення фінансового оздоровлення.*

На рис. 11.1. Наведена класична модель санації.

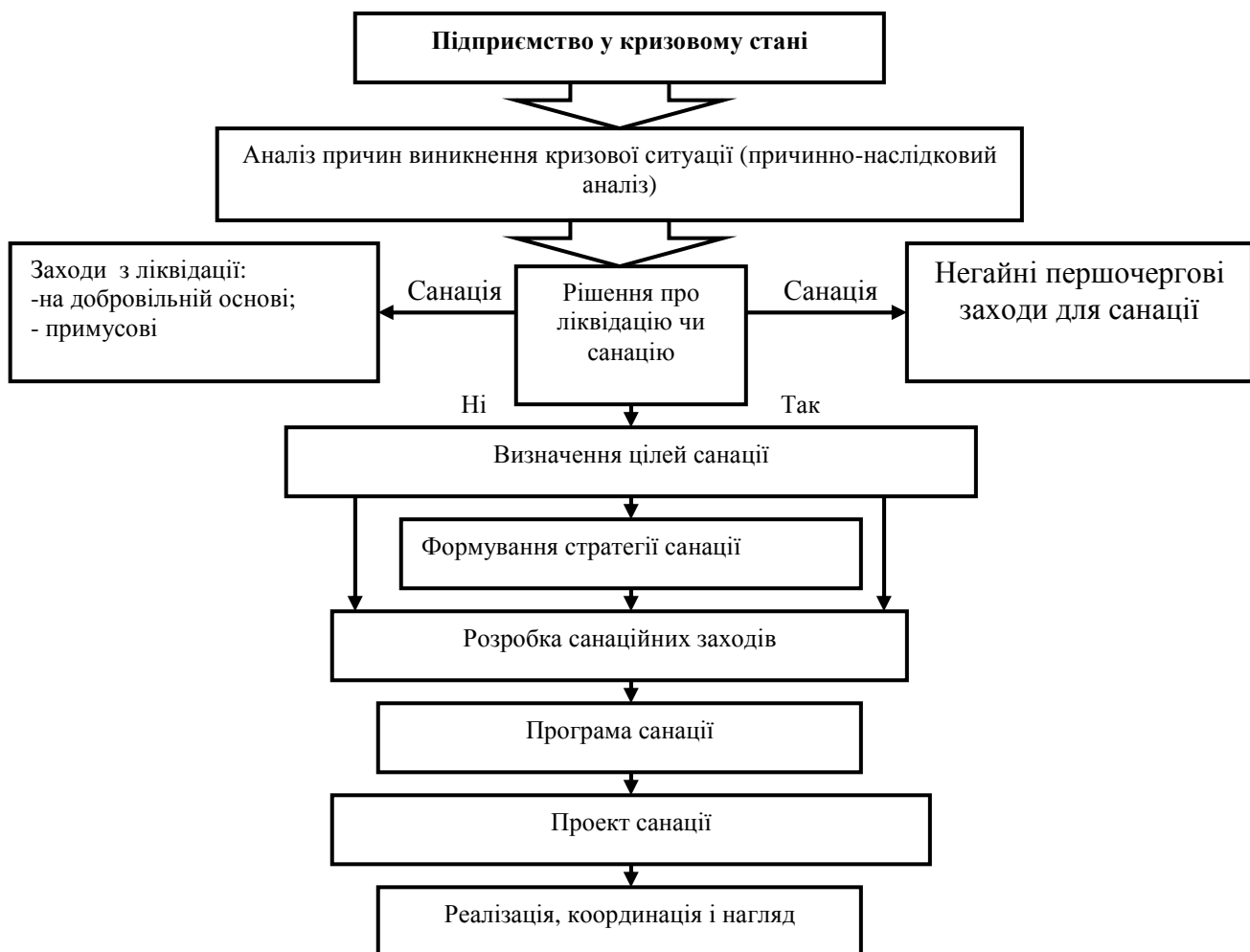

Рис. 11.1. Класична модель санації

Для ефективного проведення процесу санації використовують санаційний контролінг. Його завданнями є: контроль за ходом реалізації плану санації, визначення оперативних результатів, аналіз відхилень та підготовка проектів рішень щодо використання виявлених резервів і подолання додаткових перешкод.

Питання для обговорення

1. Дайте визначення поняття “фінансова криза”.
2. Які фактори можуть зумовити фінансову кризу?
3. Охарактеризуйте види криз.
4. Назвіть фази фінансової кризи.
5. Дайте визначення поняття “санація”.
6. У чому полягає санація в досудовому порядку?
7. За яких умов проводиться санація “в рамках судових процедур”?
8. Назвіть основні етапи проведення фінансової санації.
9. Що таке санаційний контролінг?

Тести до розділу 11

Знайдіть правильну відповідь (або кілька)

Тест 1. *Фінансова криза – це:*

- 1) неплатоспроможність підприємства;
- 2) низька ліквідність активів;
- 3) банкрутство підприємства;
- 4) діяльність підприємства у неприбутковій зоні;
- 5) фаза розбалансованої діяльності підприємства і обмежених можливостей впливу його керівництва на фінансові відносини.

Тест 2. *Фінансову кризу можуть зумовити такі фактори:*

- 1) зменшення купівельної спроможності населення;
- 2) значний рівень інфляції;
- 3) сезонні коливання;
- 4) політична нестабільність;
- 5) екзогенні й ендогенні фактори.

Тест 3. *Ендогенні фактори фінансової кризи – це:*

- 1) низька якість менеджменту;
- 2) недоліки в організаційній структурі;
- 3) низький рівень кваліфікації персоналу;
- 4) втрата ринків збуту продукції;
- 5) прорахунки в інвестиційній політиці;

- 6) відсутність інновацій та раціоналізаторства;
- 7) дефіцит фінансування;
- 8) усі відповіді правильні.

Тест 4. Виділяють такі види криз:

- 1) стратегічна криза (коли на підприємстві зруйновано виробничий потенціал);
- 2) криза прибутковості (перманентні збитки “з’їдають” власний капітал);
- 3) криза ліквідності (коли підприємство є неплатоспроможним);
- 4) криза структури балансу;
- 5) криза споживання.

Тест 5. Розрізняють такі фази фінансової кризи:

- 1) кризовий стан, не сумісний з існуванням підприємства і призводить до його ліквідації;
- 2) фінансовий стан, який не спричиняє загрозу функціонуванню підприємства (за умови переведення його на режим антикризового управління);
- 3) фаза, що загрожує дальшому існуванню підприємства і потребує негайного проведення фінансової санації;
- 4) усі відповіді правильні.

Тест 6. Санація підприємства – це:

- 1) фінансування з державного бюджету;
- 2) сукупність усіх заходів, які здатні привести підприємство до фінансового оздоровлення;
- 3) задоволення вимог кредиторів;
- 4) реструктуризація;
- 5) реорганізація.

Тест 7. Завданнями оперативного санаційного контролінгу є:

- 1) контроль за ходом реалізації плану санації;
- 2) визначення оперативних результатів;
- 3) аналіз відхилень;
- 4) підготовка проектів рішень щодо використання виявлених резервів;
- 5) усі відповіді правильні.

Тест 8. Етапи проведення фінансової санації підприємства:

- 1) комплексний аналіз господарської діяльності підприємства;
- 2) аналіз причин виникнення кризової ситуації;
- 3) рішення про ліквідацію чи санацію;
- 4) визначення цілей санації;
- 5) формування стратегії санації;
- 6) розробка санаційних заходів;

- 7) програма санації;
- 8) контролінг;
- 9) усі відповіді правильні.

Тест 9. Основний зміст реорганізації полягає в :

- 1) зміні складу засновника;
- 2) зміні розміру статутного капіталу;
- 3) зміні реорганізаційно-правової форми;
- 4) повній або частковій зміні власника статутного капіталу, юридичної особи;
- 5) правильної відповіді немає.

Тест 10. Реструктуризація підприємства – це:

- 1) злиття підприємств;
- 2) збільшення статутного капіталу;
- 3) заморожування інвестиційних вкладень;
- 4) реструктуризація заборгованості кредиторам;
- 5) здійснення організаційно-економічних, правових, виробничо-технічних заходів, спрямованих на зміну структури підприємства, його управління, форм власності, організаційно-правових форм, які здатні привести підприємство до фінансового оздоровлення.

РОЗДІЛ 12. Задачі, завдання , ситуації

12.1. Задачі до розділу 2 „Грошові розрахунки підприємств”

Задача 12.1.1. Комунальне підприємство „А” придбало облігації державної позики на загальну суму 20000 грн. під 24% річних строком на 3 місяці. Через 2 місяця підприємство „А” розрахувалося з заводом „В” облігаціями державної позики.

Дохід за облігаціями державної позики нараховується щомісяця.

Визначити суму контракту між підприємством „А” та „В”. Який додатковий прибуток отримає завод „В” у результаті цього контракту?

Задача 12.1.2. Підприємство станом на 7.07 на поточному рахунку мало кошти в сумі 14350 грн.

Протягом дня на поточний рахунок було ще зараховано платежів на загальну суму 120700 грн.

Крім того, до банку надійшло ряд платіжних доручень щодо списання з рахунка підприємства сум податку на прибуток у розмірі 12750 грн., оплата рахунка-фактури за поставку комплектуючих у сумі 1950 грн.

Також банк отримав вимоги-доручення від енергопостачальної організації державного комунального підприємства в сумі 23730 грн., підприємства-постачальника на підставі рішення арбітражного суду – в сумі 40000 грн.

В якому порядку візьме до сплати ці розрахункові документи операціоніст банку? Чи вистачить коштів на поточному рахунку? Якщо ні, то які можливі дії підприємства?

Задача 12.1.3. Комунальне підприємство станом на 21.07 отримало такі платежі:

- 1) виручку від реалізації на суму 3350 грн.;
- 2) попередню оплату за продукцію в сумі 3570 грн.;
- 3) комунальні платежі за передане в оренду приміщення – 790 грн.

Залишок коштів на поточному рахунку станом на 21.07 дорівнював 18750 грн.

21.07 – термін, коли банк здійснює розрахунки за договором про касове обслуговування. Відповідно до цього договору послуги банку становлять 1% від обороту за касою та оплата за перебування коштів на поточному рахунку – 0,5% від обороту за поточним рахунком. Оборот за касою за звітних місяць становив 35780 грн.

Протягом звітного місяця на поточному рахунку підприємства щоденно в середньому було коштів на суму 8500 грн.

Платежів упродовж 21.07 підприємство не здійснювало.

Визначити залишок коштів на поточному рахунку станом на 22.07.

Задача 12.1.4. протягом операційного дня 03.03 підприємство отримало такі

кошти:

- 1) касову виручку від реалізації продукції в сумі 13275 грн.;
- 2) повернення підзвітних сум готівкою на суму 781,50 грн.;
- 3) премію від участі в аукціоні на суму 2500 грн.

Підприємство в лютому мало тимчасово вільні кошти на загальну суму 10000 грн., що були 04.02 покладені на депозитний рахунок банку під 24% безстроково на невизначений термін.

Для здійснення платежів 3.03 підприємство відкликала депозитні кошти разом з нарахованими відсотками. Станом на 3.03 підприємство доходу від депозиту не отримувало.

Визначити надходження на поточний рахунок.

Задача 12.1.5. Кінцевий розрахунок із заробітної плати та з підзвітними особами припадає на 21 число кожного місяця.

Станом на 21.07 підприємству необхідно здійснити такі виплати та платежі:

- 1) заробітна плата в сумі 35900 грн.;
- 2) витрати на відрядження, що становлять 14135 грн.;
- 3) на господарські потреби – у сумі 9000 грн.;
- 4) прибутковий податок із заробітної плати – у розмірі 6400 грн.;
- 5) платежі в бюджет із заробітної плати (нарахування (з фондів підприємства) та відрахування (безпосередньо з заробітної плати)).

Яка сума коштів повинна біти у підприємства на поточному рахунку станом на 21.07 з урахуванням платежів до бюджету? Яка сума коштів буде оформлена за чеком на отримання готівки в банку?

Задача 12.1.6. Завод „Залізобетон” оформив заборгованість перед енергопостачальною організацією простим векселем.

Енергопостачальна організація розрахувалася за обладнання з постачальником ТОВ „Енерго” векселем заводу „Залізобетон” способом передання векселя наступним власникам (індосанту). Вексель було індосовано з від’ємним дисконтом 30% на загальну суму 78000 грн. Яка первинна вартість векселя?

Задача 12.1.7. Підприємство „Асфальтобетон” придбало облігації державної позики на загальну суму 65000 грн. під 24% річних строком на 6 місяців. Через 4 місяця підприємство „Асфальтобетон” розрахувалося з заводом „Будмаш” облігаціями державної позики. Дохід за облігаціями державної позики нараховується щомісяця.

Визначити суму контракту між підприємством „Асфальтобетон” та „Будмашем”. Який додатковий прибуток отримає завод „Будмаш” у результаті цього контракту?

Задача 12.1.8. Підприємство КП „Мрія” в рахунок своєї заборгованості перед банком за неповернений кредит оформило вексель строком на 4 місяці під 54% річних.

Банк, купуючи комп'ютерну техніку через 2 місяця після оформлення векселя, розрахувався з фірмою „Інтертехніка” векселем, перевівши його на суму 40900 грн.

Яка первісна вартість векселя? Яку суму отримає „Інтертехніка” від КП „Мрія” після інкасації векселя по закінченні терміну його дії?

Задача 12.1.9. Завод „Залізобетон” оформив заборгованість перед енергопостачальною організацією простим векселем.

Енергопостачальна організація розрахувалась за обладнання з постачальником ТОВ „Енерго” векселем заводу „Залізобетон” шляхом індосанту. Вексель було індосовано з від’ємним дисконтом 40% на загальну суму 78000,0 грн. Яка первинна вартість векселя?

Задача 12.1.10. Комунальне підприємство „Граніт” уклало договір з іноземним партнером „Transit” на закупівлю технологічного обладнання. Порядок розрахунків у договорі передбачено шляхом відкриття акредитиву.

Акредитивний договір передбачає оплату послуг банку в розмірі 4% від суми поставки.

Акредитив було відкрито 20,05 на суму 50000\$. Через 5 днів після відкриття було поставлено обладнання на суму 38000\$. Решту обладнання було поставлено на 10-й день від моменту відкриття акредитиву.

На яку суму було зроблено другу поставку? Яку суму отримає банк за обслуговування акредитиву?

Задача 12.1.11. Підприємство „А” для своїх виробничих потреб використовує воду з системи Міськводопроводу. Щомісячно підприємство споживає 3000 м³ води, тариф становить 4 грн. 75 коп. За 1 м³. розрахунки, згідно з договором з Міськводопроводом, проводяться через кожні 7 днів за формою безготівкових розрахунків „У порядку планових платежів”. Станом на 29 серпня встановлено, що фактичний обсяг споживання води за серпень склав 3050 м³. Усі проміжні (планові) платежі відбувалися своєчасно. Визначити суму кожного планового платежу. Назвіть суму та дії щодо заключного розрахунку за серпень.

12.2. Задачі й завдання до розділу 3 “Витрати і доходи підприємств. Формування та використання фінансового результату”

Задача 12.1.1. Визначити на плановий рік загальну суму витрат на електроенергію при таких даних:

У лазні встановлено 4 електродвигуни (два потужністю по 4,5 кВт, один – 2,1 кВт і четвертий - 1,2 кВт). Для освітлення використовується 117 електроламп по 75Вт кожна. Лазня працює 283 дні на рік. Двигуни працюють по 6 годин на добу; із 117 електроламп 37 будуть працювати в середньому за рік по 15 годин на добу і 80 електроламп – по 8 годин на добу. Тариф за 1 кВт-год – 0,67 грн.

Задача 12.2.2. Розрахуйте витрати міської каналізації на електроенергію. Вихідні дані:

- 1) пропущено стічних вод, тис. м³ за рік – 161437;
- 2) норма витрат електроенергії на 1000 м³ пропущених стічних вод - 252 кВт-год;
- 3) тариф на електричну енергію за 1 кВт. год. використаної енергії - 67 коп.

Задача 12.2.3. Планом на рік передбачено відпуск води споживачам в обсязі 1396,0 тис. м³. Питомі витрати електроенергії на 1 м³ реалізованої води становлять 0,6 кВт-год.

Тариф за електроенергію 67 коп. за кожну 1 кВт-год спожитої електроенергії, що врахована лічильником.

Визначити вартість силової електроенергії для потреб міськводопроводу.

Задача 12.2.4. Розрахуйте витрати дорожньо-експлуатаційної ділянки на оплату води, що використовується для поливання та миття міських вулиць, за таких даних:

Види робіт	Площа, що обслуговується, тис. м ²	Режим роботи		Витрати води, літрів на 1 м ²
		дні	кількість разів на день	
а) поливання асфальтового покриття вулиць	17100	65	4	0,2
б) поливання брущатої мостової	51300	65	2	0,4
в) миття асфальтового покриття вулиць	17100	197	1	1,0
Тариф за 1 м ³ води, коп.	105,0			

Задача 12.2.5. Визначити експлуатаційні витрати, їх структуру, собівартість та тариф відпущеної води міським водопроводом на II квартал.

Вихідні дані: обсяг відпущеної води в I кварталі - 247520,8 м³; обсяг відпущеної води в II кварталі за планом 257421,6 тис. м³. У II кварталі у зв'язку з повинню збільшаться питомі витрати електроенергії порівняно з I кварталом: 1 кв. - 1,7795 кВт-год. на 1 м³, II кв. - 1,7817 кВт-год. на 1м³; питомі витрати матеріалів збільшаться на 3%, ціни - на 7,1%; зростання інших витрат не передбачено. Плановий рівень рентабельності 5%. Розрахунок собівартості зробіть в табл.12.1.

Таблиця 12.1 - Собівартість продукції водопостачання

Найменування елементів та статей витрат	Звіт за I квартал			План за II квартал		
	Витрати, тис. грн.	Витрати на 1 м ³ , коп.	Питома вага, %	Витрати, тис. грн.	Витрати на 1 м ³ , коп.	Питома вага, %
1	2	3	4	5	6	7
1. Електроенергія	59748,9					
2. Матеріали на підготовку води	1774,7					

1	2	3	4	5	6	7
3. Фонд оплати праці виробничих робітників	6152,4					
4. Відрахування	2129,7					
5. Амортизація	17392,2.					
6. Відшкодування витрат на технічне обслуговування внутрішньобудинкових мереж	591,6					
7. Цехові витрати	15380,9					
8. Загальноексплуатаційні витрати	15144,3					
Всього витрат за повною собівартістю	118314,7					
Із загального підсумку витрат:						
матеріали	4969,2					
ФОП	14552,7					
амортизація	19403,6					

Задача 12.2.6. Визначити виручку і прибуток від реалізації міськводопроводу на II квартал. Вихідні дані: За звітним за I квартал обсяг реалізації - 16570,0 тис. м³.

Структура водоспоживання: а) населення - 57%; б) комунально-побутові потреби - 23%; в) промисловість та інші - 20%. Тариф за 1 м³, коп.: а) населення - 197,0; б) комунально-побутові споживачі – 247,0; в) промисловість - 399,0. Собівартість 1 м³ -224,3 коп. У II кварталі обсяг реалізації збільшиться на 7%, собівартість знизиться на 0,03 %.

Задача 12.2.7. Визначити зміни середнього тарифу, виручки від реалізації та прибутку міськводопроводу у II кварталі.

Вихідні дані: За звітним за I квартал обсяг реалізації — 97590,0 тис. м³. Структура водоспоживання: а) населення - 55%, б) комунально-побутові потреби - 28%, в) промисловість та інші - 17%. Тариф за 1 м³ в коп.: а) населення –127,0; б) комунально-побутові споживачі –150,0 ; в) промисловість -200,0. Собівартість 1 м³-133,0 коп. У II кварталі обсяг реалізації збільшиться за рахунок підвищення норми водоспоживання населення на 3%, собівартість знизиться на 0,01%, тарифи не зміняться.

Задача 12.2.8. Комунальне підприємство “Асфальто-бетонний завод” планує за рік реалізувати 400,0 тис. т. асфальто-бетонної суміші. Собівартість

суміші – 112 грн, ціна (без ПДВ) – 115 грн. Визначити (за двома варіантами) суму прибутку від реалізації продукції.

Задача 12.2.9. Витрати ремонтно-будівельної організації на 1 грн. обсягу робіт, що здані (реалізовані) у звітному періоді – 93 коп. (розраховується діленням витрат (собівартості) виконаних робіт на обсяг реалізації в цінах будівельної організації). Планується зниження таких витрат на 3 коп. Обсяг РБР в періоді, що планується у цінах виробника - 2200,0 грн.

Визначити (за двома варіантами) суму прибутку на планований рік.

Задача 12.2.10. Використовуючи економічний (аналітичний) метод, визначте суму прибутку від реалізації порівнянної продукції асфальтобетонного заводу на плановий рік.

Вихідні дані:

№	Показники	За звітний рік	На плановий рік
1	Прибуток, тис. грн.	300,0	
2	Собівартість, тис. грн.	1500,0	1600,0
3	Рентабельність (р.1: р.2), %	20	20
4	Зниження собівартості, %	-	1
5	Собівартість порівнянної продукції в плановому періоді, виходячи із собівартості попереднього періоду	-	

Задача 12.2.11. Собівартість непорівнянної продукції ВаРЗу в плановому році становитиме 50,0 тис. грн. Середня рентабельність продукції на заводі в поточному році – 10%. Визначити суму прибутку від реалізації непорівнянної продукції на плановий рік.

Задача 12.2.12. Визначити фінансові результати (прибуток) від операційної діяльності підприємства.

Вихідні дані: дохід (виручка) від реалізації продукції (послуг) 7100,0 тис. грн.; собівартість реалізованої продукції - 3500,0 тис. грн.; відрахування з доходу: податок на додану вартість – 1300,0 тис. грн.; акцизний збір – 0, інші відрахування – 170,0 тис. грн.; інші операційні доходи – 1910,0 тис. грн.; адміністративні витрати – 1370,0 тис. грн.; інші операційні витрати – 590,0 тис. грн.; витрати на збут – 390,0 тис. грн.

Розрахунок виконайте за схемою, наведеною в табл. 12.2.

Таблиця 12.2 - Розрахунок фінансових результатів від операційної діяльності підприємства

№	Показники	тис. грн.
1	Доход (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	
2	Відрахування з доходу: - податок на додану вартість - акцизний збір - інші відрахування	
3	Чистий доход (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг,) (1 - 2)	
4	Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	
5	Валовий прибуток (збиток) (3-4)	
6	Інші операційні доходи	
7	Адміністративні витрати	
8	Витрати на збут	
9	Інші операційні витрати	
10	Фінансові результати (прибуток) від операційної діяльності (5 + 6 – 7 – 8 – 9)	

Задача 12.2.13. Визначити суму прибутку на II квартал підприємства теплових мереж. Вихідні дані: за звітним за I квартал виручка від реалізації склала 75533,0 тис. грн., витрати на виробництво і реалізацію тепла - 69527,9 тис. грн., в II кварталі виручка від реалізації складе 71379,4 тис.грн.

Задача 12.2.14. Визначити виручку й прибуток від реалізації послуг у готелі в II кварталі, за такими даними:

За звітним у I кварталі обсяг реалізації склав 324000 ліжко-днів, структура номерного фонду: номери I категорії – 50; 2 категорії – 22; 3 категорії -28%. Тарифи: номери 1 категорії –143; 2 категорії – 128; 3 категорії - 122 грн. Собівартість 1 ліжко-добы у номерах: 1 категорії – 135; 2 категорії – 123; 3 категорії - 119 грн. У II кварталі обсяг реалізації збільшиться на 8%, собівартість знизиться на 0,04%.

Задача 12.2.15. Розрахувати доход лазні, якщо обсяг послуг у плановому році складе для 1 розряду -140000; для 2 – 160000; для 3 - 100000 відвідувачів.

Вихідні дані: лазня має приміщення трьох розрядів. Вхідна плата дорівнює: у приміщеннях 1 розряду -15; 2 розряду -13,5; 3 розряду – 12,0 грн. За даними звітності минулого року додаткова плата за користування простиратлами та іншими послугами склала в розрахунку на одного відвідувача в приміщеннях: 1 розряду - 0,25; 2 розряду – 0,7; 3 розряду – 0,17грн.

Задача 12.2.16. На підприємствах теплових мереж визначити рентабельність: а) продукції, б) виробничих фондів, в) вкладень за II квартал.

Вихідні дані: виручка від реалізації продукції - 147533,0 тис. грн.; витрати на виробництво та реалізацію тепла — 146779,6; прибуток від іншої реалізації - 230,2; прибуток від позареалізаційних операцій - 109,0; платежі в бюджет із прибутку склали -355,7; середньорічна вартість основних фондів - 20765,0; оборотні засоби - 3092,5; вартість майна - 22507,9 тис. грн.

Задача 12.2.17. Визначити в тролейбусному депо середню собівартість:

- 1) одного перевезення пасажирів;
- 2) одного пасажиро-кілометра;
- 3) одного машино-кілометра.

Вихідні дані: загальний пробіг усіх тролейбусів - 3317000 маш.-км; кількість пасажирів на 1 маш.-км-10; середня відстань одного перевезення пасажирів - 3,4 км; експлуатаційні витрати на перевезення пасажирів складають 8100,0 тис. грн.

Задача 12.2.18. Визначити виручку від реалізації, загальний прибуток, його структуру, рівень рентабельності водопровідного господарства на II квартал за такими даними: обсяг реалізації питної води споживачам - 265927,0 тис. м³. Структура споживання:

населення - 80%; бюджетні й комунально-побутові споживачі - 15%; промисловість — 5%.

Тарифи на реалізацію 1 м³ води:

населенню - 98 коп за 1 м³; бюджетним та комунально-побутовим споживачам -149,0 коп за 1 м³; промисловим підприємствам - 2 грн. 10 коп. за м³.

Собівартість 1 м³ води - 113,98 коп.; доходи від технічного водопостачання - 347,1 тис. грн., витрати - 211,4 тис. грн.; прибуток від інших видів діяльності - 767,4 тис. грн.; штрафи за споживання води понад ліміт - 4128,7 тис. грн.

Задача 12.2.19. Визначте експлуатаційні витрати за рік у готелі “Козак”.

Вихідні дані:

- 1) кількість місць у інвентарі - 1021;
- 2) коефіцієнт використання номерного фонду - 0,54;
- 3) експлуатаційні витрати на надання послуг 1 ліжко-добі - 147,8 грн.

Задача 12.2.20. Визначити прибуток підприємства в IV кварталі, коли відомо, що виручка від реалізації в III кварталі склала 550,0 тис. грн., витрати на виробництво та реалізацію - 380,0 тис. грн., в IV кварталі виручка від реалізації складе 780,0 тис. грн.

Задача 12.2.21. Визначити прибуток підприємства у II кварталі, коли відомо, що виручка від реалізації в I кварталі склала 985,7 тис. грн., витрати на виробництво та реалізацію 634,0 тис. грн., у II кварталі виручка від реалізації збільшиться на 15 %.

Задача 12.2.22. Визначити в готелі “N” за III квартал планового року:

- а) експлуатаційні витрати ;
- б) доходи від основної діяльності;
- в) середній тариф;
- г) загальний прибуток;
- д) суму чистого прибутку;

Вихідні дані:

На III квартал готелю встановлено такі ліміти витрат:

- 1) з електроенергії – 752 тис. кВт. год. за тарифом 0,756 грн. за 1 кВт. год.;
- 2) з теплової енергії – 692 тис. Гкал за тарифом 17,9 грн за одну Гкал.

Телефонізація: 230 телефонних пар, плата за одну пару в місяць 25 грн.

Прання білизни: надано ліжко-діб за II квартал – 9960; середнє перебування гостя у готелі – 3 дні; вага одного комплекту білизни – 2 кг; тариф на прання 1 кг – 11,5 грн.

Витрати на утримання адміністративно-управлінського персоналу за кошторисом – 50,0 тис. грн.; амортизаційні відрахування – 202,5 тис. грн.; витрати на поточний ремонт – 2000,0 тис. грн.; інші витрати – 1383,2 тис. грн.

Експлуатаційні витрати розрахуйте за наведеною (табл. 12.3.) формою калькуляції для готельного господарства.

Таблиця 12.3 - Собівартість послуг готельного господарства

№	Статті витрат	План на III квартал, тис. грн.
1	Фонд оплати праці	3975,0
2	Нарахування на фонд оплати праці	1470,6
3	Водопостачання	306,0
4	Каналізація	117,0
5	Електроенергія	
6	Теплоенергія	
7	Телефонізація	
8	Прання білизни	
9	Витрати на утримання АУП	
10	Амортизаційні відрахування на повне відтворення	
11	Витрати на поточний ремонт основних фондів	
12	Інші витрати	
	Всього за повною собівартістю	

Інші дані: прибуток від реалізації основних фондів – 23,4 тис. грн. , прибуток від позареалізаційних операцій – 7,9 тис. грн.; платежі з прибутку до бюджету – 163,7 тис. грн.; доходи від додаткових платних послуг – 1300,0 тис. грн.; доходи від інших видів діяльності – 6500,0 тис. грн.; рівень галузевої рентабельності – 5%.

Задача 12.2.23. Розрахуйте в готелі: а) доходи; б) експлуатаційні витрати, в) прибуток від реалізації; г) загальний прибуток; д) рівень рентабельності готелю.

Вихідні дані:

№	Показники	Од. виміру	План	Факт
1	Кількість наданих ліжок-діб	ліжок-діб	300000	321000
2	Середній тариф	грн.	122,1	124,3
3.	Собівартість 1 ліжка-добі	грн.	119,0	120,4
4	Прибуток від реалізації майна	тис. грн.	24,0	32,0

Задача 12.2.24. Визначити виручку і прибуток від реалізації, а також (загальний) прибуток та його структуру міськводопроводу в II кварталі.

Вихідні дані: за звітним за I квартал обсяг реалізації — 107350,0 тис. м³; середній тариф 97,9 коп. за м³; собівартість 1 м³ - 97,1 коп. У II кварталі структура водоспоживання не зміниться, а обсяг реалізації збільшиться на 2%; собівартість зросте на 2%; доходи від технічного водопостачання складуть 702,7 тис. грн.; а витрати - 188,2 тис. грн.; прибуток від іншої діяльності становитиме - 166,4 тис. грн.; позареалізаційний прибуток - 97,3 тис. грн.

Завдання 12.2.25. Розрахуйте необхідні показники і проведіть факторний аналіз чистого прибутку. В процесі аналізу визначте ступінь впливу на суму збільшення (зменшення) чистого прибутку за звітний період таких факторів: 1) суми виручки; 2) рівня податку на додану вартість у процентах до виручки; 3) рівня собівартості у процентах до виручки; 4) суми прибутку іншої реалізації; 5) суми доходів (витрат) від позареалізаційних операцій; 6) суми податків, що сплачуються з прибутку. Вихідні дані наведено в табл. 12.4.

Таблиця 12.4 - Аналіз доходності господарського суб'єкта

№	Показники	Період		Відхилення	
		базисний	звітний	абсолютне	%
1	2	3	4	5	6
1	Виручка від реалізації, млн. грн.	2800,0	3000,0		
2	Податок на додану вартість, млн. грн. % до виручки	510,0	550,0		
3	Собівартість продукції, млн. грн. % до виручки	1880,0	2000,0		
4	Прибуток від реалізації продукції, млн. грн.				
5	Рівень рентабельності, %				
6	Прибуток від реалізації продукції, % до виручки				
7	Прибуток від іншої реалізації, млн. грн.	10,0	20,0		
8	Доходи від позареалізаційних операцій, млн. грн.	22,0	46,0		

1	2	3	4	5	6
9	Витрати на позареалізаційні операції, млн. грн.	12,0	16,0		
10	Загальний прибуток, млн. грн.				
11	Податки з прибутку, млн. грн.	170,0	190,0		
12	Чистий прибуток, млн. грн.				

Завдання 12.2.26. Розрахуйте необхідні показники і проаналізуйте вплив обсягу виручки на рівень собівартості господарюючого суб'єкта.

№	Показники	Базисний період		З урахуванням виручки звітного року		Відхилення	
		млн. грн.	% до виручки	млн. грн.	% до виручки	млн. грн.	% до виручки
1	Виручка	2600		2800			
2	Собівартість		69,9				
3	у тому числі: умовно-постійні витрати						
4	змінні витрати		52,5				

Завдання 12.2.27. Розрахуйте мінімальний обсяг реалізації продукції в гривнях і в одиницях з точки зору самоокупності.

Вихідні дані: господарюючий суб'єкт передбачає виробляти нову продукцію за ціною 10 тис. грн. за 1 одиницю. Річна сума умовно-постійних витрат господарюючого суб'єкта складає 90 млн. грн. Рівень змінних витрат на 1 одиницю продукції - 52%.

Завдання 12.2.28. Визначте план надходження коштів споживання комунального підприємства за рік.

Вихідні дані: Залишок фонду споживання на початок року 92 тис. грн., протягом року планується витрачання коштів фонду в розмірі 160,0 тис. грн. Залишок фонду споживання на кінець року планується в розмірі 15,0 грн.

12.3. Задачі і завдання до розділу 4 «Формування капіталу підприємства»

Задача 12.3.1. Розрахуйте структуру власного капіталу акціонерного товариства «Райдуга» на початок і кінець періоду; прокоментуйте її зміни за такими даними:

№	Показники	На початок періоду		На кінець періоду		Зміна	
		тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
1	Статутний капітал	7379,0		7397,0			
2	Додатковий капітал	235,0		705,0			
3	Резервний капітал	1815,0		1850,0			
4	Нерозподілений прибуток	97,0		73,0			
	Всього власний капітал	9526,0		10025,0			

Задача 12.3.2. За даними балансу (пасив) підприємства водопостачання, наведеними в табл.12.5, проаналізуйте склад і структуру капіталу на початок періоду; зміни на кінець звітного періоду; визначте й прокоментуйте такі показники:

- а) коефіцієнт співвідношення позикових і власних коштів;
- б) коефіцієнт концентрації власного капіталу;
- в) коефіцієнт фінансової залежності;
- г) коефіцієнт концентрації залученого капіталу;
- д) коефіцієнт структури залученого капіталу;
- е) показник заборгованості кредиторам.

Таблиця 12.5- Баланс (пасив) на 1.01.2003р. підприємства водопостачання

Пасив	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
1. Власний капітал		
Статутний капітал	494459,9	494455,7
Пайовий капітал	-	-
Додатковий вкладений капітал	-	-
Інший додатковий капітал	53057,5	55366,7
Резервний капітал	-	-
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	-	-
Неоплачений капітал	-	-
Вилучений капітал	-	-
Усього за розділом I	562846,0	531692,5
II. Забезпечення наступних витрат і платежів – всього		
III. Довгострокові зобов'язання – всього		
Довгострокові кредити банків	-	-
Інші довгострокові фінансові зобов'язання	-	-
Відстрочені податкові зобов'язання	-	-
Інші довгострокові зобов'язання	-	-
IV. Поточні зобов'язання	-	-
Короткострокові кредити банків	-	585,0
Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями	-	-
Векселі видані	7234,6	3005,9
Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги	72429,0	118149,5
Поточні зобов'язання за розрахунками з одержання авансів	1,4	1,4
з бюджетом	2415,7	674,6
з позабюджетних платежів	-	-
із страхування	785,2	432,3
з оплати праці	1813,4	881,1
з учасниками	-	-
із внутрішніх розрахунків	-	-
Інші поточні зобов'язання	10793,3	10501,4
Усього за розділом IV.	95472,6	134231,2
V. Доходи майбутніх періодів	4883,4	8414,2
БАЛАНС	663202,0	674337,9

Задача 12.3.3. Визначити ціну власного капіталу акціонерного товариства за такими даними: Кількість привілейованих акцій складає $N_{пр} = 10000$, дивіденд – 10,0 тис. грн. на акцію; кількість звичайних акцій – $N = 100000$, дивіденд – 3800 грн. за акцію; власний капітал склав у базисному році – 1890,0 млн. грн., у звітному – 1700,0 млн. грн.

Задача 12.3.4. Визначте ціну позикового капіталу, якщо підприємство взяло короткостроковий кредит на суму 150,0 млн. грн. 20% річних терміном на 3 місяці.

Задача 12.3.5. Виходячи з результатів розрахунків задач 12.3.3. і 12.3.4., а також вважаючи, що питома вага власного капіталу складає 84,4%, визначте ціну всього капіталу підприємства.

12.4. Задачі й завдання до розділу 6 “Оборотні кошти та їх організація на підприємстві”

Задача 12.4.1. Визначте склад і структуру оборотних коштів підприємств на початок і кінець періоду за окремими галузями; проаналізуйте структуру та її зміни.

Вихідні дані наведені в табл. 12.6.

Задача 12.4.2. Визначити середні залишки оборотних коштів на кожен квартал і за рік роботи комунального підприємства за даними бухгалтерських балансів.

Залишки нормованих оборотних коштів склали, тис. грн.:

на 1.01 звітнього року	4280,0	на 1.07	5900,0
на 1.02	3740,0	на 1.08	4375,0
на 1.03	3210,0	на 1.09	6570,0
на 1.04	2695,0	на 1.10	5980,0
на 1.05	2118,0	на 1.11	5430,0
на 1.06	3570,0	на 1.12	4890,0
		на 1.01 наступного року	4410,0.

Таблиця 12.6 - Склад і структура оборотних коштів комунальних підприємств

Статті оборотних активів	Обленерго						Тролейбусне депо						Комуналістичне господарство					
	На початок періоду		На кінець періоду		Зміна		На початок періоду		На кінець періоду		Зміна		На початок періоду		На кінець періоду		Зміна	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Запаси:																		
- виробничі запаси	16683		17234				239,5		194,2				6687,2		9495,1			
- тварини на вирощуванні і відгодівлі	1		-				-		-				-		-			
- незавершене виробництво	498		-				-		4,5									
- готова продукція	-		-															
- товари	1443		450										1151,9		686,3			
Векселі одержані	8142		9988										948,6		953,1			
Дебіторська заборгованість за товари, роботи послуги:																		
- чиста реалізаційна вартість	256096		335556										40783,6		39921,7			
- первісна вартість	256096		394377										40783,6		39921,7			
- резерв сумнівних боргів	-		58821															

Дебіторська заборгованість за розрахунками:																	
- з бюджетом	2732		1803				51,9		69,6				97,4		441,6		
- за виданими авансами	346		-														
- з нарахованих доходів	-		-														
- з внутрішніх розрахунків	-		7				1289,2		1490,5				-		1408,0		
Інша поточна дебіторська заборгованість	56904		48378				115,3		122,4				4044,4		5388,8		
Поточні фінансові інвестиції	53		-														
Грошові кошти та їх еквіваленти:																	
- у національній валюті	1320		1858				24,7		60,8				1365,2		349,9		
- в іноземній валюті	-		-														
Інші оборотні активи	1270		34438				-		-				389,0		1825,1		
Всього за розділом 2	345488		449712				1720,6		1942,0				55467,3		60469,6		

Задача 12.4.3. Визначити норматив власних оборотних коштів методом прямого розрахунку комунального підприємства на плановий рік.

Вихідні дані: на плановий рік кошторисом передбачено витрати сировини 3600,0 тис.грн.; основних матеріалів 5400,0 тис. грн.; покупні напівфабрикати в 3600,0 тис. грн. Послідовність розрахунків нормативу і норми запасів за елементами наведено в табл.12.7.

Таблиця 12.7 - Розрахунок нормативу власних оборотних коштів (прямий розрахунок)

№	Елементи оборотних фондів	Норми оборотних коштів						одноденні витрати у плановому році, тис. грн.	норматив власних оборотних коштів, тис. грн.
		транспортний запас	час на приймання, днів	технолог. запас, днів	поточний запас, днів	страховий запас, днів	всього норма запасу днів		
1	Сировина	6	0,5	0,8	21	10,5	38,8		
2	Основні матеріали	3	1,0	-	13	7	24		
3	Покупні напівфабрикати	3	0,5	-	19	9,5	32		
	Всього	х	х	х	х	х	30,17		

Задача 12.4.4. Розрахуйте величину нормативу оборотних коштів із статті «Запаси сировини». Вихідні дані: план витрат на виготовлення продукції на квартал складає 9000,0 тис. грн., кількість днів у кварталі – 90. Норма запасу сировини – 25 днів.

Задача 12.4.5. Розрахуйте норматив власних оборотних коштів за статтями «Основні матеріали», «Паливо» комунального підприємства на плановий рік.

Вихідні дані: Витрати матеріалів на плановий рік складають 760,0 тис. грн.; витрати палива – 140,0 тис. грн., у тому числі природного газу – 30,0 тис. грн.; норма запасу оборотних засобів (у днях): основних матеріалів – 30, палива – 70.

Задача 12.4.6. Визначити норматив власних оборотних коштів на основні матеріали, а також на паливо підприємства комунального господарства на плановий рік. Які документи варто використовувати для розрахунку?

Вихідні дані: витрати матеріалів на плановий рік - 116,0 тис. грн.; витрати палива в плановому році – 24 тис. грн., у тому числі природного газу – 3 тис. грн; норма оборотних коштів у запасах на основні матеріали – 20 днів, на паливо – 70 днів.

Задача 12.4.7. Розрахувати норматив власних оборотних коштів, що виділяються на незакінчені розрахунки міськгазу:

Вихідні дані: Корисний відпуск газу абонентам за термінами оплати розподіляється в плановому році так:

абонентам з триденним пільговим терміном оплати – 800,0 тис. грн.,

абонентам з п'ятиденним пільговим терміном оплати – 700,0 тис. грн.,

абонентам з десятиденним пільговим терміном оплати – 610,0 тис. грн.

всього – 2110,0 тис. грн.

Задача 12.4.8. Визначити річну потребу трамвайного депо в оборотних коштах. Які документи необхідно використовувати для розрахунку?

Вихідні дані: середньодобова витрата запасних частин для поточного ремонту дорівнює 10,12 тис. грн; середньодобовий випуск готових виробів підсобних виробництв – 13,15 тис. грн.; середньорічна кількість робочих місць – 135; середньодобова витрата допоміжних матеріалів – 1,45 тис. грн. Норми оборотних коштів: а) на запасні частини для поточного ремонту – 90 днів; б) на готові вироби – 3 дні; в) на допоміжні матеріали – 60 днів; г) на малоцінні та швидкозношувальні предмети – 35 грн. на одне робоче місце.

Задача 12.4.9. Розрахувати норматив власних оборотних коштів, а також визначити приріст чи скорочення нормативу на кожну контору і в цілому на об'єднання газового господарства. Вихідні дані:

Назва підприємства	Норматив власних оборотних коштів у базовому році, тис. грн.		Витрати на виробництво та реалізацію (без зарплати, амортизації, електроенергії), тис. грн.	
	Всього	У тому числі сума, що залежить від зміни обсягу виробництва	у базовому році	у плановому році
1. Експлуатаційна контора № 1	31,5	28,6	82,0	85,7
2. Контора № 2	19,2	15,7	56,1	58,0
3. Контора № 3	9,7	5,4	32,4	29,8
4. Контора № 4	51,3	47,1	137,8	141,9
5. Контора № 5	71,1	59,7	157,0	153,0
6. Контора № 6	37,0	30,2	94,0	101,0
Всього	219,8	186,7	559,3	569,4

Розрахунок виконайте в табл. 12.8.

Таблиця 12. 8 - Розрахунок нормативу власних оборотних коштів (метод коефіцієнтів)

Назва підприємства	Норматив власних оборотних коштів у базовому році			Витрати на виробництво (без зарплати, амортизації, електроенергії)			Норматив власних оборотних коштів на плановий рік			Зміна нормативу	
	Всього	у тому числі:		У базовому році	У плановому році	Індекс приросту (зниження)	Всього	У тому числі		Приріст	Скорочення
		сума, що залежить від обсягу виробництва	сума, що не залежить від обсягу виробництва					сума, що залежить від обсягу виробництва	сума, що не залежить від обсягу виробництва		
1.											
2.											
3.											
...											
Всього											

Задача 12.4.10. Визначити зміну нормативу власних оборотних коштів у плановому році по дорожньому ремонтно-будівельному управлінню.

Вихідні дані: обсяг ремонтно-будівельних робіт ДРБУ в базовому році склав 1000,0 тис. грн., при нормативі власних оборотних коштів – 176,0 тис. грн. На плановий рік програмою ремонтно-будівельних робіт намічено обсяг робіт в сумі 1100,0 тис. грн.

Задача 12.4.11. Визначити зміну нормативу власних оборотних коштів у плановому році в трьох готелях

№	Показники	Готелі		
		А	Б	В
1	Витрати на експлуатацію за звітний рік: - всього за рік, тис. грн. - однієї доби, тис. грн.	1181,0 3,28	1197,5 3,33	1214,1 3,37
2	Норматив власних оборотних коштів за звітний рік: - сума, тис. грн. - у днях	181,7 55,4	186,8 56,1	187,7 55,7
3	Витрати на експлуатацію на плановий рік: - всього за рік, тис. грн. - однієї доби, тис. грн.	1242,0 в и	1261,2 з н а	1245,6 ч и т и
4	Норматив власних оборотних коштів на плановий рік: - сума, тис. грн. - у днях	55,0 в и	56,1 з н а	55,5 ч и т и
5	Зміна нормативу власних оборотних коштів: - приріст, тис. грн. - скорочення, тис. грн.	в и в и	з н а з н а	ч и т и ч и т и

Задача 12.4.12. На підставі розв'язання попередніх задач визначити джерела покриття приросту нормативу власних оборотних коштів у трьох готелях міста. При цьому асигнування з бюджету на приріст нормативу власних оборотних коштів у плановому році складе 5,0 тис. грн. у готелі Б.

Рішення оформити в наступній таблиці.

Показники	Сума, тис. грн.
1. Приріст нормативу власних оборотних коштів 2. Джерела фінансування - всього у тому числі: а) приріст сталих пасивів; б) асигнування з бюджету; в) прибуток; г) інші джерела фінансування.	

Задача 12.4.13. Визначити зміну нормативу сталих пасивів на плановий рік по трьох готелях. Розрахунок виконати в наступній таблиці.

№	Готелі	А	Б	В
	Показники			
1	Фонд заробітної плати на плановий рік, всього, тис. грн.	1016,7	1057,4	1034,5
2	Відрахування на соціальне страхування, % сума, тис. грн.	37,5	37,5	3,5
3	Сума зарплати з відрахуванням соцстраху, тис. грн.	в и в и	з н а з н а	ч и т и ч и т и
4	Шестиденна заборгованість з заробітної плати з відрахуваннями соцстраху, тис. грн.	в и	з н а	ч и т и
5	Резерв майбутніх витрат, тис. грн.	7,4	7,3	7,2
6	Інші сталі пасиви, тис. грн.	1,2	1,4	1,1
7	Всього сталих пасивів на плановий рік, тис. грн.	в и	з н а	ч и т и
8	Сума сталих пасивів у звітному році, тис. грн.	28,3	29,3	28,7
9	Приріст сталих пасивів, тис. грн.	в и	з н а	ч и т и
10	Скорочення сталих пасивів, тис. грн.			

Задача 12.4.14. Розрахуйте кількість оборотів та тривалість одного обороту, а також суму вивільнених нормованих оборотних засобів, якщо тривалість одного обороту зменшиться на 5 днів. Вихідні дані: середній залишок нормованих оборотних засобів у звітному році склав 400,0 тис. грн., вартість реалізованої продукції - 1600,0 тис. грн.

Задача 12.4.15. Розрахуйте кількість оборотів на плановий рік, якщо тривалість одного обороту зменшиться на 4 дні, а обсяг реалізованої продукції не змінюється. Вихідні дані: середній залишок нормованих оборотних засобів у звітному році склав 85,0 тис. грн., вартість реалізованої продукції - 800,0 тис. грн.

Задача 12.4.16. Визначити коефіцієнт оборотності, коефіцієнт завантаження і тривалість одного обороту оборотних коштів у II кварталі.

Вихідні дані: Виручка від реалізації продукції – 28800,0 тис. грн., кількість днів – 90, середній залишок оборотних засобів – 10240,0 тис. грн.

Задача 12.4.17. Розрахуйте суму власних оборотних коштів і виконайте факторний аналіз їх динаміки. В ході аналізу визначте ступінь впливу на суму зміни власних оборотних засобів за звітний період таких факторів: 1) величини оборотної частини статутного капіталу; 2) суми засобів, що направляються до фонду спеціального призначення.

Вихідні дані:

Показники	Звітний період		Відхилення
	початок	кінець	
1. Джерела власних коштів:			
- статутний капітал	30000	30000	
- резервний фонд	250	300	
- фонд спеціального призначення	150	200	
Всього			
2. Виключаються:			
- нематеріальні активи	200	180	
- основні засоби	19800	20220	
Всього			
3. Власні оборотні кошти			

Задача 12.4.18. Розрахуйте необхідні показники, проаналізуйте оборотність оборотних коштів господарюючого суб'єкта і визначте величину вивільнення (або додаткового залучення) грошових коштів з обороту (в оборот) у результаті прискорення (уповільнення) оборотності оборотних коштів.

Вихідні дані:

Показники	Період		Зміна
	базисний	звітний	
Виручка, тис. грн.	27000,0	28800,0	
Кількість днів аналізованого періоду, днів	90	90	
Одноденна виручка, тис. грн.			
Середній залишок оборотних засобів, тис. грн.	9900,0	10240,0	
Тривалість одного обороту, днів			
Коефіцієнт оборотності засобів, оборотів			
Коефіцієнт завантаження оборотних засобів			

Задача 12.4.19. Визначити кількість оборотів і тривалість одного обороту комунального підприємства в III кварталі:

- а) всіх оборотних коштів;
- б) нормованих оборотних коштів.

Вихідні дані: Виторг від реалізації послуг у III кварталі склав 69.9 тис. грн. Фактичні залишки оборотних коштів за бухгалтерськими балансами наступні, тис. грн.

Термін	Залишки всіх оборотних коштів	У тому числі нормованих
на 1 липня	22,6	13,56
на 1 серпня	23,4	12,3
на 1 вересня	23,7	14,03
на 1 жовтня	23,0	11,05

Задача 12.4.20. Середньорічні залишки нормованих оборотних коштів водопровідно-каналізаційного підприємства склали 150,0 тис. грн., виручка від реалізації продукції – 1200,0 тис. грн. Знайти коефіцієнт оборотності, тривалість одного обороту, а також суму нормованих оборотних коштів, що вивільняються, при скороченні часу одного обороту на 5 днів.

Задача 12.4.21. Визначити суму оборотних засобів, що вивільнилися у плановому році в порівнянні зі звітним у результаті прискорення оборотності оборотних коштів.

Вихідні дані: У плановому році виручка від реалізації складе 540,0 тис. грн., середній залишок оборотних коштів - 60,0 тис. грн. Тривалість одного обороту торік дорівнювала 44 дням.

12.5. Задачі і завдання до розділу 7 «Кредитування підприємств міського господарства»

$$K_{об} = ОК - ОК_{н} - ОК_{пр} + КЗ$$

де $K_{об}$ – необхідний розмір кредитів, що залучаються в оборотні кошти;

$ОК$ – потреба в оборотних коштах;

$ОК_{н}$ – власні оборотні кошти на початок періоду;

$ОК_{пр}$ – поповнення оборотних коштів за рахунок прибутку;

$КЗ$ – зменшення кредиторської заборгованості.

Задача 12.5.1. Підприємству зеленого господарства необхідно закупити виробничі матеріали для вирощування продукції квітникарства на суму 978,5 тис. грн. Власних джерел підприємство має 937,9 тис. грн. Визначити суму кредиту.

Задача 12.5.2. Визначте необхідну суму кредиту підприємству «теплових мереж» на III квартал, тис. грн.

Вихідні дані: фактичні витрати на початок III кварталу – 560,0; фактичні доходи на початок III кварталу – 430,0; сума дотації на I півріччя – 50,0; план витрат на II квартал – 40,0; план доходів на III квартал – 37,0; кредиторська заборгованість у III кварталі збільшиться на – 13,0.

Задача 12.5.3. Визначте суму кредиту, строк одержання позички, термін та погашення кредиту.

Вихідні дані: Житловій організації потрібний кредит на заготівлю палива. Тривалість опалювального сезону – з 15 жовтня до 15 квітня, заготівля палива проводиться у серпні. Вартість палива та його доставки на опалювальний сезон – 115,0 тис. грн.

Розрахунок виконайте у такій послідовності (табл. 12.9.):

Таблиця 12.9- Розрахунок суми кредиту

№	Показники	тис. грн.
1	Вартість палива і його доставки на опалювальний сезон	
2	Перебори (-), недобори (+) цільових зборів за минулий опалювальний сезон	
3	Сума цільових зборів за опалення, що підлягає надходженню в наступному опалювальному сезоні в частині, відповідній вартості палива і його доставки	
4	Сума цільових зборів на опалення за місяць	
5	Кількість місяців за період, починаючи з наступного місяця після закінчення опалювального сезону до місяця, з якого видається позичка	
6	Очікувані надходження цільових зборів за планом за минулі місяці	
7	Сума кредиту	

Задача 12.5.4. Номінальна вартість векселя 7000 грн. Банк дав згоду викупити в підприємства вексель за 90 днів до його погашення за ставкою 11% річних. Визначити: а) суму дисконту; б) суму, яку банк виплатить підприємству за векселем.

Задача 12.5.5. Асфальто-бетоний завод звернувся в банк з проханням викупити дебіторську заборгованість (рахунки-фактури) на суму 27,0 тис. грн. Плата за кредит – 20% річних. Середній термін обороту коштів у розрахунках з покупцем – 10 днів. Комісійна винагорода за факторингове обслуговування – 3%. Визначити: а) суму плати за кредит; б) суму комісійної винагороди.

Задача 12.5.6. Промислове підприємство (лізингодавець) передає комунальному підприємству (лізингоотримувачу) начіпне обладнання терміном на 5 років на умовах фінансового лізингу. Вартість начіпного обладнання – 200,0 тис. грн. Для фінансування угоди лізингодавець залучає банківський кредит на 5 років у сумі 200,0 тис. грн. під 25% річних із щорічним погашенням відсотків та основної суми боргу (відсотки нараховуються на непогашену суму боргу). Лізингові платежі не оподатковуються ПДВ (згідно з чинним законодавством України). Річна норма амортизації – 20%; розмір щорічної маржі лізингодавця – 3%, щорічного страхового платежу - 1,5%. Періодичність виплати лізингових платежів щорічна. Розрахуйте та складіть графік лізингових платежів. Результати розрахунків занесіть до табл. 12.10.

Таблиця 12.10 - Розрахунок лізингових платежів, тис. грн.

№	Платежі	1 рік	2 рік	3 рік	4 рік	5 рік	Разом за 5 років
1.	Відшкодування вартості начіпного обладнання						
2.	Лізинговий платіж						
2.1	Плата за кредит						
2.2	Лізингова маржа						
2.3	Страховий платіж						
3.	Лізинговий платіж - всього						

12.6. Задачі і завдання до розділу 8. «Фінансове забезпечення відтворення основних засобів та нематеріальних активів»

Задача 12.6.1. Визначте фондомісткість основних фондів за таких даних: обсяг наданих послуг за рік становив 3500,0 тис. грн., середньорічна вартість основних засобів – 1470,0 тис. грн.

Задача 12.6.2. Вартість основних засобів комунального підприємства на початок року становила 1376,0 тис. грн., чисельність працівників - 176 осіб, на кінець року – відповідно 1420,0 тис. грн. і 160 осіб. Визначити фондоозброєність на початок і кінець року, прокоментувати її зміни.

Задача 12.6.3. Згрупуйте основні фонди за ознаками щодо нарахування амортизації (І група - 5, II група - 25, III група - 15%) і визначте балансову вартість основних фондів, суму амортизаційних відрахувань, середню норму амортизації в готелі за даними табл. 12.11.

Розрахунки виконуйте за методикою, наведеною в табл. 12.12.

Таблиця 12.11 – Основні фонди готелю

Види основних фондів	Вартість основних фондів на початок року, тис. грн.	Вартість введених (+) і вибулих (-) основних фондів, тис. грн.	Терміни введення і вибуття, місяць
Будівлі – всього	457,3	+ 64,0	V
Автомобілі	100,0	---	---
Машини та обладнання – всього	150,4	+25,7	X
у тому числі:			
електродвигуни	87,5	+ 11,2	II
вентиляційні установки	45,1	+ 16,4	III
ліфти вантажні й пасажирські	17,8	- 1,9	I
Інвентар – всього,	1067,2	+ 95,2	X
у тому числі:			
меблі різні	163,3	-	-
меблі в гарнітурах	278,4	+ 57,1	III
килими, дзеркала	87,4	- 0,9	IV
килимові доріжки	49,1	+ 17,1	II
картини в рамах	5,1	- 0,5	I
завіси дверні й віконні	27,4	+ 5,1	I
електроприлади	47,8	-	-
скульптури мармурові	5,7	-	-
постільні речі	363,0	+ 17,3	I
ЕОМ	40,0	----	---
Разом	1674,9	+184,9	X

Таблиця 12.12 - Розрахунок амортизаційних відрахувань готелю

Група основних фондів	Вартість основних фондів, тис. грн.			Сума амортизаційних відрахувань за попередній квартал, тис. грн.	Індекс інфляції у попередньому кварталі	Балансова вартість основних фондів, тис. грн.	Норма амортизації за квартал, %	Сума амортизаційних відрахувань, тис. грн.
	на початок року/кварталу	надійшло	вибуло					
I квартал								
група 1				5,7	1,22		0,5	
група 2		17,1		10,4	1,22		2,5	
група 3				30,0	1,22		1,5	
група 4				10,0	1,22		3,75	
Усього	1674,9	17,1		56,1	1,22		?	
II квартал								
група 1					1,19		0,5	
група 2					1,19		2,5	
група 3					1,19		1,5	
група 4					1,19		3,75	
Усього					1,19		?	
III квартал								
група 1					1,16		0,5	
група 2					1,16		2,5	
група 3					1,16		1,5	
група 4					1,16		3,75	
Усього					1,16		?	
IV квартал								
група 1					1,26		0,5	
група 2					1,26		2,5	
група 3					1,26		1,5	
група 4					1,26		3,75	
Усього					1,26		?	
Разом					X	?	?	?

Задача 12.6.4. 1. Скласти розрахунок амортизаційних відрахувань методом коефіцієнтів по водопровідному господарству на плановий рік.

2. Які планові й розрахункові документи повинні бути використані для складання розрахунку?

Вихідні дані: Вартість основних фондів підприємства водопровідно-каналізаційного господарства на 1 січня передпланового року – 345422,0 тис. грн., у тому числі амортизованих – 34542,2 тис. грн. У передплановому році надійне від інших відомств – 3022,0 тис. грн.

За планом капітальних вкладень передбачене введення основних фондів в експлуатацію в плановому році на суму 5033,0 тис. грн., з них: у 2 кварталі – 905,0 тис. грн., в 4 кварталі – 4148,0 тис. грн. З 1 вересня планового року буде списано основних фондів на 161,0 тис. грн.

У звітному році було нараховано амортизації – 2604,1 тис. грн. Середньорічна вартість основних фондів, що діяли в звітному році, – 34265,0 тис. грн.

Джерела фінансування капітальних вкладень

Найважливішим джерелом збільшення основних фондів житлово-комунального господарства є капітальне будівництво. Нове будівництво і розширення об'єктів житлово-комунального господарства необхідно здійснювати в строгій відповідності з темпами розвитку промисловості, транспорту, товарообігу, соціально-культурних і адміністративних установ для того, щоб повніше задовольняти зростаючі потреби населення в житлі й комунальному обслуговуванні.

Джерелами фінансування капітальних вкладень є:

1. Власні засоби підприємств і організацій: амортизаційні відрахування; мобілізація внутрішніх ресурсів; економія від зниження собівартості і плановий прибуток по роботах, виконаних господарським способом; фонд розвитку виробництва; виручка від реалізації вибулого майна; прибуток підприємства; інші.
2. Довгостроковий кредит банку.
3. Асигнування з бюджету.

Кількість джерел фінансування і їхнє співвідношення визначають шляхом складання плану фінансування капітальних вкладень, при цьому в першу чергу використовують власні джерела коштів, потім позикові й асигнування з бюджету.

Джерела фінансування капітальних вкладень визначають, складаючи план фінансування за формою, наведеною в табл. 12.13.

Таблиця 12.13 - План фінансування капітальних вкладень

Символ	Джерела	На плановий рік, всього	У тому числі за кварталами			
			I	II	III	IV
01	Бюджетні асигнування					
	Власні кошти					
04	Амортизаційні відрахування					
05	Прибуток підприємства					
09	Мобілізація внутрішніх резервів					
11	Економія від зниження собівартості робіт і плановий прибуток					
13	Кошти, що вивільняються					
13а	Інші кошти					
14	Загальна сума коштів, що використовуються на капітальні вкладення					

Складання форми починають із заповнення останнього 14 рядка таблиці, що дорівнює сумі капітальних вкладень. Потім заповнюють власні джерела коштів (на підставі розрахунків, даних бухгалтерії, довідок банку, планових показників); поквартальну розбивку засобів за кожним джерелом варто робити, з огляду на особливості його утворення (нарахування). Суму бюджетних асигнувань визначають як різницю між загальною сумою коштів, що направляються на капіталовкладення (рядок 14), і власними коштами. При цьому спочатку встановлюють бюджетні асигнування в кожному кварталі, а потім за рік (підсумовуючи чотири квартали).

Закінчують складання форми балансуванням підсумків (по горизонталі й вертикалі таблиці).

Задача 12.6.5. Визначити джерела фінансування капітальних вкладень, і скласти план фінансування на планований рік. Які документи слід використовувати і для яких розрахунків при складанні плану фінансування?

Вихідні дані: обсяг капітальних вкладень на планований рік становить 2820,0 тис. грн., у тому числі вартість робіт, виконуваних господарським способом, - 150,0 тис. грн.; розподіл річного обсягу капітальних вкладень за кварталами: I - 22; II - 26; III-28; IV-24%; мобілізація внутрішніх ресурсів - 20,0 тис. грн. у I кварталі; завдання зі зниження кошторисної собівартості будівництва і плановий прибуток - 6,5%; у планованому році на фінансування капітальних вкладень направляється частина прибутку в сумі 950,0 тис. грн.; у плані заміни устаткування, що вибуває визначено виручку від реалізації вибулого устаткування - 12,0 тис. грн. Витрати на його реалізацію складуть 2,0 тис. грн.; амортизаційні відрахування дорівнюють 468,6 тис. грн.

Задача 12.6.6. Скласти план фінансування капітальних вкладень. На підставі яких документів визначається сума за кожним джерелом фінансування?

Вихідні дані: обсяг капітальних вкладень на планований рік дорівнює 760,0 тис. грн., кошторисна вартість робіт, виконуваних господарським способом, - 200,0 тис. грн.; план мобілізації засобів у капітальному будівництві затверджений в сумі 80,0 тис. грн., у тому числі: у II кварталі - 50,0, і в III кварталі -30,0 тис. грн.; завдання зі зниження собівартості будівництва виконуваного господарським способом, - 6,1%; у планованому році передбачається 10% обсягу капітальних вкладень фінансувати за рахунок прибутку; середньорічна вартість основних фондів у планованому році складе 6450,0 тис. грн. Середня норма амортизації, прийнята для розрахунку -16,8 %; виручка від реалізації майна, що вибуває в I кварталі, - 6,0 тис. грн.; розподіл річного обсягу капітальних вкладень за кварталами: I -22; II -25; III -28; IV - 25%.

Задача 12.6.7. На базі даних про наявність і рух основних фондів РБУ зеленого будівництва (див.табл.12.14) визначте:

- коефіцієнт зносу;
- коефіцієнт придатності;
- коефіцієнт вибуття;
- коефіцієнт оновлення основних фондів.

Таблиця 12.14. - Основні фонди РБУ зеленого будівництва

Показники	На початок року, тис. грн.	На кінець року, тис. грн.
Основні засоби	65,3	82,2
Знос основних фондів	52,9	55,9
Надійшло основних фондів у звітному році		18,3
Вибуло основних фондів у звітному році		1,4

Задача 12.6.8. За даними статистичної звітності підприємства Міськгазу, наведеними в табл. 12.15. визначте:

- коефіцієнт зносу;
- коефіцієнт придатності;
- коефіцієнт вибуття;
- коефіцієнт оновлення основних фондів.

Таблиця 12.15. – Основні фонди підприємства Міськгазу

Показники	На початок року, тис. грн	На кінець року, тис. грн
Основні засоби	35108,8	37175,0
Знос основних засобів (фондів)	12982,0	14405,0
Надійшло основних фондів у звітному році	2596,0	
Вибуло основних фондів у звітному році		529,0
Середньорічна вартість основних фондів		35494,0

Задача 12.5.9. Розрахуйте необхідні показники і виберіть найбільш економічний вид вкладень капіталу в основні засоби. Критерієм вибору є мінімум приведених витрат.

Вихідні дані:

Показники	Вид вкладення капіталу	
	перший	другий
Капіталовкладення в обладнання, тис.грн.	80	160
Річні поточні витрати, пов'язані з використанням обладнання, тис. грн.	25	35
Продуктивність обладнання, кг/год.	170	340
Середньогалузевий коефіцієнт ефективності капітальних вкладень	0,15	0,15
Приведені витрати, тис. грн.		
Коефіцієнт приведених витрат до однакового обсягу виробництва продукції		
Приведені витрати з урахуванням однакового обсягу виробництва продукції, тис. грн.		
Економічність вкладення капіталу, тис. грн.		

Задача 12.6.10. Розрахуйте необхідні показники і виберіть найбільш прибутковий вид вкладення капіталу. Критерієм вибору є максимум приведенного прибутку.

Вихідні дані:

Показники	Вид вкладень капіталу	
	перший	другий
Капіталовкладення, тис. грн.	1600	2800
Річний прибуток від реалізації продукції, тис. грн.	300	500
Коефіцієнт ефективності капіталовкладень	0,15	0,15
Приведений прибуток, тис. грн.		

Задача 12.6.11. Розрахуйте необхідні показники, проаналізуйте фондовіддачу основних засобів і визначте величину економії (додаткової потреби) капітальних вкладень у результаті збільшення (зменшення) фондовіддачі засобів, вкладених в основні фонди.

Вихідні дані:

Показники	Період		Зміна
	базисний	звітний	
Виручка, млн. грн.	100,0	120,0	
Середньорічна вартість основних фондів, млн. грн.	55,0	60,0	
Фондовіддача основних фондів, млн. грн.			
Фондоємність продукції			

Задача 12.6.12. Розрахуйте необхідні показники, проаналізуйте фондовіддачу нематеріальних активів і визначте розмір економії (додаткової потреби) в результаті зростання (зменшення) фондовіддачі засобів, вкладених в нематеріальні активи.

Вихідні дані:

Показники	Період		Зміна
	базисний	звітний	
Виручка, млн. грн.	660,0	700,0	
Середньорічна вартість нематеріальних активів, млн. грн.	17,0	25,0	
Фондовіддача нематеріальних активів, млн.			
Фондоємність продукції			

Задача 12.6.13. Розрахуйте необхідні показники і виберіть найбільш рентабельний вид вкладення капіталу.

Вихідні дані: за першим видом: при капітальних вкладеннях 860 тис. грн. прибуток складе 370 тис. грн; за другим видом при капіталовкладеннях 1080,0 тис.грн. прибуток складе 440 тис. грн.

Задача 12.6.14. Розрахуйте необхідні показники і виконайте факторний аналіз рентабельності капіталу господарюючого суб'єкта. В процесі аналізу визначте ступінь впливу на рівень рентабельності капіталу таких факторів: розміру прибутку на гривню виручки; коефіцієнт оборотності оборотних засобів; фондовіддачі основних фондів; фондовіддачі нематеріальних активів.

Вихідні дані:

Показники	Період		Зміна
	базисний	звітний	
Прибуток, тис. грн.	9600,0	11340,0	
Виручка, тис. грн.	60000,0	70000,0	
Розмір прибутку в розрахунку на одну гривню виручки, грн.			
Середній залишок оборотних засобів, тис. грн.	5000,0	5385,0	
Середньорічна вартість основних фондів, тис. грн.	37500,0	38890,0	
Середньорічна вартість нематеріальних активів, тис. грн.	400,0	500,0	
Загальна сума капіталу, тис. грн.	.		
Рівень рентабельності капіталу, %			
Коефіцієнт оборотності оборотних засобів, обертів			
Фондовіддача основних фондів, грн.			
Фондовіддача нематеріальних активів, грн.			

12.7. Завдання до розділу 9 “Аналіз фінансового стану підприємства”

Завдання 12.7.1. Проаналізуйте фінансовий стан підприємства “А” міського господарства і розробіть заходи щодо його поліпшення.

Вихідні дані для аналізу фінансового стану підприємства за аналізований період наведено в табл.12.16. і 12.17.

Таблиця 12.16. Баланс підприємства „А”

Показники активу балансу	тис. грн.		Показники пасиву балансу	тис. грн.	
	на початок періоду	на кінець періоду		на початок періоду	на кінець періоду
1. Основні засоби та інші позаоборотні активи У тому числі:	21487	24661	1. Джерела власних коштів У тому числі:	22569	39700
1.1. Основні засоби	20777	24092	1.1. Розрахунки із засновниками	-	-
1.2. Незавершені капітальні вкладення	-		2. Розрахунки та інші пасиви У тому числі:	17697	91919
1.3. Обладнання	-		2.1. Короткострокові кредити та позичені кошти	39	41
1.4. Довгострокові фінансові вкладення	-		2.2. Довгострокові пасиви	-	-
1.5. Розрахунки із засновниками	710	569	Розрахунки й пасиви (кредиторська заборгованість)	17658	91878
2. Запаси і витрати У тому числі:	5112	38956			
2.1. Виробничі запаси	578	4001			
2.2. Незавершене виробництво	4298	34364			
2.3. Витрати майбутніх періодів	14	279			
2.4. Готова продукція	-	-			
2.5. Товари	-	-			
2.6. Інші запаси і витрати	222	312			
3. Грошові кошти, розрахунки та інші активи У тому числі:	13667	68002			
3.1. Грошові кошти та короткострокові фінансові вкладення	5570	14585			
3.2. Розрахунки та інші активи	8097	53417			
Баланс	40226	131619	Баланс	40266	131619

Таблиця 12.17. Вихідні дані для аналізу результатів діяльності підприємства на кінець періоду

№	Показники	Значення показника	
		на начало періоду	на кінець періоду
1	Виручка від реалізації продукції (робіт, послуг)	62947	276237
2	Результати від реалізації продукції (робіт, послуг)	28197	87135
3	Результат від іншої реалізації	-	-
4	Сальдо доходів і витрат від позареалізаційних операцій	-	-
5	Загальний (балансовий) прибуток	28197	87135
6	Чистий прибуток, що залишається у розпорядженні підприємства	19123	60197
7	Дебіторська заборгованість	8097	53417
8	Кредиторська заборгованість	17658	91878

Склад аналізованих показників і послідовність виконання аналізу наведено на рис. 12.1.

Рис. 12.1 - Схема аналізу фінансового стану підприємства

Для зручності проведення аналізу скористайтесь формами аналітичних таблиць (12.18, 12.19, 12.20, 12.21, 12.22, 12.23, 12.24, 12.25).

Таблиця 12.18 - Аналіз активів підприємства

Актив	Абсолютні величини, тис. грн.		Питома вага, %		Зміни			
	на початок періоду	на кінець періоду	на початок періоду	на кінець періоду	в абсолютній величині, тис. грн.	в питомій вазі, %	у % до величини на початок періоду	у % до зміни підсумку балансу
I. Основні засоби та інші позаоборотні активи								
II. Запаси й витрати								
III. Грошові кошти, розрахунки та інші активи								
У тому числі:								
- грошові кошти й короткострокові фінансові вкладення;								
- дебіторська заборгованість, розрахунки та інші активи								
Баланс								

Таблиця 12.19. Аналіз пасивів підприємства

Пасив	Абсолютні величини, тис. грн.		Питома вага, %		Зміни			
	на початок періоду	на кінець періоду	на початок періоду	на кінець періоду	в абсолютній величині, тис. грн.	в питомій вазі, %	у % до величини на початок періоду	у % до зміни підсумку балансу
I. Джерела власних коштів								
II. Розрахунки та інші пасиви								
У тому числі:								
- короткострокові кредити й позичені кошти;								
- довгострокові пасиви;								
- розрахунки й пасиви (кредиторська заборгованість)								
Баланс								

Таблиця 12.20 - Аналіз фінансової стійкості

№	Показники	На початок періоду, тис. грн.	На кінець періоду, тис. грн.
1	Джерела власних коштів		
2	Основні засоби та інші позаоборотні активи		
3	Наявність власних оборотних коштів (р.1 – р.2)		
4	Довгострокові кредити й позичені кошти		
5	Наявність власних і довгострокових позичених джерел формування запасів і витрат (р.3 + р.4)		
6	Короткострокові кредити й позичені кошти		
7	Загальна величина основних джерел формування запасів і витрат (р.5 + р.6)		
8	Величина запасів і витрат		
9	Надлишок (+) або брак (-) власних оборотних коштів (р.3 – р.8)		
10	Надлишок (+) або брак (-) власних та довгострокових позичених джерел формування запасів та витрат (р.5 - р.8)		
11	Надлишок (+) або брак (-) загальної величини основних джерел формування запасів і витрат (р.7 – р.8)		
12	Тип фінансової ситуації		

Таблиця 12.21 - Типи фінансової стійкості

№	Типи фінансової стійкості	Умови забезпечення
1	абсолютна стійкість фінансового стану	- власні оборотні кошти забезпечують запаси і витрати
2	нормативно стійкий фінансовий стан	- запаси і витрати забезпечуються сумою власних оборотних коштів і довгостроковими позиковими джерелами
3	нестійкий фінансовий стан	- запаси і витрати забезпечуються за рахунок власних оборотних коштів, довгострокових позикових джерел та короткострокових кредитів і позик, тобто за рахунок всіх основних джерел формування запасів і витрат
4	кризовий фінансовий стан	- запаси і витрати не забезпечуються джерелами їх формування; підприємство знаходиться на межі банкрутства

Таблиця 12.22 - Аналіз ліквідності балансу

Актив	Значення показника, тис. грн.		Пасив	Значення показника, тис. грн.	
	на початок періоду	на кінець періоду		на початок періоду	на кінець періоду
1. Найліквідніші активи			5. Термінові зобов'язання		
2. Високоліквідні активи			6. Короткострокові пасиви		
3. Середньоліквідні активи			7. Довгострокові пасиви		
4. Низьколіквідні активи			8. Постійні пасиви		
Коефіцієнт ліквідності					

Таблиця 12. 23- Аналіз фінансових коефіцієнтів

№	Назва коефіцієнта	На початок періоду	На кінець періоду	Нормативні значення показника	Відхилення від нормативного значення	
					на початок періоду	на кінець періоду
1	Автономії					
2	Співвідношення позичених і власних коштів					
3	Маневреності власних коштів					
4	Забезпеченості запасів і					
5	витрат					
6	Ліквідності					
7	Абсолютної ліквідності					
8	Покриття або					
9	платоспроможності					
	Майна виробничого					
	призначення					
	Співвідношення дебіторської					
	та кредиторської					
	заборгованості					

Таблиця 12.24 - Нормативні значення основних оцінних показників фінансового стану підприємства

№	Показник	Нормативні значення показника
1	2	3
1	Коефіцієнт співвідношення залучених і власних коштів	< 1
2	Коефіцієнт маневреності власних коштів	> 0.3
3	Коефіцієнт реальної вартості основних коштів у вартості майна підприємства	> 0.3
4	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	> 0.2
5	Проміжний коефіцієнт покриття	> 0.7
6	Загальний коефіцієнт покриття	> 1
7	Коефіцієнт чистої виручки	≥ нормальному рівню рентабельності
8	Коефіцієнт автономії	> 0.5
9	Коефіцієнт забезпечення запасів і витрат власними коштами	> 0.6 – 0.8
10	Коефіцієнт майна виробничого призначення	≥ 0.5
11	Коефіцієнт поточної ліквідності	< 2

1	2	3
12	Коефіцієнт маневреності капіталу, що функціонує	0 – 1
13	Коефіцієнт швидкої ліквідності	> 1
14	Коефіцієнт концентрації залученого капіталу	< 0.5
15	Коефіцієнт фінансової залежності	< 1
16	Коефіцієнт котирування акцій	> 1
17	Коефіцієнт забезпечення поточних активів власними оборотними коштами	> 0.1
18	Коефіцієнт співвідношення матеріально-виробничих запасів з власними коштами	1 – 2
19	Коефіцієнт накопичення амортизації	< 0.25
20	Співвідношення ліквідних і неліквідних коштів	1 : 1
21	Співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	> 2
22	Коефіцієнт оперативної ліквідності	> 1

Таблиця 12.25 - Аналіз рентабельності й ділової активності підприємства

№	Назва коефіцієнта	Значення показників за періоди	
		попередній	звітний
1	Рентабельність реалізації		
2	Рентабельність всього капіталу підприємства		
3	Рентабельність основних засобів		
4	Рентабельність власного капіталу		
5	Рентабельність основного капіталу		
6	Загальна оборотність капіталу		
7	Оборотність мобільних коштів		
8	Оборотність матеріальних оборотних засобів		
9	Оборотність готової продукції		
10	Оборотність дебіторської заборгованості		
11	Середній термін обороту дебіторської заборгованості		
12	Оборотність кредиторської заборгованості		
13	Середній термін обороту кредиторської заборгованості		
14	Фондовіддача основних засобів та інших позаоборотних активів		
15	Оборотність власного капіталу		

За результатами оцінки фінансового стану підприємства зробіть висновки і розробіть заходи, щодо: підвищення фондовіддачі, оборотності, рентабельності, поліпшення фінансового стану.

Оформлення заходів довільне.

Завдання 12.7.2. За даними табл. 12.26 дайте загальну оцінку майнового стану підприємства, визначивши:

- а) зміну загальної вартості майна;
- б) фактори, що впливають на зміну загальної вартості майна;
- в) співвідношення між темпами приросту оборотних і необоротних активів;
- г) ймовірні причини зміни іммобілізованих коштів.

Таблиця 12.26. Аналіз майна підприємства

№	Показник	На початок року	На кінець року	Відхилення (±)	
				тис. грн.	%
1	Усього майна	245602	250144		
2	Основні і необоротні активи	230953	223106		
	- у % до загальної вартості майна				
3	Оборотні кошти разом	14649	27038		
	- у % до майна				
4	Матеріальні оборотні кошти	12196	19998		
	- у % до всіх оборотних коштів				
5	Грошові кошти і короткострокові цінні папери	1001	3546		
	- у % до всіх оборотних коштів				

Завдання 12.7.3. За даними табл. 12.27. виконайте розрахунок нормативного коефіцієнта покриття для підприємства. За даними табл. 12.28. проаналізуйте динаміку основних показників ліквідності, зіставивши їх відповідно з нормативними значеннями. Які фактори вплинули на зміну показників?

Вихідні дані – з табл. 12.27.

Таблиця 12.27- Розрахунок нормативного коефіцієнта покриття

№	Показник	Значення показника, тис.грн		Відхилення, тис. грн.
		на початок року	на кінець року	
1	Матеріальні запаси в межах необхідної потреби	297,9	371,4	+73,5
2	Безнадійна (довгострокова) дебіторська заборгованість	79,1	81,3	+ 2,2
3	Короткострокова кредиторська заборгованість	613,1	439,7	- 173,4
4	Нормативний коефіцієнт покриття $\left[\frac{p.1 + p.2 + p.3}{p.3} \right]$?	?	?

Отримані значення показника “Нормативний коефіцієнт” внести до табл. 12.28.

Таблиця 12.28. Оцінка динаміки основних показників ліквідності

№	Показники	На початок року	На кінець року	Відхилення (±)	Нормативні значення показників ²
1	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,18	0,26	+ 0,8	
2	Проміжний коефіцієнт покриття	0,61	1,58	+ 0,97	
3	Загальний коефіцієнт покриття: фактичний нормативний *	1,8	2,1	+ 0,3	
4	Коефіцієнт поточної ліквідності	2,8	3,0	+ 0,2	
5	Коефіцієнт критичної оцінки	1,5	1,2	- 0,3	
6	Період інкасації дебіторської заборгованості (днів)	65	59	- 6	
7	Оборотність матеріальних запасів (днів)	4,0	3,4	- 0,6	
8	Тривалість кредиторської заборгованості (днів)	62	58	- 4	
9	Співвідношення довгострокових зобов'язань перед кредиторами і довгострокових джерел фінансування підприємства (коефіцієнт довгострокових зобов'язань)	0,35	0,8	+ 0,45	
10	Коефіцієнт поточної заборгованості	0,45	0,52	+ 0,07	
11	Співвідношення вхідних грошових потоків і заборгованості кредиторам	0,13	0,17	+ 0,04	
12	Співвідношення вхідних грошових потоків і довгострокових зобов'язань перед кредиторами	0,25	0,23	- 0,02	
13	Оборотність постійних активів	3,0	3,1	+ 0,1	
14	Оборотність усіх активів	1,11	1,18	+ 0,07	

Завдання 12.7.4. Розрахуйте суму позичених і залучених коштів, коефіцієнт автономії та фінансової стійкості господарюючого суб'єкта, дайте оцінку динаміці фінансової стійкості.

Вихідні дані: Власні кошти господарюючого суб'єкта зросли за рік на 800,0 млн. грн. (з 35000,0 до 35800,0 млн. грн.), загальна сума джерел збільшилося на 700,0 млн.грн. (з 26000,0 до 26700,0 млн. грн.).

Завдання 12.7.5. Фінансова ситуація № 1/

За прогнозом грошові надходження і дебіторська заборгованість на підприємстві “Слава” характеризується такими даними, тис. грн.

Показники	Січень (факт)	Лютий (факт)	Березень (прогноз)	Квітень (прогноз)
Продаж за готівку	25	17	15	10
Продаж у кредит	95	90	80	77
Всього продано	120	107	95	87

² Нормативні значення показників візьміть з табл. 12.24.

* Кожне підприємство, виходячи з конкретних умов господарювання і власних показників, визначає свій нормативний коефіцієнт покриття.

Як показує досвід, на підприємстві “Слава” отримання готівки відбувається так: грошові кошти в місяць продажу не надходять, 80% їх надходять у наступному місяці, 17% - протягом другого наступного місяця, 2% - протягом третього місяця, а 1% складають безнадійні борги.

Визначте:

- а) надходження готівки в лютому, березні й квітні;
- б) дебіторську заборгованість на 31 березня, якщо на 28 лютого її сума склала 35 тис. грн.

Зробіть висновки, дайте пропозиції щодо поліпшення фінансового стану підприємства.

Завдання 12.7.6. /Фінансова ситуація № 2/

Матеріальні запаси і наявність власних оборотних коштів чотирьох підприємств зеленого господарства характеризуються даними, наведеними в табл. 12.29.

Таблиця 12.29 - Матеріальні запаси і наявність власних оборотних коштів на чотирьох підприємствах зеленого господарства

Показники і підприємства	1.01	1.04	1.07	1.10
1. Матеріальні запаси підприємства				
№ 1	1325456	3079629	5424020	4829530
№ 2	74139	134788	119054	98797
№ 3	381536	479537	869192	797539
№ 4	458426	822452	1419643	1112642
2. Власні оборотні кошти підприємства				
№1	1196516	2388778	5977628	4915178
№2	64932	119323	173271	115490
№3	90956	65149	60399	93117
№4	620455	977515	1377061	1109300

За даними табл. 12.29. визначте:

- а) темпи зміни матеріальних запасів і наявності власних оборотних коштів;
- б) рівні забезпеченості підприємств власними оборотними коштами за всі календарні періоди, зробіть належну оцінку динаміки цього показника.
- в) які з проаналізованих підприємств і в які періоди не залежать від позикових джерел при формуванні своїх матеріальних запасів і чому?
- г) що треба порадити підприємствам, на яких коефіцієнти забезпеченості запасів власними оборотними коштами не мають оптимальних значень?

Довідка: структура матеріальних запасів на підприємствах зеленого господарства: виробничі запаси – 40, незавершене виробництво – 50, готова продукція – 10%.

12.8. Завдання до розділу 10 “Фінансове планування на підприємствах міського господарства”

Завдання 12.8.1. Складіть поточний фінансовий план господарюючого суб’єкта на плановий рік.

Вихідні дані: Прибуток від основної діяльності – 903 тис. грн., прибуток від інших видів діяльності – 970,4 тис. грн.; прибуток від реалізації майна – 24,1 тис. грн.; прибуток від здачі в оренду приміщень – 6791,0 тис. грн.; прибуток від позареалізаційних операцій – 1240,0 тис. грн.; податок на прибуток – 30%; погашення позики банку – 150,5 тис. грн.; збитки житлово-комунального господарства – 379,1 тис. грн.; відрахування на утримання дитячого садка – 20,0 тис. грн.; тимчасово вільні кошти фондів економічного стимулювання на початок року – 370,0 тис. грн.

Розрахунки необхідних показників виконайте згідно з наведеними далі методиками і зведіть результати у фінансовий план (баланс доходів та витрат).

1. Розрахунок прибутку

Загальний (балансовий) прибуток як загальну суму фінансових результатів усіх видів діяльності розрахуйте в табл. 12.30.

Таблиця 12.30 – Розрахунок загального (балансового) прибутку

№	Показники	Сума, тис. грн.
1	Всього доходів від реалізації послуг за встановленими тарифами	
2	Всього експлуатаційні витрати (повна собівартість)	
3	Прибуток від основної діяльності	
4	Прибуток від інших видів діяльності	
5	Прибуток від реалізації майна	
6	Прибуток від здачі в оренду приміщень	
7	Прибуток від реалізаційних операцій	
8	Інші прибутки (+), збитки (-)	
9		
	Всього загальний (балансовий) прибуток	

Розрахуйте структуру загального (балансового) прибутку, проаналізуйте її і зробіть висновки щодо резервів збільшення загального (балансового) прибутку.

Далі треба розподілити загальний (балансовий) прибуток за напрямками. Розрахунок виконайте в табл. 12.31.

Таблиця 12.31 - Розподіл (використання) прибутку

Показники	Сума, тис. грн.
Прибуток на плановий рік - всього У тому числі: - податок на прибуток - процент банку за кредит - відрахування до фондів нагромадження (виробничого і соціального розвитку) - відрахування до фонду споживання - на капітальне будівництво - на приріст нормативу власних оборотних коштів - на погашення довгострокового кредиту - збитки житлово-комунального господарства - інші	

Складіть структуру напрямків використання загального (балансового) прибутку і проаналізуйте її. Зробіть висновки.

2. Розрахунок амортизаційних відрахувань

Розрахунок амортизаційних відрахувань на плановий рік виконайте, виходячи з наведеної методики і вихідних даних в табл. 12.33.

Дані табл.12.32 про середньорічну вартість основних фондів згрупуйте у 3 групи і розрахуйте суму амортизаційних відрахувань. Результати занесіть до табл.12.33.

Групи й види основних фондів	Сума, тис. грн.
Всього основних фондів	357798,0
У тому числі	
- будівлі	154051,0
- споруди	7630,0
- передавальні пристрої	139231,0
- машини та обладнання	45475,0
- транспортні засоби	7583,0
- інформаційні споруди	1204,0
- інструменти та інвентар	2458,0
- інші основні фонди	166,0

Таблиця 12.33 - Розрахунок амортизаційних відрахувань

Група основних фондів	Середньорічна вартість основних фондів, тис.грн.	Норма амортизаційних відрахувань, %	Сума амортизаційних відрахувань, тис.грн.
1 група		5	
2 група		25	
3 група		15	
Всього			

Проаналізуйте структуру основних засобів і розподіліть нараховану амортизацію за напрямками використання.

3. План фінансування капітальних вкладень

Капітальні вкладення - це сукупність процесів (нове будівництво, реконструкція, технічне переозброєння та ін.), у результаті яких з'являються нові основні фонди.

Підприємства міського господарства для капіталовкладень використовують такі джерела фінансування: асигнування з бюджету; позабюджетні кошти; позики, кошти інших підприємств і організацій; власні джерела фінансування (амортизація, прибуток, економія від виконання робіт господарським способом, мобілізація внутрішніх ресурсів, фонди нагромадження (виробничого і соціального розвитку і т.д.); кошти фінансового лізингу.

Структура джерел фінансування капіталовкладень не є постійною. З урахуванням цього складіть план фінансування за формою, наведеною в табл. 12.34, після цього розрахуйте структуру джерел фінансування. Проаналізуйте її і зробіть висновки.

Таблиця 12.34 - Розрахунок плану фінансування капіталовкладень, тис. грн.

Показники	Вихідні дані
1. Обсяг капіталовкладень на плановий рік	14000,0
У тому числі:	
- виконуваних господарським способом	120,0
2. Внутрішні джерела фінансування капітального будівництва, що виконується господарським способом:	
- плановий прибуток	
- завдання щодо зниження собівартості	6%
3. Мобілізація внутрішніх ресурсів	3%
4. Кредити банку	8,0
5. Асигнування з бюджету	100,0
6. Амортизаційні відрахування	
7. Прибуток	

4. Розрахунок приросту сталих пасивів

Основним джерелом фінансування розвитку виробничих засобів є прибуток підприємства. Разом з тим використовують й інші джерела фінансування. Так, для фінансування розвитку оборотних фондів використовують кошти, прирівняні до власних, - так звані сталі пасиви. Під останніми розуміють постійну заборгованість підприємства: з заробітної плати робітникам і службовцям; з нарахувань на заробітну плату для соціального розвитку; за деякими видами податків; постачальникам за товари, строк оплати яких не настав; споживачам (при деяких формах розрахунків) та ін.

Існує декілька варіантів методики розрахунку сталих пасивів. У цілому

сутність їх полягає у визначенні постійної заборгованості. Остання визначається кількістю днів між нарахуванням і фактичною оплатою відповідних витрат. Наприклад, якщо заробітна плата нараховується першого числа місяця, а її виплата здійснюється сьомого, то до сталих пасивів зараховується шестиденна заборгованість.

Визначте суму сталих пасивів на плановий рік, приріст або скорочення сталих пасивів за методикою, наведеною в табл. 12.35. Після розрахунків проаналізуйте їх результати, визначте напрямки використання приросту сталих пасивів.

Таблиця 12.35 - Розрахунок приросту сталих пасивів

Показники	тис. грн.
1. Фонд заробітної плати на плановий рік - всього	10472,0
2. Відрахування на соціальне страхування	
- %	37,5
- сума, тис. грн.	
3. Сума заробітної плати з відрахуваннями	?
4. 6-денна заборгованість з заробітної плати з відрахуваннями на соціальне страхування	?
5. Резерв видатків	1,4
6. Інші сталі пасиви	7,2
7. Всього сталих пасивів на плановий рік	?
8. Сума сталих пасивів у звітному році	240,5
9. Приріст сталих пасивів	?
10. Скорочення сталих пасивів	?

5. Розрахунок потреби підприємства у власних оборотних коштах на плановий рік і приросту нормативу власних оборотних коштів

Виконайте розрахунок нормативу власних оборотних коштів за методикою, наведеною в табл. 12.36.

Таблиця 12.36 - Розрахунок нормативу власних оборотних коштів

Показники	тис. грн.
1. Витрати на експлуатацію за звітний рік	
- всього за рік, тис.грн.	240500,0
- одноденні витрати, тис.грн.	668,1
2. Норматив власних оборотних коштів за звітний рік	
- сума, тис. грн.	37010,3
- в днях	55,4
3. Витрати на експлуатацію в плановому році	
- всього за рік, тис.грн.	247970,0
- одноденні, тис.грн.	?
4. Норматив власних оборотних коштів на плановий рік	
- сума, тис.грн.	?
- в днях	55,2
5. Зміна нормативу власних оборотних коштів	
- приріст, тис. грн	?
- скорочення, тис. грн.	?

6. Визначення джерел фінансування приросту нормативу власних оборотних коштів

Кожне підприємство щорічно розраховує суму нормативу власних оборотних коштів і її зміни порівняно з минулим роком. Збільшення суми нормативу називають приростом нормативу власних оборотних коштів, а зменшення - скороченням нормативу власних оборотних коштів.

Приріст нормативу власних оборотних коштів потребує додаткових джерел фінансування. Ними можуть бути як власні кошти підприємства, так і короткострокові позики банків. Розрахунок джерел фінансування виконайте за табл. 12.37.

Таблиця 12.37 - Розрахунок джерел фінансування приросту нормативу власних оборотних коштів

№	Показники	Сума, тис. грн.
1	Приріст нормативу власних оборотних коштів	
2	Джерела фінансування - всього	
	У тому числі:	
	- приріст сталих пасивів	
	- прибуток	
	- асигнування з бюджету	
	- інші джерела фінансування	

Скорочення нормативу власних оборотних коштів означає вивільнення з обороту коштів підприємства. Вивільнені з обороту кошти можуть бути використані на інші цілі або перераховані у фонд нагромадження.

7. Розрахунок використання чистого прибутку

Чистий прибуток, тобто прибуток, що залишається у розпорядженні підприємства. Витрачають його на формування фондів нагромадження, споживання та створення резервного фонду. Співвідношення відрахувань до кожного фонду, як правило, зафіксовані у статуті підприємства і затверджені його керівником.

Щорічно при розробці плану розвитку підприємства складають і кошториси витрачання планового чистого прибутку.

Розрахований чистий прибуток, що залишається для формування фондів, розподіліть у такому співвідношенні:

1. Фонд нагромадження - 55%;
2. Фонд споживання - 30%;
3. Резервний фонд - 15%.

Розрахунок відрахувань до фондів виконайте в табл. 12.38.

Таблиця 12.38 - Формування фондів економічного стимулювання

№	Показники	Сума, тис. грн.
1	Резервний фонд	
2	Фонд споживання	
3	Фонд нагромадження (розвитку виробництва) - всього	
	У тому числі за рахунок відрахувань від:	
	- прибутку	
	- амортизації	
	- виручки від реалізації майна	
	- приросту сталих пасивів	
	- скорочення нормативу власних оборотних коштів	
	- інші	

8. Складання балансу доходів і видатків

За результатами попередніх розрахунків складіть баланс доходів і видатків підприємства. Розрахунок виконайте за формою, наведеною у табл. 12.39.

Склавши баланс доходів і видатків, визначте його структуру і зробіть висновки.

9. Складання таблиці "Шахматка"

Заключним розрахунком фінансового плану підприємства є складання перевіркою таблиці "Шахматка". Її складають для логічної перевірки розрахунків балансу доходів і видатків. Основна мета таблиці - пересвідчитися, що окремі джерела доходів спрямовані на видатки саме за їхньою економічною ознакою і відповідно до діючого законодавства. "Шахматку" складіть за формою, наведеною у табл. 12.40.

Таблиця 12.39. - Баланс доходів і видатків

Найменування статей	Сума, тис. грн.	Найменування статей	Сума, тис. грн.
<u>Доходи і надходження коштів</u> - Прибуток (загальний) - Прибуток та економія від зниження собівартості капітальних робіт, виконуваних господарським способом - Амортизаційні відрахування на повне відтворення - всього - Мобілізація внутрішніх ресурсів у капітальному будівництві, що виконується господарським способом - Виручка від реалізації майна, що вибуває - Приріст сталих пасивів - Кошти батьків на утримання дитсадків - Інші		<u>Витрати та відрахування</u> - Капітальні вкладення - Приріст нормативу власних оборотних коштів - Відрахування до резервного фонду - Відрахування до фонду споживання - Відрахування до фонду нагромадження - Збитки житлово-комунального господарства - Видатки на утримання дитсадків - Інші	
Всього доходів і надходжень		Всього витрати та відрахування	
Кредитні взаємовідносини			
<u>Кредити отримані</u> Довгострокові кредити банків на капіталовкладення		<u>Погашення кредитів</u> -Погашення довгострокових кредитів банків на капіталовкладення. -Сплата процентів за банківські кредити	
Всього сума кредитів		Всього погашено кредитів та сплачено процентів за кредит	
<u>Асигнування з бюджету</u> На капіталовкладення На приріст нормативу власних оборотних коштів Інші Всього асигнувань з бюджету Всього доходів, надходжень, асигнувань з бюджету та кредитів банків		<u>Платежі до бюджету</u> -Податок на прибуток -Вилучення частини амортизаційних відрахувань на повне відтворення основних фондів -Інші платежі Всього платежів до бюджету Всього витрати, відрахування, платежі до бюджету та погашення кредитів банків	

303

[illegible]

Глосарій

А

Абандон - відмова.

Аваль - поручительство за векселем при зовнішньоторговельних розрахунках, яке дається третьою особою (авалістом) і є гарантією оплати. Аваль являє собою особливий напис на лицьовому боці векселя або на окремому аркуші (алонжі), підписаний авалістом. Аваліст (поручник), що оплачує вексель, бере на себе відповідальність за зобов'язанням і звільняється від неї тоді, коли основний боржник перестає відповідати за векселем.

Аванс - сума коштів, що надається в рахунок майбутніх платежів і витрат у випадках, передбачених законодавством.

Авізо - офіційне повідомлення (поштове або телеграфне) одного підприємства (організації, установи) іншому про стан взаємних розрахунків або розрахунків з третіми особами. Банки надсилають А. своїм клієнтам про записи на рахунках, залишки коштів на рахунках, про здійснені розрахункові операції (виставлення платіжних документів та ін.).

Авіста - напис на векселі, що засвідчує те, що оплата за цим документом має бути проведена при його пред'явленні або після закінчення певного строку з дня пред'явлення.

Авуари - кошти банку, що знаходяться на його рахунках у закордонних банках в іноземній валюті (кошти, рахунки в інших банках, легкореалізовані цінності, векселі і т. ін.). Розрізняють вільні А., що використовуються без обмежень, блоковані А., що перебувають у розпорядженні держави або банків, а також А. з певним режимом використання.

Акредитив - доручення банку про виплату банком певної суми фізичній або юридичній особі, котра виконала вказані в А. умови.

Акредитивна форма розрахунків - здійснюється на підставі доручення платника банкові провести за рахунок своїх коштів (або позики) оплату товарно-матеріальних цінностей чи наданих послуг за місцем знаходження одержувача коштів на умовах передбачених платником у заяві про виставлення акредитива. А.Ф.Р. застосовується, коли саме вона передбачена угодою між постачальником та платником. Кожний акредитив призначається для розрахунків тільки з одним постачальником і не може бути переадресований. Строк дії акредитива визначається угодою сторін.

Акцепт - форма безготівкових розрахунків. Використовується в основному негативний А., тобто платник письмово повідомляє банк тільки в разі незгоди сплатити за розрахунковими документами, що надійшли на його адресу протягом 3 робочих днів. Якщо протягом 3 днів платник не відмовився від сплати, платіжне доручення вважається акцептованим. А. може бути наступним і попереднім. При наступному А. платник може відмовитися від сплати протягом 3 днів після списання коштів з його рахунку. При попередньому А. банк може списати кошти з рахунку платника тільки після закінчення строку А., тобто через 3 дні, якщо платник не відмовиться

від сплати.

Акцептоване платіжне доручення - підтвердження банку про наявність на окремому рахунку платника депонованих сум, необхідних для розрахунку. А.П.Д. застосовується при одноміських розрахунках бюджетних організацій за одержані товари і надані послуги; при поверненні фінорганами доходів до бюджету та ін. На суму А.П.Д. не можуть накладатися арешт і звернене стягнення за претензіями до платника, який виписав доручення.

Акцептований вексель - вексель, на оплату якого є згода (акцепт) платника (трасата), внаслідок чого особа, названа у векселі, стає головним вексельним боржником.

Акциз - непрямий податок, що включається в ціну товару і сплачується покупцем.

Акція - цінний папір, що засвідчує пайову участь у статутному фонді акціонерного товариства і право на участь в управлінні ним.

Алонж - додатковий лист до вексельного бланку для запису передатних написів, якщо вони не вміщуються на вексельному бланку.

Амальгамація - різновид централізації банківського капіталу.

Амортизаційні відрахування - здійснюються за встановленими нормами амортизації основних засобів.

Амортизація - поступовий знос основних засобів і перенесення, в міру зношення, їх вартості на вироблену продукцію.

Арбітраж - спосіб розв'язання майнових спорів між підприємствами, установами, організаціями, малими підприємствами тощо.

Асоціація господарська - договірне об'єднання підприємств, яке створюється з метою спільного здійснення виробничо-господарських функцій.

Аудит - перевірка, що здійснюється з метою підвищення рентабельності підприємства.

Б

База - сукупність показників за конкретний час, що використовуються як основа для порівняння.

Базисна ціна - фіксована в договорах або преїскурантах ціна товару з установленими параметрами якості, специфікації, розміру, складу та ін.

Баланс грошових доходів і видатків населення - документ, яких являє собою балансовий розрахунок пропорцій між доходами населення і видатками на придбання товарів, оплату послуг, платежів і добровільних внесків, витрати на придбання акцій, облігацій тощо.

Баланс доходів і видатків (фінансовий план) - документ, в якому характеризуються фінансові результати діяльності господарських структур різних рівнів управління.

Банк комерційний - комерційна установа, що здійснює за договірними умовами кредитно-розрахункове або інше банківське обслуговування.

Банки - фінансові підприємства, що здійснюють функції кредитування і розрахунків.

Банк-кореспондент - такий, що встановив з іншим банком спеціальні (кореспондентські) відносини з метою швидкого проведення операцій за дорученням своїх клієнтів.

Банківська система України - організується державою самостійно, є дворівневою, включає в себе Національний банк України і комерційні банки різних видів та форм діяльності.

Банківські білети (банкноти) - різновид грошових знаків, що випускаються національними банками.

Банківські документи - вхідні, вихідні, внутрішньобанківські акти, що укладаються у встановленому законом порядку і є підставою для відбиття операцій у бухгалтерському обліку.

Банківські ресурси - сукупність коштів, що знаходяться у розпорядженні банків і використовуються ними для кредитних та інших активних операцій.

Банківський акцепт - згода банку оплатити розрахункові документи коштами платника, переведеними при настанні строку платежу. Якщо платник неплатоспроможний, банк проводить платіж за свій рахунок.

Банківський кредит - позичання коштів у борг.

Банкрот - неплатоспроможний боржник, який не має змоги відповісти за пред'явленими зобов'язаннями.

Банкрутство - відсутність коштів і відмова у зв'язку з цим платити за своїми борговими зобов'язаннями, неплатоспроможність, фінансовий крах.

Бартер - вид товарообмінної операції, обмін товарами на еквівалентну суму, без переказу відповідних грошових сум.

Безакцептні платежі - оплата розрахунків без акцепту (згоди) платника. Проводиться тільки у випадках, передбачених законодавством.

Безготівкові розрахунки - встановлені правовими нормами правила документообороту при перерахуванні коштів з рахунків платника на рахунок одержувача в кредитних установах і при заліках взаємних вимог.

Безспірне стягнення - списання коштів з рахунків у банку без згоди їх власників.

Бесса - зниження курсу цінних паперів.

Безтарифна оплата - один з принципів розподілу фонду оплати праці.

Бізнес - господарська діяльність (справа), що приносить доход або дає іншу вигоду.

Бізнес-план - ретельно підготовлений документ, що всебічно розкриває запропонований комерційний захід.

Біржовий курс - вартість цінних паперів на фондовій біржі.

Біржа - 1) організаційна форма оптової торгівлі, 2) систематичні операції з купівлі-продажу цінних паперів, золота, валюти.

Біржовий прибуток - доход від торгівлі цінними паперами на фондовій біржі.

Бланковий вексель - такий, що містить тільки підпис векселедавця, а текст його не заповнений.

Бланковий кредит - кредит, заснований тільки на особистій довірі до

позикоодержувача.

Бюджет - план доходів і видатків держави, установ, підприємств на певний строк (бюджетний період).

Бюджетна ініціатива - право внести проект бюджету в цілому або доповнення та зміни в нього органами й особами, яким це право надано Конституцією.

Бюджетний розпис - документ, в якому доходи і видатки бюджету розподілені за відповідними класифікаційними ознаками. Такими ознаками є розділи, глави, параграфи і статті.

Бюджетний дефіцит - перевищення видатків бюджету над його доходами.

Бюджетне планування - комплекс організаційно-технічних, методичних і методологічних заходів для визначення доходів та видатків бюджетів на всіх стадіях бюджетного процесу, складова частина фінансового планування, базується на одних з ним принципах.

Бюджетне право - сукупність правових норм, що регулюють відносини у сфері бюджетної діяльності: встановлення бюджетної системи, розмежування доходів і видатків між загальнодержавними й місцевими бюджетами; укладення, розгляд, затвердження бюджетів, їх виконання, а також укладення, розгляд і затвердження звітів про виконання бюджету. Б. П. - складова частина фінансового права.

Бюджетне регулювання - надання коштів з державного бюджету областям, з бюджетів областей (міст республіканського підпорядкування) - містам і районам, з районних - у сільські й селищні з метою збалансування кожного бюджету на рівні, необхідному для фінансування першочергових витрат відповідної території. Існують різні методи Б. Р. - відрахування від загальнодержавних доходів, субвенції, субсидії, дотації.

Бюджетний устрій - визначена правовими нормами система бюджетів України, розмежування доходів і видатків між ними, повноваження органів державної влади й управління в галузі бюджету.

Бюджетне фінансування - джерела формування коштів державних підприємств і покриття видатків на спеціальні заходи (підготовку кадрів, утримання дитячих закладів і т. ін.).

Бюджетні асигнування - кошти всіх складових частин бюджетної системи України, що направляються за цільовим призначенням після затвердження бюджетів.

Бюджетні ресурси - частина фінансових ресурсів держави, що сконцентрована в бюджетах усіх рівнів, що входять до бюджетної системи України.

Бюджетний контроль - вид фінансового контролю, що здійснюється у процесі укладення, розгляду, затвердження і виконання бюджетів.

Бюджетний період (бюджетний рік) - час дії бюджету й акта органу державної влади, який затвердила його.

Бюджетний процес - заснована на правових нормах діяльність державних органів з укладання, розгляду проекту бюджету, його

затвердженню і виконанню, а також з укладання, розгляду і затвердження звіту про виконання бюджету.

Бюджетний рахунок - відкривається в кредитній установі для ведення операцій з касового виконання бюджету.

В

Валовий суспільний продукт - вартість матеріальних благ, створених суспільством протягом певного періоду.

Валюта - 1) грошова одиниця та її тип (золота, срібна, паперова); 2) грошові знаки зарубіжних держав, а також кредитні й платіжні документи в іноземних грошових одиницях.

Валютні ринки - сфера економічних відносин між країнами, пов'язана з операціями купівлі - продажу та обміну іноземних валют, а також із застосуванням платіжних документів в іноземних валютах (чеки, векселі, акредитиви тощо).

Валютний курс - співвідношення між грошовими одиницями різних країн, що визначається їх купівельною спроможністю та деякими іншими факторами.

Варант - посвідчення, що видається товарним складом про прийняття товару на зберігання. В. може бути зданий під заставу або переданий іншій особі.

Вексель - цінний папір (боргова розписка, заставка), що містить безумовне грошове зобов'язання про сплату певній особі або пред'явникові векселя певної суми у певний строк.

Венчурні підприємства - підприємства, зайняті науковими дослідженнями, інженерними розробками, створенням і впровадженням нововведень, у тому числі за замовленнями великих фірм і державних субконтактів. До них прилучається широкий спектр підприємств, зайнятих маркетингом, інжинірингом, рекламою, що надають консультативні послуги, допомагають у фінансуванні (фірми венчурного капіталу).

Венчурний капітал - це інвестиції у формі випуску нових акцій, що відіграють провідну роль у господарському фінансуванні. В. К. - це капітал, який вкладається в нові сфери діяльності. Він, як правило, пов'язаний з великим ризиком.

Відмова від акцепту - незгода платника на оплату пред'явлених йому розрахункових документів. Застосовується найчастіше при розрахунках платіжними вимогами. Платник має право на повну або часткову В.В.А. платіжних вимог. Повна В.В.А. можлива у таких випадках: пред'явлення вимоги на незамовлені товари чи послуги; відвантаження товарів за неналежною адресою; дострокові поставки товарів чи надання послуг без згоди покупця (замовника) та ін. Платник має право на часткову В.В.А. у таких випадках: відвантаження поряд із замовленими товарами товарів, що не замовлялися, або в кількості, яка перевищує замовлену, або надання із замовленими послугами послуг, які не замовлялися; коли обсяг послуг

перевищує замовлений та ін. Платник має право В.В.А. і на підставах, передбачених договором. Повна або часткова відмова здійснюється в порядку, передбаченому Правилами безготівкових розрахунків у народному господарстві.

Відкриття рахунків у банках - підприємствами, організаціями та установами здійснюється з метою зберігання грошових коштів і проведення розрахунків. Залежно від характеру діяльності, джерел фінансування юридичним особам відкриваються розрахункові, поточні та інші рахунки. Для цього необхідно подати заяву про відкриття рахунку; копію документа про створення підприємства; копію статуту; картку із зразком підписів керівника підприємства і головного бухгалтера, відбитком печатки.

Взаємні розрахунки - такі безготівкові розрахунки, коли взаємні вимоги боржника і кредитора при поставках товарно-матеріальних цінностей чи наданні послуг погашаються в рівновеликих сумах. У цих випадках платіж проводиться лише на різницю вимог.

Виручка підприємства - кошти, одержані підприємством від продажу товарів, реалізації послуг і виконання робіт.

Власні оборотні кошти - у розпорядженні підприємства перебувають постійно і використовуються для створення мінімальних запасів сировини, основних та допоміжних матеріалів, палива, готової продукції на складах та ін. Розмір В.О.К. (норматив) змінюється лише в зв'язку зі зміною обсягу випуску продукції, умов виробництва, постачання тощо. Потреба в коштах понад цей норматив, що виникає в певні періоди року, забезпечується залученням кредитів.

Г

Гарантія банківська - поручництво банку-гаранта за свого клієнта щодо виконання взятих ним фінансових зобов'язань. Надаючи гарантію, банк бере на себе зобов'язання, у випадку несплатити клієнтом у строк платежів, остаточні розрахунки провести своїми коштами.

Гарячі гроші - становище на ринку позикового капіталу, коли маса вільних грошей перевищує кількість, необхідну для нормального перебігу процесу відтворення.

Гіперінфляція - переповнення понад певну межу каналів обігу паперових грошей і знецінення їх внаслідок надлишкового випуску. Г. - найвищий ступінь інфляції, коли втрачається будь-яка можливість керування процесами грошового обігу. Під час Г. різко знецінюється грошова одиниця, відбувається розлад у платіжному обороті, порушуються нормальні господарські зв'язки.

Господарський механізм - інтегрована система економічних, організаційних, правових та інших форм, методів та інструментів управління господарською діяльністю.

Господарський розрахунок - метод ведення господарства і керівництва економікою, що ґрунтується на використанні дії об'єктивних економічних

законів, виходячи з таких принципів: господарська самостійність підприємства; самоокупність (беззбитковість) і рентабельність; матеріальна зацікавленість колективів підприємств у поліпшенні кінцевих результатів виробництва; матеріальна відповідальність за кінцеві результати господарювання; грошовий контроль за госпрозрахунковою діяльністю.

Господарські товариства - підприємства, організації, установи, створені на засадах угоди юридичними особами і громадянами шляхом об'єднання майна та підприємницької діяльності з метою одержання прибутку. До Г.Т. належать: акціонерні товариства; товариства з обмеженою відповідальністю; товариства з додатковою відповідальністю; повні товариства; комендітні товариства.

Грошова одиниця - встановлений у законодавчому порядку грошовий знак, один з елементів грошової системи. Служить для порівняння та вираження цін усіх товарів.

Грошова маса - весь обсяг випущених в обіг металевих монет і паперових грошей (скарбницьких і банківських білетів). У загальний обсяг грошових коштів у господарському обігу, крім готівки, включаються також грошові засоби на поточних рахунках у банках. Однак маса готівки завжди виділяється із загального обсягу.

Грошова реформа - система заходів держави, спрямованих на упорядкування і зміцнення грошової системи.

Грошова система - форма організації грошового обігу в країні, що склалася історично і закріплена національним законодавством. Г. С. включає в себе грошову одиницю, масштаб цін, види грошей, що мають законну платіжну силу, кредитні й паперові гроші; розмінну монету; порядок емісії та обігу грошей.

Грошовий обіг - безперервний рух грошей у процесі купівлі-продажу товарів і послуг. Охоплює сферу випуску (емісії) грошей Національним банком і передачі їх у свої каси, подальше переміщення грошей в каси підприємств, організацій, установ, розрахунки з населенням, здійснення ним платежів і вкладів, а потім від населення через каси підприємств, організацій, установ у каси Національного банку.

Гудвіл - комплекс заходів, спрямованих на збільшення прибутку підприємства, без відповідного збільшення активних операцій, включаючи використання кращих управлінських здібностей, домінуючу позицію на ринку продукції (робіт, послуг), нові технології тощо. Вартість гудвілу визначається різницею між ціною придбання і звичайною ціною відповідних активів.

Д

Дебет - ліва сторона бухгалтерського рахунку, на якій відображають господарські операції. У рахунках активу в Д. заносяться всі надходження по даному рахунку, в рахунках пасиву - групуються всі видатки по рахунку.

Дебіт - кількість води, нафти, газу, що надходять з джерела або свердловини за одиницю часу.

Дебітор - особа (юридична або фізична), яка заборгувала іншій особі (кредитору) .

Дебіторська заборгованість - заборгованість підприємств, організацій, установ або окремих осіб (дебіторів) по платежах якомусь підприємству. Кошти в Д. З. не беруть участі в господарському обороті, тому Д. З. небажана для підприємств. Після закінчення строку позовної давності Д. З. списується у збитки або стягується з винних.

Девальвація - знецінення валюти, що полягає у зниженні її курсу стосовно до інших валют. Основні причини Д. - висока інфляція, дефіцит платіжного балансу.

Девізи - платіжні засоби (векселі, чеки, перекази), виражені в іноземній валюті і використововувані у міжнародних розрахунках.

Девізова політика - метод впливу держави на рух курсу номінальної валюти через купівлю-продаж іноземної валюти: при купівлі останньої її курс підвищується, а курс національної валюти падає, при продажу - навпаки.

Декувер - різниця між оцінкою майна і страховою сумою, що залишається страхователю як плата за його ризик.

Державний кредит - система відносин, в яких однією із сторін виступає держава. Здійснюється у формі позик.

Державне регулювання - форма цілеспрямованого впливу держави на економіку з метою забезпечення або підтримання її функціонування у заданому режимі, чи для зміцнення і розвитку економічних явищ або їх зв'язків. Регулювання здійснюється за допомогою системи норм і заходів. Останні регламентують поведінку господарських суб'єктів через адміністративні методи впливу: закони, накази, інструкції, а також через систему економічних методів, регуляторів: ціни, податки, банківські проценти, преференції, санкції та ін.

Державні доходи - грошові надходження в державні фонди, що використовуються для здійснення функцій держави. Поділяються на централізовані й децентралізовані: перші концентруються в бюджеті, а другі - це доходи державних підприємств і господарських організацій.

Державні видатки - грошові витрати з державного бюджету та інших державних фондів. Д. В. включають у себе: видатки на державне господарство, соціально-культурні заходи, оборону країни, утримання державного апарату та ін.

Державний бюджет України - централізований фонд фінансових ресурсів держави, який використовується для виконання покладених на нього функцій, передбачених Конституцією.

Державний борг - загальна сума заборгованості держави за непогашеними позиками й несплаченими за ними відсотками. Поділяється на внутрішній і зовнішній.

Деномінація - укрупнення національної грошової одиниці шляхом обміну за певним співвідношенням, старих грошових знаків на нові. Здійснюється з метою впорядкування грошового обігу, полегшення обліку і

розрахунків.

Депозити - кошти, що тимчасово зберігаються в якійсь установі і належать іншим юридичним особам та громадянам. За певних умов Д. передаються за призначенням, після спливу строку позовної давності - в бюджет.

Депозитні операції - здійснюються акціонерними банками для залучення коштів у вклади та їх розміщення. Розрізняють пасивні (залучаються кошти юридичних осіб і населення у вклади - строкові й до запитання) та активні Д. О. (розміщуються тимчасово вільні кошти в інших банках).

Депонент - юридична або фізична особа, яка внесла цінності в депозит державної установи; особа, яка має вільні суми на рахунках у комісіонерів, у кореспондентів банку; працівник, який не одержав своєчасно заробітну плату.

Депонування - передача на зберігання у кредитні установи коштів або цінних паперів. При розрахунках акредитивом банк покупця проводить Д. власних коштів платника або своїх кредитів.

Дефіцит - перевищення видатків над доходами, пасиву балансу над його активом; нестача матеріальних цінностей порівняно з потребою в них.

Дивіденди - прибуток, отриманий від здійснення корпоративних прав, включаючи доходи, нараховані у вигляді процентів на акції або на внески до статутних фондів, за винятком доходів, отриманих від торгівлі корпоративними правами, і доходів від операцій з борговими зобов'язаннями і вимогами.

Дисконт - купівля банками векселів до закінчення строку з вирахуванням процентів; знижка з ціни товару, валюти; різниця між реальним і номінальним курсом акцій.

Дисконтна політика - політика підвищення або зниження ставок за купівлю векселів центральними емісійними банками країн для регулювання попиту й пропозиції позичкових капіталів, стану платіжного балансу і валютних курсів.

Дотація - асигнування з державного бюджету на покриття збитків, для збалансування нижчестоящих бюджетів, доплата.

Дуополія - ринкова ситуація, коли існують тільки два виробники, які пропонують ідентичну продукцію.

Дуопсонія - ринкова ситуація, коли існують тільки два покупці ідентичної продукції, яку пропонують чисельні виробники.

Е

Економіка - 1)єдиний народногосподарський комплекс, що охоплює суспільне виробництво, розподіл, обмін і споживання на території країни; 2)господарство країни, області, району, галузі ; 3)наука про те , як суспільство використовує певні , обмежені ресурси для виробництва корисних продуктів і розподіляє їх між різними групами людей.

Емісія - випуск в обіг банківських і скарбницьких білетів, паперових грошей, цінних паперів. Емісія наявних грошей - випуск в обіг і вилучення готівки Держбанком. Здійснюється у формі банківських білетів (банкнот) Держбанку і металевими монетами.

Є

Європейська валютна система - форма організації валютних відносин між країнами-учасниками Спільного ринку. Покликана забезпечити стале співвідношення курсів національних валют цих країн з метою сприяти стабілізації їхніх зовнішньоекономічних зв'язків. Діє з березня 1979 р.

Євроринок - міжнародний ринок позикових капіталів, на якому операції здійснюються в євровалютах. У Є. беруть участь близько 500 великих і середніх комерційних банків європейських країн.

Єврочеки - чеки, які приймаються до оплати в будь-якій з країн-учасниць ЄВС. Запроваджені з метою поліпшення обслуговування туристів. Видаються банками без попереднього грошового внеску на великі суми й оплачуються в рахунок банківського кредиту строком до 1 місяця.

Ємкість ринку - можливий обсяг реалізації товарів на ринку, що визначається розмірами платоспроможного попиту.

Ж

Жирант - особа, яка робить на звороті векселя або чека передавальний напис.

Жират - особа, на яку жирант переводить вексель або чек.

Жиро - передавальний напис на звороті векселів, чеків або інших кредитних засобів.

Жиробанк - займається розрахунковими операціями між клієнтами, які мають у ньому поточні рахунки.

З

Заборгованість дебіторська - сума боргів, належних підприємству, організації, установі від юридичних або фізичних осіб за підсумками їх господарських взаємовідносин.

Заборгованість кредиторська - сума грошових коштів підприємств, організацій, установ, що підлягає сплаті відповідним юридичним і фізичним особам.

Застава - один із засобів забезпечення зобов'язань; ефективний та надійний спосіб захисту інтересів кредитора. Предметом застави може бути як рухоме, так і нерухоме майно, що передається кредитору.

Звичайна процентна ставка за кредит - середньозважена процентна ставка на день сплати процентів за кредит, але не нижча середньозваженої процентної ставки за кредити, надані протягом 30 календарних днів, що

передували даті надання цього предмету.

Звичайна ціна на продукцію (роботи, послуги) - це ціна, не менша від середньозваженої ціни реалізації аналогічної продукції (робіт, послуг) за будь-якими іншими угодами купівлі-продажу, укладеними з будь-якою третьою стороною протягом 30 календарних днів, що передували даті реалізації, за винятком випадків, коли ціни внутрішньої реалізації підлягають державному регулюванню згідно з порядком ціноутворення, встановленим законодавством.

Земельний податок - різновид плати за землю, обов'язковий платіж, що сплачують до бюджету власники землі й землекористувачі (крім орендарів). Розмір З. П. залежить від якості та місцезнаходження земельної ділянки на підставі кадастрової оцінки. Встановлюють у вигляді платежів за одиницю земельної площі з розрахунку на рік.

Золоте забезпечення - запас золота в центральному банку держави для покриття банківської емісії, а в ряді країн і для забезпечення поточних рахунків та інших зобов'язань, що підлягають оплаті по пред'явленню.

Золотий запас - резервний фонд золота у зливках і монетах, що належать центральному емісійному банку або скарбниці країни.

I

Імобілізація капіталу - перетворення капіталу акціонерної компанії у капітал приватних підприємств; укладення оборотних коштів у малорухомі цінності (процентні папери, що не котируються на біржі, та ін.).

Інвестиції - довгострокове вкладання капіталу (коштів) у різні галузі економіки, переважно за межами країни, також майнові та інтелектуальні цінності, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті яких утворюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект. Такими цінностями є: 1) грошові кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери; 2) рухоме і нерухоме майно (будови, споруди, обладнання та інші матеріальні цінності); 3) майнові права, що випливають з авторського права, ноу-хау, досвід та інші інтелектуальні цінності; 4) права користування землею та іншими природними ресурсами тощо.

Індекс Доу-Джонса - середній показник курсів акцій групи найбільших компаній США; вираховується як середня арифметична щоденних котирувань.

Індксація вкладів - зміна рівня процентної ставки, яка виплачується вкладнику, при зміні загального рівня цін у державі.

Індксація доходів - регулярна зміна номінальних доходів різних груп населення залежно від зміни рівня цін.

Індосамент - передатний напис власника на звороті чеків, векселів, коносаментів та інших цінних паперів про надання прав за цими документами іншій особі.

Інкасація - збір і транспортування готівки та цінностей, здійснювані

банками за дорученням клієнтів.

Інкасо - операція одержання банком грошей за дорученням клієнта й зарахування цих грошей на його банківський рахунок на підставі розрахункових документів.

Іновація - вкладання коштів в економіку, що забезпечує зміну поколінь техніки і технології; нова техніка, технологія, які є результатом досягнень науково-технічного прогресу.

Інтелектуальна власність - продукт інтелектуальної творчої праці. Об'єктами інтелектуальної власності є: твори науки і літератури, мистецтва та інших видів творчої діяльності у сфері виробництва, в тому числі: відкриття, винаходи, раціоналізаторські пропозиції, промислові зразки, програми для ЕОМ, бази даних, експертні системи ноу-хау, торговельні секрети, товарні знаки, фірмові назви тощо.

Інфляція - збільшення кількості паперових грошей, що є в обігу в державі, понад потреби господарського обігу, процес знецінювання грошей.

Інфраструктура - комплекс виробничих і невиробничих галузей, що забезпечують умови відтворення: шляхи, зв'язок, транспорт, освіта, охорона здоров'я. Основна виробнича інфраструктура - мережа енергопостачання, транспорту і зв'язку.

Іпотека - застава нерухомості (землі, будов, споруд тощо) як способу забезпечення позики, іпотечного кредиту.

Іпотечний банк - кредитна установа, яка надає довгострокові грошові позики під заставу нерухомого майна, а також випускає заставні листи, що забезпечують заставлену нерухомість. Застава, що забезпечує цю позику, не передається кредиторіві, а залишається в руках позичальника. На заставлене майно накладається заборона за всіма видами відчуження, про що відмічається в іпотечній книзі.

К

Капітал - економічна категорія, що виражає суспільно-виробничі відносини способу виробництва, також кошти для розвитку підприємницької діяльності.

Капіталовкладення - вклад інвестицій у відтворення основних фондів шляхом будівництва нових і реконструкції, розширення і технічного переозброєння діючих підприємств промисловості, сільського господарства і галузей невиробничої сфери.

Касова дисципліна - виконання підприємствами, установами, організаціями правил ведення касових операцій (прийняття і видача готівки, витрати коштів за цільовим призначенням, дотримання порядку використання коштів з виторгу, своєчасна здача готівки для зарахування її на рахунок у кредитній установі). Норми, що регулюють К.Д., містяться в документі "Порядок ведення касових операцій в народному господарстві".

Касове виконання бюджету - організація і здійснення у процесі виконання бюджету прийняття, зберігання та видачі бюджетних коштів,

ведення обліку й звітності Національним банком через банківську систему. Порядок К.В.Б. встановлюється Національним банком за погодженням з Міністерством фінансів. Правління Національного банку здійснює керівництво К.В.Б. відповідно до рішень Кабінету Міністрів, Статуту Національного банку, вказівок Міністерства фінансів, за всіма видами бюджетів на території держави.

Квотування - один із засобів регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Застосовується державними і міжнародними органами для обмеження виробництва, експорту і імпорту товарів.

Кліринг - система безготівкових розрахунків за товари, послуги, цінні папери, що ґрунтується на взаємному заліку зустрічних вимог і зобов'язань. Розрізняють внутрішній К. - систему безготівкових розрахунків між банками і міжнародний К. - систему міжнародних розрахунків у формі угод між державами про погашення заборгованості один одному за зовнішньоторговельними операціями шляхом заліку взаємних вимог.

Комерційні банки - кредитні установи різних видів і форм власності, створені на акціонерних або пайових засадах юридичними чи фізичними особами. Забороняється бути засновниками К.Б. Радам народних депутатів усіх рівнів, їхнім виконавчим органам, політичним і профспілковим організаціям, спілкам та партіям, громадським фондам. Частка будь-якого із засновників чи акціонерів не повинна перевищувати 35 % статутного фонду К.Б.. Реєстрація К.Б. здійснюється Національним банком у місячний строк з моменту одержання заяви та документів.

Комерційний кредит - будь-яка господарська операція суб'єкта підприємницької діяльності, що передбачає авансування (попередню оплату) продукції (робіт, послуг) іншого суб'єкта підприємницької діяльності з відстроченням дати реалізації (набуття права власності), якщо таке відстрочення є більшим за звичайні строки поставки або перевищує 30 календарних днів з дати здійснення авансового платежу. Не вважаються комерційним кредитом форвардні й ф'ючерні операції з продукцією сезонного виробництва або цінними паперами і валютними цінностями.

Комерційний розрахунок - метод ведення господарства шляхом порівняння у вартісній (грошовій) формі затрат і результатів господарської діяльності.

Консигнаційна операція - господарська операція суб'єкта підприємницької діяльності (консигнанта), що передбачає експорт матеріальних цінностей до складу іншого суб'єкта підприємницької діяльності (консигнатора) з дорученням реалізувати зазначені матеріальні цінності на комісійних засадах.

Контокорентний рахунок - такий, на якому відбуваються всі операції банку з клієнтом: з одного боку, фінансуються позики банку і всі платежі з рахунку за дорученням клієнта, а з другого, - кошти, що надходять до банку від клієнта у вигляді вкладів, повернення позик тощо. К. Р. Являє собою поєднання позикового рахунку з поточним і може мати дебетове або кредитове сальдо.

Корпоративні права - права власності на частину (пай) у статутному фонді юридичної особи, створеної відповідно до законодавства про господарські товариства, включаючи право на управління та отримання відповідної частки прибутку такої юридичної особи.

Коефіцієнт покриття - відношення суми оборотних коштів підприємства (фірми) до короткострокової заборгованості. К.П. є показником платоспроможності підприємства.

Кредит - позика в грошовій або товарній формі на умовах зворотності, як правило, відплатності й строковості; форма економічних відносин між кредитором і позичальником.

Кредити "Стенд-Бай" Міжнародного валютного фонду - надаються країнам - членам МВФ для фінансування погоджених з фондом програм на основі угод "Стенд-Бай" строком до 12 місяців (в окремих випадках - до 3 років). За такою угодою країна може автоматично і будь-коли одержати в МВФ іноземну валюту в обмін на національну в межах раніше погодженої суми і протягом обумовленого строку.

Кредитний ризик - виникає в разі несплати позичальником боргу та процентів, належних до позики. Існує як за внутрішніми, так і за міжнародними кредитами. Шляхи захисту від К.Р. - уважне вивчення платоспроможності боржника, одержання достатнього забезпечення по кредитах, оперативність у стягненні боргу.

Курсова різниця - виникає після зміни курсів валют як наслідок ліквідації відкритої валютної позиції або її переоцінки. Коли розвиток курсу стрийтливий, валютна позиція може привести до позитивної К.Р., коли навпаки - до негативної, тобто до курсових збитків. Ризик збитків може бути застрахований шляхом укладання різних строкових валютних угод на міжбанківському ринку або на біржах, а також включення в контракти й угоди запобіжних застережень.

Л

Лізінг - 1) вид довгострокової оренди машин і обладнання, транспортних засобів, споруд виробничого призначення та ін; 2) одна з форм кредитування експорту товарів тривалого користування. Лізінгова угода укладається на тривалий строк - від 1 до 10-15 років.

Звичайний лізінг - орендар купує машини і обладнання на строк, який менший фактичного строку служби обладнання, тобто орендоване майно не амортизується повністю протягом погодженого періоду оренди

Фінансовий лізінг - оренда відповідає строку амортизації обладнання (10-15 років, інколи більше). Орендар має право на купівлю обладнання в кінці строку оренди за номінальною, раніше встановленою ціною.

Ліквідні засоби - кошти та інші активи, що дають можливість їхньому власнику (компанії, банку, державі) безперебійно здійснювати платежі за поточними і кредитними зобов'язаннями. Ліквідна частина офіційних резервів - золото, завдяки чому є змога регулювати претензії іноземних кредиторів.

До Л.З. фірм належать готівка, ресурси на рахунку в банках, цінні папери й елементи оборотного капіталу, що легко реалізуються.

Ліквідність - 1) Можливість перетворити статті активу (банку, підприємства і т.д.) в гроші для оплати зобов'язань щодо пасиву. 2) Легкість реалізації, продажу, перетворення матеріальних цінностей у готівку.

Ліквідність банків - здатність банків своєчасно і без втрат забезпечити виконання своїх зобов'язань. Показник Л.Б. виглядає як нормативне співвідношення між активами і зобов'язаннями банку з урахуванням строків їх сплати, а також можливостей реалізувати активи.

М

Мале підприємство - заново створене або діюче підприємство (незалежно від форми власності) у промисловості і будівництві з чисельністю працюючих до 200 чол., у науці - до 100, інших галузях виробничої сфери - до 50, невиробничої - до 25, у роздрібній торгівлі - до 15 чоловік.

Маржа - величина, що виражає різницю між двома показниками. Так у договорах позики - між оцінною сумою забезпечення і сумою надання позики. В біржових операціях М. називається також різниця між зазначеними в біржових котировках цінами продавців і цінами покупців.

Міжнародне фінансове право - частина міжнародного права, що включає принципи й приписи, які регулюють фінансовоправові відносини між державами. Основним джерелом М.Ф.П. є міжнародний договір.

Міжнародний валютний фонд - міжнародна валютно-кредитна організація, спеціалізована установа ООН. Створений в 1944 р.; почав функціонувати в 1947р. Метою МВФ є сприяння розвитку міжнародної торгівлі і валютного співробітництва шляхом встановлення норм регулювання валютних курсів та контролю за їх дотриманням; надання державам - членам МВФ коштів в іноземній валюті для вирівнювання їхніх платіжних балансів.

Міжнародний кредит - надається державами, банками, а також іншими юридичними й фізичними особами одних країн державам, банкам і т.п. інших країн на умовах строковості, зворотності, відплатності.

Міжнародні розрахунки - система регулювання платежів за грошовими вимогами і зобов'язаннями, що виникають між державами, організаціями та громадянами, котрі знаходяться на території різних країн, на основі економічних, політичних, науково-технічних, культурних та інших відносин. Переважають М.Р., пов'язані із зовнішньою торгівлею, кредитно-фінансовими та іншими видами зовнішньоекономічної діяльності держав. Здійснюються М.Р. переважно через банки на базі кореспондентських відносин і ведення кредитними установами кореспондентських рахунків.

Мерджер - поглинання однієї компанії іншою, при якій остання втрачає статус корпорації.

Місцевий бюджет - фонд фінансових ресурсів, зосереджений у розпорядженні місцевої Ради народних депутатів і місцевого та регіонального

самоврядування, місцевої державної адміністрації. Компетенція кожного з них у галузі бюджету і фінансів розмежована. Всього М.Б. в Україні понад 10 тисяч. Найчисленіша група - сільські, селищні й місцеві бюджети, відповідні Ради народних депутатів у межах своєї компетенції самостійно розробляють, затверджують і виконують бюджети місцевого самоврядування. Втручання у цей процес з боку державних органів не допускається. Мінімальні розміри бюджетів місцевого самоврядування визначаються на основі нормативів бюджетної забезпеченості на одного жителя, що встановлюються Верховною Радою України. Доходи М.Б. формуються за рахунок закріплених законом джерел та відрахувань від загальнодержавних податків і доходів. До бюджетів місцевого самоврядування зараховуються надходження від загальнодержавних податків і доходів за нормативами, що затверджуються щороку Верховною Радою України щодо бюджетів областей і міст Києва та Севастополя, а до бюджетів районів - відповідними обласними Радами народних депутатів. До М.Б. можуть надходити кошти з інших бюджетів у вигляді субсидій, субвенцій, дотацій, одночасно кошти можуть передаватися до інших бюджетів в аналогічних формах. З М.Б. здійснюється фінансування підпорядкованих Раді організацій і закладів освіти, культури, охорони здоров'я, соціального забезпечення, фізкультури і спорту, апарату управління Ради, а також витрат, пов'язаних з розвитком житлово-комунального господарства, благоустроєм, збільшенням виробництва товарів народного споживання, проведенням природоохоронних заходів та заходів щодо поліпшення охорони громадського порядку. За всіма цими напрямками фінансування органи місцевого самоврядування можуть збільшувати встановлені норми витрат.

Другу ланку М.Б. становлять бюджети регіонального самоврядування (районні й обласні). Вони мають законодавчо закріплені доходи й видатки. Доходи формуються за рахунок відрахувань від загальнодержавних податків, зборів і платежів. Видатки спрямовуються на фінансування тих самих витрат, що і місцевого самоврядування.

Місцеві позики - різновид державних позик. Форма добровільного тимчасового залучення коштів у розпорядження місцевих органів влади на певних умовах

Місцеві податки - встановлені місцевими Радами народних депутатів обов'язкові платежі юридичних та фізичних осіб у місцеві бюджети, що використовуються на соціально-економічні потреби місцевого значення відповідно до їх компетенції.

Міське господарство - комплекс підприємств, організацій та господарств, розташованих на території міста (або поселення міського типу), що обслуговують матеріально-побутові й культурні потреби населення яке в ньому мешкає. М.Г. охоплює житлово-комунальне господарство міста та підприємства побутового обслуговування населення, будівельну промисловість та підприємства з виробництва місцевих будівельних матеріалів, систему установ і підприємств міської торгівлі, громадського харчування, охорони здоров'я, освіти та ін. Незважаючи на

суттєві розбіжності, ці галузі господарства вирішують загальне завдання - обслуговують потреби населення того міста, на території якого вони розташовані. Саме тому кількість підприємств міського господарства та обсяг їх діяльності визначаються в основному кількістю населення і характером його розселення. Житлово-комунальне господарство є найбільшою частиною міського господарства. Воно включає житловий фонд, комунальні підприємства та споруди зовнішнього благоустрою міст.

Митний тариф - систематизований перелік товарів і ставок мита, яким оподатковуються ці товари при переміщенні їх через митний кордон. Товари класифіковано в основному відповідно до галузей виробництва і ступеня їх обробки. Перелік містить назви товарів, одиниці оподаткування товарів митом і ставки мита (у процентах від вартості або від кількості, маси, об'єму та інших одиниць виміру товарів).

Н

Національний банк України - центральний банк країни, її емісійний центр, проводить єдину державну політику в галузі грошового обігу, кредиту, зміцнення грошової одиниці. Організовує міжбанківські розрахунки, координує діяльність банківської системи в цілому, визначає курс грошової одиниці відносно валют інших держав. Н.Б.У. належить монопольне право на випуск грошей в обіг, а також випуск національних грошових знаків за рішенням Верховної Ради України. Н.Б.У. представляє інтереси України у відносинах з центральними банками інших країн, у міжнародних банках та інших фінансово-кредитних організаціях, де міждержавне співробітництво передбачене на рівні центральних банків. Для забезпечення зобов'язань Н.Б.У. має статутний фонд, створений за рахунок держави, а також інші фонди, передбачені статутом. Регулює рівень банківських процентних ставок шляхом їх зміни за своїми кредитами, що надаються комерційним банкам. Здійснює реєстрацію комерційних банків. Веде Державну книгу реєстрації банків. Н.Б.У. належить право видачі ліцензій на створення комерційних банків за участю іноземних юридичних та фізичних осіб; на здійснення комерційними банками операцій в іноземній валюті. Банк та його установи (за винятком госпрозрахункових) не сплачують податків, зборів та державного мита. Керує діяльністю Н.Б.У. правління, до складу якого входять голова, його заступники і члени. Н.Б.У. підзвітний Верховній Раді України.

Національний прибуток - частина валового суспільного продукту, за винятком витрачених на його створення засобів виробництва. Має натуральну і вартісну форми. Натурально речовий склад Н.П. включає предмети вжитку (для задоволення власних потреб населення) і засоби виробництва для розширеного відтворення, створення резервів. За вартісною формою Н.П. - заново створена за рік вартість, що складається з двох частин: необхідного (направляється на оплату праці, на виплати й пільги

із суспільних фондів споживання) і додаткового продукту (направляється на розширення виробництва; розвиток невиробничої сфери). Внаслідок розподілу і перерозподілу Н.П. формуються фонд накопичення і фонд споживання.

Недоїмка - сума не внесених у встановлений строк податків, інших обов'язкових платежів. Суми Н. за платежами з підприємств стягуються у безспірному порядку за розпорядженням органів стягнення (податкової інспекції, органів Фонду соціального страхування і т.д.

Незавершене виробництво - продукція, не закінчена виробництвом у межах даного підприємства.

Неліквід - майно, що не може бути використане на даному підприємстві.

Нематеріальні активи - вартість об'єктів промислової і інтелектуальної власності, а також інших аналогічних прав, визнаних об'єктом права власності конкретного підприємства.

Ненормовані оборотні кошти - Незаплановані кошти, що функціонують у сфері обігу. До Н.Ок. відносять кошти, вкладені в готову продукцію, відвантажену покупцям, кошти в розрахунках і грошові кошти підприємств у касі та на розрахунковому рахунку.

Неоподаткований мінімум - сума доходів (у грошовій чи натуральній формі), що не підлягає оподаткуванню.

Нерезиденти - юридичні особи й суб'єкти підприємницької діяльності, які не мають статусу юридичної особи України з місцепроживанням за межами України, що створені і діють відповідно до законодавства іноземної держави, в тому числі юридичні особи та інші суб'єкти підприємницької діяльності за участю юридичних осіб та інших суб'єктів підприємницької діяльності України.

Нетто - а) вага товару без упаковки (тари); б) ціна товару за вирахуванням знижок; в) чистий прибуток або дохід бюджету після вирахування витрат.

Неустойка - сума, яку боржник зобов'язаний сплатити кредитор у випадку невиконання або неякісного виконання зобов'язання.

Норматив оборотних коштів - встановлювана фінансовим планом мінімальна сума грошових коштів, постійно необхідних підприємству для організації виробничої діяльності. Мета встановлення Н.О.К. - забезпечити з мінімальними запасами матеріальних ресурсів, обсягами незавершеного виробництва, готової продукції нормальну безперебійну роботу підприємств. Величина Н.О.К. являє собою результат суми одноденних витрат за кошторисом видатків на норму оборотних коштів за днями. Розрізняються Н.О.К. сукупні (загальна сума оборотних коштів) й індивідуальні (розміри коштів за елементами).

Нормування оборотних коштів - розробка науково обгрунтованих нормативів власних оборотних коштів підприємств, що забезпечують безперебійний процес виробництва і реалізації продукції, здійснення розрахунків у встановлені строки. При Н.О.К. враховується мінімальна

потреба підприємств у грошових коштах не тільки для основної діяльності, а й для капітального ремонту основних фондів, що здійснюється господарським способом, для підсобних і допоміжних виробництв, які не переведені на госпрозрахунки.

О

Облігація - цінний папір, що засвідчує внесення його власником грошових коштів і підтверджує зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість у передбачуваний строк, з оплатою фінансового процента, що приносить держателям встановлений наперед доход у вигляді процента на строк до погашення цієї облігації. Відрізняється від акції, доход від якої змінюється залежно від доходності підприємства.

Оприлюднення звітності - офіційне подання бухгалтерської звітності (балансів) до органів Головної державної податкової інспекції України, Національного банку України, Фонду державного майна України, Антимонопольного комітету України, Комітету у справах з нагляду за страховою діяльністю та інших установ і організацій, уповноважених відповідно до чинних законодавчих актів України на отримання бухгалтерської звітності (балансів) від господарюючих суб'єктів, а також офіційна публікація звітів (балансів) про фінансовий стан підприємств у засобах масової інформації, якщо це передбачено законодавством.

Оборотність оборотних засобів - показник ефективності використання оборотних засобів. О.О.З. підприємств визначають за допомогою таких показників: коефіцієнта оборотності (відношення суми реалізованої підприємством продукції за рік до середньорічного залишку оборотних засобів) ; тривалості одного обороту (в днях); суми оборотних засобів на 1 грн. реалізованої продукції за певний період.

Оборотні засоби - на підприємствах і в господарських організаціях сукупність оборотних фондів виробництва і фондів обігу. О.З., що перебувають у виробництві, належать до оборотних фондів, а ті, що їх використовують у сфері обігу, - до фондів обігу. За структурою оборотні засоби поділяють на матеріальні й грошові.

О.З. бувають нормовані (запаси і затрати) і ненормовані (грошові кошти, розрахунки та інші активи). Джерела утворення О.З.: потреби в нормованих О.З. забезпечуються головним чином з власних коштів, а ненормованих - покриваються кредитами.

Оборотні фонди - частина виробничих фондів, що повністю споживається в кожному виробничому циклі, цілком переносить свою вартість на створену продукцію і для продовження виробництва відтворюється як у натуральній, так і у вартісній формі після кожного виробничого циклу.

Овердрафт - сума, що перевищує розмір залишку власних коштів, у межах якого банк кредитує власника рахунку шляхом окремих виплат з цього рахунку. Розмір такого кредиту, форма його забезпечення, строки погашення та інші умови встановлюються за згодою між банками і власником поточного

рахунку.

Онкольний кредит - вид короткострокового комерційного кредиту, який позичальник повинен погашати на першу вимогу кредитора.

Онкольний рахунок - поточний рахунок у банку, що відкривається під заставу товарів, цінних паперів та інших цінностей. Тому, хто вніс заставу, надається можливість одержувати кошти за чеками за умови, що банк може продати заставу, коли одержана власником застави сума не буде сплачена на першу вимогу.

Оперативна оренда (лізинг) - господарська операція суб'єкта підприємницької діяльності, що передбачає передачу орендарю права користування матеріальними цінностями, які належать орендодавцю, на строк, не більший за строк їх повної амортизації з обов'язковим поверненням таких матеріальних цінностей орендодавцю. При цьому право власності на орендовані цінності залишаються у орендодавця протягом всього строку оренди.

Операція з опціоном - господарська операція суб'єкта підприємницької діяльності, що передбачає продаж (купівлю) опціону, тобто права придбати (продати) продукцію сезонного виробництва, цінні папери або валютні цінності в будь-який момент протягом певного часу, з фіксацією ціни реалізації на дату укладання (придбання) опціону. При цьому продавець опціону несе зобов'язання щодо збереження безумовної і безвідкличної пропозиції про реалізацію права покупця опціону на придбання (продаж) продукції сезонного виробництва, цінних паперів або валютних цінностей протягом строку дії опціону. Покупець опціону має право на відмову від придбання (продажу) продукції сезонного виробництва, цінних паперів або валютних цінностей.

Розрахунки за операціями з опціонами здійснюються на дату реалізації продукції сезонного виробництва, цінних паперів або валютних цінностей.

Операційні витрати - 1) витрати на важливі загальнодержавні заходи, дія яких виявляється не відразу (наприклад, науково-дослідні роботи, винахідництво та ін.); 2) витрати підприємств, що мають разовий характер і не включені до собівартості продукції; 3) витрати бюджетних установ, пов'язані з характером їх діяльності (учбові витрати, заробітна плата вчителів та ін.).

Оптова торгівля - закупівля і продаж товарів великими партіями.

Опційна угода - позичання коштів за ставкою, рівень якої заздалегідь обумовлюється в контракті.

Організаційно-правові форми підприємств - державне підприємство, муніципальне підприємство, індивідуальне (сімейне) приватне підприємство, повне товариство, змішане товариство, акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю і т. п.

Орендна (лізингова) операція - господарська операція суб'єкта підприємницької діяльності (орендодавця), що передбачає передачу права користування матеріальними цінностями іншому суб'єкту підприємницької діяльності (орендатору) на платній основі та на визначений строк. При цьому об'єктом орендних відносин є матеріальні цінності, що входять до складу

основних засобів (фондів) суб'єктів підприємницької діяльності, крім тих, первинна (відновна) вартість яких повністю погашається протягом одного виробничого циклу.

Основні фонди - засоби праці, що беруть участь у процесі виробництва протягом багатьох циклів, зберігаючи при цьому свою натуральну форму, і поступово, в міру зношування, переносять свою вартість на вироблювану продукцію. Цим вони відрізняються від оборотних фондів, які повністю переносять свою вартість на виготовлюваний продукт протягом одного виробничого циклу. О.Ф. поділяються на виробничі й невиробничі.

Офіційна дисконтна ставка - процентна ставка, що застосовується центральним банком в його операціях з комерційними банками та іншими кредитними інститутами в разі купівлі (обліку) державних короткострокових зобов'язань (казначейських векселів тощо) і переобліку приватних комерційних векселів.

П

Пенсійний фонд України - самостійна фінансово-банківська система, що не входить до складу Державного бюджету України, формується за рахунок коштів, які відраховуються підприємствами та організаціями на заходи соціального страхування за тарифами, диференційованими залежно від небезпечності, шкідливості, тяжкості робіт та стану інших умов праці, страхових внесків громадян, які займаються підприємницькою діяльністю, обов'язкових страхових внесків громадян, а також коштів державного бюджету України. Кошти П.Ф.У. направляються на фінансування таких заходів: виплату пенсій за віком, в тому числі для працюючих пенсіонерів, за інвалідністю, в разі втрати годувальника, за вислугу років, інших пенсій, встановлених законодавством України; виплату соціальних пенсій: виплату допомоги по догляду за дитиною і щомісячної допомоги на дітей; забезпечення поточної діяльності й утримання органів управління П.Ф.У. та ін. Для підприємств і громадян-підприємців, які використовують найману працю, встановлене відрахування на державне соціальне страхування в розмірі 37 % фонду оплати праці. Обов'язкові страхові внески громадян у П.Ф.У. встановлено в розмірі 1% заробітної плати.

Платежі до бюджету - врегульовані нормами права обов'язкові внески юридичних осіб і громадян до бюджету. Є основним джерелом доходів державного бюджету. Розрізняють П. до Б., які вносять підприємства (незалежно від форм власності) і громадяни. Підприємства сплачують податок на додану вартість, акцизний збір, податок на прибуток; податок з власників транспортних засобів, платежі за використання природних ресурсів; податок з власників будов; земельний податок тощо. З громадян стягуються прибутковий податок, земельний податок, податок з власників транспортних засобів, місцеві податки; податок на додану вартість (сплачують особи, які займаються підприємницькою діяльністю). Підприємства і громадяни вносять також платежі за надані послуги, за деревину, відпущену

державними органами, та ін. - державне мито, мито, місцевий дохід, збори, які стягує державтоінспекція, та ін. за методами вилучення. П. до Б. поділяються на податки і неподаткові платежі. Залежно від джерела сплати розрізняють П.до Б. з доходу і з прибутку. Мають обов'язковий характер. У разі порушення строків і розмірів сплати стягуються в безспірному порядку (з громадян - за рішенням суду).

Платіжна дисципліна - обов'язок підприємств, організацій, громадян здійснювати платежі точно у встановлені строки і в повному обсязі. До порушників П.Д. застосовують санкції (пеня за просрочку платежу, переведення на акредитивну форму розрахунків, штраф за необґрунтовану відмову від акценту та ін.)

Платіжне доручення - розрахунковий документ, в якому міститься доручення підприємства обслуговуючій його установі банку про перерахування певної суми зі свого рахунку на рахунок іншого підприємства в тому чи іншому одногогородньому чи іногородньому банку. П.Д. подається в банк не пізніше 10 днів з дня виписки (не рахуючи дня виписки).

Податкова декларація - офіційна заява платника про одержані ним за минулий період (рік, півріччя, квартал) доходи і про податкові пільги, які на нього поширюються. П.Д. зобов'язані подавати громадяни, які займаються підприємницькою діяльністю; громадяни, які одержували доходи як за основним, так і не за основним місцем роботи - про суму сукупного доходу; іноземні юридичні особи і громадяни, а також інші платники податків у випадках, передбачених законодавством. П.Д. подається на бланках затвердженої форми (для кожного виду діяльності - особлива форма) до податкової інспекції. Відповідальність за правильне укладання П.Д. , правдивість внесених даних несе платник податку згідно із законом України від 1 грудня 1990 р. "Про державну податкову службу в Україні".

Подвійне оподаткування - одночасне обкладання об'єкта (майна, доходу) кількома ідентичними податками. З метою запобігти П. О. Законом УРСР від 25 червня 1991 р. "Про систему оподаткування" встановлено, що один і той самий об'єкт не підлягає оподаткуванню іншим видом податку.

Позабюджетні кошти - їх отримують бюджетні установи окрім асигнувань, що виділяються з бюджету. П. К. витрачаються строго за призначенням, зберігаються на окремих поточних рахунках. Розпорядниками П. К. є керівники бюджетних установ, яким надано право розпоряджатися бюджетними асигнуваннями.

Позабюджетні фонди місцевого самоврядування - сформовані останніми фонди коштів, що витрачаються на їхній розсуд, перебувають на спеціальних банківських рахунках і вилученню не підлягають. До П. Ф. включаються: додаткові доходи і зекономлені кошти, одержані завдяки заходам по розв'язанню економічних та соціальних проблем; добровільні внески і пожертвування громадян, юридичних осіб; доходи від місцевих грошово-речових лотерей, аукціонів; штрафи, що стягуються за одержання підприємствами, організаціями, установами необґрунтованого доходу в

зв'язку із завищенням цін на продукцію (послуги); штрафи встановлені рішеннями місцевих Рад; частина штрафів за забруднення навколишнього середовища; штрафи за адміністративні правопорушення, вчинені на відповідній території; доходи від продажу населенню будинків і квартир, що належать до комунальної власності; доходи від розпродажу майна ліквідованих підприємств місцевого господарства, що належать до комунальної власності; орендна плата за землю; суми коштів, пропорційно виділених підприємствами для тих житлових масивів, селищ, сіл, в яких проживає відповідна кількість їх працівників.

Позареалізаційна операція - діяльність підприємства, безпосередньо не пов'язана з реалізацією продукції (робіт, послуг) та іншого майна, включаючи основні фонди, нематеріальні активи, продукцію обслуговуючого і допоміжного виробництва.

Позика банківська - цільовий кредит, що видається юридичним особам і громадянам на певний строк зі сплатою (або без неї) процентів.

Позиковий капітал - надається його власникам у борг на певний строк на умовах зворотності й відплатності. П.К. формується з тимчасово вільних грошових ресурсів, що утворюються в процесі обігу промислового капіталу.

Позика бюджетна - кошти, що виділяються на покриття тимчасових касових розривів (незбіг строків надходження платежів до бюджету і видачі грошових коштів), що утворюються в них протягом року і не покриваються за рахунок оборотної касової готівки і залишків коштів відповідних бюджетів минулих років. Строки погашення бюджетних позик встановлюються в межах поточного бюджетного року, тобто до 31 грудня

Депозитні суми надходять у тимчасове розпорядження бюджетних установ і підлягають поверненню тому, хто їх вніс, чи передачі за призначенням громадянам, зберігаються протягом 3 років, а належні передачі підприємствам, організаціям, установам - протягом 1 року. Після закінчення цих строків суми зараховуються в доходи відповідного бюджету.

Політика дисконтного процента - регулювання його центральним емісійним банком в операціях з комерційними банками і паралельний рух процентних ставок інших кредитних установ. Скерована на підтримання курсу національної валюти. Коли економічна кон'юнктура погіршується, дисконтні ставки знижуються, що здешевлює кредити, і стимулює підвищення попиту на кредит, коли, навпаки, відбувається економічний попит на кредит шляхом підвищення дисконтного процента.

Портфельні інвестиції - довгострокові вкладення капіталу в промислові, сільськогосподарські, транспортні, кредитні та інші підприємства за кордоном. Проводяться у формі купівлі акцій іноземних компаній. Як правило, П.І. становлять менше 10 % акціонерного капіталу підприємства. На відміну від прямих інвестицій П.І. не дають інвесторам права повного контролю за діяльністю підприємства або володіння ним.

Поточний рахунок - вид рахунків у банках, що призначаються для зберігання грошових коштів і здійснення розрахунків організацій та установ,

які не мають власних оборотних коштів, не перебувають на госпрозрахунку і не мають самостійного балансу: структурних одиниць виробничих, науково-виробничих об'єднань, негоспрозрахункових підрозділів підприємств, розміщених поза місцезнаходженням; підприємств зв'язку для зарахування виторгу за передплату на газети і журнали; постійних уповноважених творчих спілок; юридичних консультацій; профспілкових комітетів, кас взаємодопомоги, інших громадських організацій, які не займаються господарською діяльністю, і.т.п., відповідно до інструкції про розрахункові, поточні й бюджетні рахунки.

Посередницька операція - господарча операція суб'єкта підприємницької діяльності, який виступає у ролі комісiонера в договорі комісії, консигнатора у консигнаційному договорі або повіреного у договорі доручення, за винятком довірчих операцій з грошовими коштами, цінними операціями, включаючи приватизаційні майнові сертифікати, операцій по випуску боргових зобов'язань і вимог та їх торгівлі, операцій по торгівлі (управлінню) валютними цінностями та іншими видами фінансових ресурсів, а також усіх видів банківських і страхових операцій.

Прибуток від позареалізованих операцій - сума коштів, одержувана підприємством від позареалізаційних операцій і зменшена на суму витрат на ці операції.

Прибуток від реалізації продукції (робіт, послуг) - виручка від реалізації продукції (робіт, послуг), зменшена на суму нарахованого (сплаченого) податку на додану вартість (за винятком товарообмінних операцій з нерезидентами), акцизного збору, ввізного мита, митного збору та інших обов'язкових зборів і платежів, визначених чинним законодавством, а також на суму витрат, що включаються до собівартості реалізованої продукції (робіт, послуг).

Привілейовані акції - дають їх власникам переважне право на одержання дивідендів, а також на пріоритетну участь у розподілі майна акціонерного товариства в разі його ліквідації.

Принципи кредитування - основні положення кредитного механізму, що визначають процес кредитування, а саме: цільовий характер; матеріальна забезпеченість; строковість, поворотність, оплатність. Цільовий характер кредитів означає надання банком позики конкретному одержувачеві тільки на ті потреби, які об'єктивно виникають у процесі його виробничої діяльності і відбиваються в його виробничо-фінансовому плані. Строковість кредиту: банк надає позику на суворо визначений в кредитному договорі строк, після закінчення якого вона має бути повернена. Поворотність кредиту: надання банком позики в тимчасове користування, обов'язок повернути її в банк з настанням строку платежу. Оплатність кредиту: за користування кредитом позичальники сплачують банку проценти. Регулює рівень процентних ставок Національний банк України шляхом зміни їх за своїми кредитами, що надаються комерційним банкам, які самостійно встановлюють процентні ставки за своїми операціями.

Прострочена заборгованість - не сплачені у встановлений строк

платежі до бюджету, банківські позики; платежі постачальникам і підрядчикам за виконані роботи, відвантажену продукцію, надані послуги; заробітна плата робітникам і службовцям та ін.

Р

Реальний основний капітал - вартісна оцінка майна компанії, в тому числі землі, будівель, машин, обладнання, транспортних засобів, конторського та науково-дослідницького обладнання і т.п., строк амортизації якого перевищує 1 рік.

Ревізія - перевірка господарсько-фінансової діяльності підприємства, організації або службових дій посадових осіб. Проводиться шляхом аналізу документів і бухгалтерських записів. Є одним з методів наступного фінансового контролю. Буває плановою і позаплановою (раптовою). Р. можуть проводити ревізори вищестоячих органів управління (відомчий контроль) або контролери-ревізори КРУ Мінфіну України, місцевих фінансових органів, аудитори. Результати Р. оформляються актом з доданням необхідних документів.

Револьверний кредит - відновний кредит, що надається в межах установленого ліміту заборгованості і строків погашення автоматично-без додаткових переговорів між кредиторами та одержувачем позики. Угода про Р.К. укладається аналогічно наданню кредитної лінії.

Резидент - у податковому праві особа, яка має постійне місце перебування в країні. Громадянин вважається Р., коли він проживає в країні понад 183 дні в податковому році.

Реінвестиції - повторні, додаткові вкладання коштів, одержаних у формі доходів від інвестиційних операцій.

Реміза - сплата грошей за допомогою переказного векселя.

Розрахункова дисципліна - обов'язок усіх учасників розрахунків дотримуватися правил проведення розрахункових операцій. Базується на принципах проведення безготівкових розрахунків: виконання платежів, як правило, після відвантаження товарно-матеріальних цінностей, виконання робіт і надання послуг; здійснення платежів за згодою (акцептом) платника або за його дорученням; проведення платежів за рахунок власних коштів платника, а в окремих випадках за рахунок банківської позики; зарахування коштів на рахунок одержувача здійснюється тільки після списання цих сум з рахунку платника, за винятком тих випадків, коли розраховуються чеками, акредитивами і за перевезення вантажів-зведеними вимогами. У випадках порушення цих принципів до порушників застосовуються розрахункові санкції, передбачені чинним законодавством – штрафи. Обов'язкове подання в банк додаткових документів, зміна форми розрахунків і т.п.

Розрахунковий рахунок - відкривається банком для зберігання коштів і здійснення розрахунків підприємством, організацією, об'єднанням різних форм власності, які проводять свою діяльність на засадах госпрозрахунку і мають самостійний баланс. Порядок відкриття Р.Р. встановлений банківськими

правилами.

Розрахунки готівкою -здійснюються між підприємствами, установами, організаціями і населенням, між окремими громадянами, а також на незначні суми, розмір яких встановлено законодавством, між підприємствами, установами, організаціями. Готівка, одержана з банку підприємством, установою, організацією, має витрачатися тільки на те, для чого її одержано : на заробітну плату, оплату праці колгоспників, виплату стипендій, пенсій, допомог.

Роялті - платежі будь-якого виду, одержані у вигляді винагород (компенсацій) за використання або надання дозволу на використання прав промислової та інтелектуальної власності, а також інших аналогічних майнових прав, що визначаються об'єктом права власності суб'єкта підприємницької діяльності, включаючи використання авторських прав на будь-які твори науки, літератури, мистецтва, записи на носіях інформації, права на копіювання і розповсюдження будь-якого патенту або ліцензії , знака на товари та послуги, права на винаходи, на промислові або наукові зразки, креслення, моделі або схеми програмних засобів обчислювальної техніки, автоматизованих систем або систем обробки інформації, секретної формули або процесу, права на інформацію щодо промислового, комерційного або наукового досвіду (ноу-хау).

С

Сальдо – 1) Різниця підсумкових сум дебету й кредиту, а також активної та пасивної сторін балансу. 2) Різниця між загальною вартістю вивозу і ввозу товарів, між надходженнями і платежами за платіжним балансом.

Сальдо взаємних розрахунків - розрахунок між підсумками за дебетом і кредитом. Виникає при розрахунках, заснованих на заліку взаємних вимог. Кожному з учасників заліку відкривають окремий рахунок, з якого здійснюють платежі і на який зараховуються надходження. Якщо надходження перевищують платежі, утворюється кредитове сальдо, яке зараховується на розрахунковий рахунок. Дебетове сальдо, утворене внаслідок перевищення платежів над надходженнями, погашається з рахункового рахунку або шляхом банківського кредиту.

Самоокупність - принцип господарювання, за яким видатки підприємства повністю покриваються власними доходами, одержаними від реалізації виготовленої продукції, надання послуг , виконання робіт. С. забезпечують тільки рентабельні підприємства.

Самофінансування - форма господарювання, що ґрунтується на використанні підприємствами власних ресурсів для забезпечення свого економічного і соціального розвитку. Шляхом С. забезпечується як просте, так і розширене відтворення, а також участь у формуванні державних грошових фондів шляхом передачі до них частини чистого доходу (у вигляді обов'язкових платежів). Розрізняють повне і часткове С. У разі повного С. підприємства за рахунок одержаного доходу повністю покривають свої

потреби на розширене виробництво і забезпечення соціального розвитку колективу. Часткове С. передбачає використання, поряд з власними коштами, залучених ресурсів - бюджетних асигнувань, кредитів.

Санація - система заходів(випуск позик, субсидій і т.п.), до яких вдається держава, щоб поліпшити фінансовий стан фірм, банків, запобігаючи їхньому банкрутству або підвищуючи конкурентоспроможність, особливо в періоди економічних спадів.

Собівартість продукції - виражені в грошовій формі поточні витрати підприємства на виробництво і реалізацію продукції.

Соціальне страхування - обов'язковий вид страхування, який дає громадянам країни соціальний захист у разі захворювання чи виникнення інших проблем соціального характеру.

Статутний капітал - організаційно-правова форма капіталу, величина якого визначається статутом чи статутним договором, на підставі яких створюються і діють підприємства, банки тощо. До складу С.К. включають: номінальну вартість випущених акцій, суму внесків державних коштів або приватних пайових внесків.

Страховий випадок - обставина, внаслідок якої виникає обов'язок страхувача. С.В. у страхових правовідносинах є подія (пожежа, стихійне лихо), настання якої можливе, але не завжди обов'язкове. С.В. зобов'язує страхувача при страхуванні особи - сплатити страхову суму, при майновому - відшкодувати збиток.

Страхова сума - грошова сума, в межах якої страхувач відповідає перед страхувальником, коли настає страховий випадок. При обов'язковому страхуванні С.С. визначається відповідно до закону. При добровільному страхуванні С.С. встановлюється за бажанням страхувальника. В особистому страхуванні страховою є сума, яку сплачують страхувальнику (або іншій особі, на користь котрої укладено договір), коли настав страховий випадок. Ця сума може дорівнювати С.С. або становити частину С.С.,що була визначена під час встановлення страхового зобов'язання.

Субвенція - метод бюджетного регулювання, що застосовується для збалансування нижчестоячих бюджетів. С. видається нижчестоячому бюджету з чітко обумовленим призначенням як державна фінансова допомога на програми і заходи, спрямовані на підтримку гарантованого законодавством мінімуму соціальної забезпеченості населення регіонів, де такий мінімум не забезпечується власними бюджетними доходами з незалежних від них причин економічного розвитку.

Субсидія - як метод бюджетного регулювання застосовується з метою збалансувати місцеві бюджети, зміцнити їхню доходну базу. Передається з вищестоячих ланок бюджетної системи нижчестоячим ланкам. С. надаються на безповоротне фінансування певних заходів і конкретних установ, тобто мають цільовий характер.

Т

Тариф - система ставок, за якими стягується плата за послуги, що надаються підприємствам і громадянам. Розрізняють Т. транспортні - за перевезення вантажів, пасажирів і багажу; Т. зв'язку- за користування засобами зв'язку; Т. на послуги житлово-комунального та побутового господарства - за користування житлом, водою, газом та ін. Т. митні - за переміщення через митні кордони товарів та інших предметів; є також інші Т., передбачені законодавством.

Титульні списки - фінансово-планові акти, в яких визначено основні показники капітальних вкладень будови на весь період будівництва, з розбивкою завдань за роками. Т.С. - документ, обов'язковий для всіх суб'єктів правовідносин з капітального будівництва.

Товарний кредит - будь-яка господарська операція суб'єкта підприємницької діяльності, що передбачає реалізацію продукції (робіт, послуг), (передачу права власності) іншому суб'єкту підприємницької діяльності або громадянину на умовах відстрочення платежу, якщо таке відстрочення є більшим за звичайні строки банківських розрахунків або перевищує 30 календарних днів з дати реалізації.

Трансферт - переказ грошей з однієї фінансової установи в іншу або з країни в країну; перерахування, переказ іменних цінних паперів від одного власника іншому. Трансфертні операції здійснюються між розташованими в різних країнах спорідненими підрозділами міжнародної компанії; в сукупності - це обмін всередині фірми. Митною статистикою відповідних країн Т. враховується як експорт, так і імпорт.

Ф

Факторинг - інкасування дебіторської заборгованості клієнта з виплатою суми рахунків одразу або в міру погашення заборгованості. Факторська компанія звільняє експерта від кредитних ризиків, а тим самим і від витрат на страхування кредиту. При цьому до фактора (посередника) переходить бухгалтерський облік і можливе стягування боргу з несумлінного платника. Це вигідно для невеликих фірм, бо вони можуть скорочувати управлінські витрати, прискорювати обіг капіталу, більше залучати банківські позики, але послуги факторських компаній оплачуються повністю.

Фінансування - постачання підприємств, установ, організацій коштами з певних джерел на конкретні цілі. Джерелами Ф. є бюджетні кошти, амортизаційні відрахування на повне відновлення основних фондів, прибуток підприємств.

Фінансово-правова норма - правило поведінки в галузі фінансів, приписане компетентними органами. Ф.П.Н. регулює тільки фінансові відносини, за яких вони стають носіями прав та обов'язків, і передбачає відповідальність за невиконання приписів держави. Ф.П.Н., як і всі правові норми, імперативна, тобто обов'язкова для виконання, і

забезпечена застосуванням примусової сили держави. Імперативність Ф.П.Н. відбувається в категоричній формі і не дозволяє суб'єктам фінансових правовідносин змінювати ні самі приписи, ані умови їх застосування.

Фінансові резерви - кошти, що резервуються державою, галузями народного господарства, підприємствами, організаціями з метою забезпечити фінансування непередбачених видатків. Ф.Р. поділяються на централізовані, децентралізовані й спеціалізовані.

Фінансові ресурси - сукупність фондів коштів, що створюються у процесі розподілу і перерозподілу сукупного суспільного продукту та національного доходу і перебувають у розпорядженні держави, підприємств, організацій. Головне джерело Ф.Р. держави - кошти, одержані після реалізації виробленої в Україні продукції та надання послуг у сфері матеріального виробництва, податки, що сплачуються підприємствами всіх форм власності, податки і збори з населення, амортизаційні відрахування і відрахування на соціальне страхування. Значна частина Ф.Р. акумулюється в бюджеті держави та місцевих бюджетах, частина залишається підприємствам і господарським організаціям.

Фінансовий механізм - сукупність форм і методів створення та використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечити різноманітні потреби державних структур, господарських суб'єктів і населення. Складовими частинами Ф.М. є фінансове планування і прогнозування, фінансові стимули та інструменти, фінансові показники, нормативи, ліміти й резерви, а також система керівництва фінансами. За допомогою Ф.М. здійснюється широкомасштабний розподіл і перерозподіл створюваного суспільного продукту, відповідно до основних положень фінансової політики. На стадії фінансового планування і прогнозування визначаються фінансові можливості держави для забезпечення розвитку її економіки та соціальної сфери. Показники прогнозних розрахунків є основою для приведення в дію відповідних стимулів та інструментів у формі різноманітних пільг і санкцій або обмежень, які забезпечували б розвиток держави в заданому напрямку. Можуть застосовуватись також фінансові інструменти, що обмежують ту чи іншу форму діяльності (штрафи, додаткове оподаткування та ін.). Ф.М. знаходить вираження у різноманітних показниках як узагальнюючих, так і індивідуальних. Фінансові показники дають змогу визначити дієвість Ф.М.

Важливим елементом Ф.М. є фінансові нормативи, ліміти й резерви. Нормативи характеризують повний рівень забезпечення, стосуються ставок заробітної плати, податків різних видів, витрат фінансових ресурсів. Ліміти обмежують витрати в інтересах держави, підприємця або громадянина. Ф.М. діє ефективно, коли функціонують усі його складові частини. Приводячи їх в дію, держава може спрямовувати економічний та соціальний розвиток на своїй території відповідно до інтересів її громадян. Досягається поставлена мета через створення і використання фондів фінансових ресурсів.

Фінансова криза - глибокий розлад у фінансовій системі держави, зумовлений економічними і політичними явищами. В історії розвитку

суспільства відомі Ф.К., викликані тривалими

Фінансовий контроль - одна з форм контролю з боку держави та інших уповноважених законодавством органів за законністю та обґрунтованістю виконання фінансових операцій по визначенню результатів господарської та управлінської діяльності, за створенням і використанням фондів фінансових ресурсів на цілі економічного й соціального розвитку держави. Ф.К. здійснюють органи державної влади в особі постійних комісій парламенту, Національного банку, органів державного управління в особі міністерств економіки, фінансів, статистики, органів внутрішнього контролю міністерств, відомств, корпорацій, об'єднань, а також державними і приватними аудиторськими організаціями. Ф.К. виступає у трьох формах: попередній, поточний, наступний.

Фінанси - у Середні віки термін означав обов'язкову сплату грошей. У сьгоднішньому розумінні почав уживатися в кінці XIII ст. в Італії. Ф. як продукт розвитку товарно-грошових відносин досягли свого найвищого розвитку в XX ст., коли їхні функції значно розширилися; тепер вони стали універсальним, активним елементом економічного життя. Розвинулися і вдосконалилися методи й форми мобілізації грошових коштів не тільки для потреб держави, а й для обслуговування процесів виробництва, розподілу та споживання суспільного продукту. Набула розвитку і виокремилася в самостійну галузь фінансова наука.

Сьогодні Ф. - це в першу чергу економічна категорія, що відбиває сукупність відносин, пов'язаних із створенням, розподілом та використанням ресурсів у грошовій формі для потреб держави, виробництва і соціального захисту населення.

Ф. мають свою внутрішню структуру: поділяються на загальнодержавні, виробничої і соціальної сфери. Кожна з цих підсистем має власні принципи організації та особливості функціонування. Спільним для них є грошова форма існування і об'єктивність функціонування.

Фонд заробітної плати - загальна сума заробітної плати робітників і службовців підприємства, галузі або всього народного господарства за певний період. Охоплює основну і додаткову заробітну плату, без вирахування податку та ін. Не включаються до Ф.З.П. допомога з соціального страхування, одноразові премії за рахунок спеціальних асигнувань, оплата відряджень тощо.

Фодомісткість виробництва - відношення вартості основних виробничих фондів підприємства до вартості продукції (послуг, робіт), яка виробляється за цими фондами за рік. Ф.В. відображає, з якою величиною виробничих фондів здійснюється виробництво одиниці продукції.

Фондоозброєність виробництва - обсяг основних виробничих фондів у вартісному вираженні, що припадає на одного робітника; частка від ділення середньорічної вартості діючих основних виробничих фондів на середньоспискову кількість працівників в одній найбільшій зміні. Ф.В. визначають як за основними фондами в цілому, так і за їх активною частиною.

Фондовіддача - відношення вартості річного обсягу продукції до

вартості основних виробничих фондів. У практиці розрахунків беруть до уваги середньорічну вартість основних виробничих фондів. В обліку й плануванні використовують натуральні й вартісні показники Ф. Натуральні й умовно-натуральні показники Ф. застосовують переважно для окремих галузей народного господарства (наприклад, в житлово-комунальному господарстві). Найчастіше використовують вартісний показник Ф. Обчислюють його, ділячи вартість продукції (послуг, робіт) на вартість основних виробничих фондів. Показник Ф. обернений показникові фондомісткості.

Фонди обігу - засоби господарських підприємств, які використовують у сфері обігу; частина оборотних засобів. Складаються із залишків готової продукції, що перебувають на складі; відвантаженої, але не оплаченої покупцями готової продукції, коштів на розрахунковому рахунку, необхідних для придбання предметів праці та виплати заробітної плати; коштів у розрахунках (дебіторська заборгованість). Встановлення оптимального обсягу Ф.О. забезпечує безперервність оборотності оборотних засобів підприємств і не призводить до надмірного скупчення у сфері обігу лишків матеріальних цінностей.

Форми кредиту - розрізняють банківський, державний, споживчий, внутрішньогосподарський, міжнародний, комерційний кредити. Банківський кредит надається особам і громадянам на принципах зворотності, строковості, відплатності й матеріального забезпечення. При державному кредиті позичальником виступає держава, кредиторами - населення та юридичні особи. Споживчий кредит надається населенню як у грошовій, так і в натурально-речовій формі, застосовується в галузях народного господарства, міжнародний кредит - у зовнішньоекономічних відносинах. Комерційний кредит надається у товарній формі продавцями покупцям у вигляді відстрочки платежу за продані товари.

Форфейтинг (від англ. foraiting – відмова від прав) – банківська операція з придбання фінансовим агентом комерційного зобов'язання позичальника (покупця, імпортера) перед кредитором (продавцем, партнером).

Х

Холдінг-Компанія - акціонерне товариство, яке володіє контрольним пакетом акцій інших компаній для контролю над ними.

Ц

Ціна - грошове вираження вартості товару, показник її величини. З 1992 року на території України діють вільні ціни на всю продукцію, товари і послуги (за винятком незначного переліку товарів, до яких застосовується державне регулювання Ц.). Вільні (ринкові) оптові, закупівельні й відпускні Ц. встановлюються виготовлювачами за погодженням на рівноправних умовах з покупцями, виходячи з попиту і пропозицій, що склалися, якості та

споживчих властивостей продукції, і застосуються в розрахунках з усіма покупцями (за винятком населення). У вільних Ц. враховуються собівартість виробництва і прибуток без обмеження рівня рентабельності, а також суми акцизів (на товари народного споживання). Державні регульовані Ц. встановлюються на невелику групу товарів, послуг, продукції (енергоресурси, житлово-комунальні послуги та ін.).

Цінні папери - грошові документи, що засвідчують право володіння або відносини позики, визначають взаємовідносини між особою, яка їх випустила (емітентом), та їх власником і передбачають, як правило, сплату доходу у вигляді дивідендів або процентів, а також можливість передачі грошових та інших прав, що випливають з цих документів, іншим способом. До Ц.П. належать: акції, облігації внутрішніх державних та місцевих позик; облігації підприємств; казначейські зобов'язання держави, ощадні сертифікати; векселі.

Централізовані капітальні вкладення - кошти, які асигнують на капітальне будівництво з державного бюджету.

Ч

Чек - письмове розпорядження власника рахунку (чекодавця) кредитній установі (банку), що обслуговує його, сплатити певну суму грошей чекодержателю.

Черговість платежів - послідовність списання банком коштів з рахунків підприємств.

Чиста продукція галузі - частина валової продукції тієї чи іншої галузі матеріального виробництва, що залишається після покриття матеріальних затрат на її виробництво. Ч.П.Г. втілює новостворену вартість. Сума чистої продукції всіх галузей матеріального виробництва країни становить її національний дохід.

Ш

Шаховий баланс - являє собою спеціальну аналітичну таблицю, що складається з горизонтальних рядків і вертикальних граф, де наведено показники, які характеризують взаємозв'язки різних процесів та зобов'язань, що мають зустрічний напрям. Побудову Ш.Б. вважають правильною, якщо сума даних горизонтальних рядків дорівнює сумі даних вертикальних граф. Ш.Б. використовують в бухгалтерському обліку, фінансовому плануванні.

Шедулярний податок - система прибуткового оподаткування, за якої кожен вид доходу (шедула) оподатковується диференційовано, окремо за своїми ставками. Доход поділяється на шедули залежно від джерела надходження. Різноманітні види доходів можуть оподатковуватися єдиним Ш.П. або самостійним Ш.П. Ця система оподаткування зручніша й зрозуміліша для платника податку порівняно з глобальною, але потребує більших витрат від податкових органів.

Штатний розпис - документ, що встановлює для даної установи,

організації або підприємства структуру адміністративно-управлінського апарату, штати й посадові оклади для кожної посади.

Ю

Юридична особа - організація, що має відокремлене майно, може від свого імені набувати майнових і особистих немайнових прав і нести обов'язки, бути позивачем і відповідачем у суді, арбітражі або в третейському суді. Ю.О. має певну структуру, що визначає статут або положення.

Я

Ярмарки - періодичні торги, які проводять у певному місці. Виникли за первіснообщинного ладу як форма обміну продуктами праці між окремими племенами. З дальшим розвитком суспільного поділу праці, появою міст, посиленням економічних зв'язків між ними та між містами і сільською місцевістю, а також між окремими країнами роль Я. дедалі зростає. Я. подекуди перетворилися на ярмарки-виставки, де торгівля відбувається за зразками і стандартами.

Список літератури

1. Закон України «Про власність» (№697-ХІІ від 07.02.91) // Відомості Верховної Ради. – 1991. - №20. – Ст.249.
2. Закон України «Про приватизацію державного житлового фонду» (№ 2482-ХІІ від 19.06.92) // Відомості Верховної Ради. – 1992. - №36.о – Ст.524.
3. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (№289/97-ВР від 21.05.97) // Відомості Верховної Ради. – 1997. - №24 – Ст.170.
4. Закон України «Про ціни і ціноутворення» (№ 508- ХІІ від 03.12.90) // Відомості Верховної Ради 1990. - № 52. – Ст.650 – Зі змінами та доповненнями.
5. Закон України «Про підприємництво» // Відомості Верховної Ради України - 1991. - №14.
6. Закон України «Про господарські товариства» // Відомості Верховної Ради України - 1991. - №20. / Зі змінами та доповненнями/.
7. Закон України «Про підприємства в Україні» // Відомості Верховної Ради України - 1991. - №24.
8. Закон України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» від 26.06.97р. № 400/ВР. / Зі змінами та доповненнями/.
9. Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999р. №996 -14. / Зі змінами та доповненнями/.
10. Закон України «Про загальне обов'язкове державне страхування на випадок безробіття» від 02.03.2000р. №1533-3. / Зі змінами та доповненнями/.
11. Закон Украины «Об объединениях совладельцев многоквартирных домов» от 29.11.2001р. №2664-3. / Зі змінами та доповненнями/.
12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження положення про Державну житлово-комунальну інспекцію» №798 від 10.09.2008 року. / Зі змінами та доповненнями/. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main/cgi?nreg=798-2008-%EF>

- 13.Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування тарифів на послуги з утримання будинків та споруд та прибудинкових територій і Типового договору про надання послуг з утримання будинків та споруд та прибудинкових територій» №529 від 20.05.2009 року. / Зі змінами та доповненнями/. – Режим доступу: [http: // zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi? nreg=529-2009-%EF](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=529-2009-%EF)
- 14.Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування тарифів на послуги з централізованого водопостачання та водовідведення» №1267 від 24.10.2007 року. / Зі змінами та доповненнями/. – Режим доступу: [http: // zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgipage=1& nreg=959-2006-%EF](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgipage=1&nreg=959-2006-%EF)
- 15.Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування тарифів на виробництво, транспортування, постачання теплової енергії та послуги з централізованого опалення і постачання гарячої води» №231 від 02.03.2010 року. / Зі змінами та доповненнями/. – Режим доступу: [http: // zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi? nreg=955-2006-%EF](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=955-2006-%EF)
- 16.Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.01 №1763 «Про надання населенню субсидій готівкою для відшкодування витрат на придбання скрапленого газу, твердого й рідкого пічного побутового палива» / Зі змінами та доповненнями/.
- 17.Постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.02 №253 «Про затвердження стратегії заміни системи пільг на адресну грошову допомогу населенню» / Зі змінами та доповненнями/.
- 18.Баюра Д.О. Реструктуризація підприємств: Навч. посіб. – К., 2005.
- 19.Белых Л.П., Федотова М.А. Реструктуризація підприємства: Учебн. пособие для вузов. – М., 2002.
- 20.Брегін Н.А., Брітченко І.Г. Механізм оцінки й управління фінансовими ризиками підприємств / Донецький державний ун-т економіки і торгівлі ім.М.Туган-Барановського. – Донецьк, 2004.

21. Василенко Л.І. Фінанси. – К., 2004.
22. Васильченко З.М. Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація: Монографія. – К., 2004.
23. Волонець Я.В. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання. – К., 2005.
24. Гриньова В.М., Корда В.О. Фінанси підприємств: Навч. посіб. – 2-ге вид. перероб. і доп. - К., 2004.
25. Економіка міського господарства. Навч. посібник / За ред.Юр'євої Т.П., Харків: ХДАМГ, 2002. – 672 с.
26. Зятковський І.В. Фінанси підприємств: Навч. посіб. – К., 2003.
27. Киселева Т.К. Бюджетирование – механизм управления финансами предприятия. – Запорожье, 2005.
28. Ковалев В.В. Финансовый анализ. – М., 2002.
29. Ковалева А.М. Финансы: Учебник. – М., 2000.
30. Колчина Л.В. Финансы предприятий. – М., 2000.
31. Коробов М.Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємств. - К.: Знання, КОО, 2000.
32. Поддєрьогін А.М. Фінанси підприємств. – К., 2004.
33. Питер Ф. Друкер. Задачи менеджмента в 21 веке. – К., 2001.
34. Роуз П. Банковский менеджмент. – М., 1995.
35. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: Навч. посіб. – К., 2005.
36. Салин В.Н., Ситникова О.Ю. Техника финансово-экономических расчетов. – М., 1998.
37. Стоянова Е.С. Практикум по финансовому менеджменту. – М., 1998.
38. Стоянова Е.С. Финансовый менеджмент. – М., 1998.
39. Шеремет А.Д. Методика финансового анализа деятельности коммерческих организаций. – М.: Инфра – 2003. – 237 с.
40. Финансы и кредит: Уч. пособие / Под ред. Ковалевой А.М. – М.: ФиС, 2002. – 572 с.

41. Финансы / Под ред. Романовского М.В. – М., 2000.
42. Філімоненко О.С. Фінанси підприємств: Навч. посіб. – К., 2005.
43. Экономика предприятия: Задачи. Ситуации. Решения: Учебн. Пособие / Под ред. С.Ф. По кропивного. – К., 2001.
44. Фінанси підприємств: тести, задачі, методичні рекомендації. Навч. посб. / За ред.. В.З.Потій/. - К., 2005.
45. Экономика фирмы: Учебн. для вузов / Под ред.. проф.В.Я.Горфинкеля, проф.В.А.Швандара. – М., 2003.
46. Юр'єва Т.П. Фінанси підприємств міського господарства. Навч. посіб. – Харків, 2003.
47. Юр'єва Т.П., Ачкасов І.А., Груба Г.І., Юр'єва С.Ю. Фінанси підприємств житлово-комунального господарства: Навч. посіб. – Харків: ХДАМГ, 2007. – 209 с.

Зміст

Вступ	3
Розділ 1. Сутність та принципи організації фінансів підприємств міського господарства	5
1.1. Сутність і функції фінансів підприємств міського господарства....	5
1.2. Фінансові ресурси підприємства.....	8
1.3. Принципи організації фінансів підприємства.....	14
1.4. Особливості організації фінансів у міському господарстві.....	16
1.5. Фінансова служба підприємства, її завдання та функції.....	24
Питання для обговорення.....	27
Тести до розділу 1.....	28
Розділ 2. Грошові розрахунки підприємств	31
2.1. Грошовий оборот підприємства.....	31
2.2. Розрахунки за допомогою готівки. Касове обслуговування.....	37
2.3. Організація безготівкових розрахунків.....	40
Питання для обговорення.....	44
Тести до розділу 2.....	45
Розділ 3. Витрати і доходи підприємств. Формування та використання фінансового результату	48
3.1. Економічний зміст і класифікація витрат підприємства.....	48
3.2. Класифікація витрат, що відносяться на собівартість продукції (робіт, послуг).....	50
3.3. Планування собівартості реалізованої продукції.....	60
3.4. Доходи підприємств, їхня класифікація.....	62
3.5. Формування і використання виручки від реалізації продукції (робіт послуг).....	66
3.6. Прибуток підприємства, його сутність. Формування та використання прибутку.....	73
3.7. Планування прибутку як функція управління його формуванням та використанням.....	85
3.8. Показники рентабельності: методи визначення, використання....	91
Питання для обговорення.....	96
Тести до розділу 3.....	96
Розділ 4. Формування капіталу підприємства	99
4.1. Власний капітал і його роль у формуванні підприємства.....	99
4.2. Позиковий капітал і ефект фінансового важеля.....	109
4.3. Визначення вартості і структури капіталу.....	114
Питання для обговорення.....	119
Тести до розділу 4.....	119
Розділ 5. Оподаткування підприємств	121
5.1. Система оподаткування підприємств.....	121
5.2. Роль податків у розширеному відтворенні.....	126
5.3. Джерела основних податків, що сплачуються підприємствами....	127
5.4. Оподаткування прибутку підприємств.....	128

5.5.	Платежі за ресурси.....	134
5.6.	Сплата підприємством непрямих податків.....	138
5.7.	Місцеві податки і збори.....	141
	Питання для обговорення.....	142
	Тести до розділу 5.....	143
Розділ 6.	Оборотні кошти та їх організація на підприємстві	147
6.1.	Сутність оборотних засобів, їх класифікація.....	147
6.2.	Особливості складу та структури оборотних коштів в житлово-комунальному господарстві.....	150
6.3.	Визначення потреби в оборотних коштах. Методи розрахунку нормативів оборотних коштів.....	151
6.4.	Джерела формування оборотних коштів.....	156
6.5.	Показники стану і використання оборотних коштів.....	158
6.6.	Вплив розміщення оборотних коштів на фінансовий стан підприємства.....	165
	Питання для обговорення.....	167
	Тести до розділу 6.....	168
Розділ 7.	Кредитування підприємств міського господарства.....	170
7.1.	Класифікація кредитів, що надаються підприємствам. Особливості кредитування ЖКГ	170
7.2.	Основи організації банківського кредитування.....	173
7.3.	Небанківське кредитування підприємств.....	183
	Питання для обговорення.....	186
	Тести до розділу 7.....	186
Розділ 8.	Фінансове забезпечення відтворення основних засобів та нематеріальних активів.....	190
8.1.	Поняття, склад й структура основних фондів (капіталу).....	190
8.2.	Показники стану та ефективності використання основних засобів.....	194
8.3.	Знос та амортизація основних засобів та нематеріальних активів.....	198
8.4.	Сутність і склад капітальних вкладень.....	201
8.5.	Джерела і порядок фінансування капітальних вкладень.....	203
8.6.	Фінансування витрат на поліпшення основних засобів.....	206
	Питання для обговорення.....	209
	Тести до розділу 8.....	210
Розділ 9.	Аналіз фінансового стану підприємства.....	213
9.1.	Сутність та призначення фінансового аналізу.....	213
9.2.	Інформаційне забезпечення оцінки фінансового стану підприємства.....	215
9.3.	Аналіз ліквідності.....	218
9.4.	Оцінка фінансової стійкості.....	219
9.5.	Оборотність поточних активів і пасивів.....	220
9.6.	Оцінка потенційного банкрутства підприємства.....	225
	Питання для обговорення.....	227
	Тести до розділу 9.....	228
Розділ 10.	Фінансове планування на підприємствах міського господарства.....	231
10.1.	Сутність фінансового планування.....	231
10.2.	Перспективне фінансове планування.....	235

10.3.	Поточне фінансове планування.....	237
10.4.	Оперативне фінансове планування.....	241
	Питання для обговорення.....	246
	Тести до розділу 10.....	247
Розділ 11.	Фінансова санація та банкрутство.....	249
11.1.	Фінансова криза на підприємстві.....	249
11.2.	Економічна сутність санації підприємства.....	251
11.3.	Проведення фінансової санації.....	252
	Питання для обговорення.....	254
	Тести до розділу 11.....	254
Розділ 12.	Задачі, завдання, ситуації.....	257
12.1.	Задачі до розділу 2 «Грошові розрахунки підприємств».....	257
12.2.	Задачі до розділу 3 „Витрати і доходи підприємств. Формування та використання фінансового результату”.....	259
12.3.	Задачі та завдання до розділу 4 „Формування капіталу підприємства”.....	267
12.4.	Задачі та завдання до розділу 6 “Оборотні кошти та їх організація на підприємстві”.....	269
12.5.	Задачі і завдання до розділу 7 „Кредитування підприємств міського господарства”.....	278
12.6.	Задачі та завдання до розділу 8 „Фінансове забезпечення відтворення основних засобів та нематеріальних активів”.....	279
12.7.	Завдання до розділу 9 “Аналіз фінансового стану підприємства”.....	287
12.8.	Завдання до розділу 10 “Фінансове планування на підприємствах міського господарства”.....	296
	Глосарій.....	304
	Список літератури.....	337

Навчальне видання

ЮР'ЄВА Тамара Петрівна

ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Навчальний посібник

Друге видання, перероблене та доповнене

Редактор *З. М. Москаленко*

Відповідальний за випуск *П. Т. Бубенко*

Комп'ютерне верстання *Є. Г. Панова*

Дизайн обкладинки *Т. Є. Клочко*

Підп. до друку 31.03.2011 р.
Друк на ризографі
Зам. №

Формат 60×84/16
Ум.-друк. арк. 20,2
Тираж 500 пр.

Видавець і виготовлювач:

Харківська національна академія міського господарства,
вул. Революції, 12, Харків, 61002

Електронна адреса: rectorat@ksame.kharkov.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

ДК № 4064 від 12.05.2011 р.